

İBN EBÎ DÂVÛD

İslam Klasikleri 14

Kitâbü'l- Mesâhif

Kur'an'ın Kitaplaşması

ABDULLAH B. EBÎ DÂVÛD (844/929)

Tefsir ve Kur'an tarihinin önemli âlimlerinden, üçüncü yüzyılda yaşamış olan Abdullah İbn Ebî Dâvûd, sadece tefsir, kıraat ve Kur'an tarihi alanında değil İslami ilimlerin hemen hemen her dalında bilgi sahibi olan ve önemli eserler veren ilk dönem önemli ilim adamlarımızdan bir tanesidir. İbn Ebî Dâvûd meşhur *Sünen* sahibi Ebû Dâvûd'un oğludur.

Babasının da büyük bir âlim olması sebebiyle devrin en önde gelen hocalarından ders almış ve devrinin önemli ilim adamları arasında yerini almıştır. İsfahân'da doğumuyla başlayan hayatı pek çok faydalı eserler bırakarak Bağdat'ta son bulmuştur. Kaynaklarımızda onun pek çok eserler verdiğinden bahsedilse de bunlardan günümüze kadar ulaşan tek eseri *Kitâbü'l-Mesâhif*'tir. Ayrıca bu eser, Kur'an tarihi alanında yazılmış pek çok *Kitâbü'l-Mesâhif* isimli eserlerden günümüze kadar ulaşabilmiş tek eserdir.

Abdülkadir KARAKUŞ

1961 Konya doğdu. Konya İmam-Hatip Lisesi ve Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. 1992 yılında hazırladığı *Kur'an'ın Dünya Hayatına Bakışı* konulu çalışmasıyla Yüksek Lisans, 1999 yılında hazırladığı *Übey b. Ka'b: İlmî Şahsiyeti, Kıraati ve Tefsirdeki Metodu* isimli çalışmasıyla da doktora derecesi aldı. Konya, Karaman, Kastamonu, İzmir ve Antalya'nın muhtelif ilçelerinde Müftü olarak görev yaptı. Hâlen Siirt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesinde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Evli ve beş çocuk sahibi olup Arapça ve İngilizce bilmektedir. *Kitâbü'l-Mesâhif*, neşredilen ilk tercüme eseridir.

Ankara Okulu Yayınları: 271

İslam Klasikleri: 14

Bu Proje T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı

Telif Hakkı Genel Müdürlüğü Tarafından Desteklenmektedir

  Ankara Okulu Basım Yay. San. ve Tic. Ltd.  ti.

Editör: Mehmet Azimli

Son Okuma: Kasım Gezen

Dizgi, kapak: Ankara Dizgi Evi

Baskı, cilt, kapak baskısı: TDV Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi

Birinci basım: Ekim 2018

ISBN: 978-605-9281-86-7

Ankara Okulu Yayınları

 ehit Mehmet Baydar Sokak 2/A Maltepe/ANKARA

Tel: (0312) 341 06 90 Faks: (0312) 341 06 95

web: www.ankaraokulu.com

e-mail: ankaraokulu@ankaraokulu.com

Kitâbü'l-Mesâhif

Kur'an'ın Kitaplaşması

ABDULLAH B. EBÎ DÂVÛD

Çeviren
Abdülkadir KARAKUŞ

Ankara Okulu Yayınları
Ankara 2018

İÇİNDEKİLER

EDİTÖRDEN	7
ABDULLAH B. EBÎ DÂVÛD'UN HAYATI	9
I. BÖLÜM	19
Vahiy Kâtipleri.....	19
Yazdırma Emri	20
Kur'an'ın Cemi.....	22
II. BÖLÜM	51
Çeşitli Ayetler	51
Osmân Mushafı	54
Mushafların Farklılığı.....	63
Haccâc'ın Değiştirmesi	75
Farklı Mushaflar	76
III. BÖLÜM	103
Kur'an Hakkında Rivayetler	112
Haccâc'ın Değişiklikleri	143
Cüzlere Bölünme.....	144
IV. BÖLÜM	151
Mushafların Yazılması	157
Mushafların Noktalanması	169

V. BÖLÜM	195
Kitabetin Ücreti	203
Mushafın Taşınması.....	212
 DİZİN	233
 ARAPÇA METİN	269-492

EDİTÖRDEN...

Ankara Okulu Yayınları “İslam-Klasikleri” projesi üst başlığı kapsamında yayımlanan serinin on beşinci kitabı olarak, çok çarpıcı bir klasikle karşınızdayız. Bu eser; Kütüb-i Sitte müelliflerinden Ebû Dâvûd’un oğlu İbn Ebî Dâvûd’un tek eseri olan *Kitâbü’l-Mesâhif*’tir ve Kur’an’ın yazılış tarihini anlatmaktadır.

Eserin ilginç özelliği bu sahada yazılmış en eski eser olmasıdır. Kur’an’ın yazılış ve kayda alınış tarihi olarak bir bütün hâlinde kaleme alınmış elimizdeki ilk eser olması onu daha da ilginç kılmaktadır.

İlk dönem algısını güzellikleriyle, olumsuzluklarıyla olduğu gibi önünüze sermeye devam ediyoruz. Kur’an’ın yazılış sürecini panoramik olarak gözlemlemek üzere sizi İbn Ebî Dâvûd’un *Kitâbü’l-Mesâhif* adlı eseriyle baş başa bırakıyoruz...

Hayırlara vesile olması dileğiyle...

Mehmet Azimli¹
Çorum-2018

ABDULLAH B. EBÎ DÂVÛD'UN HAYATI (230/844-316/929)

İsmi, Abdullah b. Süleymân b. Eş'as b. İshâk b. Beşîr b. Şeddâd b. Amr b. İmrân'dır.¹ Künyesi ise Ebû Bekir b. Ebî Dâvûd'dur. Ailesi Yemen'de Arapların iki ana kolundan biri olan Kahtânîlere mensup bir Arap kabilesi olan Ezd kabilesinden olduğundan, Ezdî ve doğduğu yere nispeten de Sicistânî nisbesiyle meşhurdur.

İbn Ebî Dâvûd 230/844 yılında dünyaya geldi. Doğum yeriyle ilgili kaynaklarımızda ifade edilen Sicistan,² Sistân ve İsfahân gibi yerler aslında aynı yerlerdir. İbn Ebî Dâvûd da meşhur adıyla Sicistan'da doğmuştur.³

O, Sünen sahibi Ebû Dâvûd Süleymân b. Eş'as'ın (öl. 275/889) oğludur. Ailesinin ilmî bir geleneğe sahip olması, Abdullah'ın daha çocukluğundan itibaren ilmî faaliyetler içerisinde olmasına zemin hazırlamıştır. Böylece Abdullah eğitimine ilk olarak babasının yanında başlamış ve ilk hocası babası olmuştur.⁴

Sicistan, pek çok muhaddisin ve ilim erbabının yetiştiği önemli bir ilim ve irfan merkezidir. Sicistan'da doğan Abdullah b. Ebî Dâvûd, bugün İran sınırları içerisinde tarihî bir şehir olan Nîşâbur'da büyümüştür. Çok zeki olan Abdullah, ilk hadis dersini de, 241/855 yılında Muhammed b. Eslem'den (öl. 242/856) almış; "babası da oğlunun ilk dersine böyle önemli bir âlimin rehberliğinde başlamasından dolayı memnuniyetini belirtmiştir."⁵ Çünkü oğlu, çok önemli bir hadis hafızı olmasını muhtemelen bu tür öğrenciliklerine borçludur.

- 1 İbnü'n-Nedîm, *Fihrist* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rifeti Beyrut, 1417/1997), 284.
- 2 Sicistan: Asıl adı Esbehân/İsfahân olan büyük bir yerleşim yeridir. Bk. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, (Beyrut: Dâru Sâdir, 1995), 3: 190.
- 3 Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1422/2002), 16: 341.
- 4 Âdil Nevbahtî, *Mu'cemü'l-Müfessirîn*, 1: 309.
- 5 Yardım, "İbn Ebû Dâvûd", *DİA*, 19: 429.

"İbn Ebî Dâvûd babasıyla birlikte o günün önemli ilim merkezlerine uzun seyahatler yapmıştır. Bu seyahatlerinde Horasan, Cibâl, İsfahân, Fâris, Basra, Bağdat, Kûfe, Medine, Mekke, Mısır, Şam, Cezîre gibi bölgeleri dolaşmış ve bütün bu yerlerden çok önemli tecrübeler, bilgiler edinmiş ve pek çok hadis kaydetmiştir." Bağdat'a yerleşerek orada ilmî faaliyetlerini sürdürmüştür.⁶

Hatîb el-Bağdâdî (öl. 463/1071) diyor ki: "Ebû Bekir b. Ebî Dâvûd babasıyla birlikte Sicistan'dan çıkıp doğu ile batı arasındaki birçok şehirleri dolaştı. Horasan, Cibâl, İsfahân, Basra, Bağdat, Kûfe, Mekke, Medine, Şam, Cezîre, Sugûr, İran ve Mısır şehirlerinden birçoğuna uğrayıp, birçok âlimden dinleyerek ve yazarak ilim aldı. Bağdat'ı vatan edinip oraya yerleşti. Birçok ilmî sahada kitaplar yazdı. Fıkıh ilminde derin âlim olup hadis ilminde de hafız idi. Yüz binden çok hadis ezberlemişti."⁷ Hâsılı Abdullah'ın gençliği ilim tahsiliyle ve ilim öğrenmek gayesiyle yaptığı önemli seyahatlerle geçmiştir.

İbn Ebî Dâvûd, bu seyahatlerinde Fellâs'tan (öl. 249/864) ve Bündâr lakabıyla bilinen Muhammed b. Beşşâr'dan (öl. 252/866) dersler aldı. Buhara'da ise Müslim (öl. 261/875) ve Tirmizî (öl. 279/892) gibi muhaddislerin hocası olan Buharalı Ali b. Haşrem el-Mervezî'den hadis öğrendi. Bağdat'ta hadis hafızı, ensab ilmiyle temayüz etmiş ve aynı zamanda tarihçi ve iyi bir fakih olan İbn Ebî Hayseme'den (öl. 279/892-93) ilim tahsil etti. Rey'de yaşayan önemli hadis âlimi ve hadis tenkitçisi olan Ebû Zür'a er-Râzî'nin (öl. 264/878) rahle-i tedrisinde bulundu. Nîşâburlu olan ve pek çok ilim merkezinde eğitim görüp dersler veren ve devrinin en önemli hadis hafızlarından birisi olan Zühli'ye (öl. 258/872) de öğrencilik yaptı. Hârûn b. İshâk gibi âlimlerden de hadis tahsil etti.⁸ Daha sonra da Bağdat'a yerleşerek ilmî faaliyetlerini burada yürüttü.⁹

6 İbn Ebî Ya'lâ, *Tabakâtü'l-Hanâbile*, 2: 52.

7 Bk. Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, 11: 136.

8 Bk. Yardım, "İbn Ebû Dâvûd", *DİA*, 19: 429.

9 Kays Âli Kays, *el-Îrâniyyûn ve'l-Edebü'l-Arabî*, 1: 119.

Ebû Hafs b. Şâhîn'in (öl. 385/996) şöyle anlatır: "Ebû Bekir b. Ebî Dâvûd'dan işittim. O diyordu ki: Ben, ilim öğrenmek için Kûfe'ye gittiğimde yanımda sadece bir dirhem vardı. Onunla 30 müd (yaklaşık 25-30 kg) bakla satın aldım. Her gün ondan bir miktarını yiyor ve Ebû Saîd el-Eşec'ten (öl. 257/871) de bin hadis yazıyordum. Bir ay tamamlanınca, otuz bin hadis yazmıştım."¹⁰

Başta babası sünen sahibi Ebû Dâvûd (öl. 275/889) olmak üzere yüzlerce şeyhten hadis yazan Abdullah'a, o devrin önemli âlimleri de öğrencilik yapmıştır. Kendisi gibi Sicistanlı olan hadis ve fıkıh âlimi İbn Hibbân (öl. 354/965), Tûs ve Şâş şehirlerinde kadılık görevlerinde bulunmuş olan Horasanlı muhaddis Hâkim el-Kebîr (öl. 378/988), İsfahânî hadis hafızı İbnü'l-Mukrî el-İsfahânî (öl. 381/991), Bağdatlı kıraat âlimi ve muhaddis Dârekutnî (öl. 385/995), Bağdatlı hadis hafızlarından Ebû Hafs b. Şâhîn ve Malîkî fakihlerinden, önemli ve güvenilir bir hadis hafızı olan Ebû Bekir el-Ebherî (öl. 375/986) gibi âlimler bunlardan birkaç tanesidir.¹¹

Abdullah b. Ebî Dâvûd, hadis âlimlerinin önde gelenlerinden biridir. Bu ilmin yanında tefsir, fıkah ve kıraat ilmiyle de temayüz etmiştir.¹² Bu özelliklerinden dolayı devrin sultanı tarafından hadis okutmak üzere, kendisine mescitte özel kürsü tahsis edilmiştir.¹³ 280/893 yılında Batı İran'ın önemli şehirlerinden Hemedan'da bölgenin bütün âlimleri kendisinden hadis yazmıştır. Sicistan/İsfahân'a gittiğinde yanında hadis kitapları olmadığı hâlde ezberinden otuz bin hadis yazdırdığı, daha sonra yapılan karşılaştırmalarda sadece üç hadiste yanıldığı,¹⁴ gözlerini kaybettikten sonra da talebelerine hadisleri ezberinden yazdırdığı, ancak oğlu Ebû Ma'mer'in, elindeki nüshadan ona hangi hadisi okuyacağını hatırlattığı belirtilmektedir.¹⁵

10 Zehebî, *Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ*, 13: 223.

11 Bk. Yardım, "İbn Ebû Dâvûd", *DİA*, 19: 429.

12 Bk. *Gâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, nşr. G. Bergstraesser, Mısır: Mektebetü İbn Teymiyye, 1351/1932, 1: 420.

13 Zehebî, *Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ*, 13: 224.

14 Şemsüddîn ed-Dâvûdî, *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, 1: 237.

15 Zehebî, *Mizânü'l-İ'tidâl*, 2: 436.

Hanbelî mezhebinin imamı Ahmed b. Hanbel'in (öl. 241/855) oğlu ve önde gelen talebesi olan Ebü'l-Fadl Sâlih b. Ahmed (öl. 266/880) şöyle anlatıyor: "Ebû Bekir Abdullah b. Süleymân (yani İbn Ebî Dâvûd) Irak âlimlerinin imamı, en üstünüydü. O, birçok şehirleri dolaşarak ilim öğrendi. Zamanının sultanı, onun için bir kürsü tahsis etti ve faziletinin ve ilminin çokluğundan dolayı İbn Ebî Dâvûd'dan hadis öğrendi. O, 285/898-899 senesinde Hemedan'a gelmişti. Bu şehirde bulunan âlimlerin hepsi ondan yazarak ilim öğrendiler. Onun zamanında Irak'ta bulunan bütün âlimler, onu ilimde sened, vesika kabul ettiler. Bu hususta onun derecesine kimse ulaşamamıştı."¹⁶

Abdullah b. İbrâhîm b. Şâzân (öl. 260/874) diyor ki: "İbn Ebî Dâvûd, Sicistan'a gelmişti. Oradakiler ondan, kendilerine hadis öğretmesini istediler. O da: 'Benim yanımda bir yazılı kitap yoktur,' dedi. Onlar da: 'İbn Ebî Dâvûd'un kitaba ne ihtiyacı var?' diye hayretlerini bildirdiler. Bunun üzerine onlara dedi ki: 'Bana bir yer gösteriniz. Ben de size, ezberimde bulunan otuz bin civarındaki hadisi yazdırayım.'"¹⁷

Hadis hafızı ve kıraat âlimi Dârekutnî (öl. 385/995), Abdullah'ın sika bir ravi olduğunu ifade etmekle beraber, hadisler hakkında değerlendirme yaptığı zaman yanıldığını söylemektedir. Kendisi bir hadis hafızı ve münekkît olan İbn Adî (öl. 365/976) bu ithamla ilgili olarak, eğer eserine başkalarınca tenkit edilen ravileri almak gibi bir geleneği olmasaydı, İbn Ebî Dâvûd gibi güvenilir birine kitabında yer vermeyeceğini söylemiştir. İbn Ebî Dâvûd'a babasının yalancı demesinin sebebi hakkında bir bilgisi olmadığını da ilave etmiştir.¹⁸ Yani İbn Adî'ye göre, İbn Ebî Dâvûd güvenilir bir ravidir; ancak kendisine yersiz bazı ithamlar olmuştur. Bu ithamlardan dolayı bir prensip olarak kitabında onun ismine yer vermiştir. Hatta ona yapılan ithamlardan bahsedip bu iddiaların asılsız olduğunu beyan ederek onu temize çıkarmıştır.

16 Bk. Şemsüddîn ed-Dâvûdî, *Tabakâtü'l-Müfessirin*, 1: 237.

17 Bk. Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 11: 136.

18 Zehebî, *Mizânü'l-İ'tidâl*, 2: 433.

Babasının onun hakkında, "Oğlum Abdullah yalancıdır," dediği kaydedilmektedir.¹⁹ Fakat Zehebî (öl. 748/1348), sika ve büyük hadis hafızlarından biri olarak kabul ettiği İbn Ebî Dâvûd hakkında, babasının böyle bir şey söylemesine ihtimal vermediğini söylemiştir. Muhtemelen bu ithamın hadis rivayetiyle ilgili olamayacağını, bu sözün gençlik yıllarında günlük olaylarla ilgili olarak sarf edilmiş olabileceğini ifade etmektedir. İbn Cerîr et-Taberî (öl. 310/923) ve devrin önemli muhaddislerinden İbn Saîd el-Hâşimî (öl. 318/930) gibi bazı akranlarının ve muhaliflerinin onu haksız yere suçladıklarını belirtmektedir.²⁰ Hadis hafızı ve Hanbelî fakihlerinden Ebû Muhammed el-Hallâl (öl. 311/923), İbn Ebî Dâvûd'un babasından daha güçlü bir hafızaya sahip olduğunu belirterek²¹ onu savunmakta ve ithamların asılsız olduğunu belirtmektedir.

Abdullah b. Ebî Dâvûd'un şöhretini çekemeyenler onu yıpratmaya ve küçük düşürmeye çalışmışlardır. Yaşadığı ve yetiştiği çevrede, önemli şahsiyetlerin Hz. Ali düşmanlığıyla damgalanma iftirasından o da kendisini kurtaramamıştır. Kendisine "Hz. Ali düşmanıdır," şeklinde iftira edilmiştir. Özellikle bu iftirayı bir türlü içine sindiremeyen İbn Ebî Dâvûd, aralarında kırınglık olan herkese hakkını helal ettiğini ancak, kendisini Hz. Ali düşmanı olarak gösterenleri asla affetmeyeceğini de ifade etmiştir.²²

İbn Ebî Dâvûd, 18 Zilhicce 316 tarihinde (1 Şubat 929) Bağdat'ın Rusâfe semtinde vefat etti. Bâbülbustân Kabristanına defnedildi.²³

Muhammed b. Abdullah eş-Şuhayr diyor ki: "İbn Ebî Dâvûd; âlim, zahit ve takva sahibi bir kimseydi. Haram ve şüpheli işlerden çok sakınırdı. Çok ibadet ederdi. Vefat ettiği günün öğle namazı sonrası üç yüz bin civarında Müslüman cenaze nama-

19 Bk. İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, 2: 405.

20 Bk. Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, 11: 136.

21 Bk. Şemsüddîn ed-Dâvûdî, *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, 1: 237.

22 Bk. Zehebî, *Mizânü'l-İ'tidâl*, 2: 434.

23 Bk. Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, 11: 136.

zını kıldı.²⁴ Abdüla'lâ, Muhammed ve Ebû Ma'mer Ubeydullah adında üç oğlu ve en büyüğünün ismi Fâtıma olan beş tane de kızı vardı. Vefatı esnasında seksen yedi yaşındaydı. Ayrı ayrı cemaatler hâlinde, seksen kere cenaze namazı kılındı.²⁵

Kitâbü'l-Mesâhif

İbn Ebî Dâvûd'un bu eseri, Kur'an tarihine dair yazılmış en önemli kaynaklardandır. Bu kitap, Kur'an'ın vahyedilmeye başladığı andan itibaren onun derlenmesi, yazılması ve kayıt altına alınması sürecini, daha sonraki dönemlerde yapılan derlemeleri, derlenen mushafların çoğaltılıp İslam beldelelerine gönderilmesi meselelerini, yazı tekniği, yazı malzemesi, sahabenin ve sonrakilere özel mushafları gibi çok önemli konuları bugünün araştırmacılarının dikkatine sunan önemli bir mirastır. Bu eser, o dönemi anlamamıza ve günümüze taşımamıza yardımcı olacak önemli bir çalışmadır.

Kitâbü'l-Mesâhif ve *İhtilâfü'l-Mesâhif*²⁶ gibi adlarla o güne ışık tutan pek çok çalışma yapılmış²⁷ ancak bunlardan İbn Ebî Dâvûd'un bu kitabı dışında mushaflar konusunda yazılan eserlerden hiçbiri günümüze ulaşmamıştır.²⁸

Kur'an tarihi ve ilk mushaflar hakkında yazılan en eski kaynaklardan biri olan İbn Ebî Dâvûd'un *Kitâbü'l-Mesâhif*'i, aynı adı taşıyan eserler içinde günümüze ulaşan tek kitap olması yanında, sonraki müelliflerin kaynakları arasında dayer alması açısından önem arz etmektedir. Ebû Şâme, *el-Mürşidü'l-Ve-*

24 Şemsüddîn ed-Dâvûdî, *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, 1: 238.

25 Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 11: 136; İbn Ebî Ya'lâ, *Tabakâtü'l-Hanâbile*, 2: 52.

26 Ebû Hâtim es-Sicistânî'ye ait *İhtilâfü'l-Mesâhif* isimli bir kitap kaynaklarımızda mevcuttur. Bk. Şemsüddîn ed-Dâvûdî, *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, 1: 216.

27 En meşhur üç Mesâhif kitabı, İbn Ebû Dâvûd (öl. 316/929), İbn Enbârî (öl. 327/938-939) ve İbn Eşte el-İsbahânî'ye (öl. 360/970-971) ait olanlardır. Bk. Arthur Jeffery, "Kur'an Tarihi", çev. Alpaslan Sarı – M. Kemal Atik, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12 (2008): 163.

28 İbn Ebî Dâvûd, *Kitâbü'l-Mesâhif*, nşr. A. Jeffery, (Leiden: E. J. Brill, 1355/1937), neşreden giriş, 3-12; Tayyar Altıkulaç, "Kitâbü'l-Mesâhif", *DİA*, (Ankara: TDV Yay., 2002), 26: 110.

*cîz'de; Zehebî, Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ'da; Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr, Fedâilü'l-Kur'ân'da; İbn Hacer el-Askalânî, Fethü'l-Bârî, Tehzîbü't-Tehzîb ve Ta'liku't-Ta'lik'te; Suyûtî, el-İtkân, ed-Dürrü'l-Mensûr ve el-Müzhir'de; Kastallânî, Letâifü'l-İşârât ve Şevkânî, Neylû'l-Evtâr'da bu eserden yararlanan müelliflerden sadece bazılarıdır.*²⁹

"Eser önce birinci varakı eksik olan Dârü'l-kütübî'z-Zahiriyye nüshası esas alınarak Arthur Jeffery tarafından neşredilmiştir. Naşir kitaba yazdığı Arapça mukaddimede, Kur'an tarihiyle ilgili olarak tartışmaya açık iddialar ileri sürmüştür. İngilizce mukaddimede ise aynı iddiaları tekrarladıktan sonra genellikle şâz kıraatler olarak bilinen ve Abdullah b. Mes'ûd, Übey b. Ka'b. Ali b. Ebî Tâlib, Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Abdullah b. Abbâs gibi sahabilere isnat edilen okuyuşları, onların özel mushaflarında yazılı metinler olarak algılamak suretiyle, bunlardan her birinden gerek İbn Ebî Dâvûd'un bu eserinde gerekse diğer bazı eserlerde rivayet edilen okuyuşlar için "Codex of İbn Mes'ud, Codex of Ubai b. Ka'b... (İbn Mes'ûd'un nüshası, Übey b. Ka'b'ın nüshası...) gibi başlıklar altında sure sure farklı okuyuşlarının listesini vermiş, ayrıca tâbiîn neslinden Katâde b. Diâme, Mücâhid b. Cebr, Talha b. Musarriif gibi isimlerin farklı okuyuşlarını aynı usulle zikretmiştir. Bu mukaddimelerden anlaşıldığına göre Arthur Jeffery, Hz. Osmanın'ın mushaf nüshaları üzerinde metin tenkidi kapısını zorlamayı amaçlamakta ve bugün elde bulunan Kur'an metninde değişiklikler meydana geldiği yolundaki görüşünü dile getirmeye çalışmaktadır."³⁰

"*Kitâbü'l-Mesâhif*, daha sonra Muhibbuddîn Abdüssübân Vâiz tarafından yine Dârü'l-kütübî'z-Zahiriyye nüshası esas alınarak tahkik edilmiş, eksik olan birinci varakı Chester Beatty Kütüphanesi'ndeki nüshadan (nr. 3586) tamamlanarak iki cilt hâlinde yayımlanmıştır. Nâşir kitaba yazdığı mukaddimede Arthur Jeffery'nin görüşlerini ağır bir dille eleştirmiş, ayrıca *Kitâbü'l-Mesâhif*te adları zikredilen 899 ravinin kısa

29 Altıkulaç, "Kitâbü'l-Mesâhif", 26: 111.

30 Altıkulaç, "Kitâbü'l-Mesâhif", 26: 111.

biyografilerini alfabetik sıraya göre kitaba eklemiş, bunlardan künyesiyle anılanlara ve kadın ravilere bu bölümün sonunda yer vermiştir.”³¹

Tarihsel süreç içerisinde, Hz. Osmân tarafından mushaf nüshalarının çoğaltılıp belli başlı merkezlere gönderildikten sonra herkesin bu nüshaları esas alması istenmiş, nüshalara aykırı olan okuyuşlar yasaklanmış ve bu yeni oluşturulan mushafın hattına uymayanların yakılması emredilmiştir. Sahabe arasında bu tasarruf kabul görerek bazı mushafı yakılmış veya imha edilmişse de, ahurfü's-seb'a ruhsatı kapsamında başlangıçtan itibaren bazı sahabiler tarafından tercih edilen farklı okuyuşlar, daha sonraki nesillere şâz kıraatler olarak intikal etmiştir. Gerek Hz. Osmân'ın nüshaları arasındaki farklar, gerekse ahurfü's-seb'a okuyuşlarına dair bazı rivayetler, ilk asırlardan itibaren çeşitli adlar altında yazılan özellikle Kitâbü'l-Mesâhif ve İhtilâfü'l-Mesâhif gibi adlarla anılan eserlere konu olmuştur.³²

Bu kitap İbn Ebî Dâvûd'un, Hz. Osmân zamanında çoğaltılıp çeşitli merkezlere gönderilen resmî Mushaf'ı ve bazı sahabilerin kendilerine ait özel mushaflarını konu alan, Kur'an tarihiyle ilgili çok önemli bir eserdir. Hatta Kur'an tarihi konusunda yazılmış ve günümüze kadar ulaşan tek eser mahiyetindedir. Buradaki tarihten kastedilen, bir tarih ve bir süreç inşa etmekten ziyade, zaten yaşanmış olan gerçekleri ortaya koymaktır. Bu eser, semavi kitapların sonuncusu olan Kur'an'ın yazılması süreci, cemedilip çoğaltılması aşamaları ve onunla ilgili tarihî süreç içerisinde meydana gelen olayları konu edinip günümüze aktaran bir kitap olması sebebiyle çok değerlidir.

Bu eserdeki rivayetlerden yola çıkarak, Kur'an tarihinin meydan geliş sürecini ve Kur'an ilimleri içerisinde çok önemli bir konuma sahip olan Kur'an kıraatlerinin menşei daha anlamlı bir şekilde ortaya koymak mümkün olacaktır. Böylece

31 Altıkulaç, "Kitâbü'l-Mesâhif", 26: 111.

32 Altıkulaç, "Kitâbü'l-Mesâhif" 26: 110.

günümüzde anlamlandırmaya çalıştığımız bazı kavramları, o günden alınacak ilhamla daha yerli yerinde kavrama imkânı bulunacaktır.

Bu eserdeki rivayetler, ayrıntılarıyla ve bir bütünlük içerisinde incelediğinde görülecektir ki, birbiriyle çelişkili gibi görünen rivayetler dahi, birbirini tamamlayan bir bütünün parçalarıdır. Yoksa parçacı bir yaklaşımla bazı rivayetlerin seçilerek alınıp eleştiriye tâbi tutulması doğru sonuçlara ulaşmamıza engel olacaktır.

Abdülkadir KARAKUŞ

I. BÖLÜM VAHİY KÂTİPLERİ

[6]

Resulullah'a Vahiy Kâtipliği Yapanlar Bâbı

eş-Şeyhu'l-İmâmü'l-Adl Ebû Ca'fer Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ömer b. el-Hüseyn b. el-Mesleme okuyarak, ondan dinleyen Âdemî olarak bilinen Ebû Amr Osmân b. Muhammed b. el-Kâsım el-Bezzâz da dinledikten sonra tekrar etme yoluyla 381/991-992 Ramazan ayında Ali b. Harb'e, o da bize Kureyş b. Enes, Süleymân et-Teymî, Ebû Nadra ve Ebû Esîd'in azatlısı Ebû Saîd vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Mısırlılar Osmân'ın (ra.) yanına girince eline kılıçla vurdular. (Kesilen el, Kur'an'ın) فَيَخْفِكُمْ اللَّهُ وَهُوَ الشَّمِيعُ الْعَلِيمُ Bakara, 2/137. ayetin¹ üzerine düştü. Elini uzattı ve "Allah'a yemin olsun ki! Bu kesilip düşen el, Mufasssal'ı/Kur'an'ı yazan ilk eldir," dedi.

Abdullah bize, Îsâ b. Osmân b. Îsâ, amcası Yahyâ b. Îsâ el-A'meş, Sâbit b. Ubeyd ve Zeyd b. Sâbit vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

«Resulullah (sav.) buyurdu ki: "Bana bazı mektuplar geliyor ve ben onları herkese okutamıyorum. İbranice ve/veya Süryanice öğrenebilir misin?" Ben de: "Evet," dedim ve on yedi günde öğrendim.»²

el-Hasen b. Affân bize, Yahyâ b. Îsâ'nın (yukarıda rivayet [7] edilen) bu haberi (aynen) naklettiğini söyledi.

Abdullah bize, Muhammed b. Kudâme, Cerîr b. el-A'meş ve Sâbit kanalıyla Zeyd b. Sâbit'in şöyle dediğini nakletti:

Nebî (sav.) bana: "Süryanice³ biliyor musun? Bana bu dilde mektuplar geliyor," dedi. Ben de: "Hayır," dedim. Bunun üzerine: "Onu öğren," dedi. Ben de Süryaniceyi on dokuz günde öğrendim.

1 "Allah sana yeter, O işiten ve bilendir." (Bakara, 2/137).

2 Tercümede esas aldığımız Şam Zahiriye Kütüphanesindeki nüshada bu iki rivayet eksiktir. Eksik varaktaki bu iki rivayet Mektebetü's-Şâmile'den alınmıştır. (çev.)

3 es-Süryâniyye: *Sahih-i Buhârî*'de (şöyle geçiyor): "Resulullah (sav.) Zeyd'e, Yahudiler kendisine bir şey yazdıkları zaman onu kendisine okuması için, Yahudi yazısını öğrenmesini istedi." Aynı (rivayet) için bk. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 5: 346.

Abdullah bize, Muhammed b. Yahyâ, Ebû Sâlih, Leys, Ebû Osmân el-Velid b. Ebû'l-Velid, Süleymân b. Hârice b. Zeyd ve Hârice b. Zeyd kanalıyla şunları anlattı:

Zeyd b. Sâbit'in huzuruna bir grup insan geldi ve "Bize Resulullah'ın hadislerinden birkaçını söyleyen," dediler. Bunun üzerine Zeyd dedi ki: "Ben size ne söyleyeyim. Ben Resulullah'a komşuydum. Ona vahiy geldiğinde beni çağırırdı ve ben de (gelen vahiyi) yazardım. Biz ahireti ansak o da bizimle beraber ahireti anardı. Dünyayı hatırlasak o da bizimle birlikte dünyayı hatırlardı. Yemekten bahsetsek o da yemekten bahsederdi. (Biz ne yapıyorsak o da aynı şeyleri yapardı.) Benim size ondan anlatacaklarımın hepsi budur."

Abdullah bize, İshâk b. İbrâhîm b. Zeyd ve Mukrî vasıtasıyla Leys b. Sa'd'ın (yukarıda rivayet edilen) bu haberi (aynen) naklettiğini söyledi.

Abdullah bize, Yûnus b. Habîb, Ebû Dâvûd, Hammâd b. Seleme, Sâbit ve Enes b. Mâlik vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

«Adamın biri, Resulullah'a (sav.) gelen ilahi vahiy yazıyordu. Hz. Peygamber kendisinden "*semî'an basîran*" yazmasını istediğinde o, "*semî'an alîmen*" yazıyor; "*semî'an alîmen*" yazmasını istediğinde de "*semî'an basîran*" yazıyordu. Bu adam, Bakara ve Âl-i İmrân surelerini okuyordu ve bu iki sureyi okuyan Kur'an'ın pek çoğunu da okumuş oluyordu. Bu adam Hristiyan oldu ve "Ben Muhammed'in yanında (vahiy kâtibi) iken (ayetleri) istediğim gibi yazardım," demeye başladı. Derken (bu adam) öldü ve defnedildi. Fakat toprak kendisini dışarı attı. Tekrar defnedildi, toprak yine kendisini dışarı attı.»

Enes, Ebû Talha'nın şöyle dediğini aktardı: "Ben o kişiyi (toprağın kendisini kabul etmeyip attığı hâliyle) yerde yatar-ken gördüm."

YAZDIRMA EMRİ

[9] Mushafların Yazılmasının Emredilmesi Bâbı

Abdullah bize, Yahyâ b. Hakîm, Ebû'l-Velid, Hemmâm, Muhammed b. Abdülme-lik, Yezîd, Hemmâm, Zeyd b. Eslem, Atâ b. Yesâr ve Ebû Saîd vasıtasıyla Nebî'nin (sav.) şöyle dediğini rivayet etti:

“Benden Kur’an dışında herhangi bir şey yazmayınız. Kim benden Kur’an dışında bir şey yazmışsa onu imha etsin.” [(Ravilerden) Muhammed, *سوى* kelimesini *الْأ* ve *غيره* kelimeleriyle ifade etti.]

Abdullah bize, Muhammed b. Abdülmelik ed-Dakîkî, Yezîd ve Hemmâm’ın (yukarıda rivayet edilen) bu haberi (aynen) naklettiğini söyledi.

Abdullah bize, İshâk b. İbrâhîm b. Zeyd [O, Şâzân’dır], Ebû Âmir, Zem’a, İbn Tâvûs ve babası kanalıyla şöyle bildirdi:

Hiz. Peygamber (sahabenin Kur’an ayetlerini) yazmalarını veya o ayetlerin nalinlara kaydedilmesini hoş karşılamazdı.

Mushafların Yazılması

Abdullah bize, hadisi duyduğundan veya tespitinden şüphesi olan Abdullah b. Muhammed ez-Zührî, Süfyân, Mücâhid ve eş-Şa’bî kanalıyla şöyle nakletti:

«Muhacirlere: “Yazı yazmayı nereden öğrendiniz,” diye sordum. Onlar da: “Hîre halkından (öğrendik),” dediler. Hîre-lilere: “Yazı yazmayı nereden öğrendiniz,” diye sorduğumuzda ise: “Enbâr halkından (öğrendik),” diye cevap verdiler.»

Abdullah bize, Ali b. Harb, Hişâm b. Muhammed b. es-Sâib, Ükeydir Dûme (Ükeydir b. Abdülmelik el-Kindî) ve onun kardeşi olan ve bizim kullandığımız şu yazıyı Enbâr halkının kendisine öğrettiği Bişr b. Abdülmelik kanalıyla şöyle dediğini nakletti:

“Bişr, Mekk’e’ye gitti. (Orada) Sahbâ bint Harb b. Ümeyye^[10] ile evlendi. Ondaki iki kızı oldu.” Ali dışındakiler, Hişâm b. Muhammed’den (naklederek şöyle) dediler: “Bizim şu (kullandığımız) cezm ismini verdiğimiz yazımız, Bekka’da, Tay kavmin-den bir topluluğun kullandığı ilk yazıdır.”

(İnsanlar arasında) deniliyor ki: “Taylılar doğu tarafta olan Bevlân’dandır.”⁴ Mürâmîr b. Mürre ve Seleme b. Hazra; Taylıların (kullanılan) bu yazıyı ilk ortaya çıkaranlar olduğunu söylerler. [Hucr b. Adî’nin öldürülmesi hususunda Muâviye’ye öfkeli olan Hişâm] ve Ali’nin dışındakiler: “Bişr, Sahbâ bint Harb ile evlendiğinde, bu yazıyı Süfyân b. Harb’e öğretti,”

4 Bevlân, bir mevkiin adıdır. Bk. Yâkût el-Hamevî, *Mu’cemü’l-Büldân*, 8: 468. (çev.)

dediler ve devamla: "Ömer b. el-Hattâb ve Kureyş (kabilesin) den Mekke'de bulunan kişiler (bu) yazıyı Harb b. Ümeyye'den öğrendiler."

Ebû Bekir dedi ki: "Muâviye yazıyı amcası Süfyân b. Harb'den öğrendi." [Ebû Bekir dedi ki: Bekka, Enbâr'ın arkasında bir köydür. Oranın sivrisineği (*bekka*) meşhurdur.]

KUR'AN'IN CEMİ

[11] Kur'an'ın Cemedilmesi Bâbı

Ebû Bekir Es-Siddîk'in (ra.) Resulullah'tan (sav.) Sonra Kur'an'ı Bir Mushafta Toplaması

Abdullah bize, Ya'kûb b. Süfyân, Ebû Nuaym, Süfyân, Süddî ve Abdu Hayr vasıtasıyla Ali'nin (ra.) şöyle dediğini rivayet etti:

Allah, Ebû Bekir'e merhamet etsin. O, Kur'an'ı iki kapak arasına toplayan ilk kişidir.

Abdullah bize, Ömer b. Şebbe, Ebû Ahmed ez-Zübeyrî, Süfyân, Süddî, Abdu Hayr vasıtasıyla Ali'nin şöyle dediğini rivayet etti:

Mushaflar konusunda insanlar arasında en büyük ecir Ebû Bekir'e aittir. Çünkü o, Kur'an'ı iki kapak arasına toplayan ilk kişidir.

Abdullah bize, Ahmed b. Muhammed b. el-Hüseyn b. Hafs, Hallâd, Süfyân, Süddî, Abdu Hayr vasıtasıyla Ali'nin şöyle dediğini rivayet etti:

Allah'ın rahmeti Ebû Bekir'in üzerine olsun. Kur'an sayfalarının bir araya toplanması konusunda, insanlar arasında en büyük ecir ona aittir. Kur'an'ı iki kapak arasında toplayan kişi odur.

Abdullah bize, Ya'kûb b. Süfyân, Kabisa, Süfyân ve Süddî vasıtasıyla Abdu Hayr'ın Ali'den şöyle işittiğini rivayet etti:

Mushaflar konusunda insanlar arasında en büyük ecir Ebû Bekir'e aittir. Allah'ın rahmeti Ebû Bekir'in üzerine olsun. O, (Kur'an'ı) iki kapak arasına toplayan ilk kişidir.

Ahmed b. Abdülcebbâr ed-Dârimî bize, Vekî, Süfyân ve Süddî vasıtasıyla Abdu Hayr'ın Ali'den şöyle işittiğini rivayet etti:

Allah'ın rahmeti Ebû Bekir'in üzerine olsun. O, Kur'an'ı iki kapak arasına toplayan ilk kişiydi.

Abdullah bize, Hârûn b. İshâk, Abde, Süfyân, Süddî vasıtasıyla Abdu Hayr'ın [12] şöyle dediğini rivayet etti:

Allah, Ebû Bekir'e merhamet etsin. O, Kur'an'ı iki kapak arasına toplayan ilk kişiydi.

Abdullah bize, Muhammed b. Eyyûb b. Yahyâ b. Durays vasıtasıyla Ali b. el-Hüseyin'in şöyle dediğini rivayet etti:

Ebû Bekir'e, Kürâ' diye lakap verilmişti.

Muttalib bize, Süddî vasıtasıyla Abdu Hayr'ın şöyle dediğini rivayet etti:

Allah'ın kitabını iki kapak arasına toplayan ilk kişi, Ebû Bekir'dir.

Abdullah bize, Hârûn b. İshâk, Abde, Hişâm vasıtasıyla Hişâm'ın babasının şöyle dediğini rivayet etti:

Ebû Bekir, Nebî'den (sav.) sonra Kur'an'ı ilk cemedden kimse dir, (devamında şöyle dedi): Kur'an'ı cemetme işini tamamlayı başardı.

Abdullah bize, Muhammed b. Mansûr et-Tûsî ve Şebâbe b. Sevvâr vasıtasıyla Bessâm'ın şöyle dediğini rivayet etti:

Ebû Ca'fer'in yanındaydım ve onun yanında Hamza b. el-Müzâdî de vardı. Hamza, kendisiyle bizim aramızda bir sütte/engel varken: "(Haydi) konuşun (ne söyleyecekseniz söyleyin)," dedi. Oradan çıkınca biz Ebû Ca'fer'e: "Hamza'nın şöyle şöyle dediğini," söyledik (ve meseleyi anlattık). Ebû Ca'fer: "O ne yapmışsa Allah da ona aynısını yapmış. (Çünkü onun söylediği şeyler) ancak bir nebinin başına gelebilecek şeylerdir. Şüphesiz ki Ebû Bekir, Cibrîl'in Nebî (sav.) ile olan münacatını duyuyor fakat onu göremiyordu," dedi.⁵

Abdullah bize, Ebû't-Tâhir, İbn Vehb, İbn Ebû'z-Zenâd,⁶ Hişâm b. Urve vasıtasıyla Urve'nin babasının şöyle dediğini rivayet etti:

5 Bu rivayet muhtemelen o gün için genelde bilinen bir olayı anlatmaktadır. En son bölümde Hz. Ebû Bekir'in Cibrîl'in kendisini göremeyip sesini duymasından bahsedildiğinden yola çıkarak meselenin, vahiy meleğinin Hz. Ebû Bekir tarafından görülüp görülemeyeceği meselesi olduğuna hükmedebiliriz. Bu üç kişiden ikisinin muhalif olduğu bir ortamda, Hamza muhtemelen Hz. Ebû Bekir'in vahiy meleğini görebileceğini de iddia ediyordu ve bu rivayette söz konusu iddia üzerine bir anlatım var olduğu kuvvetle muhtemeldir. (çev.)

6 İbn Ebû'z-Zenâd: Abdurrahman el-Kuraşî'dir.

O gün (Yemâme Savaşında) kurrâ hafızların pek çoğu öldürülünce Ebû Bekir (ra.), Kur'an'ın kaybolmasından korktu ve Ömer'le Zeyd b. Sâbit'e: "Mescidin kapısına oturun. Her kim size Allah'ın kitabından bir şeyi iki şahitle getirirse onu yazın," dedi.

Abdullah bize, Amr b. Ali b. Bahr, Ebû Dâvûd ve İbrâhîm b. Sa'd, ez-Zührî vasıtasıyla Zeyd b. Sâbit'in Ubeyd b. es-Sebbâk'a şöyle dediğini rivayet etti:

Ebû Bekir (ra.) Yemâme'de (hafızların) şehit edilmesinden sonra beni huzuruna çağırdı. Yanında Ömer (ra.) de vardı. Bana: "Bu (Ömer) bana geldi: '(Yemâme) Savaşı pek çok kurrâ hafızı yok etti ve diğer yerlerde de hafızlarımızın ölmesi suretiyle Kur'an'ın yok olacağından korkuyorum. (Bundan dolayı) Kur'an'ı cemetmeni istiyorum," dedi. Ben de Ömer'e: 'Resulullah'ın (sav.) yapmadığı bir şeyi sen nasıl yapabilirsin?' dedim. Ömer: 'Vallahi bu hayırlı bir iştir,' dedi ve ısrarla benden bu işi yapmamı istedi. Böylece Ömer'in gönlüne düşen endişeyi Allah benim de gönlüme düşürdü ve ben de onun görüşünü benimsedim," dedi.

(Zeyd sözüne devam ederek) Ebû Bekir bana: "Sen akıllı bir gençsin [veya adamsın]. Zaten Resulullah'a (sav.) vahiy kâtipliği de yaptın. Sana güveniyoruz. Sen bu işi yap," dedi.

Zeyd: "Allah'a yemin olsun ki benden bir dağı bir yerden bir yere nakletmemi isteselerdi, bu görevden daha ağır gelmezdi," diye (düşüncesini ifade ederek) onlara: "Resulullah'ın (sav.) yapmadığı bir şeyi siz nasıl yaparsınız?" deyince onlar: "Vallahi bu hayırlı bir iştir," dediler ve ısrarla benim bu işi yapmamı istediler.

Böylece onların gönlünde olanı, Allah benim de gönlüme düşürdü ve ben de onların görüşlerini benimsedim. Neticede Kur'an'ı derlemek için sahifelerde; hurma dallarında, *lihâf* [Ebû Bekir: "*Luhuf*, ince taşlardır," demiştir.] denen ince, yassı, beyaz taşlarda (yazılı olanlardan) ve insanların hafızalarından araştırmaya başladım. Resulullah'tan (sav.) duyduğum ve onun okuduğunu bildiğim **لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنفُسِكُمْ** Tevbe, 9/128. ayeti bulamadım. Biraz araştırdınca Huzeyme b.

Sâbit'te olduğunu tespit ettim ve onu da (Tevbe) suresindeki yerine yerleştirdim.

Ebû Dâvûd da, *luhufun* ince taşlar olduğunu söyledi.

Abdullah bize, Muhammed b. Beşşâr Bündâr, Abdurrahman, İbrâhîm b. Sa'd, ez-Zührî vasıtasıyla Zeyd b. Sâbit'in Ubeyd b. es-Sebbâk'a şöyle dediğini rivayet etti:

Ebû Bekir (ra.) Yemâme'de (hafızların) şehit edilmesinden sonra haber yollayıp beni çağırdı. Bu esnada yanında Ömer b. el-Hattâb da bulunuyordu. Bana şöyle dedi: "Ömer b. el-Hattâb bana geldi: (Yemâme) Savaşında pek çok kurrâ hafız öldü ve ben, ülkenin her yerindeki diğer hafızlarımızın da ölmesi suretiyle Kur'an'ın pek çoğunun yok olacağından korkuyorum. Kanaatimce Kur'an'ın cemedilmesini sağlamalıyız," Bunun üzerine Ebû Bekir, Ömer'e: "Resulullah'ın (sav.) yapmadığı bir şeyi ben nasıl yapabilirim?" dedi.

Ömer: "Vallahi bu hayırlı bir iştir," dedi ve ısrarla benden bu işi yapmamı istedi. Böylece Ömer'in gönlünde olanı, Allah benim de gönlüme düşürdü ve ben de onun görüşünü benimzedim," dedi.

Zeyd b. Sâbit (sözüne devam ederek), Ebû Bekir bana: "Sen akıllı bir gençsin. Sana güveniyoruz. Zaten Resulullah'a (sav.) vahiy kâtipliği de yaptın. Kur'an'ı araştır (ve bu işi yap,)" dedi.

(Zeyd de): "Allah'a yemin ederim ki benden bir dağı bir yerden bir yere nakletmemi isteselerdi, bu görev kadar ağır gelmezdi," diye (düşüncesini ifade ederek) onlara: "Resulullah'ın (sav.) yapmadığı bir şeyi siz nasıl yaparsınız?" deyince Ebû Bekir: "Vallahi bu hayırlı bir iştir," dedi ve Ömer'le (birlikte) ısrarla benim bu işi yapmamı istediler. Böylece onların [Ebû Bekir ve Ömer'in gönlünde] olanı, Allah benim de gönlüme düşürdü ve ben de onların görüşlerini benimsedim. Ne-^[14] ticede Kur'an'ı cemetmek için derilerde, hurma dallarında, *lihâf* denen ince, yassı, beyaz taşlarda (yazılı olanlardan) ve insanların ezberinde olanlardan araştırmaya başladım. Tevbe [Berâe] suresinin son ayetlerini (Tevbe, 9/128-129) Huzeyme b. Sâbit'te buldum. لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ غَرِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَشْتُمْ

حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُوفٌ رَحِيمٌ ﴿١٢٨﴾ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ﴿١٢٩﴾

Abdullah bize, Ali b. Harb, Ca'fer b. Avn, İbrâhîm b. İsmâîl el-Ensârî, ez-Zühri vasıtasıyla Zeyd b. Sâbit'in Ubeyd b. es-Sebbâk'a şöyle dediğini rivayet etti:

Ebû Bekir beni çağırdı ve bana: "Sen genç bir adamsın. Resulullah'ın (sav.) sağlığında vahiy kâtipliğini yapıyordun. Kur'an'ı cemet ve onu yaz," dedi. (Zeyd): "Allah'a yemin olsun ki benden dağları bir yerden bir yere nakletmemi isteselerdi, bu yükledikleri görevden daha kolay olurdu. Neticede Kur'an'ı cemetmek için insanların ezberlediklerinden, hurma dallarında, derilerde ve kürek kemiklerinde (yazılı olanlardan) araştırmaya başladım. Fakat Resulullah'tan (sav.) işittiğim bir ayete ulaşamadım ve bu ayeti kimsede bulamadım. (Araştırmalarım sonucunda) Ensardan bir adamda Ahzâb, 33/23. *ayeti buldum ve (Ahzâb) suresindeki yerine koydum. Bu topladığım sahifeler ölünceye kadar Ebû Bekir'in yanında, sonra hayatı boyunca Ömer'in yanında, ondan sonra da (kızı) Hafsa'nın yanında kaldı.*"

Abdullah bize, Muhammed b. Yahyâ, Osmân b. Ömer, Yûnus ve ez-Zühri vasıtasıyla Zeyd b. Sâbit'in İbnü's-Sebbâk'a şöyle dediğini rivayet etti: Ya'kûb b. İbrâhîm bize, babası ve İbn Şihâb⁷ vasıtasıyla Zeyd b. Sâbit'in, Ubeyd b. es-Sebbâk'a [Osmân hadisi hakkında] şöyle dediğini rivayet etti:

"Yemâme'de (hafızların) şehit edilmesinden sonra Ebû Bekir beni çağırdı, ben de (yanına) gittim. Yanında Ömer (ra.) de vardı." Ebû Bekir dedi ki: "Ömer bana geldi ve 'Yemâme'deki savaş, Kur'an hafızlarından pek çoğunun ölmesine sebep oldu. Ben farklı yerlerde (olabilecek savaşlarda da) pek çok Kur'an hafızını kaybetmekten ve farkına varmaksızın Kur'an'ın çoğunun kaybolmasından korkuyorum. (Bu sebeple) Kur'an'ın cemedilmesini emretmen gerektiği görüşündeyim," dedi. Ben de Ömer'e: 'Resulullah'ın (sav.) yapmadığı bir şeyi nasıl yaparım?' deyince o da: 'Vallahi bu hayırlı bir iştir,' dedi ve Allah bu işe gönlümü ısıdırıncaya kadar, ısrara devam etti. (Böylece) Ömer'in istediğini ben de istedim."

7 Babası ve İbn Şihâb: İbrâhîm b. İsmâîl ve ez-Zühri kastediliyor.

Zeyd dedi ki: "(Bu esnada) Ömer, Ebû Bekir'in yanında hiç konuşmadan oturuyordu." Ömer (o hâldeyken söze girerek): "Sen güvendiğimiz akıllı bir gençsin. Resulullah'ın (sav.) vahiy kâtipliğini de yaptın. Kur'an'ı araştıır ve onu yaz," dedi.

(Zeyd de): "Allah'a yemin ederim ki benden bir dağı bir yerden bir yere nakletmemi isteselerdi, bu istekleri bana Kur'an'ı cemetme işi kadar ağır gelmezdi," (diye itirafıta bulunarak): "Resulullah'ın (sav.) yapmadığı bir şeyi siz nasıl yapacaksınız?" dedim. (Bu itirazıma rağmen) Ebû Bekir, kendisinin ve Ömer'in gönlünde olana, Allah benim de gönlümü yatıştıırncaya kadar ısrara devam etti. Böylece ben de Kur'an'ı, deve ve koyun kürek kemiklerinde, derilerde, hurma dallarında (yazılı olanlardan) ve insanların hafızalarından cemetmeye başladım. Hatta kimse de bulamadığım Tevbe suresinin لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنفُسِكُمْ şeklindeki son ayetini Huzeyme b. Sâbit el-Ensârî'de buldum.

Ya'kûb dedi ki: "Bu sahifeler ölünceye kadar Ebû Bekir'in, sonra hayatı boyunca Ömer'in, ondan sonra da Ömer'in kızı Hafsa'nın (ra.) yanında kaldı."

Abdullah bize, Abdullah b. Muhammed b. en-Nu'mân, Muhammed, Ebû Ca'fer, Rebî'8 ve Ebû'l-Âliye vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Heyette görevli olanlar, Ebû Bekir'in hilafeti döneminde Kur'an'ı bir mushafta topladılar. Onlar yazıyor, Übey b. Ka'b da onlara yazdırıyordu. Berâe (Tevbe) suresinin 9/127. ثُمَّ لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُم بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿١٢٨﴾ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ لَا أَغْنَىٰ عَنْهُ الْغَنَىٰ الْعَظِيمُ ﴿١٢٩﴾ ayetine gelince bu ayetin Kur'an'da en son inen ayet olduğunu zannettiler.

Übey şöyle dedi: "Resulullah (sav.) bana bu ayetten sonra (şu) iki ayeti daha okutuyordu: لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُم بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿١٢٨﴾ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ لَا أَغْنَىٰ عَنْهُ الْغَنَىٰ الْعَظِيمُ ﴿١٢٩﴾ ve devam etti: Bunlar Kur'an'dan nazil olan son ayetlerdir. Allah'ın (şu ayetlerde, Enbiyâ, 21/25) وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا نُوحِي إِلَيْهِ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا ا ilham ettiğı şekliyle vahiy (Tevbe suresi son ayetleriyle) sona erdirilmiştir."

8 Rebî': Rebî' b. Enes kastediliyor. Fakat (eserin) aslında sadece Rebî' olarak yazılmıştır.

- [16] Abdullah bize, Ebû Tâhir, İbn Vehb, Mâlik, İbn Şihâb, Sâlim ve Hârice vasıtasıyla Ebû Bekir Sıddîk'ın Kur'an'ı sayfalarda topladığını haber verdi.

(Bu cemesnasında Ebû Bekir) konuyla ilgili Zeyd b. Sâbit'ten görüş istemişti. Zeyd de olumsuz görüş bildirmişti. Ömer de Zeyd'den aynı istekte bulununca, (bu sefer) isteklerini yerine getirmişti. Bu yazılı sahifeler ölünceye kadar Ebû Bekir'in yanında, sonra hayatı boyunca Ömer'in yanında, ondan sonra da Nebî'nin (sav.) eşi Hafsa'nın (ra.) yanında kalmıştı.

Osmân, bu nüshayı Hafsa'dan istediğinde onu vermekten kaçındı. Ancak, Osmân geri vereceğine dair söz verince Hafsa da onu Osmân'a verdi. O da bu sayfaların⁹ bir nüshasını aldıktan sonra Hafsa'ya iade etti. Mervân o nüshayı isteyinceye kadar da Hafsa'da kaldı. (Sonra Mervân) o nüshayı yaktı.

Ali b. Ebî Tâlib'in (ra.) Kur'an'ı Bir Mushafta Cemetmesi

Abdullah bize, Muhammed b. İsmâil el-Ahmesî, İbn Fudayl, Eş'as ve Muhammed b. Sirin vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

«Nebî (sav.) vefat edince Ali, Kur'an'ı bir mushafta cemetmeden, cuma (namazına çıkmak) haricinde dışarı elbisesi (ridâ) giymeyeceğine (böylece dışarı çıkmayacağına) dair yemin etti ve dediğini de yaptı.

Günler sonra Ebû Bekir onu huzuruna çağırdı ve "Ey Ebû'l-Hasen! Yoksa benim halifeliliğimi hoş karşılamadın mı (da ridanı giymemeye yemin ettin?)" dedi.

Ali: "Allah'a yemin ederim ki hayır, ben sadece cuma (namazına çıkmak) dışında rida giymemeye yemin ettim," dedi ve Ebû Bekir'e biat etti sonra da (evine) geri döndü.»

[Ebû Bekir: "Eş'as haricinde hiç kimse (rivayette) mushaf kelimesini zikretmedi. O da hadis rivayetinde sıkıntılı ve gevşektir (leyyinü'l-hadîs). اجمع القرآن sözünün, "Kur'an'ı ezberleyip bitirmek," manasında olduğunu, Kur'an'ı ezberleyen kimseyi ifade etmek için, Kur'an'ı cemetti tabirinin kullanıldığını rivayet ettiler," dedi.]

9 (Eserin) aslında نى harf-i ceri yoktur.

Ömer b. el-Hattâb'ın (ra.) Kur'an'ı Bir Mushafta Cemetmesi

Abdullah bize, Abdullah b. Muhammed b. Hallâd, Yezîd, Mübârek ve Hüseyin vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Ömer b. el-Hattâb, Allah'ın kitabından bir ayeti sordu. Ona: Filan kişide o ayet vardı ama o da, Yemâme Savaşında şehit edildi diye cevap verildi. Ömer: **اَنَا لَهِ** (Hepimiz Allah'a aitiz), dedi. (Bunun üzerine) Kur'an'ın (cemedilmesini) emretti ve Kur'an cemedildi. O, Kur'an'ı bir mushafta cemedi ilk kişiydi."

Abdullah bize, Ebû Tâhir, İbn Vehb, Ömer b. Talha el-Leysî, Muhammed b. Amr [17] b. Alkame ve Yahyâ b. Abdurrahman b. Hâtîb vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Ömer b. el-Hattâb, Kur'an'ı cemetmeyi arzu etti. Bu iş için teşebbüse geçti ve insanlara: "İçinizden her kim Resulullah (sav.) aracılığıyla Kur'an'dan herhangi bir şey öğrenmişse/ yazmışsa onu bize getirsin," dedi. Çünkü ashap Kur'an'ı, sayfalara, (tahta, taş ve kürek kemiği vb.) levhalara ve hurma dallarına yazıyordu. Ömer, hiç kimseden iki şahit getirmediğiçe hiçbir şey kabul etmiyordu.

Nihayet Ömer bu şekilde Kur'an'ı cemederken şehit edildi. (Bunun üzerine) Osmân b. Affân başa geçti ve "Kimin yanında Allah'ın kitabından bir şey varsa onu bize getirsin," dedi. O da bu konuda iki şahit olmadıkça hiçbir ayeti kabul etmiyordu. (Bu arada) Huzeyme b. Sâbit geldi ve "Görüyorum ki iki ayeti atladınız ve onları yazmıyorsunuz," dedi. Ona: "O iki ayet hangileri?" dediler. O da: "Ben, Tevbe, 9/128. ayeti **رَسُولٌ** **لَقَدْ جَاءَكُمْ** **مِنْ أَنْفُسِكُمْ** **غَيْرِزٍ عَلَيْهِ مَا عَشْتُمْ** **خَرِيصٌ** **عَلَيْكُمْ** **بِالْمُؤْمِنِينَ** **زُؤُوفٌ** **رُحِيمٌ** surenin sonuna kadar olan bölümüyle birlikte Resulullah'tan (sav.) öğrendim," dedi. Osmân: "Ben bu iki ayetin Allah katından gelmiş ayetler olduğuna şahitlik ederim. (Peki) bu iki ayeti nereye yerleştirmeyi düşünürsün," dedi. O da: "Bu iki ayeti Kur'an'dan en son nazil olan (sureye) ekle," dedi ve Berâe suresi bu iki ayetle sona erdi.

Abdullah bize, İsmâil b. Esed, Hevze, Avf ve Abdullah b. Fudâle vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Ömer, İmam Mushafı yazmaya karar verdiğinde, işe koyulduğu insanlardan bir grupta bir araya geldi ve "(Mushafı yazarken) lehçe konusunda anlaşmazlığa düşerseniz, Mudar lehçesiyle yazınız. Çünkü Kur'an, Mudar kabilesinden bir adama inmiştir," dedi.

Abdullah bize, Abdullah b. Muhammed ez-Zühri, Vehb b. Cerir b. Hâzım, baba-sı, Abdülmelik b. Umeyr ve Abdullah b. Ma'kıl vasıtasıyla Ömer b. el-Hattâb'ın (ra.) şöyle dediğini rivayet etti:

Bizim sayfalarımıza Kureyş ve Sakîf'in çocuklarından başkası kesinlikle (hiçbir şey) yazdırmasın.

Abdullah bize, İshâk b. İbrâhîm, Süleymân ve Cerir vasıtasıyla (yukarıda rivayet edilen) bu haberi (aynen) naklettiğini söyledi.

- [18] Abdullah bize, Abdullah b. Muhammed b. Hallâd, Yezîd, Şeybân, Abdülmelik b. Umeyr ve Câbir b. Semüre vasıtasıyla Ömer b. el-Hattâb'ın şöyle dediğini rivayet etti:

Bizim şu sayfalarımıza Kureyş'in yahut Sakîf'in çocuklarından başkası kesinlikle (hiçbir şey) yazdırmasın.

Müslümanların Mushafların Toplanması Konusunda Osmân ile İttifakı

Abdullah bize, Muhammed b. Ömer b. Hiyâc, Yahyâ b. Abdurrahman yani el-Erhâbi, Abdullah b. Abdülmelik el-Hurr, İyâd b. Lukayd vasıtasıyla Yezîd¹⁰ b. Muâviye'nin şöyle dediğini rivayet etti:

"Velîd b. Ukbe'nin zamanında, mescitte bir ilim halkasında idim. Orada Huzeyfe de vardı," dedi ve devam etti: "Orada (kıraat konusunda) ne bir engel ne de bir (engelleyici) koruma vardı. Birisi yüksek sesle ilan etti: Kim Ebû Mûsâ kıraatıyla okuyorsa Kinde Kapısının yanındaki köşeye gelsin. Kim de Abdullah b. Mes'ûd kıraatine göre okuyorsa o da, Abdullah'ın evinin yanındaki şu köşeye gelsin."

İki grup Bakara suresinden bir ayet hakkında ihtilafa düştüler. Birisi: Bakara, 2/196. ayeti وَأَنْتُوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ şeklinde okudu. Diğeri de aynı ayeti وَأَنْتُوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لله şeklinde okudu.

10 Yezîd: Yezîd b. Muâviye en-Nehâî el-Kûfî kastedilmiş olabilir. Bk. *Tehzîb* - *bü't-Tehzîb*, 2: 320. Velîd b. Ukbe: 25/645-30/650 yılları arasında Küfe valisi olarak görev yaptı.

Bunun üzerine Huzeyfe çok öfkelen-di, (öfkesinden) gözleri kızardı. Ayağa kalktı, gömleğini kuşağının ek yerinden yırttı –bütün bunlar Osmân zamanında biz mescitteyken oldu- ve “Ya bunu Müminlerin Emîri üstlenecek ya da ben üstleneceğim. Daha öncekiler de aynı bu şekilde davranıyorlardı,” dedi-ikten sonra (biraz) yaklaştı ve oturdu, konuşmasına şöyle devam etti: “Allah, Muhammed’i (peygamber olarak) gönder-di. O da, Allah’ın dinini üstün kılınca-ya kadar, kendisine sırt çevirenlerle mücadele etti. Sonra o vefat etti, bunun üzerine insanlar İslam’a karşı çıkarak büyük darbe vurdular.

Sonra Allah onun yerine Ebû Bekir’i halife yaptı. Allah’ın murat ettiği şeyler meydana geldi ve Allah onun da ruhunu kabzett-i. (Yine) insanlar İslam’a karşı çıkarak büyük darbe vurdular.

Sonra Allah, Ömer’i halife yaptı. O da kendisini, dini sorun-larla ilgili bir ortamda buldu. Allah onun da ruhunu kabzett-i. (Yine aynı şekilde) insanlar İslam’a karşı çıkarak büyük darbe vurdular.

(Ondan) sonra da Allah, Osmân’ı halife yaptı. Allah’a yemin ederim ki ona da (büyük) bir darbe vurarak daha sonra gelen-lerin tamamını yok etmek istediler,” dedi.

Abdullah bize, Sehl b. Sâlih, Ebû Dâvûd, Ya’kûb,¹¹ Şu’be, Alkame b. Mersed ve [19] Süveyd b. Gafele vasıtasıyla Ali’nin mushaflar hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Cem işini Osmân yapmasaydı, ben yapacaktım. [Ebû Dâvûd, bir adam ve Süveyd (vasıtasıyla rivayet etti).]

Abdullah bize, Muhammed b. Beşşâr, Muhammed b. Ca’fer Abdurrahman, Şu’be, Alkame b. Mersed, bir adam ve Süveyd b. Gafele vasıtasıyla Ali’nin Osmân, Kur’an sayfalarını yaktığında şöyle dediğini rivayet etti:

Osmân o işi yapmasaydı ben yapacaktım.

Abdullah bize, Ahmed b. Sinân, Abdurrahman, Şu’be, Ebû İshâk ve Mus’ab b. Sa’d vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti ve dedi ki:

“Osmân’ın Kur’an sayfalarını yaktığı dönemde, birçok in-sanın bundan dolayı şaşkınlığa düştüklerini gördüm,” ve de-

11 Ya’kûb: Ya’kûb b. Süfyân kastediliyor.

vamında da: “(Fakat buna rağmen) o insanlardan hiç kimse buna itiraz etmedi.”

Abdullah bize, İshâk b. İbrâhîm es-Savvâf, Yahyâ b. Kesîr ve Sâbit b. Ammâre el-Hanefî vasıtasıyla Ganîm b. Kays el- Mâzinî’den şöyle işittiğini rivayet etti:

Kur’an’ın tamamını iki harf/okuyuş şekli üzere okudum. Allah’a yemin olsun ki beni en çok sevindiren şey, Osmân’ın (bu iki harfî/okuyuş şeklini) mushafa yazmamasıdır. Şüphesiz bu (Kur’an) tüm Müslümanlar için var olmuştur. (Kur’an) gençlik çağına ulaşınca ilk hâli neyse öyle kalmıştır.

(Sâbit b. Ammâre el-Hanefî): Biz (Ganîm b. Kays el-Mâzinî’ye) dedik ki: “Ey Ebû Amber (bunu) niçin (söyledin)?” O da: “Osmân mushafı yazdırmamış olsaydı, insanlar (Kur’an değil de) şiir okumaya başlardı,” dedi.

Abdullah bize, Ya’kûb b. Süfyân, Muhammed b. Abdullah ve İmrân b. Hudeyr vasıtasıyla Ebû Miclez’in şöyle dediğini rivayet etti:

Osmân, Kur’an’ı yazdırmazaydı, insanları şiir okurken bulurdum.

Abdullah bize, Ahmed b. Sinân vasıtasıyla Abdurrahman b. Mehdi’nin şöyle dediğini rivayet etti:

Osmân’ın, Ebû Bekir ve Ömer’de olmayan iki özelliği var. (O özellikleri ise) mazlum olarak öldürülünceye kadarki sabrı ve tahammülü ve insanları tek mushaf etrafında toplamasıdır.

[20] **Abdullah b. Mes’ûd’un (Mushafların Birleştirilmesine) Hoş Bakmaması**

Abdullah bize, Şuayb b. Eyyûb, Yahyâ b. Âdem, Amr b. Sâbit ve Habîb b. Ebî Sâbit vasıtasıyla Ebû’s-Şa’sâ’nın şöyle dediğini rivayet etti:

Biz mescitte oturuyorduk, Abdullah da Kur’an okuyordu. (Bu esnada) Huzeyfe geldi ve dedi ki: “İbn Ümmi Abd kıraati ve Ebû Mûsâ el-Eş’arî kıraati, Allah’a yemin olsun ki eğer Müminlerin Emîri [yani Osmân] gelinceye kadar (hâlâ) kalacak olursa ondan bu iki kıraati tek kıraat olarak belirlemesini isteyeceğim.”

(Ebû’s-Şa’sâ): “Abdullah çok öfkeleni, Huzeyfe’ye ağır sözler söyledi,” dedi ve (bu sözler karşısında) Huzeyfe’nin sustuğunu söyledi.

Abdullah bize, Hasen b. Müdrîk, İshâk b. İbrâhîm b. Zeyd, Yahyâ b. Hammâd, Ebû Avâne, el-A'meş, Habîb b. Ebî Sâbit ve Ebû's-Şa'sâ el-Muhâribî vasıtasıyla Huzeyfe'nin şöyle dediğini rivayet etti:

“Küfeliler Abdullah'ın kıraatini, Basralılar ise Ebû Mûsâ'nın kıraatini benimsiyorlar. Allah'a yemin olsun ki Müminlerin Emîri'ne ulaşacak olursam ondan o kıraati boğmasını (yok etmesini/tek kıraate indirmesini) isteyeceğim.” Devamında şöyle dedi: (Bunun üzerine Abdullah): “Allah'a yemin olsun ki sen bu dediğini yaparsan Allah da seni suyun dışında başka bir şeyle boğacaktır,” dedi. [Şâzân:¹² “Cehenneminde (boğsun),” dedi.]]

Abdullah bize, İbrâhîm b. Abdullah b. Ebî Şeybe, İbn Ebî Uheyde, babası, el-A'meş ve Habîb b. Ebî Sâbit vasıtasıyla Ebû's-Şa'sâ'nın şöyle dediğini rivayet etti:

Huzeyfe, Ebû Mûsâ ve Abdullah b. Mes'ûd'un bulunduğu bir mecliste onlarla beraber oldum. Huzeyfe dedi ki: “Basralılar Ebû Mûsâ'nın kıraatiyle, Kûfe halkı ise Abdullah'ın kıraatiyle okuyorlar. Dikkat edin, Allah'a yemin olsun ki Müminlerin Emîri'ne ulaşırsam, şu mushafları boğup yok etmesini isteyeceğim.” Bunun üzerine Abdullah: “O zaman sen de, suyun haricinde bir şeyde boğulursun,” dedi.

Abdullah bize, Ali b. Harb, İbn Fudayl ve Hasîn vasıtasıyla Mürre'nin şöyle dediğini rivayet etti:

Abdullah, bana Huzeyfe ve Ebû Mûsâ'nın (hep birlikte Ebû Mûsâ'nın) evinin üst katında olduklarını söyledi. Ben de onlara katıldım. Abdullah, Huzeyfe'ye: “Gerçekten bana ulaşan şu sözün sahibi sen misin?” dedi. O da: “Evet,” dedi. (Abdullah): “Ben, falanın kıraati, filanın kıraati (denilerek insanların) Ehl-i kitap gibi ihtilafa düştüklerinin söylenmesini hiç hoş karşılamadım,” dedi.

(Huzeyfe): “Namaz için kamet getirildi,” dedi. Abdullah'a: “Öne geç imam ol,” denildi; fakat o kabul etmedi. Huzeyfe'ye: “Öne geç,” denildi, o da kabul etmedi. Ebû Mûsâ'ya: “Sen öne geç; çünkü sen ev sahibisin,” denildi.

12 Şâzân: İshâk b. İbrâhîm b. Zeyd'dir.

Abdullah bize, Muhammed b. Osmân el-Absî, İsmâîl b. Behrâm, Süayr b. Hıms, Mugîre¹³ ve Ebû'd-Duhâ vasıtasıyla Mesrûk'un şöyle dediğini rivayet etti:

Abdullah, Huzeyfe ve Ebû Mûsâ, Ebû Mûsâ'nın evindeydiler. Huzeyfe dedi ki: "Ya Abdullah b. Kays!¹⁴ Sen Basralılara emîr ve öğretmen olarak gönderildin. Onlar da senden edebiyat, dil ve kıraat öğrendiler. Ey Abdullah b. Mes'ûd! Sen de Kûfelilere öğretmen olarak gönderildin. Onlar da senden edebiyat, dil ve kıraat öğrendiler."

Abdullah dedi ki: "Bakın o zaman, ben onlara yanlış bir şey öğretmedim. Allah'ın kitabında; ne zaman, nerede ve neden indiğini bilmediğim bir ayet yoktur. Allah'ın kitabını benden daha iyi bilip de kendisine ulaşabileceğim bir kişi bilseydim, ona giderdim."¹⁵

Abdullah bize, Ahmed b. Mansûr b. Seyyâr, Kubeysa, Süfyân ve Ebû İshâk vasıtasıyla Humeyd b. Mâlik şöyle dediğini rivayet etti:

Abdullah dedi ki: "Ant olsun ki Zeyd¹⁶ b. Sâbit'in saçları çift örgülü (küçük bir çocuk) iken ve çocuklarla oyun oynarken, ben Resulullah'ın (sav.) ağzından yetmiş sure okumuştum."

Abdullah bize, amcam,¹⁷ İbn Ebî Recâ,¹⁸ İsrâîl, Ebû İshâk ve Humeyd b. Mâlik vasıtasıyla Abdullah'ın şöyle dediğini rivayet etti:

Mushaflar(ın yakılması gerçekleştirilip Abdullah b. Mes'ûd'a da mushafını yakması) emredilince bu durum Abdullah b. Mes'ûd'u çok üzdü ve dedi ki: "İçinizden her kim, [22] mushafı(nı) saklamaya gücü yeterse saklasın. Şüphesiz ki kim (mushafında) bir şey saklarsa¹⁹ kıyamet gününde sakladığı şeyle gelir." Sonrasında dedi ki: "Ant olsun ki Zeyd (daha küçük bir) çocukken, ben Resulullah'ın (sav.) ağzından yetmiş sure okumuştum. Resulullah'ın (sav.) ağzından aldıklarımı terk mi edeyim?"

13 Doğrusu, el-Mugîre olmalıdır.

14 Abdullah b. Kays: Ebû Mûsâ kastediliyor.

15 Kendisine ulaşabileceğim böyle bir kişi olsaydı mutlaka ayağına giderdim. (çev.)

16 تزييد Asıl nüshada Zeyd (kelimesinin başın)da 'lam' harfi yoktur.

17 Ya'kûb b. Süfyân kastediliyor.

18 İbn Ebû'r-Recâ: Ahmed b. Abdullah'tır.

19 من علي Bk. (Âl-i İmrân, 3/161).

Abdullah bize, Yûnus b. Habîb, Ebû Dâvûd, Amr b. Sâbit ve Ebû İshâk vasıtasıyla Humeyd b. Mâlik'in şöyle dediğini rivayet etti:

İbn Mes'ûd'dan işittim, diyordu ki: "Ben mushafımı sakladım. Kimin mushafını saklamaya gücü yeterse saklasın. Çünkü Allah buyuruyor ki: وَمَنْ يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ (Âl-i İmrân, 3/161). Ant olsun ki Zeyd b. Sâbit daha küçük bir çocukken ben Resulullah'ın (sav.) ağzından yetmiş sure almıştım. (Şimdi) Resulullah'ın (sav.) ağzından aldığım şeyleri terk mi edeyim?"

Abdullah bize, Hârûn b. İshâk, Vekî, Şerîk ve İbrâhîm b. Muhâcir vasıtasıyla İbrâhîm'den şöyle dediğini rivayet etti:

Mushafların yok edilmesi emredilince Abdullah dedi ki: "Ey insanlar! Mushaflarınızı saklayın. Şüphesiz ki kim (mushafını) saklarsa²⁰ kıyamet gününde (ona ihanet etmemiş olarak) sakladığı şeyle gelir. Evet, saklamak! Kıyamet gününde sizin her birinize (sakladığınızı) mushaf gelir."

Abdullah bize, Muhammed b. Abdilvehhâb ed-Da'lecf, Eyyûb b. Mesleme, Ebû Şihâb, el-A'meş ve Ebû Vâil vasıtasıyla Abdullah'ın وَمَنْ يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ayetini okuduktan sonra şöyle dediğini rivayet etti:

"Mushaflarınızı (ona ihanet etmemek için) saklayınız. Benden Zeyd'in kıraatini okumamı nasıl istersiniz. Ant olsun ki Zeyd'in saçları çift örgülüyken ve çocukların arasında oyun oynarken ben Resulullah'ın (sav.) ağzından (okuduğu şekilde) yetmiş küsur sure okumuştum," dedi.

Abdullah bize, Abdullah b. Muhammed b. en-Nu'mân, Saîd b. Süleymân, Ebû Şihâb²¹ ve el-A'meş vasıtasıyla Ebû Vâil'in şöyle dediğini rivayet etti:

İbn Mes'ûd bize minberden hitabetti ve: وَمَنْ يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ [23] يَوْمَ الْقِيَامَةِ Mushaflarınızı saklayınız. Benden Zeyd b. Sâbit'in kıraatini okumamı nasıl istersiniz. Muhakkak ki Zeyd'in saçları çift örgülü olarak çocuklarla gezerken ben Resulullah'ın (sav.) ağzından yetmiş küsur sure okumuştum. Allah'ın Kur'an'dan indirdiği her şeyin, ne hakkında indiğini en iyi ben biliyorum. Allah'ın kitabını benden daha iyi bilen kimse yoktur. Ben sizin

20 مَنْ غَلَّ Bk. (Âl-i İmrân, 3/161).

21 Ebû Şihâb: Mûsâ b. Nâfi'dir.

en hayırlınız değilim. Allah'ın kitabını benden daha iyi bilip de,²² kendisine ulaşabileceğim bir kişi bilseydim, ona mutlaka giderdim," dedi.

Ebû Vâil dedi ki: "O minberden inince halkın arasına oturdum. Hiç kimse onun dediğine itiraz etmedi."

Abdullah bize, Muhammed b. Yahyâ, Ahmed b. Yûnus ve Saîd b. Süleymân vasıtasıyla Ebû Şihâb'ın²³ (yukarıda rivayet edilen) bu haberi (aynen) naklettiğini söyledi.

Abdullah bize, Ahmed b. Mansûr b. Seyyâr ve Ahmed b. Abdullah b. Yûnus vasıtasıyla Ebû Şihâb'ın (yukarıda rivayet edilen) bu haberi (aynen) naklettiğini söyledi.

Abdullah bize, Hârûn b. İshâk, Abde, el-A'meş ve Şakîk vasıtasıyla Abdullah'ın şöyle dediğini rivayet etti:

Bana okumayı öğretenin kıraati üzere (diyerek) وَمَنْ يَغْلُزْ بِأَنْتَ ayetini okudu ve devamla: "Ant olsun ki Resulullah'a (sav.) yetmiş küsur sure okudum. Yine ant olsun ki Muhammed'in ashâbı, Allah'ın kitabını en iyi bilen kişi benim olduğumu bilir. Allah'ın kitabını benden daha iyi bilen biri olduğunu bilsem, kesinlikle ona giderdim," dedi.

Şakîk dedi ki: "Muhammed'in ashâbından olan insanların arasında oturdum, Abdullah'ı herhangi bir şekilde ayıpladıklarını ve söylediği şeylere tepkilerini iştmedim."

Abdullah bize, Yûsuf b. Mûsâ, Cerîr, el-A'meş ve Ebû'd-Duhâ vasıtasıyla Mesrûk'un şöyle dediğini rivayet etti:

Mushaflara yapılan yapıldığında Abdullah dedi ki: "Kendisinden başka ilah olmayana yemin olsun ki indirilen bütün [24] surelerin nerede indirildiğini ve indirilen bütün ayetlerin hangi konuda indirildiğini bilirim. Allah'ın kitabını benden iyi bilen, kendisine ulaşabileceğim bir kişi bilmiş olsaydım ona giderdim."

Abdullah bize, İbrâhîm b. Abdullah b. Ebî Şeybe, İbn Ebî Ubeyde, babası, el-A'meş, Ebû Rezîn ve Zirr b. Hubeyş vasıtasıyla Abdullah b. Mes'ûd'un şöyle dediğini rivayet etti:

22 اعلم: Yani daha iyi bilen kişi.

23 Ebû Şihâb: Mûsâ b. Nâfi'dir.

Ant olsun ki ben, Zeyd b. Sâbit'in saçları çift örgülüyen/küçük bir çocukken, Resulullah'ın (sav.) ağzından yetmiş küsur sure okumuştum.

Muhammed b. Ma'mer el-Bahrânî bize, Yahyâ b. Hammâd, Ebû Avâne ve İsmâil b. Sâlim vasıtasıyla Ebû Saîd el-Ezdî'nin Abdullah b. Mes'ûd'dan şunları duyduğunu rivayet etti:

Resulullah (sav.) bana yetmiş sure okuttu. Zeyd b. Sâbit henüz Müslüman olmadan önce, ben onları sağlamaştırdım.

Abdullah bize, İsmâil b. Abdullah b. Mes'ûd, el-Hüseyn b. Hafs, Ebû Müslim, el-A'meş, Amr b. Mürre ve Ebû'l-Buhterî²⁴ vasıtasıyla Huzeyfe'nin şöyle dediğini rivayet etti:

"Şayet ben annenizin, size düşman olan bir grupla beraber olduğunu söylesem ne dersiniz, beni tasdik eder misiniz?"

(Ebû'l-Buhterî): "Sübhanallah, ey Ebû Abdullah sen böyle bir şey yapmadın/söylemedin dedik," dedi.

(Huzeyfe): "Ben size mushaflarınızı alıp yakın ve bahçeye atın desem ne dersiniz, beni tasdik eder misiniz?" deyince onlar da: "Sübhanallah, sen böyle bir şey söylemedin," dediler.

(Huzeyfe): "Ben size kıbleniz (olan Kâbe'yi) kırın, dökün desem ne dersiniz, beni tasdik eder misiniz?" deyince onlar da: "Sübhanallah, sen böyle bir şey söylemedin," dediler.

(Huzeyfe): "Ben size, aranızda maymunlar ve domuzlar var desem ne dersiniz, beni tasdik eder misiniz?" Bir adam: "İçimizde maymun ve domuzlar var mı ki?" deyince (Huzeyfe): "Allah iyiliğini veresice! Sen bundan nasıl emin olabilirsin!" dedi.

Abdullah bize, Muhammed b. Beşşâr, Abdurrahman, İbrâhîm b. Sa'd ve ez-Zühri vasıtasıyla Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe'nin şöyle dediğini rivayet etti:

Abdullah b. Mes'ûd, mushaf çoğaltma işinin Zeyd b. Sâbit'e verilmesini hoş karşılamadı ve "Ey Müslümanlar topluluğu! Görüyor musunuz, mushafların çoğaltılma işini bana vermiyorlar da, ben Müslüman olduğumda daha kafir babasının ^[25] sulbünde olan bu adama [Zeyd b. Sâbit'e] veriyorlar."

24 Ebû'l-Buhterî: Saîd b. Fîrûz et-Tâî'dir.

Aynı şekilde Abdullah dedi ki: "Ey Kûfeliler! [veya Ey Iraklılar!] Elinizdeki mushafları gizleyin ve saklayın. Çünkü Allah, Âl-i İmrân, 3/161. ayette buyuruyor ki: وَمَنْ يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ Öyleyse, Allah'ın huzuruna mushaflarınızla varın!"

ez-Zührî dedi ki: "Bana ulaşan haberlere göre, Nebî'nin (sav.) ashabından ileri gelen (*efâdil*) kimseler, İbn Mes'ûd'un bu sözlerini hoş karşılamadılar."

[İbn Ebî Dâvûd dedi ki: "Abdullah b. Mes'ûd, Bedir'de bulunmuştu; Zeyd ise Bedir ashabından değildi. Buna rağmen (Hz. Osmân) Resulullah'ın vahiy kâtibi olması sebebiyle (mushafın çoğaltılması işi için) Zeyd'i görevlendirdi."]

Abdullah bize, amcam²⁵ ve Hamdân b. Ali, İbnü'l-Esbahânî, Abdüsselâm b. Harb, el-A'meş ve İbrâhîm vasıtasıyla Alkame'nin şöyle dediğini rivayet etti:

Şam'a vardım ve (orada) Ebü'd-Derdâ ile karşılaştım. Dedi ki: "Biz Abdullah'a şefkat nazarıyla bakıyorduk. O ise anlaşılmaz bir şekilde ümeraya saldırıyordu."

Abdullah b. Mes'ûd'un Osmân'ın (ra.) Mushafları Cemetmesine Rıza Göstermesi

Abdullah bize, Abdullah b. Saîd ve Muhammed b. Osmân el-İclî, Ebû Üsâme, Züheyr, el-Velid b. Kays ve Osmân b. Hassân el-Âmirî vasıtasıyla Fülûletü'l-Ca'fî'nin şöyle dediğini rivayet etti:

Mushaflar konusunda Abdullah'ın endişeleriyle benim endişelerim aynıydı. Onun yanına girdik ve topluluktan bir adam: "Biz sana ziyaretçi olarak değil, bu haber hakkında bize yol göstermen için geldik," dedi ve şöyle devam etti: "Şüphesiz ki Kur'an Nebî'nize yedi babdan yedi harfle nazil oldu. Bu kitap, sizden önce manası aynı olan bir babdan ve bir harf üzere iniyordu [yahut inmişti.]

Osmân'ın (ra.) Mushafları Cemetmesi

[26] Abdullah bize, Muhammed b. Beşşâr, Abdurrahman, İbrâhîm b. Sa'd, Zührî ve Enes b. Mâlik vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Huzeyfe b. el-Yemân, Osmân'a geldi. O, Şamlılar ve Iraklılarla birlikte, Ermenistan ve Azerbaycan fercinde/cephesinde

25 Amcam: Ya'kûb b. Süfyân kastedilmektedir.

savaşıyordu. [Ebû Bekir: *Ferc* kelimesi cephe anlamındadır, dedi.]

(Bu esnada) Huzeyfe onların Kur'an hakkında ihtilafa düşüklerini gördü. Osmân b. Affân'a dedi ki: "Ey Müminlerin Emîri! Şu ümmet Kur'an hakkında, Yahudiler ve Hristiyanlar gibi ihtilafa düşmeden önce, onların imdadına yetiş."

(Bunun üzerine Osmân) Hafsa'ya, (yanındaki) sayfaları, (başka) sayfalara aktarmak (ve çoğaltmak) üzere kendisine göndermesini, daha sonra o sayfaları kendisine iade edeceğine dair haber gönderdi. Hafsa, Osmân'a sayfaları gönderdi. Osmân (da): Zeyd b. Sâbit, Saîd b. el-Âs, Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm, Abdullah b. ez-Zübeyr'i çağırarak sayfaları mushaflarda toplamalarını istedi.

Grubun üç Kureyşli üyesine: "Siz, Zeyd b. Sâbit ile ihtilafa düştüğünüz hususlarda, onu Kureyş lehçesiyle yazın. Çünkü Kur'an onların lehçesiyle indirilmiştir," dedi.

Sayfalar mushaflara kaydedilip çoğaltılınca Osmân uzak diyarlara çoğaltılan bu mushaflardan birer mushaf gönderdi. Bunun dışında kalan sayfa ve mushafların yakılmasını emretti. [Başkaları da, "Parçalanmasını/yırtılmasını emretti," dedi.]

ez-Zührî, Hârice b. Zeyd vasıtasıyla Zeyd b. Sâbit'in şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah'ın (sav.) okuduğunu işitmiş olduğum, Ahzâb suresinden 33/23. ayeti من الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ فَمِنْهُمْ مَّنْ أَوْفَى بَعْدَ ذَلِكَ مِنْهُمْ وَمِنْهُمْ خَائِفُونَ bulamadım. O ayeti araştırdım ve Huzeyme b. Sâbit'in (yahut Ebû Huzeyme'nin) yanında buldum ve o ayeti suresindeki yerine koydum.

ez-Zührî dedi ki: O gün, التابوت kelimesinde ihtilaf ettiler. Kureyşli olan kişiler التابوت olması gerektiğini, Zeyd ise التابوة olması gerektiğini savundular. İhtilafları Osmân'a ulaştınca o dedi ki: "التابوت (şeklinde) yazın; çünkü Kureyş lehçesinde öyledir."

Abdullah bize, Muhammed b. Yahyâ, Ya'kûb b. İbrâhîm b. Sa'd ve İbn Şihâb vasıtasıyla Enes'in (yukarıda rivayet edilen) bu haberi (aynen) naklettiğini söyledi.

- [27] Abdullah bize, Muhammed b. Avf, Ebû'l-Yemân, Şuayb ve ez-Zührî vasıtasıyla Enes b. Mâlik el-Ensârî'nin şöyle dediğini rivayet etti:

Huzeyfe b. Yemân, valiliği zamanında Osmân b. Affân'ın yanına geldi. O, Ermenistan ve Azerbaycan taraflarında Iraklılarla beraber savaşıyordu. Savaştlıkları bu cephe, Irak ve Şamlıların birleşmesinden oluşuyordu. Onlar Kur'an hakkındaki birbirleriyle tartışıyorlardı. Nihayet onların bu ihtilafından Huzeyfe'nin haberi oldu; bu durum Huzeyfe'yi korkuttu/paniğe sevk etti. Hemen yola çıktı ve Osmân'ın huzuruna gelip dedi ki: "Ey Müminlerin Emîri! Bu ümmet Kur'an hakkında, Yahudilerin ve Hristiyanların kitapları konusunda yaptıkları gibi ihtilafa düşmeden önce, onların imdadına yetişmelisin."

Bu durumdan Osmân da korktu/panikledi. Hz. Ömer'in kızı Hafsa'ya, Kur'an'ın toplandığı mushafı kendisine göndermesi için haber gönderdi. Hafsa (yanındaki) mushafı ona gönderdi. Osmân da; Zeyd b. Sâbit, Saîd b. el-Âs, Abdullah b. ez-Zübeyr ve Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm'a, o sayfaları mushaflarda toplayıp çoğaltmalarını istedi; onlara: "Siz, Zeyd b. Sâbit ile Kur'an Arapçasında (herhangi bir kelimedede) ihtilafa düştüğünüz zaman, onu Kureyş lehçesiyle yazın. Çünkü Kur'an onların lehçesiyle indirilmiştir," dedi.

Mushafların yazılması tamamlanıncaya kadar bu kurala uydular. Sonra Osmân, sayfaları Hafsa'ya geri gönderdi. (Çoğaltılan mushaflardan da) Müslüman beldelerden her birine birer adet gönderdi. Kendilerine gönderilen mushafa uymayan bütün mushafların yakılmasını emretti. İşte Irak'ta mushafların ateşte yakılması o zaman olmuştur.

Abdullah bize, Ebû'r-Rebî, İbn Vehb, Yûnus, İbn Şihâb ve İbnü's-Sebbâk vasıtasıyla Zeyd b. Sâbit'in şöyle dediğini rivayet etti:

Yemâme'de (hafızların) şehit edilmesinden sonra Ebû Bekir beni çağırdı. O zaman yanında Ömer de (ra.) vardı. (Ebû Bekir devamla) "Ömer bana dedi ki: 'Yemâme'deki savaş Kur'an hafızlarından²⁶ bir kısmının ölmesine sebep oldu. Ben farklı yerlerde (olabilecek savaşlarda da) bir kısım Kur'an

26 Buradaki بن kelimesinin hataen yazıldığı aşikârdır. (çev.)

hafızını kaybetmekten ve farkına varmaksızın Kur'an'ın çoğunun kaybolmasından korkuyorum. Bana göre Kur'an'ın cemedilmesini sağlaman gerekir.' Ben de Ömer'e: 'Resulullah'ın (sav.) yapmadığı bir şeyi nasıl yaparım?' deyince o da bana: 'Vallahi bu hayırlı bir iştir,' dedi ve 'Allah bu işe gönlümü ısındırıncaya kadar ısrara devam etti. Sonunda ben de Ömer'le aynı kanaate vardım,' dedi."

Zeyd dedi ki: "(Bu esnada) Ömer, Ebû Bekir'in yanında hiç konuşmadan oturuyordu." Ebû Bekir (bana dönerek): "Sen güvendiğimiz akıllı bir gençsin. Resulullah'ın (sav.) vahiy kâtipliğini de yaptın. Kur'an'ı araştır ve onu cemet," dedi.

(Zeyd de): "Allah'a yemin ederim ki benden bir dağı bir yerden bir yere nakletmemi isteselerdi, bu istedikleri Kur'an'ı cemetme işi kadar ağır gelmezdi," (diye itirafta bulunarak): "Resulullah'ın (sav.) yapmadığı bir şeyi siz nasıl yaparsınız?" [28] dedim o da: "Vallahi bu hayırlı bir iştir," dedi.

Zeyd: "Ebû Bekir, kendisinin ve Ömer'in gönlünde olan şeye Allah benim de gönlümü ısındırıncaya kadar ısrara devam etti," dedi ve (devamında): "Böylece ben de Kur'an'ı, deve ve koyun kürek kemiklerinde, derilerde, hurma dallarında (yazılı olanlardan) ve insanların hafızalarından araştırarak (Kur'an'ı) cemetmeye başladım. Hatta kimsede bulamadığım Tevbe suresinin son ayetini *لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنْفُسِكُمْ* (Tevbe, 9/128) Huzeymetü'l-Ensârî'de buldum. İçerisinde Kur'an'ı topladığımız bu sahifeler ölünceye kadar Ebû Bekir'in, sonra hayatı boyunca Ömer'in, ondan sonra da Ömer'in kızı Hafsa'nın (ra.) yanında kaldı."

İbn Şihâb, Enes b. Mâlik el-Ensârî vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Enes, Ermenistan ve Azerbaycan Gazvesi nedeniyle Iraklı ve Şamlılarla bir araya geldi ve dedi ki: "Onlar Kur'an hakkında tartıştılar ve ihtilafa düştüler. Neredeyse aralarında bir fitne meydana gelecekti." Devamında şöyle dedi: "Huzeyfe b. el-Yemân, onların Kur'an hakkındaki bu ihtilaflarını görünce Osmân'a ulaştı ve Osmân'a: 'İnsanlar Kur'an hakkında ihtilafa düştüler. Allah'a yemin ederim ki Yahudilerin ve Hristiyanla-

rın içine düştüğü ihtilafların Müslümanların da başına gelmesinden korkuyorum,' dedi. Bunun üzerine Osmân da bu durumdan çok büyük bir korkuya/endişeye kapıldı. Hafsa'dan, Ebû Bekir'in Zeyd'den cemetmesini istediği sayfaları bulup çıkarmasını istedi. Ondan mushaflar yazdırdı ve uzak diyarlara gönderdi.

Mervân, Medine Emîri olunca Hafsa'ya haber gönderip kitapların birbirleriyle çelişmemesi için, yakmak üzere yanındaki mushafı istedi. Hafsa onları vermedi."

İbn Şihâb, Sâlim b. Abdullah'ın şöyle dediğini rivayet etti:

"Hafsa vefat edince (Mervân) Abdullah'a haber gönderip o mushafı kesinlikle kendisine ulaştırmasını istedi. Hafsa'nın cenazesinden döndükleri zaman, Abdullah b. Ömer onları Mervân'a gönderdi. (Mervân da) Osmân'ın (ra.) çoğalttırdığı mushaflara, bu mushaf yüzünden herhangi bir ithamın gelmesinden korktuğu için onu yırttı ve yaktı."

Abdullah bize, Ziyâd b. Eyyûb, İsmâil, Eyyûb ve Ebû Kılâbe vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

"Osmân'ın hilafeti zamanında, öğretmenlerden birisi bir kişinin kıraatini, bir başkası da diğer birinin kıraatini öğretti. Gençler karşı karşıya gelmeye ve ihtilafa düşmeye başladılar. [29] Nihayetinde öğretmenler de aynı (ihtilaflı) duruma düştüler." Eyyûb dedi ki: Ben (bir hoca olarak) diğerlerinin kıraatlerini inkâr etmeyene (Kur'an) öğretmiyordum. Bu durum Osmân'a da ulaştı; o da bir hutbe irat etti ve dedi ki: "Siz benim yanımda ihtilafa düşüyorsunuz ve (farklı okuyuşlar benimseyerek) okuyuş hataları yapıyorsunuz. Siz böyle yaparsanız diğer şehirlerdeki insanlar daha büyük ve derin ihtilaflara düşmezler mi? Ey Muhammed'in ashâbı! Toparlanın ve insanlar için imam (olacak) bir mushaf yazın."

Ebû Kılâbe, Mâlik b. Enes'in [Ebû Bekir dedi ki: Bu kişi Mâlik b. Enes'in dedesi olan Mâlik b. Enes'tir.²⁷] şöyle dediğini

27 Mâlik b. Enes: Bunun doğrusu Mâlik b. Ebî Âmir'dir (bk. s. 26 elinizdeki kitabın yan tarafındaki sayfa numarası). ed-Dâni, *el Mukni'* isimli eserinde, Enes b. Mâlik'in dedesinin mushafından kıraatler zikreder.

rivayet etti: Ben onlara yazdıran kişilerin içerisindeydim. Galiba bir ayette ihtilafa düştüler. O ayeti bizzat Resulullah'tan (sav.) alan bir adamı hatırladılar. Sanki o adam ya yoktu ya da şehir dışındaydı. O ayetin öncesini ve sonrasını yazıyorlardı; ayetin yerini, o adam gelinceye veya ona haber gönderip getirinceye kadar boş bırakmışlardı.

Mushaf tamamlanınca, (Osmân) diğer şehirlerin ahalisine: "Ben şöyle (şöyle) yaptım. Yanımda bulunan (mushaf)ı imha ettim, siz de yanınızda bulunanları imha edin," diye haber gönderdi.

Abdullah bize, Yûnus b. Habîb, Ebû Dâvûd, Şu'be b. el-Haccâc, Alkame b. Mersed el-Hadramî, Ebû Dâvûd, Muhammed b. Ebân el-Ca'fî, Alkame b. Mersed'den işittiğini [Muhammed'in rivayet ettiği hadis; Ukbe, *Kitâbü'l-Mesahif ve'l-Hecâ* kitabını okuyan Ebû Abdullah Muhammed b. Îsâ²⁸ el-Esbahanî, Muhammed b. es-Salt el-Esedî, Muhammed b. Ebân ve Ayzâr b. Cervel el-Hadramî yoluyla tamamlanmıştır.] şöyle diyerek rivayet etti:

el-Muhtâr ortaya çıkınca Hadramut'tan ona ilk koşanlar biz olduk. Süveyd b. Gafele el-Ca'fî bize geldi ve dedi ki: «Sizin benim üzerimde hakkınız vardır. Size komşuyum [veya yakınıym.] Allah'a yemin olsun ki bugün size el-Muhtâr'dan duyduğum şeyler dışında bir şey söylemeyeceğim. Ben esir olarak Mekke'den dönerken arkamdan birisi dokundu. (Kendisine dönünce) el-Muhtâr bana dedi ki: "Ey ihtiyar! Şu adamın, yani Ali'nin sevgisinden kalbinde geriye ne kaldı." Ben de: "Allah şahidim olsun ki ben onu kulağım, kalbim, gözüm ve lisanımla çok seviyorum," dedim.

O ise: "Allah şahit olsun ki ben ondan kalbim, kulağım, gözüm ve lisanımla nefret ediyorum," dedi.

Süveyd (devam ederek): "(el-Muhtâr'a): 'Allah'a yemin olsun ki sen ümmeti Muhammed'i mushafların yakılmasından alıkoymak ve onları engellemek için (Ali sevgisini) reddediyorsun,' dedim," dedi.

[Ebû Dâvûd şüpheye düşerek احرأ veya احرأ iki kelimedenden ^[30] birsiydi, dedi.]

28 Muhammed b. Îsâ: 253/867 tarihinde vefat etti. Onun bu (sözü edilen kitabı) *Mukni*'in usulündendi.

Süveyd: "Allah'a yemin olsun ki size Ali b. Ebî Tâlib'den (ra.) duyduğum şeylerin dışında bir şey söylemeyeceğim. Ali diyor-du ki: 'Ey İnsanlar! Osmân'a karşı haddi aşmayın. Mushaflar ve mushafların yakılması konusunda onun için hayırdan başka bir şey söylemeyin. [Yahut onun için hayır söyleyin.] Allah'a yemin olsun ki o, mushaflar konusunda yaptığı bu işi yapmamış olsaydı, bizim içimizden birileri onu mutlaka yapardı."

Osmân dedi ki:²⁹ "Şu kıraat (okuyuş şekli) hakkında ne diyorsunuz? Gerçekten bana, bazılarınızın, 'Benim kıraatim seninkinden daha hayırlıdır,' dediği (şeklinde haberler) ulaşıyor. (Üstelik) bu iş, neredeyse (birbirlerini) küfür (le itham etme) noktasına varmıştır."

"Bu konuda senin fikrin nedir?" dedik. O da: "İnsanlar tek mushaf etrafında toplansın ve böylece gruplaşma ve ihtilaf olmasın," dedi.

"Ne güzel düşünmüşsün!" dedik. O da: "Kur'an'ı en akıcı dille ve en iyi okuyanın kim olduğu hakkında ne deniyor?" dedi.

Ona dediler ki: "İnsanların en akıcı okuyanı Saîd b. el-Âs, en güzel okuyanı da Zeyd b. Sâbit'tir." Osmân: "Onlardan birisi yazsın, diğeri de yazdırsın," dedi.

Onlar bu işi yaptılar ve insanları bir tek mushafın etrafında topladılar.

Süveyd, Ali'nin şöyle dediğini belirtti: "Allah'a yemin olsun ki ben idareci olsaydım, Osmân'ın yaptığıнын aynısını yapardım."

Abdullah bize, İshâk b. İbrâhîm en-Nahşelî, Ebû Dâvûd, Şu'be ve Muhammed b. Ebân el-Ca'fî, bu son iki kişi dışında, Alkame b. Mersed ve Şu'be vasıtasıyla Süveyd b. Gafele'nin şöyle dediğini rivayet etti:

Ben Ali'nin: "Allah, Osmân'a rahmet eylesin. Ben onun yerinde (idareci) olsaydım, mushaflar konusunda onun yaptığı-nı yapardım," dediğini duydum.

Muhammed b. Ebân bana Alkame b. Mersed vasıtasıyla el-İzâr b. Hureys el-Hadramî'den şunları işittiğini söyledi:

29 Bu sözü söyleyen kişi Osmân'dır.

el-Muhtâr ortaya çıkınca... (diye başlayan) yukarıdaki (hadisten önceki) hadisin benzerini zikretti. Sözlerini (çok iyi) hatırla(ya)madı (ama o rivayetteki "Onlardan birisi yazsın, diğeri de yazdırsın," bölümünü) "Saîd yazsın,³⁰ Zeyd yazdırsın," (şeklinde açıkladı. el-Hadramî) dedi ki: "Mushaflar yazıldı ve yazılan bu mushaflar şehirlere gönderildi." Hadisin gerisini söylemeye devam etti.

Ebû'r-Rebî' bize, İbn Vehb, Amr b. el-Hâris ve Bükeyr vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Irak'ta insanlar bir ayeti birine soruyorlardı. O kişi o ayeti okuduğunda: "Ben bu okuyuşu kabul etmiyorum," diyorlardı. İnsanlar arasında bu iş yayıldı ve insanlar Kur'an hakkında ihtilafa düştüler. Osmân b. Affân ile bu konuda görüşüldü. O da, (insanların elindeki farklı) mushafların toplanıp yakılmasını emretti. Sonra da, (yeni) yazılan (mushaf)ları beldelere gönderdi.

Ebû'r-Rebî' bize, İbn Vehb, Yûnus ve İbn Şihâh vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet [31] etti:

Bize ulaşan haberlere göre, vahiy olarak inen Kur'an'ın önemli bir kısmı, Yemâme'de şehit olan bazı hafızlar tarafından ezberlenmişti. Onlar da orada vefat edince onlardan sonra söz konusu ayetler ne bilindi ne de yazıldı. Ebû Bekir, Ömer ve Osmân zamanında Kur'an cemedilirken de bu ayetler, hiç kimse de bulunamadı.

Yine bize ulaşan haberlere göre, Ebû Bekir'in hilafeti zamanında onları Kur'an'ı araştırıp sayfalarda toplamaya zorlayan şey, kendilerinde Kur'an'dan pek çok ayetin bulunduğu kişilerin başka savaşlarda öldürülmesiyle Kur'an'dan pek çoğunun yok olacağı ve onlardan sonra Müslümanlardan onlar gibi kimselerin bulunamayacağı korkusudur.

Allah Osmân'ı muvaffak kıldı ve o da, bu sayfaları mushaf-lara aktardı. Onları şehirlere gönderdi ve Müslümanların arasında yaydı.

30 Başka nüshalarda ibare *فليكتب سعيد* şeklindedir. (çev.)

Abdullah bize, amcası,³¹ Ebû Recâ, İsrâîl, Ebû İshâk ve Mus'ab b. Sa'd vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Osmân ayağa kalkarak insanlara şöyle hitap etti: "Ey insanlar! Nebî'nizin (irtihali) üzerinden henüz on üç sene geçmiş, sözü o yana bu yana çekiştiriyor, Übey'in kıraati, Abdullah'ın kıraati diyorsunuz. Kiminiz, 'Allah'a yemin olsun ki senin kıraatin doğru değil,' diyor. Bundan dolayı, sizden kimin yanında Allah'ın kitabından bir şey varsa onu kesinlikle getirmesini emrediyorum."

Bunun üzerine herkes içerisinde Kur'an ayetlerinin yazılı olduğu yaprak ve derileri getirmeye başladılar ve böylece pek çok metin toplandı. Sonra Osmân, metinlerin toplandığı yere gelerek, bu metinleri getirenleri teker teker çağırıp onlara: "Allah hakkı için sen bunları Resulullah'tan (sav.) mı işittin; bunları sana o mu yazdırdı?" diye soruyor o da: "Evet," deyince (bu ayet kayıt altına alınıyordu).

Nihayet bu iş bitince Osmân: "İçinizden yazı konusunda en iyi olan kimdir?" dedi. Onlar da: "Resulullah'ın (sav.) vahiy kâtibi Zeyd b. Sâbit'tir," dediler.

"İnsanların en iyi Arapça konuşanı kimdir?" dedi. Onlar da: "Saîd b. el-Âs'tır," dediler.

Bunun üzerine Osmân: "Saîd yazdırsın, Zeyd de yazsın," dedi. Böylece Zeyd yazdı, mushaflar yazıldı ve (Osmân) bunları insanlara gönderdi. Ben de Muhammed'in ashabının, "(Bu iş) çok güzel oldu," dediklerini işittim.

Abdullah bize, İsmâîl b. Abdullah b. Mes'ûd, Yahyâ; yani İbn Ya'lâ b. el-Hâris, babası, Gaylân, Ebû İshâk ve Mus'ab b. Sa'd vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

[32] Hz. Osmân; Übey, Abdullah ve Muâz'ın kıraatlerini duyunca insanlara hitaben şöyle dedi: "Daha Nebî'niz ahirete irtihal edeli on beş sene oldu. Ancak, siz Kur'an hakkında ihtilafa düştünüz. Kimin yanında Kur'an'dan, Resulullah'tan (sav.) işittiği bir şey varsa onu kesinlikle bana getirmesini emrediyorum."

31 Ya'kûb b. Süfyân kastedilmektedir.

Bunun üzerine herkes, içerisinde Kitap/Kur'an bulunan levhaları, kürek kemiklerini ve hurma dallarını getirmeye başladılar.

Kim bir şey getirirse ona: "Sen bunu Resulullah'tan (sav.) duydun mu?" diye sordu.

Sonra da: "İnsanların en akıcı konuşanı kimdir?" dedi. Onlar da: "Saîd b. el-Âs'tır," dediler.

"İnsanların en iyi yazanı kimdir?" dedi. Onlar da: "Zeyd b. Sâbit'tir," dediler.

Bunun üzerine Osmân: "Zeyd yazsın, Saîd de yazdırsın," dedi.

Ravi dedi ki: "Mushaflar yazıldı. Onlar şehirlere dağıtıldı. Bunu kınayan hiç kimseye rast gelmedim."

Abdullah bize, el-Abbâs b. el-Velîd b. Mezîd, Übey ve Saîd b. Abdülazîz vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

"Şüphesiz ki Kur'an Arapçası, Saîd b. el-Âs b. Saîd b. el-Âs b. Ümeyye'nin lisanı üzere belirlenmiştir. Çünkü o, lehçesi bakımından Resulullah'a (sav.) insanların en çok benzeyeniydi."

Saîd dedi ki: "(Saîd'in babası) el-Âs, Bedir Günü müşrik olarak öldürüldü. (Dedesi) Saîd b. el-Âs da Bedir'den önce müşrik olarak öldü."

Abdullah bize, Muhammed b. Avf, Ebü'l-Yemân, Şuayb, ez-Zühri ve Sâlim b. Abdullah vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Mervân, içinde Kur'an'ın yazılı olduğu sayfaları istemek üzere Hafsa'ya haber gönderiyordu. Hafsa onları ona vermeyi reddediyordu.

Sâlim dedi ki: "Hafsa vefat ettiğinde biz onu defnedip döndüğümüzde Mervân, Abdullah b. Ömer'e bu sayfaları kesinlikle kendisine göndermesi için haber gönderdi." Abdullah b. Ömer, o sayfaları ona gönderdi.

Mervân onların yırtılmasını emretti ve dedi ki: "Ben bu işi, o sayfadakiler tamamen yazılıp mushaflarda muhafaza altına alındığı için yaptım. Üzerinden uzun zaman geçince şüpheli

bazı insanların, bu sayfaların durumu hakkında şüpheye düşmelerinden veya: 'O sayfalardaki her şey yazılmamıştır,' demelerinden korktum," dedi.

Abdullah bize, Ebü'r-Rebî, İbn Vehb, Amr,32 Bükeyr, Büsr b. Saîd ve Muhammed b. Übey vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Iraklı bir grup insan (Muhammed'e) geldiler ve "Biz Irak'tan çıktık ve sana geldik. (Baban) Übey'in mushafını çıkar da bize göster," dediler. Muhammed dedi ki: "Osmân ona el koydu," (onlar ise:) "Sübhanallah! Onu bize göster," dediler. O da: "Osmân ona el koydu," dedi.

Ahdullah bize, Muhammed h. Beşşâr, Abdü'lâ, Hişâm ve Muhammed vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Adamın birisi (Kur'an) okuyordu, diğeri ise arkadaşına: "Okuduğundan dolayı sen kâfir oldun," diyordu. Bu durum Osmân b. Affân'a kadar ulaştı. O da bunun tehlikeli olacağını düşündü. Bunun üzerine içlerinde Übey b. Ka'b ve Zeyd b. Sâbit'in de olduğu, Kureyşlilerden ve Ensardan oluşan on iki kişiyi topladı. İçerisinde (Ebû Bekir zamanında cemedilen) Kur'an'ın; (yani) Rab'a'da bulunan Ömer'in evindeki cemedilmiş sayfaların getirilmesini istedi. Osmân onları kontrol ediyordu.

Muhammed, Kesîr b. Eflâh'ın onlara kâtiplik yaptığını söyledi. Muhtemelen herhangi bir şeyde ihtilafa düştüklerinde onu (yazmayı) tehir ediyorlardı. Ona: "Onu niçin tehir ettiniz?" diye sordum. "Bilmiyorum," dedi.

Muhammed dedi ki: "Kanaatime göre ihtilafa düştükleri kelimelerin nasıl yazılacağı konusunda tam olarak anlaşıp emin oluncaya kadar yazmayı erteliyorlar, zannedersem onlar bir şeyde ihtilafa düştüklerinde, (Hz. Peygamber) zamanındaki son arzanın sonucunu görünceye kadar onu tehir ediyorlar ve (Hz. Peygamber'in) söylediğine göre yazıyorlardı."

Abdullah bize, İshâk b. İbrâhîm b. Zeyd, Ebû Bekir, Hişâm h. Hassân, Muhammed b. Sîrîn ve Kesîr b. Eflâh vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

32 Amr: Yani Amr b. el-Hâris.

Osmân mushafları yazdırmaya karar verince içlerinde Übey b. Ka'b ve Zeyd b. Sâbit'in de olduğu, Kureyşlilerden ve Ensardan oluşan on iki kişiyi bir araya getirdi ve dedi ki: "Rab'a'da bulunan Ömer'in evindeki cemedilmiş sayfaların getirilmesi için haber gönderin." O sayfalar getirildi. (Ravi): "Osmân onları kontrol ediyordu," dedi. Onlar (Kur'an'dan) bir şey hakkında emin olmadıklarında, onu (yazmayı) tehir ediyorlardı.

Muhammed dedi ki: "Muhtemelen bir şüphe vardı. Zira onlar, (Hz. Peygamber) zamanında son arzada yeni ortaya çıkan durumu anlayabilmek için yazmayı erteliyorlar ve Hz. Peygamber'in söylediği şekilde yazıyorlardı."

Abdullah bize, Yûnus b. Habîb, Ebû Dâvûd, Saîd b. Abdurrahman ve Muhammed b. Sîrîn vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

"Osmân, mushafı (yazdırmak) için, içlerinde Übey b. Ka'b ve Zeyd b. Sâbit'in de olduğu, Kureyşlilerden ve Ensardan oluşan on iki kişiyi bir araya getirdi."

Abdullah bize, Ahmed b. Sinân, Abdurrahman, Saîd b. Abdurrahman ve Muhammed b. Sîrîn vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

"Osmân b. Affân, içlerinde Übey b. Ka'b, Zeyd b. Sâbit ve [34] Saîd b. el-Âs'ın da olduğu, Kureyşlilerden ve Ensardan oluşan on iki kişiyi bir araya getirdi."

Abdullah bize, Yahyâ b. Hakîm el-Mukavvim, Abdullah b. Muhammed ez-Zühri ve Yûnus b. Habîb ve İshâk b. İbrâhîm b. Zeyd, Ebû Dâvûd, İmrân el-Kattân, Ziyâd b. Ebû'l-Melîh ve babası vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

"Osmân b. Affân, Hüzeyl'e dikte ettiriyor, Sakîf'e yazdırıyordu." Bazıları söz arasında dediler ki: "Mushafı yazdırmaya karar verdiği dönemlerde... (bunu yapmıştı)."

Abdullah bize, Muhammed b. Sadaka, el-Velîd ve Mâlik vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

"Dedem Mâlik³³ b. Ebî Âmir, Osmân zamanında okuyanlardandı ve mushaflar ona yazdırılıyordu."

Birinci cüzün sonu. Âlemlerin rabbi Allah'a hamd olsun. [37]

33 Mâlik b. Enes kastediliyor.

II. BÖLÜM

ÇEŞİTLİ AYETLER

Mushaftaki Çeşitli Ayetlerle İlgili Bilgiler Bâbı

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla...

Sadece Allah'a tevekkül ediyorum...

Mushaftaki Ahzâb Suresinin 33/23. Ayeti

Kâdî bize, Ebû'l-Fadî el-Ermevî aracılığıyla, -o okuyarak ben de ondan dinleyerek- Ebû Ca'fer Muhammed b. Ahmed b. Mesleme el-Muaddel, İbn Âdemî olarak bilinen Ebû Amr Osmân b. Muhammed, Ebû Bekir Abdullah b. Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî el-Ezdzî, Seleme b. Şebîb ve Muhammed b. Yahyâ, Abdürrezzâk, Ma'mer, ez-Zührî, Hârice b. Zeyd b. Sâbit ve babası (Zeyd b. Sâbit) vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

“Mushafları yazıp bitirince Resulullah’tan (sa) duymuş olduğum bir ayeti kaybettim/bulamadım. (Araştırmalarım sonucunda) **مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ** (Ahzâb, 33/23) ayetini **تَبْيِيلًا** kısmına kadar olan bölümüyle birlikte Huzeyme b. Sâbit el-Ensârî’nin yanında buldum. Huzeyme, Resulullah’ın (sa) şahadetini iki kişinin şahadetine denk kabul ettiği ve (halk arasında da) “iki şahide denk” olarak anılan bir kimseydi.” ez-Zührî dedi ki: “Huzeyme, Sıffın Günü Ali (ra) ile birlikteyken öldürüldü.”

Abdullah bize, Muhammed b. Halef el-Askalânî ve Muhammed b. Avf el-Humsî, Ebü'l-Yemân, Şuayb, ez-Zührî, Hârice b. Zeyd b. Sâbit ve Zeyd b. Sâbit vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Biz sayfalardan mushafı yazdığımızda, Resulullah'ı (sav.) okurken işittiğim Ahzâb suresinden bir ayeti kaybettim/bulamadım. Araştırdım ve (yine) kimsede bulamadım. Sadece Resulullah'ın: "Şehadeti iki kişinin şahitliğine denktir," dediği Huzeyme el-Ensârî'nin yanında buldum. O ayet şudur: **مَنْ** **الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ** **صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ فَمِنْهُمْ مَنْ قَضَىٰ نَحْبَهُ وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْتَظِرُ وَمَا** **بَدَّلُوا تَدْلِيلًا**

[38] **Mushaftaki رسولٌ لَفَذْ جَاءَكُمْ Tevbe, 9/128-129. Ayetler**

Abdullah bize, Muhammed b. Yahyâ, Hârûn b. Ma'rûf, Muhammed b. Seleme, İbn İshâk, Yahyâ b. İbâd ve babası İbâd b. Abdullah b. ez-Zübeyr vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Hâris b. Huzeyme, Berâe suresinin sonundaki şu iki ayetle (Tevbe, 9/128-129) لَفَذْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَشْتُمْ خَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُوفٌ رَحِيمٌ ﴿١٢٨﴾ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ خَسِيبِ اللَّهِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ﴿١٢٩﴾ Ömer'e geldi. Ömer ona: "Bu konuda seninle beraber (ikinci şahit olarak) kim var?" dedi.

Huzeyme: "Vallahi bilmiyorum. Ama ben kendim bizzat bunu Resulullah'tan (sav.) duyduğuma, ezberleyip ezberimi muhafaza ettiğime şahitlik ederim," dedi.

Ömer de: "Bunu Resulullah'tan (sav.) duyduğuna ben de şahitlik ederim," dedi ve sonra da: "Bu, üç ayet olsaydı, onları kendi başına bir sure yapardım. Kur'an surelerine bakın/araştırın ve o iki ayeti ilgili sureye yerleştirin," dedi. Ben de Berâe suresinin sonuna yerleştirdim.

Abdullah bize, Ya'kûb b. Süfyân, Ebû Ca'fer Ahmed b. Ömer el-Mekkî, Abdullah b. Ebî Ca'fer er-Râzî, babası, er-Rebî' b. Enes, Ebü'l-Âliye ve Übey b. Ka'b vasıtasıyla şöyle rivayet etti:

"Onlar Übey'in mushafından Kur'an'ı cemettiler. Bazı kişiler yazıyor, Übey b. Ka'b onlara yazdırıyordu. Berâe (Tevbe) suresinin 9/127. ayetine ثُمَّ انْصَرَفُوا صَرَفَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ ayetine gelince onu Allah'ın en son indirdiği ayet olarak tespit ettiler."

Übey b. Ka'b dedi ki: "Resulullah (sav.) bundan sonra bana surenin sonuna kadar (olmak üzere) iki ayet daha لَفَذْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَشْتُمْ خَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُوفٌ رَحِيمٌ okuttu." Devamında: "İşte bu, Kur'an'dan en son nazil olan ayettir," dedi ve devam etti: "Allah'ın sözü olan (Enbiyâ, 21/25) وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رُسُولٍ إِلَّا نُوْحِي إِلَيْهِ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ ayetindeki la ila ila Allah sözünün ortaya koyduğu manayla karar hükme bağlandı."

[39] Abdullah bize, Ebû Tâhir, İbn Vehb, Ömer b. Muhammed b. Talha el-Leysî, Muhammed b. Amr b. Alkame ve Yahyâ b. Abdurrahman b. Hâtıb vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Ömer b. el-Hattâb, Kur'an'ı cemetmek istedi. İnsanlar arasında ayağa kalktı ve "Her kim Resulullah'tan (sav.) Kur'an

ayeti olarak ne aldıysa/yazdıysa onu bize getirsin," dedi. Bu (getirilenleri) sayfalara, levhalara ve hurma dallarına yazmışlardı. İki şahit getirmedikçe kimsenin getirdiğini kabul etmiyorlardı. Ömer (Kur'an'ı) bu şekilde cemederken öldürüldü.

Osmân b. Affân (ra.) da bu işi ele aldı ve "Kimin yanında Allah'ın kitabından bir şey varsa onu bize getirsin," dedi. (O da) bu konuda iki şahit getiremedikleri sürece, getirdiklerini kabul etmiyordu.

(Bu arada) Huzeyme b. Sâbit geldi ve dedi ki: "Ben sizin iki ayeti terk edip onları yazmadığınızı görüyorum," dedi. Osmân: "Onlar hangisi?" dedi. O da: "Ben şu (iki) ayeti (Tevbe, 9/128) لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُم بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُوفٌ رَّحِيمٌ (Tevbe) suresinin sonuna kadar olan bölümüyle Resulullah'tan (sav.) aldım," dedi.

(Bunun üzerine) Osmân: "Ben şahitlik ederim ki o iki ayet Allah'ın indindendir. O iki ayetin nereye konulacağıyla ilgili fikrin nedir?" dedi. O da: "Kur'an'ın nüzulü bu iki ayetle sona erdi. Berâe suresi de bu iki ayetle bitirildi," dedi.

Enfâl Suresinin Tevbe Suresiyle Aynı Sure Olması

Abdullah bize, Muhammed b. Beşşâr, Yahyâ b. Saïd, Muhammed b. Ca'fer, İbn Ebî Adî, Sehl b. Yûsuf, Avf b. Ebî Cemile ve Yezid el-Fârisî vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbn Abbâs (ra.) bana dedi ki: Osmân'a: "Enfâl suresi mesânîden, Berâe suresi de miûndan olmasına rağmen onları peş peşe yazmaya; aralarına besmele satırını yazmayıp bu sureyi yedi uzun sure (seb'u't-tivâl) arasına yazmaya seni iten sebep nedir?" dedim.

Osmân da: "Resulullah'a (sav.) zaman zaman çok ayetli sureler inerdi. Ona böyle bir şey nazil olduğunda, nezdinde bulunan yazıcılardan birini çağırır ve: 'Siz bunu şu şu hususun söz konusu edildiği sureye koyun,' derdi. Ona Allah bir ayet indirdiği zaman da: 'Siz bunu şu şu hususun ifade edildiği sureye koyun,' derdi," dedi.

Enfâl suresi Medine'de ilk nazil olan surelerdendi. Berâe suresi ise Kur'an'ın son nazil olan surelerindendi. Birinin an-

lattığı hususlarla diğerinin anlattığı hususlar birbirine benziyordu. Resulullah (sav.) ise bize, Tevbe'nin, Enfâl'den olduğunu açıklamadan vefat etti. Ben de Tevbe'nin, Enfâl'den olduğunu zannediyorum. İşte bundan dolayı, iki sureyi yan yana getirdim. Aralarına besmele satırını yazmadım ve yedi uzun sure arasına yerleştirdim," dedi.

- [40] Abdullah bize, İshâk b. Mansûr el-Kevsec, Nadr b. Şümeyl, Avf ve Yezîd el-Fârisî vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti: İbn Abbâs bize dedi ki: "Osmân'a dedim ki..." dedi ve (yukarıdaki rivayetin) aynısını anlattı.

Abdullah bize, Ziyâd b. Eyyûb, Mervân b. Muâviye, Avf el-A'rabî ve Yezîd el-Fârisî vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti: İbn Abbâs bize: "Osmân'a dedim ki..." dedi ve (yukarıdaki rivayetin) benzerini anlattı.

Amcam¹ ve Osmân bize Avf'ın aynı şeyleri anlattığını rivayet etti.

[41] OSMÂN MUSHAFI

Mushaflardaki Arapça Gramer Hatalarıyla İlgili İhtilaflar

[*Elhân*, lügat demektir. Ömer b. el-Hattâb (ra.) dedi ki: "Lahn-ı Übey'den çoğunlukla Lügat-ı Übey manasını tercih ederdik."]

Abdullah bize, Müemmil b. Hişâm, İsmâîl, Hâris b. Abdurrahman ve Abdûla'lâ b. Abdullah b. Âmir el-Kuraşî vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Mushaf işi tamamlanınca onu Osmân'a getirip verdiler. Osmân onu inceledi ve dedi ki: "İyi yaptınız, güzel yaptınız. Onda bir *lahn* (lehçe, lügat, gramer hatası) görüyorum ama onu da Araplar lisanlarıyla/okuyuşlarıyla düzeltirler."

Abdullah bize, Şuayb b. Eyyûb, Yahyâ [yani İbn Âdem] ve İsmâîl (yukarıdaki haberin) aynısını rivayet etti.

(Osmân) dedi ki: "Araplar onu lisanlarıyla/okuyuşlarıyla düzeltir."

1 Ya'kûb b. Süfyân kastedilmektedir.

[Ebû Bekir b. Ebî Dâvûd dedi ki: "Bana göre lahnden lûgat/lehçe kastedilmektedir. Aksi takdirde, onda lahn/gramer hatası olsaydı, Arap kelamının tamamında (böyle bir şey) caiz olmazdı. (Osmân) onu okuyacak olan hiçbir kavme göndermezdi."]

Abdullah bize, Yûnus b. Habîb, Bekir [yani İbn Bekkâr], arkadaşlarımız ve Ebû Amr, Katâde vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Şüphesiz ki Mushaf, Osmân'ın (ra.) huzuruna getirilince şöyle dedi: "Muhakkak ki bunda bir lahn vardır ama onu da Araplar okuyuşlarıyla düzeltirler."

Abdullah bize, Yûnus b. Habîb, Ebû Dâvûd, İmrân b. Dâvûd el-Kattân, Katâde, Nasr b. Âsım el-Leysî, Abdullah b. Futayme ve Yahyâ b. Ya'mer vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Osmân (ra.) dedi ki: "Kur'an'da lahn/farklı lehçeler vardır. Araplar onu okuyuşlarıyla düzeltirler."

Abdullah bize, İshâk b. İbrâhîm, Ebû Dâvûd, İmrân b. Dâvûd el-Kattân, Katâde, [42] Nasr b. Âsım el-Leysî, Abdullah b. Futayme ve Yahyâ b. Ya'mer vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Osmân (ra.) dedi ki: "Muhakkak ki Kur'an'da farklı lehçeler vardır. Araplar onu okuyuşlarıyla düzeltirler." [Ebû Bekir dedi ki: (Burada sözü geçen) Abdullah b. Futayme, mushafları yazanlarından bir tanesidir.]

Abdullah bize, Amr b. Osmân, Bakiyye, Ertât² ve İbn Avn vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

"İhtimal ki insanlar iki konuda ihtilafa düştüler. Her ikisi de doğrudur."

Abdullah bize, Ebû Hâtım es-Sicistânî, Ubeyd b. Akîl, Hârûn, ez-Zübeyr b. el-Hirrit ve İkrime et-Tâî vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Osmân'a (ra.) Mushaf getirilince onda farklı bir lahn/lehçe gördü ve şöyle dedi: "Yazdıran Hüzeyl, yazan da Sakîf olsaydı bu (hata) olmazdı."

Abdullah bize, el-Fadl b. Hammâd el-Hayrî, Hallâd yani İbn Hâlid, Zeyd b. el-Hubbâb ve Eş'as vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

2 Ertât: Ertât b. el-Münzir b. el-Esved el-Humsî'dir. Bk. *Tehzibü't-Tehzib*, 1: 198.

Saîd b. Cübeyr dedi ki: "Kur'an'da (Kureyşli olmayan) farklı lahnde/lehçede olan dört harf vardır. Bunlar: **وَالضَّابُّونَ** (Mâide, 5/69), **وَالْمُقِيمِينَ** (Nisâ, 4/162), **وَأَكْنَ مِنَ الضَّالِّينَ** (Münâfikûn, 63/10) ve **إِنْ هَذَا لَسَاحِرٌ** (Tâhâ, 20/63)."

Abdullah bize, İshâk b. Vehb, Yezîd, Hammâd ve ez-Zübeyr Ebû Hâlid vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Ebân b. Osmân'a dedim ki: "Nisâ, 4/162. ayetin **لَكِنَّ الزَّاسِحُونَ** فِي الْعِلْمِ مِنْهُمْ وَالْمُؤْمِنُونَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَالْمُقِيمِينَ الصَّلَاةَ وَالْمُؤْتُونَ الزَّكَاةَ önü ve arkası merfûyken bu nasıl mansûb oldu?" O da şöyle cevap verdi: "Kâtipler³ tarafından (öyle yazıldı), (kâtip) öncesini yazdı, sonra 'Ne yazacaktım!' dedi. (Yazdıran): **وَالْمُقِيمِينَ الصَّلَاةَ** yaz, dedi. O da denileni yazdı."

Abdullah bize, Amr b. Abdullah el-Evdî, Ebû Muâviye, Hişâm b. Urve ve babası vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Âişe'ye Kur'an'ın. **وَالْمُقِيمِينَ الصَّلَاةَ وَالْمُؤْتُونَ الزَّكَاةَ** ve **إِنْ هَذَا لَسَاحِرٌ** ayetlerindeki yazı/gramer hatalarını sordum. Dedi ki: "Ey kız kardeşimin oğlu! Bu iş kâtiplerin işidir. Yazarken hata yapmışlardır."

Osmân'ın (ra.) Diğer Mushafları Asıl Mushaftan Ayırması

Abdullah bize, Ali b. Muhammed es-Sekafî, Müncâb b. el-Hâris, İbrâhîm, Ebû'l-Mühayyât ve Talha b. Musarrif'in ailesinden bir kısmı vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

"Osmân mushafları kabir ve minber arasına gömdü." [Ebû Bekir bunu, İbrâhîm b. Yûsuf es-Sa'dî, Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın oğlu, ondan da Ziyâd vasıtasıyla *Kitâbü'l-Mübtade'* (sahibi) Müncâb (kanalıyla) rivayet etti ve: "Bunda bir sakınca yoktur," dedi.]

Osmân'ın (ra.) Yazdırdığı Mushaflar

Abdullah bize, Ali b. Muhammed es-Sekafî, Müncâb b. el-Hâris, Kubeysa b. Ukbe ve Hamza b. ez-Zeyyâd vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Osmân dört mushaf yazdırdı. O mushaflardan birini Kûfe'ye gönderdi. O mushafı isteyen bir kişinin yanına bıraktı.

3 "Kâtipler tarafından" bölümü başka hadislerde "kâtiplerin işi" şeklindedir. Bk. *Tefsiru't-Taberî*, 6: 16.

(O mushaf) ben mushafımı ona uygun olarak yazıncaya kadar orada kaldı. (Bu rivayeti yapan) Hamza: "Mushafımı o nüshaya göre yazdım."

Abdullah bize, Ebû Hâtim es-Sicistânî vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Osmân, Kur'an'ın cemedilmesi ve yazılması esnasında yedi adet mushaf yazdırdı. Birini Mekke'ye, diğerini Şam'a, bir diğerini Yemen'e, ötekini Bahreyn'e, bir ötekini Basra'ya, sonuncusunu Kûfe'ye gönderdi. Birini de Medine'de bıraktı.

Abdullah bize, Ziyâd b. Yahyâ Ebû'l-Hattâb el-Hassânî, Kesîr yani İbn Hişâm, [44] Ca'fer ve Abdülâlâ b. el-Hakem el-Kilâbî vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin evine vardım. O esnada Huzeyfe b. Yemân, Abdullah b. Mes'ûd ve Ebû Mûsâ el-Eş'arî korunaklı bir (sundurmanın) üzerindeydiler. İşte bunlar benim istediğim kişiler dedim. Onlara doğru ilerlemeye başladım. Bir genç kapıda benim girmeme mani oldu. Ona karşı koyup itiraz ettim. Onların birkaçı bana yöneldi ve dedi ki: "Adamı bırak." Onların yanına varıp oturdum. Yanlarında Osmân'ın (ra.) gönderdiği mushaf vardı. Onlara mushaflarını buna göre düzeltmelerini emretmişti.

Ebû Mûsâ dedi ki: "Benim şu mushafımda fazlalık olarak ne bulmuşsanız onu eksiltmeyin. Eksik olarak ne bulmuşsanız onu yazın."

Huzeyfe dedi ki: "Bunu nasıl yapacağız? Vallahi, bu belde-
deki hiç kimse bu şeyhin, yani İbn Mes'ûd'un kıraatini istemez. Yemen halkından hiç kimse şu şeyhin, yani Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin kıraatini istemez."

Huzeyfe, Osmân'a (ra.) mushafları tek mushaf olarak cemetmeyi salık veren kişiydi. Sonra namaz vakti oldu. Ebû Mûsâ'ya dediler ki: "Öne geç imam ol; çünkü biz senin evindeyiz." O da: "İbn Mes'ûd varken öne geçmem," dedi. Bir süre tartıştılar. İbn Mes'ûd; Huzeyfe ve Ebû Mûsâ'nın arasındaydı. Onu öne sürdüler, o da öne geçip onlara namaz kıldırdı.

Abdullah bize, Ziyâd b. Eyyûb, Cerîr, Mugîre⁴ ve İbrâhîm vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Şamlı bir kişi dedi ki: Bizim ve Basralıların mushafı, Kûfelilerin mushafından daha güvenlidir. Ravi: "Niçin?" diye sordum, dedi.

(Şamlı) dedi ki: "Muhakkak ki Osmân (ra.) mushafı yazdığı anda onu, Kûfelilerin kıraati ve Abdullah'ın harfine/okuyuş tarzına göre tamamladı. Onu herhangi bir karşılaştırma yapmadan önce Kûfelilere gönderdi. Bizim mushafımızı ve Basralıların mushafını ise göndermeden önce karşılaştırma yaptı."

Cerîr dedi ki: "Mâide, 5/55. ayet, Abdullah'ın kıraatinde şu şekildeydi: **إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ**"

Abdullah bize, Ebû't-Tâhir ve İbn Vehb vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Mâlik'ten Osmân'ın (ra.) mushafını sordum/istedim. Bana dedi ki: "(Yok) gitti."

[45] Abdullah bize, Babası, Ebû Sâlih el-Ferrâ ve Ahmed b. Cenâb, el-Hâkim b. Zahir, İsmâil es-Süddî ve Abdu Hayr vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Ali bir hutbe irat etti ve dedi ki: "Nebî'den (sav.) sonra insanların en faziletlisi Ebû Bekir'dir. Ebû Bekir'den sonra en faziletlisi Ömer'dir. Dileseydim üçüncü sıradakinin ismini zikredebilirdim."

Ravi dedi ki: "Dileseydim üçüncü sıradakinin ismini zikredebilirdim," sözünden dolayı (niçin böyle dediğine dair) tereddüde düştüm. el-Hüseyin b. Ali'ye geldim ve dedim ki: "Müminlerin Emîri halka hitabetti ve dedi ki: 'Nebî'den (sav.) sonra insanların en faziletlisi Ebû Bekir'dir. Ebû Bekir'den sonra en faziletlisi Ömer'dir. Dileseydim üçüncü sıradakinin ismini zikredebilirdim.' (Bu sözden dolayı) tereddüde düştüm."

el-Hüseyin dedi ki: "Senin gibi ben de meraklandım." Ona: "Ey Müminlerin Emîri! Dileseydin ismini vereceğin kişi kimdir?" diye sordum.

O da: "İnek boğazlanmış gibi boğazlanmıştır," dedi [veya öyle bir şey söyledi.]

4 Muhtemelen doğrusu el-Mugîre'dir.

Osmân'ın (ra.) Kendi Mushafı Dışındaki Mushaflarla Kıraati Serbest Bırakması

Abdullah bize, Osmân b. Hişâm b. Delhem, İsmâil b. el-Halil, Ali b. Müshir ve İsmâil b. Ebî Hâlid vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Mısırlılar Cuhfe'ye⁵ kadar gelip Osmân'dan hoşnutsuzluklarını belirttiler. (Fakat Medine'ye girmediler. Bunu duyan) Osmân, minbere çıktı ve dedi ki: "Ey Muhammed'in ashâbı! Bana söylediğiniz kötü sözlerden dolayı Allah sizi cezalandıracaktır. Çünkü siz kötülüğü yaydınız, iyilikleri gizlediniz ve sefih insanları bana karşı kışkırttınız. İçinizden biri gitsin ve niçin beni kınadıklarını ve ne istediklerini sorsun." Bunu üç defa tekrarladı. Kimse cevap vermedi.

Ali (ra.) ayağa kalktı ve dedi ki: "Ben giderim."

Osmân: "Sen onlara daha yakınsın ve bu işe en uygun olan da sensin," dedi.

Hz. Ali onlara gitti, onu iyi karşıladılar. "Bize daha önce, senden daha sevgili bir kimse gelmedi," dediler. Hz. Ali onlara dedi ki: "Neden Osmân'ı kınıyorsunuz?"

(Onlar da): "Biz onu kınıyoruz; çünkü o, Allah'ın (cc.) kitabını mahvetti. Kendisine bir mera ayırdı. Akrabalarını korudu. Mervân'a iki yüz bin (dinar)⁶ verdi. Peygamber'in ashâbına sert davrandı," dediler.

Hz. Osmân onların bu iddialarını reddederek şöyle cevap verdi: "Kur'an, Allah tarafından gönderilmiştir. Ben sizin ihtilafa düşeceğinizden korktum ve bundan dolayı (diğer kıraat-^[46]leri) okumayı yasakladım. Ama isterseniz dilediğiniz kıraat/lehçe ile okuyabilirsiniz. Meraya gelince, ben onu kendi deve ve koyunlarım için ayırmadım. O merayı (ortak kullanım için ayrılmış) sadaka develeri için, daha iyi beslenip semiz olsun-

5 Cuhfe, Medine yolu üzerinde büyük bir köydür. Orası Mısırlıların ve Şamlıların mîkatıdır. Bk. Yâkût, *Mu'cem*, 2: 35.

6 İfrîkiyye Savaşının sonunda Mervân, elde edilen ganimetin beşte birini 100.000 veya 200.000 dinara satın aldı. Hz. Osmân'la konuştuğuktan sonra Halife onun bu borcunu bağışladı. İnsanlar bu durumu hoş görmediler. Bk. Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 5: 25-28. (çev.)

lar, insanlar onlardan daha çok istifade etsinler diye ayırdım. Mervân'a iki yüz bin (dinar) verdiğim sözlerine gelince, orası onların devletlerinin hazinesidir. Arzu edenler ondan faydalsın. Nebî'nin (sav.) ashabına sert davrandığıma gelince, ben bir beşerim, sinirlenirim, memnun olurum. Kim bende, daha önceye ait bir hak iddia ediyorsa yahut benim tarafımdan bir zulme uğratılmışsa, işte ben buradayım. İsteyen hakkını alsın, isteyen bağışlasın ve isteyen razı olsun."

İnsanlar razı oldular, anlaştılar ve Medine'ye girdiler. (Osman) bu şekilde Basralılara ve Kûfelilere de mektup yazdı. Gelmeye güç yetiremeyenlerin de, yerine vekil tayin etmesini (istedi.)

Osmân'ın (ra.) Mushafları Yazarken Örnek Aldığı İmam Mushaf: Mushaf-ı Osmânî

Ebû Bekir bize, Abdullah b. Ebî Dâvûd, Yûnus b. Habîb, Kuteybe b. Mihrân, İsmâîl b. Ca'fer ve Süleymân b. Müslim b. Cemmâz ez-Zührî vasıtasıyla Hâlid b. İyâs b. Sahr b. Ebû'l-Cehm'in Osmân b. Affân'ın (ra.) mushafını okuduğunu, onda Medinelilerin kiraatine uymayan on iki harf/lehçe bulunduğunu rivayet etti:

O lehçeleri şöyle bildirdi:

Bakara suresinin 2/132. ayeti **وَوَضَىٰ بِهَا إِبْرَاهِيمَ** (ilk kelime) «elif»siz yazılmıştır.

Âl-i İmrân suresinin 3/133. ayeti **وَسَارِعُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ** (baştaki) «vâv» ile yazılmıştır.

Mâide suresinin 5/53. ayeti **وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا** (baştaki fiilin başında) «vâv» ile yazılmıştır.

Yine Mâide suresinin 5/54. ayeti **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنكُمْ** tek «dâl» harfiyle yazılmıştır.

Berâe (Tevbe) suresinin 9/107. ayeti **وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا** (baştaki kelimenin başındaki) «vâv» harfiyle yazılmıştır.

Kehf suresinin 18/36. ayeti **لَا جِدْنَ خَيْرًا مِنْهَا مُنْقَلَبًا** tekil/müfret olarak yazılmıştır.

Şuarâ suresinin 26/217. ayeti **وَتَوَكَّلْ عَلَى الْعَزِيزِ** «vâv» ile yazılmıştır.

Mü'min suresinin 40/26. ayeti **أَوْ أَنْ يَنْظُرَ** ve Şûrâ suresinin 42/30. ayeti **فَمَا كُنْتُ** «fe» ile yazılmıştır.

Zuhruf suresinin 43/71. ayeti **وَفِيهَا مَا تُثْنِيهِ الْأَنْفُسُ** (başındaki kelime) «he» harfi olmadan yazılmıştır.

Hadîd suresinin 57/24. ayeti **فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ** «hüve» ile yazılmıştır.

Şems suresinin 91/15. ayeti **وَلَا يَخَافُ عُقْبَاهَا** (baştaki kelime) «vâv» ile yazılmıştır.

Abdullah bize, Ahmed b. İbrâhîm b. el-Muhâcir, Süleymân b. Dâvûd el-Hâşimî, [47] İsmâîl b. Ca'fer, Hâlid b. İyâs b. Sahr b. Ebû'l-Cehm el-Advî ve Süleymân b. Müslim b. Cemmâz vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

“Bu harfler/lehçeler, Osmân b. Affân'ın (ra.) mushafında yazılıydı ve bunlar Medinelilerin kıraatine ve mushaflarına uymuyordu. Bu, on iki lehçe şunlardır:

Bakara suresinin 2/132. ayeti **وَرَضَىٰ بِهَا إِبْرَاهِيمُ** (ilk kelimesi) «elif»siz yazılmıştır.

Âl-i İmrân suresinin 3/133. ayeti **وَسَارِعُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ** ayet, başındaki sabit «vâv» ile yazılmıştır.

Mâide suresinin 5/53. ayeti **وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا** baştaki fiilin başındaki sabit «vâv» ile yazılmıştır.

Yine Mâide suresinin 5/54. ayeti **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنكُمْ** ayet, tek «dâl» harfiyle yazılmıştır.

Berâe suresinin Tevbe, 9/107. ayeti **وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا** baştaki kelimenin başındaki sabit «vâv» harfiyle yazılmıştır.

Kehf suresinin 18/36. ayeti **لَأَجِدَنَّ خَيْرًا مِنْهَا مُنْقَلَبًا** ayeti, başındaki «vâv» değil de, «vâv» şeklinde yazılmıştır.⁷

Şuarâ suresinin 26/217. ayeti **وَتَوَكَّلْ عَلَى الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ** «vâv» ile yazılmıştır.

Hâ-Mîm Mü'min suresinin 40/26. ayeti **أَوْ أَنْ يَنْظُرَ فِي الْأَرْضِ** «vâv» ile yazılmıştır.

Hâ-Mîm Şûrâ suresinin 42/30. ayeti **فَمَا كُنْتُ** «fe» ile yazılmıştır.

7 Bizim elimizdeki mushafta ayet zaten tarif edildiği gibidir. (çev.)

Hâ-Mîm Zuhurf suresinin 43/71. ayeti **وَفِيهَا مَا تُثْبِتُ** baştaki kelime, «he» harfi olmadan yazılmıştır.

Hadîd suresinin 57/24. ayetindeki **فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِيُّ** «hüve» müstakil olarak yazılmıştır.

Şems suresinin 91/15. ayeti **وَلَا يَخَافُ عُقْبَاهَا** baştaki kelime «fe» ile değil de «vâv» ile yazılmıştır.”

Abdullah bize, Muhammed b. Urfe, İbrâhîm b. el-Hasen, Beşşâr b. Eyyûb ve Üseyd b. Yezîd vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Osmân b. Affân'ın (ra.) mushafında Mü'minûn, 23/85, 87⁸ ve 89. ayetlerdeki **سَيَقُولُونَ** (lafzatullahın) üçü de «elifsiz» yazılmıştır.

Abdullah bize, Muhammed b. Urfe, İbrâhîm b. el-Hasen, Beşşâr b. Eyyûb ve Üseyd b. Yezîd vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Osmân'ın mushafında Yûsuf, 12/31, 51. ayetlerdeki **وَقُلْنَا** (lafzatullah) «elifsiz» yazılmıştır.

[48] Abdullah bize, Ebû Hâtîm es-Sicistânî, Ya'kûb, Beşşâr yani en-Nâkîr ve Üseyd vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Osmân'ın mushafında Bakara, 2/132. ayetteki **وَوَضَى** (kelimesi) «elifsiz» yazılmıştır.

Abdullah bize, Muhammed b. Urfe, İbrâhîm b. el-Hasen, Beşşâr b. Eyyûb ve Üseyd vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Osmân b. Affân'ın mushafında Âl-i İmrân, 3/52, 64 ile Mâide, 5/111. ayetlerinde **وَأَشْهَدُ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ** üç harf⁹/lehçe vardır.

Abdullah bize, Ahmed b. Muhammed b. el-Hüseyn b. Hafs, Hallâd, İsâ b. Ömer el-Hemedânî, Muhammed b. Ubeydullah, Sabîh ve Osmân vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Osmân'ın, Âl-i İmrân, 3/104. ayeti **وَلَنَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةً يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ** **وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ** **وَيَسْتَعِينُونَ** **اللَّهُ عَلَى مَا أَصَابَهُمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ** şeklinde okuduğunu işittim.

Abdullah bize, Ahmed b. Muhammed, Hallâd vasıtasıyla Süfyân es-Sevrî'nin bu hadisi kendisine sorduğunu rivayet etti.

8 Ayet numarası orijinal metinde hataen 86 olarak verilmiştir. (çev.)

9 Metinde **احرف** olarak kaydedilen kelime muhtemelen **احرف** olmalıdır. (çev.)

MUSHAFLARIN FARKLILIĞI

[49]

**İmam Mushaftan Çoğaltılan Değişik Şehirlerdeki
Mushafların Farklılığı Bâbı**

Abdullah bize, Muhammed h. Yahyâ el-Huneysî, Hallâd b. Hâlid el-Mukrî ve Ali b. Hamza el-Kisâî vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

(Kur'an kıraati konusunda) Medineliler, Kûfeliler ve Basralılar arasında ihtilaflar vardı.

Bakara, 2/132. ayeti Medineliler, وَأَوْصِي بِهَا إِبْرَاهِيمَ şeklinde; Kûfeliler ve Basralılar ise وَوَصَّى بِهَا şeklinde «elif»siz yazmışlardır.

Âl-i İmrân, 3/133. ayeti Medineliler, سَارِعُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ şeklinde (baş tarafta) «vâv» olmaksızın; Kûfeliler ve Basralılar ise وَسَارِعُوا şeklinde «vâv» ile yazmışlardır.

Mâide, 5/54. ayeti Medineliler, مِّن يَّرْتَدُّ şeklinde iki «dâl» harfiyle; Kûfeliler ve Basralılar ise مِّن يَّرْتَدُّ şeklinde tek «dâl» ile yazmışlardır.

En'âm, 6/63. ayeti Medineliler ve Basralılar, أَنْجَيْنَا لَنِّ şeklinde; Kûfeliler ise لَّنْ أَنْجَيْنَا şeklinde yazmışlardır.

Tevbe, 9/107. ayeti Medineliler, الَّذِينَ اتَّخَذُوا مَنجِدًا ضَرَارًا şeklinde (baş tarafta) «vâv» harfi olmaksızın; Kûfeliler ve Basralılar ise وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَنجِدًا şeklinde (baş tarafta) «vâv» ile yazmışlardır.

Kehf, 18/36. ayeti Medineliler, خَيْرًا مِّنْهُمَا şeklinde; Kûfeliler ve Basralılar ise خَيْرًا مِّنْهَا مُنْقَلَبًا şeklinde yazmışlardır.

Şuarâ, 26/217. ayeti Medineliler, فَتَوَكَّلْ şeklinde «fe» ile; Kûfeliler ve Basralılar ise وَتَوَكَّلْ şeklinde «vâv» ile yazmışlardır.

Mü'min, 40/62. ayeti Medineliler, وَأَن يُّظْهَرَ فِي الْأَرْضِ şeklinde (en başta) «elif»siz; Kûfeliler ve Basralılar ise أَن يُّظْهَرَ أو أَن يُّظْهَر şeklinde, «elif» ile yazmışlardır.

Ayn-Sîn-Kâf (Şûrâ) suresinin 42/30. ayeti Medineliler, وَمَا أَصَابَكُمْ مِّنْ مُّصِيبَةٍ بِمَا كُنتُمْ فِيهَا كَافِرِينَ şeklinde; Kûfeliler ve Basralılar ise وَمَا أَصَابَكُمْ مِّنْ مُّصِيبَةٍ بِمَا كُنتُمْ فِيهَا كَافِرِينَ şeklinde «fe» ile yazmışlardır.

Zuhurf, 43/71. ayeti Medineliler, **مَا تَنْفُسُ** şeklinde [50] iki «he» ile; Kûfeliler ve Basralılar ise **مَا تَنْفُسُ** şeklinde tek «he» ile yazmışlardır.

Hadîd, 57/24. ayeti Medineliler, **وَمَنْ يَقُولُ فَإِنَّ اللَّهَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ** şeklinde (lafzatullahtan sonra) «hüve» zamiri olmaksızın; Kûfeliler ve Basralılar ise **وَمَنْ يَقُولُ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ** şeklinde «hüve» zamiriyle yazmışlardır.

Şems, 91/15. ayeti Medineliler, **فَلَا يَخَافُ** şeklinde, «fe» ile; Kûfeliler ve Basralılar ise **وَلَا يَخَافُ غَفْبَاهَا** şeklinde «vâv» ile yazmışlardır.

Enbiyâ, 21/4. ayeti Medineliler ve Basralılar, **قُلْ رَبِّي يَعْلَمُ** şeklinde; Kûfeliler ise **قَالَ رَبِّي يَعْلَمُ** şeklinde yazmışlardır.

Cin, 72/20. ayette, **قَالَ إِنَّمَا أَذْغُو رَبِّي** ayette, tüm gruplar ihtilaf etmişlerdir.

(İhtilafın) **قُلْ** ve **قَالَ** (şeklinde) olduğu yerler: Benî İsrâîl (İsrâ) suresinin 17/93. ayeti **قَالَ سُبْحَانَ رَبِّي** ve **قَالَ سُبْحَانَ رَبِّي** şeklinde; Mü'minûn suresinin 23/112. ayeti **قَالَ كَمْ لَبِثْتُمْ** ve **قَالَ كَمْ لَبِثْتُمْ** şeklinde yazılmıştır.

Medineliler ve Kûfeliler, Mü'minûn, 23/85, 87, 89. ayetlerdeki Allah (*lillah*) lafızlarının üçünü de **لِلَّهِ** şeklinde «elifsiz; Basralılar ise ilkini («elifsiz) **لِلَّهِ** şeklinde, diğer ikisini ise «elif»le **لِلَّهِ** şeklinde yazmışlardır.

Ahkâf, 46/15. ayeti Kûfeliler **وَوَضِعْنَا الْإِنْسَانَ بِالذِّمَّةِ إِحْسَانًا** şeklinde; Medineliler ve Basralılar ise **وَوَضِعْنَا الْإِنْسَانَ بِالذِّمَّةِ إِحْسَانًا** şeklinde «elifsiz yazmışlardır.

Yâsîn, 36/35. ayeti Kûfeliler, **وَمَا عَمِلَتْ** şeklinde «he» harfi olmaksızın; Medineliler ve Basralılar ise **وَمَا عَمِلَتْهُ أَيْدِيهِمْ** şeklinde «he» harfiyle bitiştirerek yazmışlardır.

Mekkelilerin mushaflarında Muhammed, 47/18. ayetin kıraati, **فَهَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا السَّاعَةَ أَنْ تَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً** şeklindedir. Kûfelilerinki de böyledir ancak ben hiçbir Kûfeliden böyle bir okuyuş işitmedim. Medineliler ve Basralılar ise **فَهَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا السَّاعَةَ أَنْ تَأْتِيَهُمْ** şeklinde yazmışlardır.

Kûfelilerin mushaflarında Nisâ, 4/36. ayet ذَا الْقُرْبَىٰ وَالْجَارِ النَّجْبِ şeklinde yazılmıştır. Kûfelilerin bazıları da böyle okumaktadır. Fakat bugün herkes (bu ayeti) ذِي الْقُرْبَىٰ şeklinde okumaktadır.

Hel Etâ (İnsân) suresinin 76/15-16. ayetleri(n başındaki ve sonundaki kelimeleri) Medineliler ve Kûfeliler, قَوَارِيرَا قَوَارِيرَا şeklinde her ikisini de «elif» ile; Basralılar ise ilkin «elif» ile diğerini «elif»siz yazmışlardır.

Basralılar Hac, 22/23. ayetteki (kelimeyi) وَلَوْلَا şeklinde «elif» harfiyle yazarken, Melâike (Fâtır) suresinin 35/33. ayetini ise وَلَوْلَا şeklinde «elif»siz yazmışlar; Kûfeliler ve Medineliler ise her iki ayette de «elif» harfini yazmışlardır.

İşte Medineliler, Kûfeliler ve Basralılar arasındaki ihtilafın ^[51] tamamı bunlardır.

Abdullah bize, Muhammed b. Yahyâ, Hallâd b. Hâlid ve Hâlid b. İsmâîl b. Muhâcir vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Hamza b. ez-Zeyyâd'a Nisâ, 4/36. ayetini ذَا الْقُرْبَىٰ (şeklinde) okudum. Sonra da: "(Bu ayetteki ذَا lafzı) bizim mushafımızda تَا şeklinde yazılmıştır. O şekilde okuyayım mı?" dedim. O da: "Hayır! O ayeti ذِي okunuşunun dışında asla okuma," dedi.

Abdullah bize, Ahmed b. İbrâhîm b. el-Muhâcir, Süleymân b. Dâvûd, İsmâîl b. Ca'fer, Hâlid b. İyâs b. Sahr b. Ebû'l-Cehm el-Advî ve Süleymân b. Müslim b. Cemmâz vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Medineliler, Osmân b. Affân'ın mushafında yazılı olan on iki adet okuyuş biçimine muhalefet ediyorlardı. Bunların bazısına ilaveler yaparak, bazılarından da eksilterek okuyorlardı.

Bakara suresinin 2/132. ayetini وَضَىٰ kelimesine «elif» ilave edilerek وَأُضَىٰ şeklinde,

Âl-i İmrân suresinin 3/133. ayetini وَسَارِعُوا kelimesindeki «vâv» kaldırarak إِلَىٰ سَارِعُوا şeklinde,

Mâide suresinin 5/53. ayetini¹⁰ يَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا şeklinde baştaki «vâv» harfi olmaksızın,

10 Bizim mushafınızda وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا şeklindedir.

Yine Mâide suresinin 5/54. ayetini¹¹ يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مِنْ يَّرْتَدُّ şeklinde şeddeyi kaldırarak çift «dâl» harfiyle,

Berâe (Tevbe) suresinin 9/107. ayetini¹² الَّذِيْنَ اتَّخَذُوْا şeklinde baş taraftaki «vâv» harfi olmaksızın,

Kehf suresinin 18/36. ayetini¹³ “iki cennet” anlamında خَيْرًا مِنْهُمَا şeklinde,

Şuarâ suresinin 26/217. ayetini¹⁴ فَتَوَكَّلْ عَلَى الْعَزِيْزِ الرَّحِيْمِ şeklinde «fe» ile okuyorlardı.

Hâ-Mîm Mü'min suresinin 40/26. ayetini¹⁵ وَأَنْ يُّظْهَرَ فِي الْأَرْضِ الفساد şeklinde başta bulunan أَر kelimesindeki «elifi» atarak,

Hâ-Mîm Şûrâ suresinin 42/30. ayetini فَبِمَا kelimesindeki «fe» harfini atarak مُصِيبَةٍ بِمَا كُتِبَ şeklinde,

Hâ-Mîm Zuhurf suresinin 43/71. ayetini¹⁶ kelimenin sonuna «he» harfi ilave ederek مَا تَشْتَبِهَ الْأَنْفُسَ şeklinde,¹⁷

Hadîd suresinin 57/24. ayetini هُوَ zamirini atarak فَإِنَّ اللَّهَ الْغَنِيُّ فَإِنَّ اللَّهَ الْغَنِيُّ şeklinde,

Şems suresinin 91/15. ayetini¹⁸ baştaki «vâv» harfinin yerine «fe» koyarak غَفَّابًا فَلَا يَخَافُ şeklinde okuyorlardı.

[İbn Ebî Dâvûd, İbn İyâs da denilen Hâlid b. Ebî İyâs vasıtasıyla dedi ki: “İsmâîl b. Ca’fer, hadiste zayıftır ama kıraatte (önemli) bir yeri vardır.”]

[52] Abdullah bize, Amr b. Osmân b. Saîd b. Kesîr b. Dînâr ve babası vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Medineli iki kârîye: Şamlı, Iraklı ve Medinelilerin irab açısından, hakkında ihtilafa düştükleri hususlardan niçin döndüklerini sordum. O iki kârî de, Iraklıların kıraatinin on iki

11 Bizim mushafımızda يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مِنْ يَّرْتَدُّ şeklindedir.

12 Bizim mushafımızda الَّذِيْنَ اتَّخَذُوْا şeklindedir.

13 Bizim mushafımızda خَيْرًا مِنْهُمَا şeklindedir.

14 Bizim mushafınızda فَتَوَكَّلْ عَلَى الْعَزِيْزِ الرَّحِيْمِ şeklindedir.

15 Bizim mushafımızda وَأَنْ يُّظْهَرَ فِي الْأَرْضِ الفساد şeklindedir.

16 Bizim mushafımızda مَا تَشْتَبِهَ الْأَنْفُسَ şeklindedir.

17 Bizim mushafımızda ayetin okunuşu zaten tarif edildiği gibidir. (çev.)

18 Bizim mushafımızda غَفَّابًا فَلَا يَخَافُ şeklindedir.

19 Amr b. Osmân, Ebû Hafs el-Humsî’dir.

husus hariç kendi kıraatlerine uygun olduğunu iddia ettiler. İhtilaf ettikleri hususlar (ise şunlardır):

Bakara suresinin 2/132. ayetini وُضِيَ

Âl-i İmrân suresinin 3/133. ayetini سَارِعُوا

Mâide suresinin 5/53. ayetini يَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا

Yine Mâide suresinin 5/54. ayetini مَنْ يَزِيدْ

Berâe (Tevbe) suresinin 9/107. ayetini اتَّخَذُوا مَسْجِدًا

Kehf suresinin 18/36. ayetini خَيْرًا مِنْهَا مُقَلَّبًا

Şuarâ suresinin 26/217. ayetini وَتَوَكَّلْ

Tûlde,²⁰ Mü'min, 40/26. ayeti أَوْ أَنْ يَطْهَرَ

Ayn-Sîn-Kâf (Şûrâ) suresinin 42/30. ayetini فَبِمَا كُتِبَتْ

Hâ-Mîm Zuhurf suresinin 43/71. ayetini مَا تُغْنِيهِ الْإِنْفُسُ

Hadîd suresinin 57/24. ayetini إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ

Ve's-Şemsi ve Zuhâhâ (Şems) suresinin 91/15. ayetini وَلَا يَخَافُ عُقْبَاهَا şeklinde yazmışlardır.

Abdullah bize, Ebû Hafs Amr b. Osmân el-Humsî vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Şamlılar: Bakara suresinin 2/132. ayetini بِهَا إِبْرَاهِيمُ بِنِي وُضِيَ şeklinde,

Âl-i İmrân suresinin 3/133. ayetini, başındaki «vâv» harfi olmaksızın سَارِعُوا إِلَى مَغْفِرَةٍ şeklinde,

Mâide suresinin 5/53. ayetini, başındaki «vâv» harfi olmaksızın يَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا şeklinde,

Yine Mâide suresinin 5/54. ayetini, çift «dâl» harfiyle مَنْ يَزِيدُ şeklinde,

Berâe (Tevbe) suresinin 9/107. ayetini, kelimenin başında اتَّخَذُوا مَسْجِدًا «vâv»süz şeklinde,

Kehf suresinin 18/36. ayetini, çift «mim» harfiyle خَيْرًا مِنْهُمَا şeklinde,

20 Tûl için bk. Suyûtî, *İtkân*, s. 127 (Hint Baskısı).

فتوكل على العزيز «fe» harfiyle, الرّجيم şeklinde,

Hâ-Mîm (Mü'min) suresinin 40/26. ayetini, «elif»siz وأن يظهر şeklinde,

Ayn-Sîn-Kâf (Şûrâ) suresinin 42/30. ayetini, «fe» harfi olmaksızın بما كتب şeklinde,

Hâ-Mîm Zuhurf suresinin 43/71. ayetini, çift «he» harfiyle تشنه النفس şeklinde,

[53] Hadîd suresinin 57/24. ayetini, هو zamiri olmaksızın إن الله الغني الحميد şeklinde,

Şems suresinin 91/15. ayetini, «fe» harfiyle فلا يخاف غيها şeklinde yazmışlardır.

Amr dedi ki: "Biz onu Übey'e göre okuyorduk."

Abdullah bize, Keşîr b. Ubeyd, Muâfi b. İmrân ez-Zühri, İsmâil b. Ayyâş ve Sevâd b. Ziyâd el-Burhî vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Aşağıda söyleyeceklerim Medinelî ve Iraklıların aralarında ihtilaf ettikleri hususlardır:

Bakara, 2/132. ayetini Medineliler, وأوصي بها إبراہیم şeklinde; Iraklılar ise ووصي şeklinde yazmışlardır.

Âl-i İmrân, 3/133. ayetini Medineliler, سارغوا şeklinde; Iraklılar ise وسارغوا şeklinde yazmışlardır.

Mâide, 5/54. ayetini (Medineliler), من يرتدد şeklinde; Iraklılar ise من يرتد şeklinde, tek «dâl» ile yazmışlardır.

Yine Mâide, 5/53. ayetini (Medineliler), يقول الذين آمنوا şeklinde; Iraklılar ise ويقول الذين آمنوا şeklinde yazmışlardır.

Tevbe, 9/107. ayetini (Medineliler), الذين اتخذوا مشجدا ضراوا şeklinde; Iraklılar ise الذين اتخذوا مشجدا şeklinde yazmışlardır.

Ra'd, 13/42. ayetini (Medineliler), ويغلم الكافر şeklinde; Iraklılar ise ويغلم الكفار şeklinde yazmışlardır.

Kehf, 18/36. ayetini (Medineliler), مقلبا خيرا منها şeklinde; Iraklılar ise مقلبا خيرا منها şeklinde yazmışlardır.

Mü'minûn, 23/87, 89. ayetlerini (Medineliler), سَيَقُولُونَ اللَّهُ şeklinde; Iraklılar ise سَيَقُولُونَ الله şeklinde yazmışlardır.

Suarâ, 26/217. ayetini (Medineliler), فَنَرَكُلْ şeklinde; Iraklılar ise فَنَرَكُلْ şeklinde yazmışlardır.

Melâike (Fâtır) suresinin 35/33. ayetini (Medineliler), مَنْ مِنْ أَصَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا şeklinde; Iraklılar ise مَنْ مِنْ أَصَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا şeklinde (sondaki «elif» olmaksızın) yazmışlardır.

Mü'min, 40/62. ayetini (Medineliler), وَأَنْ يَظْهَرَ فِي الْأَرْضِ الْفَاسَادُ şeklinde; Iraklılar ise وَأَنْ يَظْهَرَ فِي الْأَرْضِ الْفَاسَادُ şeklinde yazmışlardır.

Hâ-Mîm-Ayn-Sîn-Kâf (Şûrâ) suresinin 42/30. ayetini (Medineliler), فَبِمَا كُنْتُمْ آيْدِكُمْ şeklinde; Iraklılar ise فَبِمَا كُنْتُمْ آيْدِكُمْ şeklinde yazmışlardır.

Zuhruf, 43/71. ayetini (Medineliler), تَنْشِيهِ الْأَنْفُسِ şeklinde; Iraklılar ise تَنْشِيهِ الْأَنْفُسِ şeklinde yazmışlardır.

Yine Zuhruf, 43/68. ayetini (Medineliler), يَا عِبَادِي لَا خَوْفَ كَانَتْ قَوَارِيرَ şeklinde; Iraklılar ise يَا عِبَادِي لَا خَوْفَ şeklinde yazmışlardır.

Hadîd, 57/24. ayetini (Medineliler), فَإِنَّ اللَّهَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ şeklinde; Iraklılar ise فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ şeklinde yazmışlardır. [54]

Hel Eta Ale'l-İnsân (İnsân) suresinin 76/15-16. ayetini (Medineliler), كَانَتْ قَوَارِيرَ قَوَارِيرَ şeklinde; Iraklılar ise كَانَتْ قَوَارِيرَ şeklinde yazmışlardır.

Şems, 91/15. ayetini (Medineliler), فَلَا يَخَافُ غَضَابَهَا şeklinde; Iraklılar ise فَلَا يَخَافُ şeklinde yazmışlardır.

Kesîr b. Ubeyd, Şamlıların İmam (Mushafın)da Enfâl, 8/67. ayetini مَا كَانَ لِيَنْبِيَّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أُنْزَى şeklinde yazdıklarını söylemiştir.

Abdullah bize, Muhammed b. Sadaka el-Cüblânî el-Humsî, -Yahudi çarşısında öğretmendi.- Şüreyh b. Yezîd Ebû Hayve ve Ebû'l-Berhesim vasıtasıyla Şamlıların ve Iraklıların (kıraat) ihtilafları hakkında şöyle rivayet etti:

Bakara suresinin 2/116. ayeti, Şamlılar ve Hicazlıların İmam (Mushafın)da فَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا şeklinde; Iraklıların İmam (Mushafın)da ise فَالُوا şeklinde yazılmıştır.

Bakara suresinin 2/132. ayeti, Şamlılar ve Hicazlıların İmam (Mushafın)da **وَوَضَىٰ بِهَا إِبْرَاهِيمُ بَنِيهِ** şeklinde; Iraklıların İmam (Mushafın)da ise **وَوَضَىٰ** şeklinde yazılmıştır.

Âl-i İmrân suresinin 3/133. ayeti, Şamlılar ve Hicazlıların İmam (Mushafın)da **سَارِعُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ** şeklinde; Iraklıların İmam (Mushafın)da ise **وسارعوا** şeklinde yazılmıştır.

Âl-i İmrân suresinin 3/184. ayeti, Şamlılar ve Hicazlıların İmam (Mushafın)da **جَاؤُوا بِالْبَيِّنَاتِ وَبِالزُّبُرِ** şeklinde; Iraklıların İmam (Mushafın)da ise **والزُّبُرِ** şeklinde yazılmıştır.

Nisâ suresinin 4/66. ayeti, Şamlılar ve Hicazlıların İmam (Mushafın)da **مَا فَعَلُوهُ إِلَّا قَلِيلًا** şeklinde; Iraklıların İmam (Mushafın)da ise **مَا فَعَلُوهُ إِلَّا قَلِيلٌ** şeklinde yazılmıştır.

Mâide suresinin 5/53. ayeti, Şamlılar ve Hicazlıların İmam (Mushafın)da **يَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا** şeklinde; Iraklıların İmam (Mushafın)da ise **وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا** şeklinde yazılmıştır.

Mâide suresinin 5/54. ayeti, Şamlılar ve Hicazlıların İmam (Mushafın)da **مَنْ يَرْتَدِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ** şeklinde; Iraklıların İmam (Mushafın)da ise **مَنْ يَرْتَدِّ** ile «dâl» ile yazılmıştır.

En'âm suresinin 6/32. ayeti, Şamlılar ve Hicazlıların İmam (Mushafın)da **وَلَدَارُ الْآخِرَةِ** şeklinde; Iraklıların İmam (Mushafın)da ise **وَلَلْدَارُ** şeklinde yazılmıştır.

En'âm suresinin 6/137. ayeti, Şamlılar ve Hicazlıların²¹ İmam (Mushafın)da **رِثَيْنِ لِكَثِيرٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ قَتَلَ أَوْلَادَهُمْ شُرَكَائِهِمْ** şeklinde; Iraklıların İmam (Mushafın)da ise **رِثَيْنِ لِكَثِيرٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ قَتَلَ** şeklinde yazılmıştır.

A'râf suresinin 7/3. ayeti, Şamlılar ve Hicazlıların İmam (Mushafın)da **قَلِيلًا مَا يَذْكُرُونَ** şeklinde; Iraklıların İmam (Mushafın)da ise **تَذْكُرُونَ** şeklinde yazılmıştır.

A'râf suresinin 7/43. ayeti, Şamlılar ve Hicazlıların İmam (Mushafın)da **مَا كُنَّا لِنَهْدِيَ** şeklinde; Iraklıların İmam (Mushafın)da ise **وما كُنَّا لِنَهْدِيَ** şeklinde yazılmıştır.

21 Ehl-i Hicaz: *el-Mukni'* de ve *el-İthâf*'ta bu kiraatin sadece Şamlıların kiraati olduğu belirtilir.

A'râf suresinin 7/75. ayeti, Şamlılar ve Hicazlıların İmam (Mushafın)da وَقَالَ الْمَلَأَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ şeklinde; Iraklıların İmam (Mushafın)da ise قَالَ الْمَلَأَ şeklinde yazılmıştır.

A'râf suresinin 7/141. ayeti, Şamlılar ve Hicazlıların İmam (Mushafın)da وَإِذْ أَنْجَاكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ şeklinde; Iraklıların İmam (Mushafın)da ise وَإِذْ أَنْجَيْنَاكُمْ şeklinde yazılmıştır.

A'râf suresinin 7/195. ayeti, Şamlılar ve Hicazlıların İmam (Mushafın)da ثُمَّ كِيدُونِي فَلَا تُنْظَرُونَ şeklinde; Iraklıların İmam (Mushafın)da ise ثُمَّ كِيدُونِ «ye»siz şeklinde yazılmıştır.

Enfâl suresinin 8/67. ayeti, Şamlılar ve Hicazlıların İmam (Mushafın)da مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ şeklinde; Iraklıların İmam (Mushafın)da ise مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ şeklinde yazılmıştır.

Tevbe suresinin 9/107. ayeti, Şamlılar ve Hicazlıların İmam (Mushafın)da الَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا şeklinde; Iraklıların İmam (Mushafın)da ise وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا şeklinde yazılmıştır.

Yûnus suresinin 10/22. ayeti, Şamlılar ve Hicazlıların İmam (Mushafın)da هُوَ الَّذِي يُسْرِكُكُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ şeklinde; Iraklıların İmam (Mushafın)da ise يُسْرِكُكُمْ şeklinde yazılmıştır.

Kehf suresinin 18/36. ayeti, Şamlılar ve Hicazlıların İmam (Mushafın)da خَيْرًا مِنْهُمَا مُقَلَّتَا şeklinde; Iraklıların İmam (Mushafın)da ise خَيْرًا مِنْهَا şeklinde yazılmıştır.

Abdullah bize, Muhammed b. Sadaka, Ebû Hayve ve Mübeşşir b. Ubeyd vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Şamlılar ve Hicazlıların İmam (Mushafın)da Kehf, 18/95. ayeti خَيْرٌ مِنْهُمَا مُقَلَّتَا şeklinde; Iraklıların İmam (Mushafın)da ise خَيْرًا مِنْهَا şeklinde yazılmıştır.

Bu (senedde ismi geçen kişiyle ilgili, o kişi) Mübeşşir değildir diye hiç kimseden bir şey işitmedim. Sonra (daha önceki rivayet olan) Ebü'l-Berhesim hadisine döndü. [Ebû Bekir b. Ebî Dâvûd dedi ki: Ebü'l-Berhesim'in ismi Cerîr²² b. Ma'dân el-Hadramî el-Hımsî'dir. O, Humusluların kârîsi/kurrâsı olan Muâviye b. Sâlih'in kardeşinin oğludur.]

22 İsmi Cerîr'dir. İbn Cezerî, *Tabakâtü'l-Kurrâ*, 1: 604'te: "Onun ismi İmrân b. Osmân'dır," demektedir.

[56] Mü'minûn suresinin 23/85, 87, 89. ayetlerin tümü, Şamlılar ve Hicazlıların İmam (Mushafın)da **سَيَقُولُونَ** şeklinde; Iraklıların İmam (Mushafın)da ise ilk ayette **سَيَقُولُونَ** şeklinde, bundan sonra gelen diğer iki ayette ise bu kelime **سَيَقُولُونَ** şeklinde yazılmıştır.

Şuarâ suresinin 26/217. ayeti, Şamlılar ve Hicazlıların İmam (Mushafın)da **وَتَوَكَّلْ** şeklinde; Iraklıların İmam (Mushafın)da ise **وَتَوَكَّلْ** şeklinde yazılmıştır.

Zümer suresinin 39/64. ayeti, Şamlılar ve Hicazlıların İmam (Mushafın)da **أَفَغَيْرَ اللَّهِ تَأْمُرُونِي** şeklinde; Iraklıların İmam (Mushafın)da da, aynı bu şekilde yazılmıştır.

Hâ-Mîm Mü'min suresinin 40/21. ayeti, Şamlılar ve Hicazlıların İmam (Mushafın)da **كَانُوا هُمْ أَشَدَّ مِرْكًا** şeklinde; Iraklıların İmam (Mushafın)da ise **وَكَانُوا هُمْ أَشَدَّ مِنْهُمْ** şeklinde yazılmıştır.

Yine Mü'min suresinin 40/26. ayeti, Şamlılar ve Hicazlıların İmam (Mushafın)da **وَأَنْ يُّظْهَرَ فِي الْأَرْضِ الْفَسَادَ** şeklinde; Iraklıların İmam (Mushafın)da ise **أَوْ أَنْ يُّظْهَرَ فِي الْأَرْضِ** şeklinde yazılmıştır.

Hâ-Mîm-Ayn-Sîn-Kâf (Şûrâ) suresinin 42/30. ayeti, Şamlılar ve Hicazlıların İmam (Mushafın)da **وَمَا أَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ إِلَّا بِمَا كُنتُمْ** şeklinde; Iraklıların İmam (Mushafın)da ise **فَبِمَا كُنتُمْ** şeklinde yazılmıştır.

Hâ-Mîm Zuhurf suresinin 43/71. ayeti, Şamlılar ve Hicazlıların İmam (Mushafın)da **فِيهَا مَا تُغْنِيهِ الْأَنْفُسُ** şeklinde; Iraklıların İmam (Mushafın)da ise **تُغْنِيهِ** şeklinde yazılmıştır.

Yine Zuhurf suresinin 43/68. ayeti, Şamlılar ve Hicazlıların İmam (Mushafın)da **يَا عِبَادِي لَا خَوْفَ عَلَيْكُمْ** şeklinde; Iraklıların İmam (Mushafın)da ise «ye» harfi iptal edilerek **عِبَاد** şeklinde yazılmıştır.

Rahmân suresinin 55/12. ayeti, Şamlılar ve Hicazlıların İmam (Mushafın)da **إِسْمُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ** şeklinde; Iraklıların İmam (Mushafın)da ise **إِسْمُ رَبِّكَ ذِي الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ** şeklinde yazılmıştır.

Yine Rahmân suresinin 55/78. ayeti, Şamlılar ve Hicazlıların İmam (Mushafın)da **وَالْحَبُّ ذَا الْعُظْفِ وَالزُّيْحَانُ** şeklinde; Iraklıların İmam (Mushafın)da ise **وَالْحَبُّ ذُو الْعُظْفِ** şeklinde yazılmıştır.

Hadîd suresinin 57/24. ayeti, Şamlılar ve Hicazlıların İmam (Mushafın)da **إِنَّ اللَّهَ الْغَنِيُّ الْخَمِيدُ** şeklinde; Iraklıların İmam (Mushafın)da ise **هُوَ الْغَنِيُّ الْخَمِيدُ** şeklinde yazılmıştır.

Yine Hadîd suresinin 57/10. ayeti, Şamlılar ve Hicazlıların İmam (Mushafın)da **وَكُلُّ وَعْدَ اللَّهِ الْخُسَى** şeklinde; Iraklıların İmam (Mushafın)da ise **وَكُلًّا وَعْدَ اللَّهِ الْخُسَى** şeklinde yazılmıştır.

Ve's-Şemsi ve Duhâhâ (Şems) suresinin 91/15. ayeti, Şamlılar ve Hicazlıların İmam (Mushafın)da **فَلَا يَخَافُ عُقْبَاهَا** şeklinde; Iraklıların İmam (Mushafın)da ise **وَلَا يَخَافُ عُقْبَاهَا** şeklinde yazılmıştır.

Abdullah bize, Ebû Hâtîm es-Sicistânî'den şunları duyduğunu söyledi:

[57]

Mekkelilerin ve Basralıların mushafı arasında iki kelimedeki ihtilaf vardır. (Bu ihtilafın) beş kelimedeki olduğu da söylenir:

Nisâ suresinin sonundaki 4/171. ayeti Mekkeliler, **فَأَمَّاوَا بِاللّٰهِ** şeklinde; Basralılar ise **وَرُؤْسِلِه** şeklinde yazmışlardır.

Berâe (Tevbe) suresinin 9/100. ayeti (Mekkeliler), **تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ** şeklinde; Basralılar ise **تَجْرِي تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ** olmaksızın şeklinde yazmışlardır.

Kûfelilerin ve Basralıların mushafı arasında iki kelimedeki ihtilaf vardır. Bazıları (bu ihtilafın) on kelimedeki olduğunu söylemişlerdir. On bir kelimedeki olduğunu söyleyenler de vardır:

Kûfelilerin mushafında Yâsîn suresinin 36/35. ayeti, «he» harfî olmaksızın **وَمَا عَمِلْتَ أَيَّدِيهِمْ** şeklinde, Ahkâf suresinin 46/15. ayeti **وَضِئْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا** şeklinde yazılmıştır.

Diğer bir grup da ihtilafın on kelimedeki olduğunu söylemiştir:

Onlar dediler ki: (Kûfelilerin mushafında) En'âm suresinin 6/63. ayeti, «elif»le **لَقَدْ أَنجَانَا مِنْ هَذِهِ** şeklinde; Basralıların mushafında ise **لَقَدْ أَنجَيْنَا** şeklinde yazılmıştır.

(Kûfelilerin mushafında) Benî İsrâîl (İsrâ) suresinin 17/93. ayeti, قَالَ (fiili emir kipinde değil de) «elif»le قَالَ ثَقْرُوهُ şeklinde; Enbiyâ suresinin 21/4. ayeti قَالَ رَبِّي يَغْلُمُ الْقَوْلُ şeklinde; Enbiyâ, 21/112. ayeti قَالَ رَبِّ الشَّمَاءُ şeklinde yine elifle yazılmıştır. Basralıların mushafında ise her üç ayetteki قَالَ fiilleri قُلْ şeklinde (emir kipiyle); Mü'minûn suresinin 23/85, 87, 89. ayetleri 87 ve 89'uncu ayetlerin her ikisinde de (lafzatullahın başındaki) «elif»lerin hazf edilmesiyle سَيَقُولُونَ şeklinde; Melâike (Fâtır) suresinin 35/33. ayeti, «elif»le وَلَوْ لَوْا şeklinde; İnsân suresinin 76/15-16. ayetleri, ikinci (kelime)ye «elif» ziyadesiyle قَوَابِيزَ قَوَابِيزَا şeklinde yazılmıştır.

Ebü Bekir b. Ebî Dâvûd demiştir ki: Bazı arkadaşlarımız, Muhammed b. İsâ el-Kârî el-İsbehânî ve Muhammed b. Süfyân el-Kûfî vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti. Ali b. Hamza, yani el-Kisâî'den işittim, o şöyle diyordu:

Nisâ suresinin 4/36. ayeti Kûfelilerin mushafında özellikle وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَى şeklinde yazılmıştır.

En'âm suresinin 6/63. ayetini Kûfeliler, لَئِنْ أَنْجَانَا şeklinde; Medineliler ve Basralılar ise لَئِنْ أَنْجَيْنَا şeklinde yazmışlardır.

Enbiyâ suresinin 21/4. ayetini Kûfeliler, قَالَ رَبِّي يَغْلُمُ الْقَوْلُ şeklinde; Medineliler ve Basralılar ise قَالَ رَبِّي يَغْلُمُ şeklinde yazmışlardır.

Hac suresinin 22/23. ayetini ve Melâike (Fâtır) suresinin 35/33. ayetini Medineliler ve Kûfeliler, (kelimenin sonuna) «elifi» sabitleyerek وَلَوْ لَوْا şeklinde; Basralılar Hac suresinde sabitlemiş, Melâike suresinde ise «elifi» silerek وَلَوْ şeklinde yazmışlardır.

[58] Yâsîn suresinin 36/35. ayetini Kûfeliler, «he» harfi olmaksızın وَمَا عَمَلَتْ أَيْدِيهِمْ وَمَا عَمَلَتْ أَيْدِيهِمْ şeklinde; Basralılar ve Medineliler ise وَمَا عَمَلَتْ أَيْدِيهِمْ şeklinde yazmışlardır.

Ahkâf suresinin 46/15. ayetini Kûfeliler, الْحَسَنَ şeklinde yazmışlardır. Basralılar da mushafılarına böyle yazmışlardır. Medineliler ve Basralılar ise «elif»siz olarak حَسَنَ şeklinde yazmışlardır.

Muhammed suresinin (Muhammed, 47/18) ayeti Kûfelilerin mushaflarında, اَنْ تَاتِيَهُمْ şeklinde yazılmıştır. Kisâî: "Basralılardan hiç kimsenin bu şekilde okuduğunu işitmedim," dedi. Medineli ve Basralılar ise (bu ayeti) اَنْ تَاتِيَهُمْ şeklinde yazmışlardır ve mushaflarında da bu şekilde kayıtlıdır.

Muhammed [O, İbn İsâ'dır], Halef'ten, Mekkelilerin mushaflarında اَنْ تَاتِيَهُمْ şeklinde yazılı olduğunu, Kûfelilerin mushaflarında da aynı şekilde olduğunu işittiğini söyledi. Sonra da, Ali b. Hamza'nın hadisine geri döndü:

Kûfeliler İnsân, 76/15-16. ayetlerini فَوَارِيرَا فَوَارِيرَا şeklinde, her ikisini de «elif»le yazmışlar; Medineliler ve Basralılar ise ilkini «elif»le, diğerini «elif»siz yazmışlardır.

Cin suresinde tüm gruplar ihtilaf etmişler. Cin, 72/20. ayetini قُلْ اِنَّمَا اَدْعُو رَبِّي ve قُلْ اِنَّمَا اَدْعُو رَبِّي şeklinde,

Benî İsrâîl (İsrâ) suresinin 17/93. ayetini قُلْ ve قَالَ شَبْحَان رَبِّي şeklinde,

Mü'minûn suresinin 23/112. ayetini قُلْ كَمْ لَبِئْتُمْ ve قَالَ كَمْ لَبِئْتُمْ şeklinde,

Kûfeliler ve Medinelilerin hepsi Mü'minûn suresinin 23/85, 87, 89. ayetlerinin her üçünü de اَللهُ şeklinde yazmışlardır. Ali b. Hamza, Basralıların birinde («elif»siz) اَللهُ şeklinde, (diğer) ikisinde ise «elif»le اَللهُ şeklinde yazdıklarını söylemiştir.

Medineliler Zuhruf, 43/68. ayetini, «ye» harfiyle يَا عِبَادِي لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمْ şeklinde yazmışlardır.

HACCÂC'IN DEĞİŞTİRMESİ

Haccâc b. Yûsuf'un Mushafa Yazdıkları Bâbı

[59]

Abdullah bize, Ebû Hâtim es-Sicistânî, Abbâd b. Suheyb ve Avf b. Ebî Cemile vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Haccâc b. Yûsuf, Osmân mushafında on iki kelimedede değişiklik yaptı ve şunları söyledi:

Bakara suresinin 2/259. ayetini لَمْ يَنْتَرُ وَاَنْظَرُ şeklinde, «he» harfi yazılmamıştı, «he» harfini ekleyerek لَمْ يَنْتَرُ şeklinde değiştirdi.

Mâide suresinin 5/48. ayeti شَرِيعَةً وَمِنْهَا جَا şeklindeydi. O, شَرِيعَةً وَمِنْهَا جَا şeklinde değiştirdi.

Yûnus suresinin 10/22. ayeti هُوَ الَّذِي يَنْشُرُكُمْ şeklindeydi. O, هُوَ الَّذِي يَنْشُرُكُمْ şeklinde değiştirdi.

Yûsuf suresinin 12/45. ayeti أَنَا آتِيكُمْ بِتَأْوِيلِهِ şeklindeydi. O, أَنَا آتِيكُمْ بِتَأْوِيلِهِ şeklinde değiştirdi.

Mü'minûn suresinin 23/85, 87, 89. ayetlerinin üçü de سَيَقُولُونَ اللَّهُ اللَّهُ şeklindeydi. O, diğer ikisini اللَّهُ اللَّهُ şeklinde değiştirdi.

Şuarâ suresinde Nûh kıssası (anlatılırken) Şuarâ, 26/116. ayeti مِنَ الْمُخْرَجِينَ; Lût kıssası (anlatılırken) Şuarâ, 26/167. ayeti مِنَ الْمَرْجُومِينَ şeklindeydi. O, Nûh kıssasını مِنَ الْمَرْجُومِينَ şeklinde, Lût kıssasını da مِنَ الْمُخْرَجِينَ şeklinde değiştirdi.

Zuhruf suresinin 43/32. ayeti نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعَابِدَهُمْ şeklindeydi. O, نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ şeklinde değiştirdi.

Ellezîne Keferû (Muhammed) suresinin 47/15. ayeti مِنْ مَّاءٍ şeklindeydi. O, مِنْ مَّاءٍ غَيْرِ آسِنٍ şeklinde değiştirdi.

Hadîd suresinin 57/7. ayeti فَالَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَاتَّقُوا لَهُمْ أَجْرَ كَيْدٍ şeklindeydi. O, فَالَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَاتَّقُوا لَهُمْ şeklinde değiştirdi.

İze's-Şemsu Küvvirat (Tekvîr) suresinin 81/24. ayeti وَمَا هُوَ بِظَنِينٍ şeklindeydi. O, وَمَا هُوَ بِظَنِينٍ şeklinde değiştirdi.

[60]

FARKLI MUSAHAFLAR

Sahabe Mushaflarının Farklılıkları Bâbı

[Ebû Bekir b. Ebî Dâvûd dedi ki: "Muhakkak ki biz, mushafımızdan gerek hat, gerek fazlalık, gerekse de noksanlık yönüyle bir farklılık olduğunda o mushafa, filanca'nın mushafı derdik. Ben bu bilgiyi babamdan aldım. *Kitâbü't-Tenzîl*'de de aynen böyle geçmektedir."]

Ömer b. el-Hattâb'ın (ra.) Mushafı

Abdullah bize, Abdullah b. Saîd, Yahyâ b. İbrâhîm b. Süveyd en-Nehâî ve Ebân b. İmrân en-Nehâî vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Ebân: "Abdurrahman b. el-Esved'e: 'Sen Fâtiha, 1/7. ayetini صراط من أنعمت²³ عليهم غير²⁴ المغضوب عليهم وغير الضالين şeklinde okuyorsun dedim,' dedi."

Abdullah bize, Muhammed b. Abdullah b. el-Hasen, Sehl, Ali b. Müsehher, el-A'meş ve İbrâhîm vasıtasıyla el-Esved ve Alkame'nin Ömer'in arkasında namaz kıldıklarını ve Ömer'in de (Fâtiha'yı) bu şekilde okuduğunu rivayet etti.

Abdullah bize, Şuayb b. Eyyûb, Yahyâ,²⁵ Yezîd b. Abdülazîz, el-A'meş, İbrâhîm, Alkame ve el-Esved vasıtasıyla bunu aynen rivayet etti.

Alkame ve el-Esved dediler ki: "Biz Ömer b. el-Hattâb'ın^[61] (Fâtiha'yı) صراط من أنعمت عليهم غير المغضوب عليهم وغير الضالين şeklinde okuduğunu işittik."

Abdullah bize, Muhammed b. İsmâîl el-Ahmesî, Abdullah, Süfyân, el-A'meş, İbrâhîm, Alkame ve el-Esved vasıtasıyla Ömer'in (Fâtiha'yı) صراط من أنعمت عليهم غير المغضوب عليهم وغير الضالين şeklinde okuduğunu rivayet etti.

Abdullah bize, Abdurrahman b. Muhammed b. Selâm, Muhammed b. İsmâîl b. Semüre,²⁶ Ya'lâ b. Ubeyd, el-A'meş, İbrâhîm vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Alkame ve el-Esved dediler ki: "Ömer (Fâtiha'yı) غير المغضوب عنهم şeklinde okuyordu." [İbn Selâm: el-Esved'den ve Alkame'den -diye rivayet etti-.]

Abdullah bize, Muhammed b. Yesâr, Yahyâ, Muhammed -yani İbn Amr-, Yahyâ b. Abdurrahman ve babası vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Yahyâ'nın babası, namaz için davet edilince/ezan okununca yatsı namazı vakti mescide girdi. Bir de baktı ki Ömer b. el-Hattâb (orada, devamını kendisi anlattı) ve "Arkasında namaz kıldım. Âl-i İmrân suresini okudu. (Kendi kendime) on ayet (kadar) okur dedim. Yüz ayet okudu, sonra rükûa vardı.

23 من أنعمت: Bizim mushafımızda الذين أنعمت şeklindedir.

24 غير: Bizim mushafımızda ولا şeklindedir. (Dipnot ikinci kelimesinde gösterilmesi gerekirken birinci kelimedeki gösterilmiş. Çev.)

25 Yahyâ: Yahyâ b. Âdem kastedilmektedir (bk. s. 32).

26 İbn Semüre: el-Ahmesî kastedilmektedir.

Secdeden kalkınca da geri kalan ayetleri okudu. (Âl-i İmrân, 3/1) ayetini الْقَيَّامُ إِلَهَ الْإِلَهِ هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ şeklinde okudu,” dedi.

Abdullah bize, Muhammed b. Abdülmelik ed-Dakîkî, Yezîd ve Muhammed vasıtasıyla (yukarıda rivayet edilen) bu haberi (aynen) naklettiğini söyledi.

- [62] Abdullah bize, Abdullah b. Saîd, İbn İdrîs, Şuayb b. Eyyûb, Yahyâ, 27 İbn İdrîs, Muhammed b. Amr b. Alkame, Muhammed b. İshâk, Yahyâ b. Abdurrahman b. Hâtûb ve babası vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

“Ömer b. el-Hattâb’ın الْقَيَّامُ إِلَهَ الْإِلَهِ هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ şeklinde okuduğunu işittim.” Şuayb’ın rivayetindeki lafızlar daha tamamlayıcıdır.

Abdullah bize, Muhammed b. Ahmed b. Ebü'l-Müsenâ, Dâvûd yani İbn Amr, ez-Zencî, İsmâîl yani İbn Ümeyye, Ebû Zübâb [yani Hâris b. Abdurrahman b. Ebî Zübâb], babası ve dedesi vasıtasıyla rivayet etti:

O, Ömer b. el-Hattâb’ı insanlara yatsı namazını kıldırırken Ümmü'l-Kitâb’ı okuduğunu işitti ve dedi ki: “Sanki ben onun الْقَيَّامُ إِلَهَ الْإِلَهِ هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ dediğini duydum.”

Abdullah bize, İshâk b. İhrâhîm b. Zeyd, Ebû Âsım, İbn Cüreyc ve Süleymân b. Atîk –yahut İbn Ebî Atîk– vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Ömer b. el-Hattâb sabah namazında Âl-i İmrân suresini الْقَيَّامُ إِلَهَ الْإِلَهِ هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ şeklinde okudu.

Abdullah bize, Ebû Tâhir, Süfyân ve Amr vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Amr, Abdullah b. Zübeyr’in Müddessir, 74/40-42. ayetlerini يَا قُلَانُ مَا سَلَكَ فِي سَفَرٍ فِي جَنَابٍ يَنْشَاءُ لَوْنٍ şeklinde okurken işitti. Amr: “Bana Lakîd, İbnü’z-Zübeyr’in bu okuyuşunu Ömer b. el-Hattâb’dan duyduğunu ve Ömer’in bu şekilde okuduğunu (bizzat) işittiğini haber verdi,” dedi.

Abdullah bize, Şuayb b. Eyyûb, Yahyâ,²⁷ İbnü’z-Zübeyr, Hakem b. Zuheyr, Süddî ve Amr b. Meymûn vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Ömer’in الْقَيَّامُ إِلَهَ الْإِلَهِ هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ şeklinde okuduğunu işittim.

- [63] Abdullah bize, Muhammed b. İsmâîl el-Ahmesî, Abdullah, Süfyân, İbn Ebî Nuceyh, Mücâhid [yahut bir başkası] ve Ömer vasıtasıyla Ömer’in الْقَيَّامُ إِلَهَ الْإِلَهِ هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ şeklinde okuduğunu rivayet etti.

27 Yahyâ: Yahyâ b. Âdem kastedilmektedir.

28 Yahyâ: Yahyâ b. Âdem kastedilmektedir

Ali b. Ebî Tâlib'in (ra.) Mushafı

Abdullah bize, Muhammed b. Abdullah el-Mahramî, Mü-sehher b. Abdülmelik ve İsâ b. Ömer b. Atâ b. es-Sâib ve Ebû Abdurrahman²⁹ vasıtasıyla Ali'nin Bakara, 2/285. ayetini آمَنَ الرُّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ وَ آمَنَ الْمُؤْمِنُونَ şeklinde³⁰ okuduğunu rivayet etti.

Übey b. Ka'b'ın (ra.) Mushafı

Abdullah bize, Nasr b. Ali Ebû Ahmed, İsâ b. Ömer, Amr b. Mürre, Saîd b. Cübeyr vasıtasıyla şöyle dedi:

Nisâ, 4/24. ayeti Übey b. Ka'b'ın kıraatinde فَمَا اسْتَفْتَم بِهِ مِنْهُنَّ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى şeklinde³¹ rivayet etti.

Abdullah bize, İshâk b. İbrâhîm b. Zeyd, Haccâc ve Hammâd vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Übey'in mushafında Bakara, 2/226. ayetini لِّلَّذِينَ يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ şeklinde okudum. [İbn Ebî Dâvûd: "(Bu ayet) bizim mushafımızda يَفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ şeklinde," dedi.]

İshâk b. İbrâhîm b. Zeyd, Haccâc ve Hammâd vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Übey'in mushafında Bakara, 2/158. ayeti فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا şeklindeydi.³²

Abdullah bize, Muhammed b. Eyyûb,³³ Ahmed b. Abdurrahman, Abdullah b. [64] Ebî Ca'fer, onun babası ve Rebî' vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

"Übey b. Ka'b'ın kıraatinde Mâide, 5/89. ayeti فَمِصَامَ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ şeklindeydi."³⁴ Abdullah b. Ebî Dâvûd dedi ki: "Nebî'nin (sav.) ashabının üzerinde icmâ ettiği Osmân mushafından başka Kur'an okumayı uygun görmüyoruz. Bir kimse namazdayken onun dışında bir kıraatte bulunsa (namazını) iade etmesini emretmekteyim."

Abdullah b. Mes'ûd'un (ra.) Mushafı

Abdullah bize, Muhammed b. Abdullah el-Mahramî, Zeke-riyyâ b. Adî, Hafs, Şeybânî, Atâü'l-Bezzâz, Yesîr b. Amr ve Ab-

29 Ebû Abdurrahman: es-Sülemî kastedilmektedir.

30 (Bakara, 2/285): Bizim mushafımızda وَالرُّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ şeklinde.

31 (Nisâ, 4/24): Übey (ayete) إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى (kısmını) ilave etmiştir.

32 Bakara, 2/158): Bizim mushafımızda يَطَّوَّفُ أَنْ يَطَّوَّفَ şeklinde.

33 İbn Eyyûb: Bu kişi İbn Yahyâ b. Durays'tır.

34 (Mâide, 5/89): Bizim mushafımızda فَمِصَامَ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ ذَلِكَ كَفَّارَةُ إِيْمَانِكُمْ şeklinde.

İbn Allah vasıtasıyla Abdullah'ın Nisâ, 4/40. ayetini **إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ** şeklinde³⁵ okuduğunu rivayet etti.

Abdullah bize, Muhammed b. el-Hüseyn el-Bekkârî, Kesîr b. Yahyâ, babası, Cüveybir, Dahhâk, en-Nezzâl ve İbn Mes'ûd vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbn Mes'ûd, Âl-i İmrân, 3/43. ayetini **وَإِذْ كُنَّا فِي السَّاجِدِينَ** şeklinde³⁶ okuyordu.

Abdullah bize, Ahmed b. el-Ezher, Ebû Âsım, İbn Cüreyc ve Atâ vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbn Mes'ûd'un kıraatinde Bakara, 2/198. ayeti **فِي مَوَاسِمِ الْحَجِّ** şeklindedir.³⁷

Abdullah bize, Muhammed b. Yesâr, Muhammed, Şu'be ve Hakem vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Abdullah'ın kıraatinde Mâide, 5/64. ayeti **بَلْ يَذَاهِبُ بِسَطَابٍ** şeklindedir.³⁸

[65] Abdullah bize, Muhammed b. Zekerıyyâ, Ebû Huzeyfe ve Süfyân vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Abdullah'ın kıraatinde Bakara, 2/197. ayeti **وَتَرَوْذُوا وَخَيْرَ الزَّادِ الثَّقَوَى** şeklindedir.³⁹

Abdullah bize, el-Hasen b. Ahmed b. Ehî Şuayb, Miskîn ve Hârûn vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbn Mes'ûd'un kıraatinde Bakara, 2/61. ayeti **مِنْ بَقْلِهَا وَفَنَائِهَا** şeklindedir.⁴⁰ Hârûn dedi ki: "İbn Abbâs bu kıraati alıyordu."

Abdullah bize, Ali b. Haşrem, İsâ, İbn Cüreyc ve Atâ vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Bakara, 2/198. ayeti **لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ أَنْ تَتَغَفَّوْا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ فِي مَوَاسِمِ الْحَجِّ** şeklinde⁴¹ nazil oldu. (Bu ayet) İbn Mes'ûd'un kıraatinde **فَاتَّبَعُوا حَيْثُ** şeklindedir.

35 (Nisâ, 4/40): Bizim mushafımızda **مُتَقَالٌ** şeklindedir.

36 (Âl-i İmrân, 3/43): Bizim mushafımızda **وَإِذْ كُنَّا فِي السَّاجِدِينَ** şeklindedir.

37 **فِي مَوَاسِمِ الْحَجِّ** kastedilmektedir (bk. s. 65).

38 **بِسَطَابٍ**: Ebû Hayyân **بِسْطَانٍ** olarak rivayet etmiştir. Bu ayet bizim mushafımızda **مِسْطَانٍ** şeklindedir.

39 (Bakara, 2/197): Bizim mushafımızda **وَتَرَوْذُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ الثَّقَوَى** şeklindedir.

40 **وَفَنَائِهَا**: Bizim kıraatimizde **وَفَوْمِهَا** şeklindedir.

41 (Bakara, 2/198): Mushafımızda **فِي مَوَاسِمِ الْحَجِّ** bölümü yoktur.

Abdullah bize, el-Hasen b. Ahmed, Miskîn, Hârûn, sâhib lenâ,⁴² Ebû Ravk, İbrâhîm et-Teymî ve İbn Abbâs vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Benim kıraatim Zeyd'in kıraatidir. Ben İbn Mes'ûd'un kıraatinde on kûsur harf/vecih aldım. Aldıklarımın ilki Bakara, 2/61. ayettir: **من بقلها وقبائها وتومها وعذيبها وبصلها**

Abdullah bize, Abdurrahman b. Muhammed b. Selâm, Kesîr b. Hişâm, Ca'fer b. Bürkân vasıtasıyla, Meymûn b. Mihrân'ın Asr, 103/1-3. ayetlerini **والعصر إن الإنسان لفي خسر وإنه فيه إلى آخر الدھر** şeklinde okuduğunu ve "bu Abdullah b. Mes'ûd'un kıraatidir," dediğini işittim, dedi.

Abdullah bize, Muhammed b. Zekerıyyâ, Ebû Huzeyfe ve Süfyân vasıtasıyla söy- [66] le dediğini rivayet etti:

Abdullah'ın arkadaşları Bakara, 2/202. ayetini **أولئك لهم** şeklinde⁴³ okuyorlardı.

Abdullah bize, Yûsuf b. Mûsâ ve Cerîr vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Mansûr'a Bakara, 2/148. ayetini **وَلِكُلِّ وَجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيُّهَا** sordum. O da: 'Biz o ayeti **يَرْضَوْنَهَا قِيلَ جَعَلْنَا قِيلَهُ** şeklinde 'ye' ile okuyoruz,' dedi."

Abdullah bize, Ahmed b. Sinân, Abdurrahman, Süfyân, Mansûr ve İbrâhîm vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

(Abdullah'ın arkadaşları) Bakara, 2/196. ayetini **وَأَقِيمُوا الْحَجَّ** şeklinde⁴⁴ okudular.

Abdullah bize, amcası,⁴⁵ Ebû Naîm, İsrâîl, Süveyr, babası ve Abdullah vasıtasıyla **وَأَقِيمُوا الْحَجَّ وَالْفُمْرَةَ لِلْبَيْتِ** şeklinde rivayet etti. Abdullah dedi ki: "Resulullah'tan (sav.) duymadığım bir şeyi rivayet etmeyi sakıncalı bulmasaydım: 'أَنَّ الْفُمْرَةَ وَاجِبَةٌ مِثْلُ الْحَجِّ' derdim."

Abdullah bize, Ali b. Muhammed es-Sekafî, el-Müncâb, Şerîk, Mugîre⁴⁶ ve İbrâhîm vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

42 Sâhib lenâ= bir arkadaşımız şeklindeki bu tür rivayetler mechûlul-ayn (ravisi bizatihi bilinmeyen) rivayetlerdir ki merdûd addedilir. (çev.)

43 (Bakara, 2/202): Bizim mushafımızda **نَبِيٍّ مِمَّا كُنُوا** şeklinde rivayet edilir.

44 (Bakara, 2/196): Bizim mushafımızda **وَأَقِيمُوا الْحَجَّ وَالْفُمْرَةَ لِلْبَيْتِ** şeklindedir.

45 Amcası (olarak): Ya'kûb b. Süfyân kastedilmiştir.

46 Mugîre: Doğrusu el-Mugîre olsa gerektir.

Abdullah'ın kıraatinde الْبَيْتِ وَالْفَنَرَةِ إِلَى الْحَيْجِ şeklinde dir.

Abdullah bize, Ya'kûb b. Süfyân, Kubeysa, Süfyân, el-A'meş, Mansûr ve İbrâhîm vasıtasıyla الْبَيْتِ وَالْفَنَرَةِ إِلَى الْحَيْجِ şeklinde rivayet etti.

- [67] Abdullah bize, Şuayb b. Eyyûb, Yahyâ, Mufaddal b. Mûhelhel ve el-A'meş vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Ebû Ruzeyn, kendisine kıraatin arz edildiği ve (zannedersem şunu da dedi) kendisinden kıraatin alındığı kurrâlardan-
dı. Abdullah'ın kıraatinde Bakara, 2/144. ayeti وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ şeklinde dir.⁴⁷

Abdullah bize, Şuayb b. Eyyûb, Yahyâ, Mufaddal b. Mûhelhel, el-A'meş ve Ebû Ruzeyn vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Abdullah'ın kıraatinde İsrâ, 17/110. ayeti وَلَا تُخَافُ بِضُؤْتِكَ وَلَا تُعَالٍ بِه şeklinde dir.⁴⁸

Abdullah bize, Şuayb b. Eyyûb, Yahyâ, Abdurrahman b. Muhammed, babası Muhammed b. Talha ve Ebû Ubeyde b. Ma'n vasıtasıyla yukarıda geçen sözü aynen nakletti.

Abdullah bize, Muhammed b. Zekeriyâ, Ebû Huzeyfe ve Süfyân vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Abdullah'ın kıraatinde Hûd, 11/102. ayeti كَذَلِكَ أَخْذُ صَافٍ إِذَا أَخَذَ الْقُرَى şeklinde dir.⁴⁹

Abdullah bize, Şuayb b. Eyyûb, Yahyâ ve İbn İdrîs vasıtasıyla Bakara, 2/214. ayeti فَوَلُّوا بِقَوْلِ حَقِيقَةٍ وَزَلُّوا onların kıraatinde وَزَلُّوا şeklinde⁵⁰ olduğunu rivayet etti.

Bakara Suresi

- [68] Abdullah bize, Ebû Abdullah Muhammed b. Yahyâ el-Huneysî, Hallâd b. Hâlid b. Yezîd ve Hüseyin el-Ca'fî⁵¹ vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

47 قِبَلَ: Bizim kıraatimizde شَطْرَهُ şeklinde dir.

48 İsrâ, 17/110: Bk. Suyûtî, *ed-Dürü'l-Mensûr*, IV. 208. Bu ayet bizim mushafımızda وَلَا تُخَافُ بِهَا şeklinde dir.

49 «Vâv»sız: كَذَلِكَ yerine كَذَلِكَ şeklinde dir.

50 Bakara, 2/214: Bizim mushafımızda وَزَلُّوا حَتَّى يَقُولَ الرُّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا şeklinde dir.

51 Hüseyin el-Ca'fî: O Hüseyin b. Velîd'dir. Bk. *Tehzîbü't-Tehzîb*, 2: 376.

Zâide'yi el-A'meş'e sorarken işittim. el-A'meş dedi ki: Bizim kıraatimizde; Bakara, 2/36. ayetindeki **فَازَ الْهُمَّا** kelimesi, **فَوَازَ** şeklindedir.

50. ayetten önceki 48. ayet, لَا يَقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةً yerine لَا يُؤْخَذُ şek-
linde dir.

61. ayet, «elif»siz اِفْطُوا مِضْرُ şeklinde.

70. ayet, متشابهة yerine البقر تشابه علينا,

85. ayet, **وَإِنْ يُّؤْخَذُوا فَذُنُومُهُمْ** yerine **إِنْ يَأْتِوكُمْ أَمَّارِي فُتَادُومُهُمْ** şeklin-
dedir.

127. ayet, şek- lindedir. **وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ يُقُولَانِ رَبَّنَا**

83. ayet, أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَآئِيلَ لَا يَغْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ, şeklindedir.⁵²

Yine aynı ayetteki **ثُمَّ تَوَلَّيْنَا** ifadesi **ثُمَّ تَوَلَّوْا** şeklindedir.

158. ayet, فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا ile 184. ayet وَمَنْ تَطَوَّعَ بِخَيْرٍ (şeklinde olan bu ayetler) Abdullah'ın kıraatinde وَمَنْ تَطَوَّعَ بِخَيْرٍ şeklinde-
dir.

177. ayet, **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَخْشَىٰ خُلَايَاكُمْ أَنْ يَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمُ الْيَتَامَىٰ فَتَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمْ كَوَلْدِكُمْ أُولَٰئِكَ لِيُعَذِّبُوا الْأَوِلَادَ الَّذِينَ آمَنُوا وَاللَّهُ كَبِيرٌ عَظِيمٌ** şeklinde dir.

210. ayet, yerine Abdul-
lah'ın kıraatinde هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلُلٍ مِنَ الْغَمَامِ
هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ وَالْمَلَائِكَةُ فِي ظُلُلٍ مِنَ الْغَمَامِ
şeklindedir.

229. ayet, **إِلَّا أَنْ يَخَافُوا** yerine Abdullah'ın kıraatinde **إِلَّا أَنْ يَخَافُوا** şeklindedir.

237. **ayet, من قبل أن تُنْصَأَهُنَّ** yerine,⁵³ Abdullah'ın kıraatinde **من قبل أن تُجَامَعُوهُنَّ** şeklindedir.

259. ayet, **قِيلَ أَغْلَمَ** yerine, Abdullah'ın kıraatinde **أَغْلَمَ** şeklindedir.

260. ayet, «vâv»sız⁵⁴ كَلَّ جِبَلٍ مِنْهُمْ جُزْءًا şeklinde.

52 Bizim kiraatimizde لَا تَعْبُدُونَ şeklinde.

53 **تُشَارِفُهُ** Bu, Kûfelilerin çoğunluğunun kıraatine göredir. Bizim mushafımızda **تَشَارِفُهُ** şeklindedir.

54. «Vâv>sız: Hafs kıraatinde Âsım'dan rivayetle جَزْمًا şeklindedir. Ancak Ehû Bekir kıraatinde Âsım'dan rivayetle «vâv>lı olarak جَزْمًا şeklindedir.

[69] 271. ayet, «vâv»siz **نَهْوٌ خَيْرٌ لَّكُمْ يَكْفُرُ** şeklinde⁵⁵.

282. ayet, Resulullah'a (sav.) isnadla bizim kıraatimizde merfû olarak **أَنْ تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا فَتُذَكِّرْ** şeklinde, Abdullah'ın kıraatinde ise **تَذَكِّرُهَا** şeklindedir.⁵⁷

284. ayet bizim kıraatimizde **يُحَاسِبُكُم بِهِنَّ اللَّهُ فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ** şeklinde, Abdullah'ın kıraatinde ise «fe» harfi olmaksızın **يُحَاسِبُكُم بِهِنَّ اللَّهُ** şeklindedir.

106. ayet bizim kıraatimizde **مَا نُنْخِ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنْسِهَا** şeklinde, Abdullah'ın kıraatinde ise **مَا نُنْخِ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنْجِهَا** şeklindedir.

217. ayet bizim kıraatimizde **يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ** şeklinde, Abdullah'ın kıraatinde ise **يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ عَنْ قِتَالٍ فِيهِ** şeklindedir.

233. ayet bizim kıraatimizde **لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يَنْتِمِ الرِّضَاعَةَ** şeklinde, Abdullah'ın kıraatinde ise **لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يَكْمَلَ الرِّضَاعَةَ** şeklindedir.

238. ayet bizim kıraatimizde **حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى** şeklinde, Abdullah'ın kıraatinde ise **حَافِظُوا عَلَى الصَّلَاةِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى** şeklindedir.

197. ayet bizim kıraatimizde **فَلَا زُفَتْ وَلَا فَتُوقَ وَلَا جِدَالٌ فِي الْحَجِّ** şeklinde, Abdullah'ın kıraatinde ise **فَلَا زُفُوتٌ وَلَا فَتُوقٌ وَلَا جِدَالٌ فِي الْحَجِّ** şeklindedir. Bakara suresinin sonu...

Âl-i İmrân Suresi

Âl-i İmrân, 3/1. ayeti Abdullah'ın kıraatinde **الْحَيِّ الْقَيَّامِ** şeklindedir.

7. ayet, **وَأَنْ خَفِيفَةُ تَأْوِيلُهُ إِلَّا عِنْدَ اللَّهِ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ** şeklindedir.⁵⁸

18. ayet, Abdullah'ın kıraatinde **شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ** şeklindedir.⁵⁹

55 **نَهْوٌ**: Asıl nüshada sadece **هُوَ** şeklindedir.

56 **يَكْفُرُ**: Bizim mushafımızda **وَيَكْفُرُ** şeklindedir.

57 **تَذَكِّرُهَا**: *ed-Dürü'l-Mensûr*'da, İbn Ebû Dâvûd'dan naklederek Abdullah'ın kıraatinde **تَذَكِّرُهَا** şeklinde olduğunu (belirtmiştir.)

58 7. ayet: Bizim mushafımızda **وَمَا يَغْلَمْ تَأْوِيلُهُ إِلَّا اللَّهُ** şeklindedir.

59 18. ayet: Bu okunuş meşhur bir kıraate göredir. Bazı müfessirler Abdullah'ın kıraatinin **لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ** şeklinde olduğunu belirtir.

19. ayet, Abdullah'ın kıraatinde **إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ** şeklin- [70] dedir.⁶⁰

21. ayet, Abdullah'ın kıraatinde **إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ** şeklin- dedir.⁶¹

39. ayet, Abdullah'ın kıraatinde **وَنَادَاهُ الْمَلَكُ يَا زَكَرِيَّا إِنَّ اللَّهَ** şeklin- dedir.⁶²

57. ayet, Abdullah'ın kıraatinde **فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ** şeklin- dedir.⁶³

75. ayet, Abdullah'ın kıraatinde **بِقِطَارٍ يُوفِيهِ إِلَيْكَ** şeklin- dedir.⁶⁴

45. ayet, Abdullah'ın kıraatinde **وَقَالَتِ الْمَلَائِكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ لِيُبْرِكَ** şeklin- dedir.⁶⁵

48. ayet, Abdullah'ın kıraatinde «nûn» harfiyle **وَلَعَلَّهُمُ الْكِتَابُ** şeklin- dedir.⁶⁶

156. ayet, Abdullah'ın kıraatinde **وَاللَّهُ يَرِيهِ** yerine **وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ** şeklin- dedir.

171. ayet, Abdullah'ın kıraatinde **يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ** şeklin- dedir.⁶⁷

181. ayet, Abdullah'ın kıraatinde **وَقَتْلُهُمُ الْاَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ** şeklin- dedir.⁶⁸

60 19. ayet: Bu okunuş meşhur bir kıraate göredir. Ebû Hayyân, *el-Bahr* (adlı eserinde) Abdullah'ın kıraatinin **إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ** şeklinde olduğunu belirtir.

61 21. ayet: Bizim mushafımızda **وَيَقْتُلُونَ** şeklindedir.

62 39. ayet: Bizim mushafımızda **وَنَادَاهُ الْمَلَكُ يَا زَكَرِيَّا إِنَّ اللَّهَ** şeklindedir.

63 57. ayet: Bizim kıraatimizde **فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ** şeklindedir. Ayrıca, baştaki «fe» harfi bizim mushafımızda «vâv»dir. (çev.)

64 75. ayet: Bizim mushafımızda **بِقِطَارٍ يُوفِيهِ إِلَيْكَ** şeklindedir.

65 45. ayet: Bizim mushafımızda **وَقَالَتِ الْمَلَائِكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ** şeklindedir. Bizim mushafımızda sadece **يُسَبِّحُكَ** şeklindedir.

66 48. ayet: Küfe, Basra ve Şam kurrâları bu şekilde okumuştur.

67 171. ayet: Bizim mushafımızda **يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ** şeklindedir.

68 181. ayet: Bizim mushafımızda **وَقَتْلُهُمُ الْاَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ** şeklindedir.

Nisâ Suresi

Nisâ, 4/10. ayeti, Abdullah'ın kıraatinde وَمَنْ يَأْكُلْ أَمْوَالِ الْيَتَامَى ظُلْمًا فَاِنَّمَا يَأْكُلْ فِي بُطُونِهِ نَارًا وَعُوفٍ يَضَلِّي سَبِيلًا [71] şeklinde dir.⁶⁹

24. ayet, Abdullah'ın kıraatinde «vâv»sız كُنْتُ لِلَّهِ عَلَيْكُمْ أَجَلٌ لَكُمْ şeklinde dir.⁷⁰

146. ayet, Abdullah'ın kıraatinde وَسَيُؤْتِي اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ şeklinde dir.⁷¹

74. ayet, Abdullah'ın kıraatinde أَوْ يَغْلِبْ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا şeklinde dir.⁷²

81. ayet, Abdullah'ın kıraatinde بَيْتٌ مَبْنُوتٌ مِنْهُمْ şeklinde dir.⁷³

114. ayet, Abdullah'ın kıraatinde وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ فَسَيُؤْتِيهِ şeklinde dir.⁷⁴

152. ayet, Abdullah'ın kıraatinde أُولَئِكَ سَيُؤْتِيهِمْ أَجُورَهُمْ وَقَدْ أَتَزَلَّ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ⁷⁵ şeklinde dir.⁷⁶

Mâide Suresi

Mâide, 5/115. ayeti Abdullah'ın mushafında قَالَ اللَّهُ سَائِرُهَا şeklinde dir.⁷⁷

118. ayeti ise إِنَّ تُعَذِّبُهُمْ فَعِبادُكَ şeklinde dir.⁷⁸

En'âm Suresi

En'âm, 6/23. ayet (Abdullah'ın mushafında) مَا كَانَ فَتَنَّهُمْ şeklinde dir.⁷⁹

69 Nisâ, 4/10. ayet: Bizim mushafımızda وَمَنْ يَأْكُلْ أَمْوَالِ الْيَتَامَى ظُلْمًا فَاِنَّمَا يَأْكُلْ فِي بُطُونِهِ نَارًا وَيَضَلُّونَ سَبِيلًا şeklinde dir.

70 وَمَنْ يَأْكُلْ أَمْوَالِ الْيَتَامَى ظُلْمًا فَاِنَّمَا يَأْكُلْ فِي بُطُونِهِ نَارًا وَيَضَلُّونَ سَبِيلًا: Bizim mushafımızda «vâv»la أَجَلٌ لَكُمْ şeklinde dir.

71 وَسَيُؤْتِي اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ: Bizim kıraatimizde وَسَوْفَ يُؤْتِي şeklinde dir.

72 أَوْ يَغْلِبْ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا: Bizim mushafımızda وَسَوْفَ يُؤْتِي şeklinde dir.

73 بَيْتٌ مَبْنُوتٌ مِنْهُمْ: Bizim mushafımızda بَيْتٌ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ şeklinde dir.

74 وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ فَسَيُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا: Bizim mushafımızda وَسَوْفَ يُؤْتِي şeklinde dir. Hamza, Ebû Amr, Halef, el-Yezîdî ve el-A'meş şeklinde okumuşlardır.

75 أُولَئِكَ سَيُؤْتِيهِمْ أَجُورَهُمْ وَقَدْ أَتَزَلَّ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ: Bu ifade önceki ayetin hükmünü tekit etmeyi ifade eder.

76 أُولَئِكَ سَيُؤْتِيهِمْ أَجُورَهُمْ: Bizim mushafımızda وَسَوْفَ يُؤْتِي şeklinde dir. Hafs ve Ya'kûb dışında ki cumhur وَسَوْفَ يُؤْتِي şeklinde okumuşlardır.

77 Mâide, 5/115: Bizim mushafımızda قَالَ اللَّهُ سَائِرُهَا عَلَيْكُمْ şeklinde dir.

78 118. ayet: Bizim mushafımızda إِنَّ تُعَذِّبُهُمْ عَذَابُكَ şeklinde dir.

79 En'âm, 6/23. ayet: Bizim mushafımızda مَا كَانَ فَتَنَّهُمْ MERFÛ OLARAK şeklinde dir.

61. ayet, Abdullah'ın mushafında **وَمِنْكُمْ** şeklinde-
dir.⁸⁰

57. ayet, Abdullah'ın mushafında **يَقْضِي بِالْحَقِّ وَهُوَ خَيْرُ الْفَاصِلِينَ** [72]
şeklindedir.⁸¹

27. ayet, Abdullah'ın mushafında **يَا لَيْتَا نُرَدُّ وَلَا نُكَذِّبُ بَيِّنَاتٍ رَبِّنَا**
şeklindedir.⁸²

71. ayet, Abdullah'ın mushafında **كَالَّذِي اسْتَهْوَاهُ الشَّيَاطِينُ** şeklin-
dedir.⁸³

94. ayet, Abdullah'ın mushafında **لَقَدْ تَفَطَّعَ مَا بَيْنَكُمْ** şeklinde-
dir.⁸⁴

125. ayet, (Abdullah'ın mushafında) **كَأَنَّمَا يَتَصَفَّدُ فِي السَّمَاءِ** sek-
lindedir.⁸⁵

105. ayet, (Abdullah'ın mushafında) «te» harfî olmaksızın
لِيَقُولُوا دَرَسَ şeklindedir.⁸⁶

153. ayet, (Abdullah'ın mushafında) **وَهَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا** sek-
lindedir.⁸⁷

A'râf Suresi

A'râf, 7/127. ayet, Abdullah'ın kıraatinde **وَقَدْ تَرَكُّوكَ أَنْ يَغْبُدُوكَ**
şeklinde,⁸⁸

23. ayet **قَالُوا رَبَّنَا إِلَّا تَنْفَعُنَا لَنَا وَتَرْجُوْنَا** şeklinde,⁸⁹

170. ayet ise **إِنَّ الَّذِينَ اسْتَفْسَكُوا بِالْكِتَابِ** şeklindedir.⁹⁰

80 **وَمِنْكُمْ**: Bizim kıraatimizde **وَمِنْكُمْ** şeklindedir.

81 57. ayet: Bizim mushafımızda **يَقْضِي بِالْحَقِّ** şeklindedir.

82 27. ayet: Meşhur bir kıraatte ve Abdullah'ın kıraatinde **وَلَا** yerine **فَلَا** şeklin-
dedir.

83 71. ayet: Bizim kıraatimizde **كَالَّذِي اسْتَهْوَاهُ الشَّيَاطِينُ** şeklindedir.

84 **بَيْنَكُمْ**: Bizim mushafımızda sadece **مَا** olmaksızın **بَيْنَكُمْ** şeklindedir.

85 **يَتَصَفَّدُ**: Bizim kıraatimizde **يَتَصَفَّدُ** şeklindedir.

86 **دَرَسَ**: Bizim mushafımızda **دَرَسَ** şeklindedir.

87 **وَهَذَا**: Başında **أَنْ** yoktur.

88 A'râf, 7/127: Bizim mushafımızda **وَالْهَكَ** şeklindedir.

89 23. ayet: Bizim mushafımızda **وَتَرْجُوْنَا** ve **وَتَرْجُوْنَا** şeklindedir.

90 170. ayet: Bizim mushafımızda **وَالَّذِينَ يَمْشُونَ بِالْكِتَابِ** şeklindedir.

Enfâl Suresi

Enfâl, 8/19. ayet, Abdullah'ın kıraatinde **وَاللَّهُ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ** şeklinde,⁹¹

59. ayet ise **يَخْبُ** fiili «nûn» harfi olmaksızın, «be» ile **وَلَا يَخْبُ الَّذِينَ كَفَرُوا** şeklindedir.⁹²

[73] Berâe Suresi

Tevbe, 9/54. ayet, (Abdullah'ın mushafında **أَنْ تَقْبَلَ مِنْهُمْ** şeklindedir.⁹³

61. ayet Abdullah'ın kıraatinde **قُلْ أَذُنٌ خَيْرٌ وَرَحْمَةٌ لَكُمْ** şeklinde,⁹⁴

110. ayet **وَلَوْ قَطَعْتَ قُلُوبَهُمْ** şeklinde,⁹⁵

126. ayet **أَوَلَمْ تَرَ أَنَّهُمْ يَفْتُونُ** şeklinde,⁹⁶

117. ayet ise **مَنْ بَعْدَ مَا زَاغَتْ قُلُوبُ طَائِفَةٍ** şeklindedir.⁹⁷

Yûnus Suresi

Yûnus, 10/22. ayet Abdullah'ın kıraatinde **حَتَّىٰ إِذَا كُنْتُمْ فِي الْفُلْكِ** şeklinde,⁹⁸

Hûd Suresi

Hûd, 11/25) ayet Abdullah'ın kıraatinde **وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَقَالَ يَا قَوْمِ إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ** şeklinde,⁹⁹

28. ayet, **مِنْ رَبِّي وَغَيْثٌ عَلَيْكُمْ** şeklinde,¹⁰⁰

57. ayet, **وَلَا تَقْصُرْهُ شَيْئًا** yerine **وَلَا تُصْرُوهَ شَيْئًا**,

72. ayet, merfû olarak **وَهَذَا بَغْلِي** şeklinde,

91 **وَاللَّهُ** Bizim kıraatimizde **وَأَنَّ اللَّهَ** şeklindedir.

92 Bizim kıraatimizde **يَخْبُ** şeklinde, diğer bazı kıraatlerde ise **يَخْسِبُ** şeklindedir.

93 Bizim kıraatimizde **تَقْبَلُ** şeklindedir.

94 Bizim mushafımızda sadece **خَيْرٌ** şeklindedir.

95 Bizim mushafımızda **وَلَوْ قَطَعْتَ** şeklindedir.

96 Bu kelimenin **لَمْ تَرَ** şeklinde olduğu da söylenir. Bizim mushafımızda **لَمْ تَرَ** şeklindedir.

97 117. ayet: Bizim mushafımızda **مَنْ بَعْدَ مَا كَادَ يَرِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٍ** şeklindedir.

98 Bizim kıraatimizde **بِهِمْ** şeklindedir.

99 (Bu bölüm) bizim mushafımızda yoktur.

100 28. ayet: Bizim mushafımızda **مِنْ رَبِّي وَأَتَانِي رَحْمَةٌ مِنْ عِنْدِ رَبِّي** şeklindedir.

81. ayet ise فَأَسِرْ بِأَهْلِكَ وَلَا يَلْتَمِثْ مِنْكُمْ أَحَدٌ bölümü olmaksızın bölümü Abdullah'ın kıraatında bir tanedir.

Yûsuf Suresi

Yûsuf, 12/10, 15. ayetlerinde (Bizim mushafımızda her iki-sinde de mevcut olan) فِي غِيَابَةِ الْحَبِّ bölümü Abdullah'ın kıraatında bir tanedir.

Ra'd Suresi

[74]

Abdullah'ın kıraatında Ra'd, 13/16. ayet قُلْ أَتُحِبُّونَ مَنْ دُونَهُ şeklinde,¹⁰¹

42. ayet ise, وَنُفِخَ لِلْكَافِرُونَ لَمَنْ غُفِيَ الدَّارِ şeklinde.¹⁰²

[İbrâhîm suresinde kayda değer bir durum yoktur.]

Hicr Suresi

Abdullah'ın kıraatında Hicr, 15/65. ayet وَلَا يَلْتَمِثُ مِنْكُمْ أَحَدٌ şeklinde.¹⁰³

Nahl Suresi

Abdullah'ın kıraatında Nahl, 16/12. ayet وَاللُّجُومِ مُسْحَرَاتٍ yere وَالزَّيَاغِ şeklinde,

96. ayet, وَلَيُؤْفِقُنَّ الَّذِينَ ضَلُّوا أَجْرَهُمْ şeklinde,¹⁰⁴

97. ayet, حَيَاةً طَيِّبَةً وَلَيُؤْفِقُهُمْ şeklinde,

28. ayet, الَّذِينَ تَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ şeklinde,¹⁰⁵

80. ayet ise tahfifle («ayn» harfinin) sükûnuyla حِينَ ظَنَنْتُمْ şeklinde.¹⁰⁶

101 أَتُحِبُّونَ: Baştaki «elîf»in hâfz edilmesi ve idğâm edilmesiyle (yazılmıştır.) Zira bizim kıraatımızda أَتُحِبُّونَ şeklinde.

102 الْكَافِرُونَ: Bizim mushafımızda الْكَافِرُونَ şeklinde.

103 يَلْتَمِثُ: Bizim mushafımızda يَلْتَمِثُ şeklinde.

104 لَيُؤْفِقُنَّ: Burada kastedilenin لَيُؤْفِقُنَّ olması caizdir. Bizim mushafımızda لَيُؤْفِقُنَّ şeklinde. Nihayet 97. ayette de وَلَيُؤْفِقُهُمْ şeklinde.

105 تَوَفَّاهُمُ: Bizim mushafımızda تَوَفَّاهُمُ şeklinde.

106 Tercüme metnindeki خَفِيفٌ kelimesi: ظَنَنْتُمْ şeklinde «ayn» harfinin sükûnuyla (okunur.) Bu okuyuşun hilafına olarak, Kıraat-ı seb'adan bazılarının da okuduğu gibi ظَنَنْتُمْ şeklinde fethayla okuyan meşhur kıraatler de vardır.

Lokmân Suresi

Abdullah'ın kıraatinde Lokmân, 31/2-3. ayetler تِلْكَ آيَاتُ الشَّكْرِ şeklindedir.¹⁴¹

Secde Suresi

[78]

Abdullah'ın kiraatinde Secde, 32/17. ayet تَغْلَمُنْ نَفْسٌ مَّا يُخْفَىٰ şeklinde,¹⁴²

24. ayet ise **مَا ضَرُّوْا** şeklindedir.¹⁴³

Ahzâb Suresi

Abdullah'ın kiraatinde Ahzâb, 33/31 ayet **مَنْ تَعْمَلْ مِنْكُمْ** **مِنْ الصَّالِحَاتِ وَتَقِئْتُ لَهِ** **وَرَسُولُهُ** şeklinde,¹⁴⁴

51. ayet **وَنَزَّلْنَا بِمَا أُوتُوا** şeklinde,¹⁴⁵

10. ayet **بِاللهِ الْقُدُّوسِ** şeklinde; 66. ayet **وَأَطِيعُوا الرُّسُلَ** şeklinde; 67. ayet **فَاضْلُوا السَّبِيلَ** şeklinde, her üç ayetin de sonlarında «elif» yoktur.¹⁴⁶

68. ayet ise «(peltek) se» harfiyle لَعْنًا كَمَا şeklidir.¹⁴⁷

Sebe' Suresi

Abdullah'ın kıraatinde Sebe', 34/37. ayet, tekil olarak **وَهُمْ** şeklinde,¹⁴⁸

48. ayet ise **تَقْدِفُ بِالْحَقِّ وَهُوَ عَلَامُ الْغُيُوبِ** şeklindedir.¹⁴⁹

Fâtır Suresi

Abdullah'ın kıraatinde Fâtır, 35/40. ayet, tekil olarak فَمَنْ عَلَّمَهُ şeklinde¹⁵⁰

141 yerine (getirilmiştir.) وَرَحْمَةً (Bizim mushafımızdaki): وَرَحْمَةً

142 17. ayet: Bizim mushafımızda **نُفِثَ مَا أَخْفَى لَهُم** şeklindedir.

143 yerine (getirilmiştir.) (Bizim mushafımızdaki) لما

144 **مَنْكُم**: Asıl nüshada bu şekildedir ama doğrusu **مَنْكُم** olmalıdır. Bizim mushafımızda **مَنْكُم** şeklinde yazılmıştır.

145 Bizim mushafımızda: **آتھ** şeklindedir. **ما آتھ**

146 yerine **النبيلا** ve **الرسولا** الطُّنونا (Bizim mushafımızdaki): **النبيلا** ve **الرسولا** الطُّنونا (getirilmiştir.)

147: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ yerine (getirilmiştir.) (Bizim mushafımızdaki) ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾

148 **الْعُرْفَةُ:** Bizim mushafımızda çoğul olarak **الْعُرْفَاتُ** şeklindedir.

149 علام: Bizim mushafımızda sadece علام şeklindedir.

150: Bizim kıraatimizde çoğul olarak ثَنَاتٌ şeklindedir.

Yâsîn Suresi

Abdullah'ın kıraatinde Yâsîn, 36/56. ayet tekil olarak في ظلّ على الأرائك مُتَكِينِ¹⁵¹ şeklinde,

55. ayet, في شغلٍ فاكهين¹⁵² şeklinde,

58. ayet ise سلماً قولا¹⁵³ şeklindedir.

Sâffât Suresi

Abdullah'ın kıraatinde Sâffât, 37/102. ayet, tekil olarak فانظر ماذا تری¹⁵⁴ şeklinde,

123. ayet, وَإِنْ إِلَاسِ لِمَنِ الْفُزْلِينَ¹⁵⁵ şeklinde,

130. ayet, عَلَى إِذْرَاسِينَ¹⁵⁶ şeklinde,

125. ayet, وَتَذَرُونَ أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ¹⁵⁷ şeklinde,

126. ayeti ise رَبُّكُمْ اللهُ وَزَبَّ آبَانُكُمْ¹⁵⁸ şeklindedir.

[Sâd suresinde kayda değer bir durum yoktur.]

Zümer Suresi

Abdullah'ın kıraatinde Zümer, 39/64. ayet, tekil olarak أَفَغِيرَ اللهُ تَأْمُرُونِي¹⁵⁹ şeklinde,

59. ayet ise قَدْ جَاءَتْكَ آيَاتِي¹⁶⁰ şeklindedir.

Hâ-Mîm Mü'min Suresi

Abdullah'ın kıraatinde Mü'min, 40/26. ayet أَنْ يُبَدِّلَ دِينَكُمْ وَيُظْهِرَ أَنْ يُبَدِّلَ دِينَكُمْ أَوْ أَنْ يُظْهِرَ فِي الْأَرْضِ الْفَسَادَ¹⁶¹ şeklinde,

151 56. ayet: Bizim mushafımızda الأرائك متكونون şeklinde.

152 فاكهين: Bizim kıraatimizde فاكهون şeklindedir.

153 سلماً: Bizim kıraatimizde سلام şeklindedir.

154 تری: Bizim kıraatimizde ترى şeklindedir.

155 إِلَاسِ: Asıl metinde böyle yazmaktadır ama doğrusu ادریس olmalıdır.

156 إِذْرَاسِينَ: Asıl metinde böyle yazmaktadır bizim mushafımızda اذراسين şeklindedir.

157 125. ayet: Bu kıraat meşhur olan kıraattir. Bu ayet hakkında şâz bir kıraat bulamadım.

158 126. ayet: Bizim mushafımızda رَبُّكُمْ اللهُ şeklindedir.

159 أَفَغِيرَ: Yani قُلْ hâz f edilmiştir.

160 59. ayet: Bu meşhur bir kıraattir. Abdullah'ın kıraati şu şekildedir: قَدْ جَاءَتْكُمْ أَلْزُشُولُ بَابَانِي فَكَذَّبْتُمْ بِهَا وَاسْتَكْبَرْتُمْ وَكُنتُمْ مِنَ الْكَافِرِينَ

161 26. ayet: Bizim mushafımızda أَنْ يُبَدِّلَ دِينَكُمْ أَوْ أَنْ يُظْهِرَ فِي الْأَرْضِ الْفَسَادَ şeklindedir.

35. ayet ise يَطْمَعُ اللهُ عَلَى كُلِّ قَلْبِ مُتَكَبِّرٍ جَبَّارٍ şeklinde¹⁶²

[Secde suresinde kayda değer bir durum yoktur.]

[80]

Hâ-Mîm-Ayn-Sîn-Kâf (Şûrâ) Suresi

Abdullah'ın kıraatinde Şûrâ, 42/5. ayet الشَّوَارِبُ يَنْفَطِرُونَ şeklinde¹⁶³

Zuhruf Suresi

Abdullah'ın kıraatinde Zuhruf, 43/19. ayet مَا شَهِدَ خَلْقَهُمْ şeklinde¹⁶⁴

53. ayet لَوْلَا أَلْقَىٰ عَلَيْهِ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ şeklinde¹⁶⁵

85. ayet ise إِنَّهُ عَلِيمٌ بِالسَّاعَةِ şeklinde¹⁶⁶

Şerîat (Câsiye) Suresi

Abdullah'ın kıraatinde Câsiye, 45/3-4. ayetler إِنَّ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِلْمُؤْمِنِينَ وَفِي خَلْقِكُمْ وَمَا يَبْتِثُّ مِنْ ذَاتِ اللَّيْلِ وَنُفْرِيفِ الرِّيحِ لَآيَاتٍ şeklinde¹⁶⁷

5. ayet, وَتُضْرِبُ الرِّيحُ لَآيَاتٍ şeklinde,

32. ayet ise إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَإِنَّ السَّاعَةَ لَا رَيْبَ فِيهَا şeklinde¹⁶⁸

[Ahkâf suresinde kayda değer bir durum yoktur.]

Ellezîne Keferû veya Muhammed Suresi

Abdullah'ın kıraatinde Muhammed, 47/18. ayet فَهَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا السَّاعَةَ تَأْتِيهِمْ بَغْتَةً şeklinde¹⁶⁹

Fetih Suresi

[81]

Abdullah'ın kıraatinde Fetih, 48/10. ayet فَسَيُؤْتِيهِ اللَّهُ أَجْرًا عَظِيمًا şeklinde¹⁷⁰

162 35. ayet: Bu da meşhur kıraatlerdendir. Abdullah'ın kıraati كُلِّ قَلْبٍ şeklinde¹⁶²

163 يَنْفَطِرُونَ: Bizim kıraatimizde يَنْفَطِرُونَ şeklinde¹⁶³

164 مَا شَهِدَ خَلْقَهُمْ: Bizim mushafımızda مَا شَهِدَ خَلْقَهُمْ şeklinde¹⁶⁴

165 أَسَاوِرَ: Bizim kıraatimizde أَسَاوِرَ şeklinde¹⁶⁵

166 85. ayet: Bizim mushafımızda إِنَّهُ عَلِيمٌ بِالسَّاعَةِ şeklinde¹⁶⁶

167 لَآيَاتٍ: Bizim kıraatimizde لَآيَاتٍ şeklinde¹⁶⁷. 5. ayette de aynı durum söz konusudur.

168 وَإِنَّ السَّاعَةَ: Bizim mushafımızda sadece وَإِنَّ السَّاعَةَ şeklinde¹⁶⁸

169 تَأْتِيهِمْ: Bizim mushafımızda تَأْتِيهِمْ şeklinde¹⁶⁹

170 فَسَيُؤْتِيهِ اللَّهُ: Bizim mushafımızda sadece فَسَيُؤْتِيهِ اللَّهُ şeklinde¹⁷⁰

11. ayet, **إِنْ أَرَادَ بِكُمْ ضُرًّا أَوْ أَرَادَ بِكُمْ رَحْمَةً**,¹⁷¹

15. ayet ise **أَنْ يُبَدِّلُوا كَلِمَ اللَّهِ** şeklindedir.¹⁷²

Hucurât Suresi

Abdullah'ın kıraatinde Hucurât, 49/13. ayet **لِنَغَارُفُوا وَخِيَارُكُمْ** şeklindedir.¹⁷³

Necm Suresi

Abdullah'ın kıraatinde Necm, 53/50-51. ayetlerin (sonu) «elifli olarak عَادَا ve «elifsiz olarak وَتَنُودُ» şeklindedir.¹⁷⁴

İkterabetü's-Sâatü (Kamer) Suresi

Abdullah'ın kıraatinde Kamer, 54/7. ayet **خَاشِعَةً أَبْصَارُهُمْ** şeklindedir.¹⁷⁵

İzâ Vak'atü'l-Vâkıa Suresi

Abdullah'ın kıraatinde Vâkıa, 56/75. ayet **بِمَوْقِعِ الثُّجُومِ** şeklindedir.¹⁷⁶

[82] **Hâkka Suresi**

Abdullah'ın kıraatinde (Hâkka, 69/9) ayeti **وَمِنْ قَبْلَهُ** şeklindedir.¹⁷⁷

Seele Sâilün Meâric Suresi

Abdullah'ın kıraatinde Meâric, 70/23. ayet, **عَلَى** olarak **صَلَاتِهِمْ** şeklindedir.¹⁷⁸

Hel Etâ Ale'l-İnsân Dehr Suresi

Abdullah'ın kıraatinde İnsân, 76/15. ayet, «elif» harfiyle **كَانَتْ قَوَارِيرًا** şeklindedir.

171 رَحْمَةً: Bizim mushafımızda نَفْعًا şeklindedir.

172 15. ayet: Bizim kıraatimizde كَلِمَ اللَّهِ şeklindedir.

173 وَخِيَارُكُمْ: Bizim mushafımızda إِنْ أَكْرَمَكُمْ şeklindedir.

174 تَنُودُ: Bizim mushafımızda «elifli olarak» şeklindedir.

175 خَاشِعَةً (Bizim mushafımızdaki) خَشْفًا yerine (getirilmiştir.)

176 بِمَوْقِعِ: Bizim kıraatimizde çoğul olarak بِمَوَاقِعِ şeklindedir.

177 وَمِنْ قَبْلَهُ: Bizim kıraatimizde وَمِنْ قَبْلَهُ şeklindedir. NOT: Metinde hem hareke hatası vardır hem de Küfeliler وَمِنْ قَبْلَهُ şeklinde okuduğundan, Abdullah'ın kıraati dipnotu yazarların söylediğinin aksine olmalıdır. (çev.)

178 عَلَى صَلَاتِهِمْ: Hafs'ın kıraati böyledir. Bazıları ise صَلَاتِهِمْ şeklinde okumuştur.

Nûh Suresi

Abdullah'ın kıraatinde Nûh, 71/23. ayet **يَعْرُوثًا وَيُنُوحًا** şeklindedir.¹⁷⁹

Gâşiye Suresi

Abdullah'ın kıraatinde Gâşiye, 88/24. ayet **فَالِهَ فَيُعَذِّبُهُ اللَّهُ الْعَذَابَ الْأَكْبَرَ** şeklindedir.¹⁸⁰

(Kıraatine) itibar ettiğimiz (Abdullah b. Mes'ûd'dan (rivayet ettiğimiz kıraatlerin) sonu...

Abdullah bize, Ziyâd b. Eyyûb ve Cerîr b. Abdülhamîd vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Abdullah'ın kıraatinde Mâide, 5/55. ayet **إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ** şeklindeydi.¹⁸¹

Abdullah b. Abbâs'ın (ra.) Mushafı

[83]

Abdullah bize, Muhammed b. Beşşâr, Yahyâ, Abdûlmelik, Atâ ve Abdullah b. Abbâs vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbn Abbâs, Bakara, 2/158. ayeti **فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ لَا يَطُوفَ بِهِمَا** şeklinde okudu.¹⁸²

Abdullah bize, Ebû Abdurrahman el-Ezremî, Hüseyim, Abdûlmelik, Atâ ve İbn Abbâs vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbn Abbâs, Bakara, 2/157. ayeti **إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ فَمَنْ حُجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ لَا يَطُوفَ بِهِمَا** şeklinde okuyordu.¹⁸³

Abdullah bize, Muhammed b. Ma'mer, Ravh, Ebû Âmir el-Hazzâz ve İbn Ebu Müleyke vasıtasıyla şöyle rivayet etti:

İbn Abbâs **فَمَنْ حُجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ لَا يَطُوفَ بِهِمَا** şeklinde okuyordu.

Abdullah bize, ed-Dirhemî¹⁸⁴ ve Ma'mer vasıtasıyla (yukarıdaki rivayeti) Ebû Amr'dan aynen işittiğini rivayet etti.

179 **يَعْرُوثًا وَيُنُوحًا**: Yani Abdullah bu iki kelimeyi tenvinli okumuştur. Yahut muhtemelen **يَعْرُوثًا وَيُنُوحًا** yerine (yanlışlıkla) **يَعْرُوثًا وَيُنُوحًا** yazılmıştır.

180 **فَالِهَ فَيُعَذِّبُهُ اللَّهُ الْعَذَابَ الْأَكْبَرَ**: Bizim mushafımızda **فَالِهَ فَيُعَذِّبُهُ اللَّهُ** şeklindedir.

181 Mâide, 5/55. ayet: Bu meşhur olan kıraattir. Burada Abdullah'ın kıraati **فَالِهَ فَيُعَذِّبُهُ اللَّهُ** şeklindedir.

182 **فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ لَا يَطُوفَ بِهِمَا**: Bizim mushafımızda **فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ لَا يَطُوفَ بِهِمَا** şeklindedir.

183 157. ayet olarak verilen bu ayet 158. ayet olmalıdır. (çev.)

184 ed-Dirhemî: Hüseyim b. Ali kastedilmektedir.

Üseyd b. Âsım bize, el-Hüseyn, Süfyân, İbn Ebî Leylâ, Atâ ve İbn Abbâs vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

O, Bakara, 2/157. ayeti **إِنَّ الطَّافَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَابِرِ اللَّهِ فَمَنْ خَجَّ الْبَيْتَ أَوْ** **اغْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ لَا يَطُوفَ بِهِمَا** şeklinde okuyordu.

Abdullah bize, Muhammed b. Süvâr, Abde, Abdülmelik, Atâ ve İbn Abbâs vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

O bunu **أَنْ لَا يَطُوفَ بِهَا** şeklinde okuyordu. [İbn Ebî Dâvûd dedi ki: **فِيهَا** kelimesindeki **هَا** zamiri, haccı ifade eder.]

- [84] Abdullah bize, Ebû Abdurrahman el-Ezremî, Hüseyim, Haccâc, Atâ ve İbn Abbâs vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

O, Bakara, 2/198. ayeti **لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ أَنْ تَتَغَوَّا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ فِي مَوَاسِمِ الْحَجِّ** şeklinde okuyordu.¹⁸⁵

Abdullah bize, Ahmed b. Sâlih, İbn Ebî Fûdeyk, İbn Ebî Zî'b, Ubeyd b. Umeyr ve Abdullah b. Abbâs vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Allah (cc.), **لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ جُنَاحَ أَنْ تَتَغَوَّا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ فِي مَوَاسِمِ الْحَجِّ** ayetini indirdi. İbn Ebî Zî'b, Ubeyd'in, mushafta bu ayeti okuduğunu söylediğini haber verdi. [İbn Ebî Dâvûd: Buradaki Ubeyd, Ubeyd b. Umeyr el-Leysî değil Ümmü Fadl'ın azatlısı Ubeyd b. Umeyr'dir. İbn Abbâs'ın azatlısı olduğu da söylenir.]

Abdullah bize, Ali b. Haşrem, İsâ, İbn Cüreyc, Amr b. Dînâr ve İbn Abbâs vasıtasıyla **لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ جُنَاحَ أَنْ تَتَغَوَّا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ فِي مَوَاسِمِ الْحَجِّ** ayetinin indiğini söyledi.

Abdullah bize, Mahmûd b. Âdem el-Mervezî, Bişr yani İbn-nü's-Sırrî, Talha ve Atâ vasıtasıyla İbn Abbâs'ın **لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ جُنَاحَ أَنْ تَتَغَوَّا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ فِي مَوَاسِمِ الْحَجِّ** şeklinde okuduğunu bildirdi.

Abdullah bize, Muhammed b. İsmâil b. Semüre, Ubeydullah, Talha, Atâ ve İbn Abbâs vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbn Abbâs, Âl-i İmrân, 3/175. ayetini **إِنَّمَا ذَلِكُمُ الشَّيْطَانُ يُخَوِّفُكُمْ** şeklinde okuyordu.¹⁸⁶

- [85] Abdullah bize, Abdullah b. Muhammed b. Yahyâ, Ebû Nuaym, el-A'meş, Müslim el-Butayn ve Saîd b. Cübeyr vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

185 **فِي مَوَاسِمِ الْحَجِّ**: Bizim mushafımızda (böyle bir ibare) mevcut değildir. Bunu Abdullah b. Mes'ûd (bk. s. 64) ve İbn Abbâs ilave etmişlerdir.

186 **يُخَوِّفُكُمْ**: Bizim mushafımızda **يُخَوِّفُ** şeklindedir.

Bir adam İbn Abbâs'a geldi ve dedi ki: "Ben kendimi hacca gitmeye adadım; (yani maddi imkânım yok ama ücret yerine hizmet ederek hacca gitmek istiyorum.) (Bu şartlarda) haccetmeyi insanlara şart koştum. Bu benim için geçerli bir hac olur mu?" İbn Abbâs: "Sen Allah'ın (cc.) اُولَئِكَ لَهُمْ نَصِيبٌ مِمَّا اكْتَسَبُوا ayetinde¹⁸⁷ kendisinden söz ettiği kişilerdesin," dedi. Ebû Nu'aym dedi ki: el-A'meş de bu ayeti böyle okudu.

Abdullah dedi ki: Bana el-Hüseyn b. Ma'dân, Yahyâ, Ebû Avâne, Süleymân, İbrâhîm, Saîd b. Cübeyr ve İbn Abbâs vasıtasıyla Bakara, 2/196. ayetin وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَالْزَكَاةَ وَآتُوا زَكَاةَ الْفَقِيرِ şeklinde¹⁸⁸ olduğunu yazdı.

Abdullah bize, Abdullah b. Muhammed ez-Zührî, Süfyân, Ömer b. Habîb, Amr b. Dînâr ve İbn Abbâs vasıtasıyla şöyle rivayet etti:

Âl-i İmrân, 3/159. ayeti وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَالْزَكَاةَ وَآتُوا زَكَاةَ الْفَقِيرِ şeklinde¹⁸⁹

Abdullah bize, Ya'kûb b. Süfyân, el-Humeydî, Süfyân ve Benî Kinâne'nin azatlısı Ömer b. Habîb vasıtasıyla (yukarıdaki rivayeti) aynen aktardı.

Abdullah bize, Kesîr b. Ubeyd, Süfyân ve Amr vasıtasıyla,

İbn Abbâs'ın Hac, 22/52. ayetini, وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَالْزَكَاةَ وَآتُوا زَكَاةَ الْفَقِيرِ şeklinde¹⁹⁰ okuduğunu rivayet etti.

Abdullah bize, Abdurrahman b. Bişr, Süfyân ve Amr vasıtasıyla,

İbn Abbâs'ın Yâsîn, 36/30. ayetini يَا خُزَيْمَةُ ابْنُ أَبِي الدُّنْيَا şeklinde¹⁹¹ okuduğunu rivayet etti.

Abdullah bize, Abdurrahman b. Bişr, Süfyân, Amr ve

[86]

İbn Abbâs vasıtasıyla A'râf, 7/187. ayetinin يَا خُزَيْمَةُ ابْنُ أَبِي الدُّنْيَا şeklinde¹⁹² olduğunu rivayet etti.

187 اُولَئِكَ لَهُمْ نَصِيبٌ مِمَّا اكْتَسَبُوا: Bizim mushafımızda كَسَبُوا şeklindedir.

188 Bakara, 2/196: İbn Mes'ûd da böyle okumaktadır (bk. s. 65). Bizim mushafımızda ise وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَالْزَكَاةَ وَآتُوا زَكَاةَ الْفَقِيرِ şeklindedir.

189 وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَالْزَكَاةَ وَآتُوا زَكَاةَ الْفَقِيرِ: Bizim mushafımızda sadece اُولَئِكَ لَهُمْ نَصِيبٌ مِمَّا اكْتَسَبُوا şeklindedir.

190 وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَالْزَكَاةَ وَآتُوا زَكَاةَ الْفَقِيرِ: Doğrusu وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَالْزَكَاةَ وَآتُوا زَكَاةَ الْفَقِيرِ şeklindedir.

191 يَا خُزَيْمَةُ ابْنُ أَبِي الدُّنْيَا: Bizim mushafımızda يَا خُزَيْمَةُ ابْنُ أَبِي الدُّنْيَا şeklindedir.

192 يَا خُزَيْمَةُ ابْنُ أَبِي الدُّنْيَا: Bizim mushafımızda يَا خُزَيْمَةُ ابْنُ أَبِي الدُّنْيَا şeklindedir.

Abdullah bize, Ya'kûb b. Süfyân, el-Humeydî, Süfyân ve Amr vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbn Abbâs, Bakara, 2/227. ayetini **وَإِنْ عَزَمُوا الشَّرَاحَ** şeklinde¹⁹³ okuyordu.

Abdullah bize, Huşeyş b. Esrem, Abdürrezzâk, Ma'mer, İbn Tâvûs ve babası vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbn Abbâs, Âl-i İmrân, 3/7. ayetini **وَمَا يَغْلُمُ تَأْوِيلُهُ وَ يَقُولُ الرَّاسِخُونَ** şeklinde¹⁹⁴ okuyordu.

Abdullah bize, Abdullah b. Muhammed b. Hallâd, Yezîd, Ca'fer, Ebû't-Teyyâh ve Ebû Hamza vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbn Abbâs, Bakara, 2/137. ayetini **فَإِنْ آمَنُوا بِالَّذِي آمَنُمْ بِهِ فَقَدْ اهْتَدَوْا** şeklinde¹⁹⁵ okuyordu.

Abdullah bize, Muhammed b. Ma'mer, Ravh, Şu'be ve Ebû Cemre vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbn Abbâs'tan şöyle dediğini işittim: "بمئل olarak okumayın. Çünkü Allah'ın misli yoktur. Onun yerine **فَإِنْ آمَنُوا بِالَّذِي آمَنُمْ بِهِ** veya **بِمَا آمَنُمْ بِهِ** şeklinde okuyun."

Abdullah bize, Şuayb b. Eyyûb, Yahyâ, İbn İdrîs, Kays, Şu'be, Ebû Cemre ed-Dab'î ve İbn Abbâs vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

O, **فَإِنْ آمَنُوا بِمَا آمَنُمْ بِهِ** şeklinde okudu ama بمئل olarak okumadı.

Abdullah bize, Nasr b. Ali, babası ve Şu'be vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

el-A'meş bana: "Elinde **فَإِنْ آمَنُوا بِمئل مَا آمَنُمْ بِهِ** ayeti var mı?" [87] diye sordu. Ben de ona dedim ki: "Ebû Cemre'den duydum. Bana dedi ki: 'Bana İbn Abbâs: **فَإِنْ آمَنُوا بِمئل مَا آمَنُمْ بِهِ** demeyin. Çünkü Allah'ın misli yoktur. Siz **فَإِنْ آمَنُوا بِالَّذِي آمَنُمْ بِهِ فَقَدْ اهْتَدَوْا** deyin,' dedi." Bunun üzerine el-A'meş de bana: "Senedde sen de benimle aynı tabakadan, benim gibi bir kişisin. Ben sana bir şeyi sorar sormaz, sen bana Ebû Cemre'nin İbn Abbâs'tan duyduğunu söylüyorsun.

193 الطَّلَافُ: Bizim mushafımızda الشَّرَاحُ şeklindedir.

194 Âl-i İmrân, 3/7: Bizim mushafımızda **وَمَا يَغْلُمُ تَأْوِيلُهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ** şeklinde.

195 بالَّذِي (Bizim mushafımızdaki) بمئل yerine (bu ibare getirilmiştir.) Selef-ten bazıları بِمَا şeklinde okumuştur.

İbn Ebî Dâvûd dedi ki: بِمِثْلِ مَا أَتَشَمُّ بِهِ şeklindeki bu okuyuş, İmam Mushaf'ta ve şehirlere gönderilen mushaflarda yazılıdır. Bu, Arapça bir kelimedir ve Arap lûgatine de tamamen uygundur. (Hz. Osmân tarafından mushafların gönderildiği) bütün şehir halklarının ve Nebî'nin (sav.) ashabının, özellikle Yüce Allah'ın kitabı ve namazın sünnetleri konusunda hata üzere icmâ etmeleri kabul edilebilir değildir.

Bu durumda, فَإِنْ أَتُوا بِمِثْلِ مَا أَتَشَمُّ بِهِ şeklindeki okuyuş doğrudur. Arap lisanında, seni hoşlanmadığın bir şekilde karşılayan kişiye, "Benim gibi biri - مثلي - bu şekilde mi karşılanır," demen gayet uygundur. Nitekim Allah (cc.) Şûrâ, 42/11. ayetinde لَيْسَ لِي مثلي buyurmuştur. (Burada Allah (cc.) kendisi için مثل kelimisini kullanmıştır.) Bu ayette; hiçbir şey Rabbim gibi değildir, diyor. "Bana ve benim gibi birisine - لِمثلي - denmez," derken aslında sen (benim gibi birine sözünden, bizzat) kendini kastediyorsun. "Kardeşin ve kardeşin gibiler için denmez. (Başkaları için böyle bir kullanım olmaz,)" diyor.

Abdullah bize, Muhammed b. Beşşâr, Muhammed, Şu'be, Ebû İshâk ve Umeyr b. Yüreym vasıtasıyla,

İbn Abbâs'ın Bakara, 2/208. ayetini حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ şeklindeki kıraatle okuduğunu haber verdi.

Abdullah bize, Muhammed b. Zekeriyâ, Ebû Recâ, İsrâîl, Ebû İshâk, Umeyr b. Yüreym ve İbn Abbâs vasıtasıyla,

İbn Abbâs'ın Nisâ, 4/160. ayetini فَمَا اسْتَفْتِمُ بِهِ مِنْهُنَّ إِلَى أَجَلٍ مُّسَمًّى şeklinde¹⁹⁶ okuduğunu rivayet etti.

Abdullah bize, Ya'kûb b. Süfyân, el-Humeydî, Saîd b. Mansûr, Süfyân ve Ömer vasıtasıyla

Nisâ, 4/160. ayetini طَيِّبَاتٌ كَانَتْ أَحَلَّتْ لَهُمْ şeklinde¹⁹⁷ okuduğunu rivayet etti. [Atâ'dan (da rivayet edilmiştir.)]

Abdullah bize, Hârûn b. İshâk, Vekî, Süfyân, Ebû İshâk, Umeyr 198 b. Yüreym ve [88] İbn Abbâs vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

¹⁹⁶ İbn Ebî Dâvûd: Bizim mushafımızda mevcut değildir.

¹⁹⁷ Nisâ, 4/160: Bizim mushafımızda طَيِّبَاتٌ كَانَتْ أَحَلَّتْ لَهُمْ şeklindedir.

¹⁹⁸ Umeyr: Asıl metinde Amr şeklindedir.

İbn Abbâs, Nisâ, 4/24. ayetini **فَمَا اسْتَنْتَضِمُّ بِهِ مِنْهُنَّ إِلَى أَجَلٍ مُّسَمًّى** şeklinde okudu.

Abdullah bize, Ahmed b. Usâm, Ebû Bekir el-Hanefî, Süfyân, Ebû İshâk ve Amr b. Hazm vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbn Abbâs'ın bu ayeti **فَمَا اسْتَنْتَضِمُّ بِهِ مِنْهُنَّ إِلَى أَجَلٍ مُّسَمًّى** şeklinde okuduğunu işittim. [Abdullah b. Ebî Dâvûd Ebû Bekir el-Hanefî, Amr b. Hazm ismini söylerken hata etti. Çünkü o kişi Hazm değil Umeyr¹⁹⁹ b. Yüreym'dir.]

İkinci cüzün sonu. Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamd olsun.

199 Umeyr: Asıl metinde Amr şeklindedir.

III. BÖLÜM

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla...

Sadece Allah'a tevekkül ediyorum...

Ebû Bekir Abdullah b. Süleymân, Eş'as, Üseyd b. Âsım, el-Hüseyn, Süfyân, Ebû İshâk, Ebû Hilâl ve İbn Abbâs vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbn Abbâs, Nisâ, 4/24. ayetini **وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا اسْتَفْتَحْتُمْ بِهِ إِلَىٰ** şeklinde okudu.

Abdullah bize, Muhammed b. Beşşâr, Muhammed, Şu'be, Ebû İshâk ve Umeyr b. Yüreym vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbn Abbâs'ın şu (Nisâ, 4/24.) ayeti **فَمَا اسْتَفْتَحْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى** şeklinde söylediğini işittim.

Abdullah bize, Hammâd b. el-Hasen el-Varrâk, Haccâc b. Nusayr, Şu'be, Ebû İshâk, Hübeire ve İbn Abbâs vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

O, **فَمَا اسْتَفْتَحْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى** şeklinde okuyordu.

Abdullah bize, Hammâd b. el-Hasen, Haccâc yani İbn Nusayr, Şu'be, Ebû Mesleme ve Ebû Nadra¹ vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbn Abbâs'a **فَمَا اسْتَفْتَحْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ** ayetini okudum. İbn Abbâs: **إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى** (kısımını da ilave et), dedi. Böyle okumayacağımı söyledim. İbn Abbâs: "Vallahi onunla birlikte nazil oldu," dedi ve bunu üç kere tekrar etti.

Abdullah bize, Hârûn b. İshâk, Vekî', Şu'be ve babası Nevfel b. Ebî Akrah vasıtasıyla [92] şöyle dediğini rivayet etti:

İbn Abbâs'ın akşam (namazında) Nasr, 110/1. ayeti, **إِذَا جَاءَ فَتَحَ اللَّهُ وَالنَّصْرُ** şeklinde² okuduğunu işittim.

Abdullah b. ez-Zübeyr'in Mushafı

Abdullah bize, Muhammed b. İsmâil b. Semüre, Ubeydullah, Eş'as ve Ubeydullah b. Ebî Yezid vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbnü'z-Zübeyr'in Bakara, 2/198. ayeti, hutbe irat ederken **وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ فِي مَوَاسِمِ الْحَجِّ** şeklinde okuduğunu işittim.

1 Ebû Nadra: Bu kişi Münzir b. Mâil el-Basrî'dir. 109/727-728'de vefat etti. Bk. *Tehzibü't-Tehzib*, 10: 302.

2 Nasr, 110/1: Bizim mushafımızda **إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ** şeklindedir.

Abdullah bize, Şuayb b. Eyyüb, Yahyâ, Süfyân b. Uyeyne ve Ubeydullah b. Ebî Yezid vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbnü'z-Zübeyr'in Bakara, 2/198. ayeti, **لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا** şeklinde okuduğunu işittim. Süfyân, Amr b. Dînâr ve İbn Abbâs kanalıyla İbnü'z-Zübeyr'in okuyuşunun aynısını rivayet ettiler.

Abdullah bize, Hârûn b. Süleymân, Ebû Âsım, İbn Cüreyc ve Ubeydullah b. Ebî Yezid vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbnü'z-Zübeyr minberdeyken (Bakara, 2/198. ayeti) **لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا** şeklinde okuduğunu işittim.

Abdullah bize, Ebü't-Tâhir, Süfyân ve Amr' vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Abdullah b. ez-Zübeyr'in şöyle dediğini işittim: Burada bir takım çocuklar var ve

Enbiyâ, 21/95. ayeti, **وَحَرَّمَ** şeklinde okuyorlar. Hâlbuki o, **وَحَرَامٌ** şeklindedir.

En'âm, 6/105. ayeti, **دَارَتْ** şeklinde okuyorlar. Hâlbuki o, **دَرَسَتْ** şeklindedir.

Gâşiye, 88/4 ve Kâria, 101/11. ayetleri, **حِمَّةٌ** şeklinde okuyorlar. Hâlbuki o, **حَامِيَةٌ** şeklindedir.

[93] Abdullah bize, Ebü't-Tâhir, Süfyân ve Amr vasıtasıyla

İbnü'z-Zübeyr'in Müddessir, 74/40-42. ayetleri **فِي جَنَابٍ يَسَاءَلُونَ يَا فُلَانُ مَا مَلَكَكَ فِي سَفَرٍ** şeklinde⁴ okuduğunu rivayet etti.

Abdullah bize, Ebü't-Tâhir, Süfyân ve Amr vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Amr, İbnü'z-Zübeyr'in Mâide, 5/52. ayeti **فَيُضِجُ الْفَسَاقُ عَلَى مَا أَسْرَوْا فِي أَنْفُسِهِمْ نَادِمِينَ** şeklinde⁵ okuduğunu işitti. Amr dedi ki: "Bunu bu şekilde kim okuttu veya daha önce kimden okudu bilmiyorum." [İbn Ebî Dâvûd dedi ki: Zannedersem onu -yani bu şekildeki okuyuşu- Ömer b. el-Hattâb'dan öğrendi.]

Abdullah bize, Ebü't-Tâhir, Süfyân ve Amr vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

3 Amr: Amr b. Dînâr kastedilmektedir.

4 Müddessir, 74/40-42: Bizim mushafımızda **فِي جَنَابٍ يَسَاءَلُونَ مَا مَلَكَكُمْ فِي سَفَرٍ** şeklindedir.

5 **فَيُضِجُ الْفَسَاقُ**: Bizim mushafımızda **فَيُضِجُوا** şeklindedir.

Amr, İbnü'z-Zübeyr'in Âl-i İmrân, 3/104. ayeti, وَلَنُكْنِمَنَّكُمْ أَنَّهُ، يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُسَبِّحُونَ بِاللهِ مَا أَصَابَهُمْ şeklinde⁶ okuduğunu işitti.

Abdullah bize, Mahmûd b. Âdem, Bişr, yani İbnü's-Sirrî, Muhammed b. Ukbe ve babası vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Biz İbnü'z-Zübeyr'in arkasında namaz kıldık. O, Fâtiha, 1/7. ayeti, صِرَاطٌ مِّنْ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ şeklinde⁷ okuyordu.

Abdullah b. Amr'ın (ra.) Musafı

Abdullah bize, Muhammed b. Hâtim b. Bezî, Zekerıyyâ b. Adî ve Ebû Bekir b. Ayyâş vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Bize Şuayb b. Şuayb b. Muhammed b. Abdullah b. Amr b. el-Âs geldi. Konuşma tamamen onunla benim aramdaydı. Bana: "Ey Ebû Bekir (b. Ayyâş), Abdullah b. Amr b. el-Âs'ın mushafını sana göstereyim mi?" dedi ve (Mushafı) çıkardı (ki onda) bizim harflerimize/kıraatlerimize muhalif olan harfler/kıraatler vardı. (Ebû Bekir) dedi ki: Kalın elbisesinden iki düğmesi ve iliği olan siyah bir bayrak çıkardı ve "Bu Resulullah'ın (sav.) bayrağıdır ki o Amr'ın yanındaydı," dedi. Ebû Bekir dedi ki: [94] Babam bu söze Muhammed b. el-Alâ ve Ebû Bekir vasıtasıyla ilavede bulundu ve dedi ki: "Onun dedesinin yazdığı mushaf ne Abdullah'ın kıraatindedir ne de bizim kıraatimizdedir."

Ebû Bekir b. Ayyâş dedi ki: "Nebî'nin (sav.) ashabından bir grup insan Kur'an (ı değişik bir kıraatle) okudular. Onlar gittiler. Ben (bir daha) onların kıraatini işitmedim."

Nebî'nin (sav.) Eşi Âişe'nin Mushafı

Abdullah bize, Abdullah b. İshâk en-Nâkîd, Ebû Abdurrahman el-Ezremî, Yezîd, Hammâd, Hişâm ve babası vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Âişe'nin mushafında Bakara, 2/238. ayet, حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ، وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَىٰ وَصَلَاةِ الْعَصْرِ şeklinde yazılıydı.

Abdullah bize, Muhammed b. İsmâîl el-Ahmesî, Ca'fer b. Avn, Hişâm, Zeyd ve Âişe'nin azatlısı Ebû Yûnus vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Âişe'ye bir mushaf yazdım. Bana: "Namaz ayetine gelince bir şey yazma, ben sana yazdıracağım," dedi. (Devamlı) dedi

6 وَيُسَبِّحُونَ بِاللهِ مَا أَصَابَهُمْ: Bizim mushafımızda bu bölüm mevcut değildir.

7 مِّنْ: Bizim mushafımızda الَّذِينَ şeklinde.

ki: "Bana ayeti, خَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى صَلَاةَ الْمَغْصِرِ şeklinde yazdırdı."

Abdullah bize, Ebü't-Tâhir, İbn Vehb, Mâlik, Zeyd b. Eslem, el-Ka'kâ' b. Hakîm ve Müminlerin Annesi Âişe'nin azatlısı Ebû Yûnus vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Âişe (ra.) bana kendisi için bir mushaf yazmamı istedi. Sonra da dedi ki: "خَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى" ayetine geldiğinde bana bildir." Ben de o ayete gelince ona haber verdim. O da bana خَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى صَلَاةَ الْمَغْصِرِ وَقَوْمُوا لَهُ قَاتِنِينَ şeklinde yazdırdı ve sonra da: "Bunu Resulullah'tan (sav.) duydum," dedi.

Abdullah bize, Muhammed b. Ma'mer, Ebû Âsım, İbn Cüreyc, İbn Ebî Humeyd ve Humeyde vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Âişe (ra.) bana bazı eşyalarını emanet etti. (Emanetlerin içindeki) mushafta خَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى صَلَاةَ الْمَغْصِرِ ayeti de vardı.

- [95] Abdullah bize, İshâk b. İbrâhîm b. Zeyd, Ebû Âsım, İbn Cüreyc, Abdülmelik b. Abdurrahman ve annesi Abdurrahman'ın kızı Ümmü Humeyde vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

(Ümmü Humeyde), Müminlerin Annesi Âişe'ye (ra.) الصَّلَاةِ hakkında soru sordu. O da: "Biz ilk harfte/ilk zamanki kıraatte خَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى صَلَاةَ الْمَغْصِرِ وَقَوْمُوا لَهُ قَاتِنِينَ şeklinde okuyorduk," dedi.

Abdullah bize, İsmâîl b. Esed, Haccâc, İbn Cüreyc, Abdülmelik b. Abdurrahman ve annesi Abdurrahman'ın kızı Ümmü Humeyde vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Ümmü Humeyde, Âişe'ye (ra.) Allah'ın الصَّلَاةِ الْوُسْطَى ayeti hakkında soru sordu. O da: "Biz o ayeti, Nebî zamanında ilk harfe/ilk kıraate göre خَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى صَلَاةَ الْمَغْصِرِ وَقَوْمُوا لَهُ قَاتِنِينَ şeklinde okuyorduk," dedi.

Abdullah bize, Ahmed b. el-Habbâb, Mekkî, Abdullah b. Lühey'a, İbn Hübeyre ve Kabîsa b. Züeyb vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Âişe'nin (ra.) mushafında خَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى vardır. İbn Ebî Dâvûd da böyle olduğunu söyledi.

Abdullah bize, Muhammed b. Ma'mer, Ebû Âsım, İbn Cüreyc, İbn Ebî Humeyd ve Humeyde vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Âişe (ra.) bana bazı eşyalarını emanet etti. (Emanetleri içindeki) mushafında **يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ وَالَّذِينَ يُصَلُّونَ** şeklindeki⁸ Ahzâb, 33/56. ayet de vardı.

Nebî'nin (sav.) Eşi Hafsa'nın Mushafı

Abdullah bize, Muhammed b. Beşşâr, Muhammed, Şu'be, Ebû Bişr, Abdullah b. Yezîd el-Ezdî [İbn Ebî Dâvûd, bazılarının el-Evdî dediklerini söyledi] ve Sâlim [96] b. Abdullah vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Hafsa bir kişiden kendisine bir mushaf yazmasını istedi ve Bakara, 2/238. **حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى** ayetine geldiğinde kendisine bildirmesini söyledi. O ayete gelince ona haber verdi. O da **حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى** şeklinde yazın, dedi.

Abdullah bize, Muhammed b. Beşşâr vasıtasıyla: "Biz (yukarıdaki hadisi/rivayeti) Beşşâr'dan başkasından yazmadık/rivayet etmedik," dedi.

Haccâc b. Minhâl bize, Hammâd b. Seleme, Ubeydullah, Nâfi', İbn Ömer ve Hafsa vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Hafsa, mushafını yazan kimseye dedi ki: "Namaz vakitlerini anlatan ayetlere geldiğin zaman bana haber ver ki ben de sana Resulullah'tan (sav.) duyduğum şeyleri haber vereyim." Kâtip haber verince Hafsa: **حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى** şeklinde yaz," dedi.

Âbdullah bize, amcam,⁹ İshâk b. İbrâhîm, Haccâc, Hammâd, Ubeydullah b. Ömer, Nâfi' ve Hafsa vasıtasıyla (yukarıdaki rivayetin) aynısını haber verdi. Burada İbn Ömer'i zikretmedi.

Abdullah bize, Muhammed b. Beşşâr, Abdülvehhâb, Ubeydullah, Nâfi' ve Hafsa vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Hafsa azatlısından kendisi için bir mushaf yazmasını istedi. Ona **حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى** ayetine gelince yazmamasını, onu Resulullah'ı okurken işittiği şekilde kendisine yazdıracağını söyledi. O ayete gelince **حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى** şeklinde yazmasını istedi." Nâfi' dedi ki: Ben bunu mushafta okudum ve (*salât* kelimelerinin başında) iki «vâ» buldum.

8 **يُصَلُّونَ** *Dürre'l-Mensûr*'da 5: 220 "بصفر" şeklindedir. Bizim mushafımızda sadece **يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ** şeklindedir.

9 Amcam: Ya'kûb b. Süfyân kastedilmektedir.

Abdullah bize, İsmâîl b. İshâk, İsmâîl, kardeşi, Süleymân, Abdurrahman b. Abdullah ve Nâfi' vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

(Hafsa) Ömer b. el-Hattâb'ın azatlısı Amr b. Râfi' yahut İbn Nâfi'e Ömer'in kızı Hafsa'ya bir mushaf yazması için haber gönderdi. Hafsa ona dedi ki: "Namaz ayetine geldiğinde bana haber ver ki ben sana Resulullah'tan (sav.) nasıl işitmişsem o şekilde yazdırayım." ^[97] **حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ** ayetine gelince, Hafsa: **وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى** (şeklinde yaz)," dedi.

Abdullah bize, Muhammed b. Yahyâ en-Nisâbüri, Ahmed b. Hâlid, Muhammed b. İshâk, Ebû Ca'fer, İbn Ömer'in azatlısı Nâfi' ve Ömer b. el-Hattâb'ın azatlısı Amr b. Nâfi' vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Nebî'nin (sav.) zevceleri zamanında mushafı yazıyordum. Benden Ömer'in kızı Hafsa kendisi için bir mushaf yazmamı istedi ve bana dedi ki: "Ey oğulcuğum! **حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ** ayetine geldiğin zaman yazmayı bırak, bana gel, ben sana Resulullah'tan (sav.) ezberlediğim gibi yazdırayım." O ayete ulaşıncâ, kâğıdı ve kalemi yüklenip Hafsa'ya vardım o da bana: **حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى** (şeklinde yaz)," dedi.

Abdullah bize, Ebû't-Tâhir, İbn Vehb, Mâlik, Zeyd b. Eslem ve Amr b. Râfi' vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Râfi' dedi ki: "Müminlerin Annesi Hafsa için bir Mushaf yazıyordum. Bana dedi ki: **حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى** ayetine gelince bana haber ver.' Ben de o ayete gelince ona haber verdim. O da bana **حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى** (şeklinde yazdırırdı."

Abdullah bize, Muhammed b. Abdülmelik, Yezîd, Muhammed yani İbn Amr, Ebû Seleme ve Ömer b. el-Hattâb'ın azatlısı Amr b. Nâfi' vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Nebî'nin eşi Hafsa'nın mushafında **حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى** yazmaktadır. Übey b. Ka'b ile –yahut Zeyd b. Sâbit ile– karşılaştım ve dedim ki: "Ey Ebû Münzir! Şöyle söyle oldu," diye meseleyi anlattım. Dedi ki: O ayet Hafsa'nın dediği gibidir, (yani orta namaz öğle namazıdır ve sonra da ikinci namazı vakti gelir.) Biz öğle namazı vakti işimizle ve hayvanlarımızı sulayarak çok meşgul olmuyor muyuz?"

Nebî'nin (sav.) Eşi Ümmü Seleme'nin Mushafı

[98]

Abdullah bize, Ebû't-Tâhir, İbn Nâfi', Dâvûd b. Kays ve Ümmü Seleme'nin azatlısı Abdullah b. Râfi' vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Ümmü Seleme, Abdullah'a kendisi için bir mushaf yazmasını ve **حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى** ayetine gelince kendisine haber vermesini söyledi. Abdullah dedi ki: "O ayete gelince ona haber verdim. O da bana: **حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى** ' şeklinde yaz,' dedi."

Abdullah bize, Hârûn b. İshâk ve Ali b. Muhammed b. Ebî'l-Hatîb, Vekî', Dâvûd b. Kays, Abdullah b. Râfi' ve Ümmü Seleme vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Abdullah, Ümmü Seleme'ye bir mushaf yazdı. **حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى** ayetine gelince Ümmü Seleme, **حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى** şeklinde yazmasını söyledi."

Abdullah bize, Muhammed b. İsmâil el-Ahmesî, Ubeydullah, Süfyân, Dâvûd b. Kays ve Abdullah b. Râfi' vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Ümmü Seleme'ye bir mushaf yazdım. Bana **حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى** şeklinde yazdırdı.

Abdullah bize, İshâk b. İbrâhîm, Sa'd b. es-Salt, Amr b. Meymûn b. Mihrân el-Cezerî ve babası vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Ümmü Seleme bir kâtibe kendisi için bir mushaf yazmasını söyledi. O **حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى** yazdığında, Ümmü Seleme (ilave olarak) **الْعُضْرُ** kelimesini yazdırdı.

Tâbiîn Mushafları**Ubeyd b. Umeyr el-Leysî'nin Mushafı**

Abdullah bize, Hârûn b. İshâk, Vekî', Şu'be ve Amr b. Dînâr vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Ubeyd b. Umeyr'den şöyle söylediğini işittim: Kur'an'dan ilk nazil olan ayet **أَلَّا**, 87/1. ayettir: **سُبْحَ اسم رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ** [99]

Atâ b. Ebî Rebâh'ın Mushafı

Habîbe bint Ebû Nehrâ¹¹ el-Fehriye'nin azatlısıdır.

10 **أَلَّا**, 87/1: Bizim mushafımızda **سُبْحَ اسم رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ** şeklindedir.

11 Ebû Nehrâ: İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb* (7: 200) isimli kitabında bu kişinin Habîbe bint Meysera b. Ebî Haşîm'in azatlısı olduğunu söyler.

Abdullah bize, Abdullah b. Saîd, Ali b. el-Kâsım el-Kindî ve Talha vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Atâ, Âl-i İmrân, 3/175. ayeti, **يُخَوِّفُكُمْ أُولِيَاءُ** şeklinde okudu.

İkrime'nin Mushafı

İbn Abbâs'ın (ra.) azatlısıdır.

Abdullah bize, Şâzân İshâk b. İbrâhîm, Haccâc, Hammâd ve İmrân b. Hudeyr vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İkrime, Bakara, 2/184. ayeti, **وَعَلَى الَّذِينَ يَطُوفُونَ** şeklinde okuyordu.

Abdullah bize, Muhammed b. İsmâîl, Ali b. Harb, İbn Fadl ve Âsım el-Ahvâl vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İkrime, Bakara, 2/217. ayeti, **قَالَ فِي** şeklindeki harfe/kıraatte göre okuyordu.

Mücâhid'in Mushafı

Ebü'l-Haccâc, Cebr'in oğlu, Mahzûmoğullarının azatlısı, Kûfeli, Mekke'de yaşadı.

Abdullah bize, Yûsuf b. Abdûlmelik, Ma'mer, Abdülvâris ve Humejd vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Mücâhid, Bakara, 2/158. ayeti, **فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ إِلَّا يَطُوفَ بِهِمَا** şeklinde¹² okuyordu.

[100] Saîd b. Cübeyr'in Mushafı

Abdullah bize, Muhammed b. Beşşâr, Muhammed, Şu'be, Ebû Bişr ve Saîd b. Cübeyr vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

O, Bakara, 2/184. ayeti **وَعَلَى الَّذِينَ يَطُوفُونَ** şeklinde¹³ okudu.

Abdullah bize, Muhammed b. Zekerıyyâ, el-Muallâ b. Esed, Abdülvâhid ve Süf-yân b. Ziyâd vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Saîd b. Cübeyr'den Mâide, 5/5. ayeti, **أَجْلُ لَكُمْ الطَّيِّبَاتِ وَطَعَامُ** **أَجْلُ لَكُمْ الطَّيِّبَاتِ وَطَعَامُ** şeklinde¹⁴ işittim. Yahyâ: "İkrime'nin (aynısını) söylediğini işittim," dedi.

Abdullah bize, Muhammed b. Abdûlmelik ed-Dakîkî, Müslim b. İbrâhîm, el-Hasen b. Ebî Ca'fer ve Ebû's-Sahbâ vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

12 **وَعَلَى الَّذِينَ يَطُوفُونَ**: Bizim kıraatimizde **وَعَلَى الَّذِينَ يَطُوفُونَ** şeklindedir.

13 **وَعَلَى الَّذِينَ يَطُوفُونَ**: Bizim kıraatimizde **وَعَلَى الَّذِينَ يَطُوفُونَ** şeklindedir.

14 **أَجْلُ لَكُمْ الطَّيِّبَاتِ وَطَعَامُ**: Bizim mushafımızda sadece **أَجْلُ لَكُمْ الطَّيِّبَاتِ** şeklindedir.

Saîd b. Cübeyr'in A'râf, 7/117. ayeti فَاِذَا هِيَ تَلْقَمُ مَا يَأْكُوْنُ şek-
linde¹⁵ okuduğunu işittim.

Esved b. Yezîd ve Alkame b. Kays'ın Mushafı

Bu iki kişi Nehalıdır ve (künyeleri de) en-Nehaî'dir.

Ebû Bekir Abdullah b. Ebî Dâvûd bize, Ya'kûb b. Süfyân, Ubeydullah, Şeybân,
el-A'meş ve İbrâhîm¹⁶ vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Alkame ve Esved, Fâtiha, 1/7. ayetini, صِرَاطٌ مِّنْ اُنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ
الْمَغْضُوْبِ عَلَيْهِمْ وَغَيْرِ الضَّالِّينَ şeklinde okuyorlardı.

Muhammed b. Ebî Mûsâ Şâmî'nin Mushafı

Abdullah bize, Abdullah b. Saîd, Ebû Üsâme, es-Sevrî,¹⁷ Dâvûd b. Ebî Hind ve [101]
Muhammed b. Ebî Mûsâ vasıtasıyla,

Mâide, 5/103. ayetini وَلَكِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَكَثُرُوا
şeklinde¹⁸ rivayet etti.

Hittân¹⁹ b. Abdullah er-Rakkâşî Basrî'nin Mushafı

Abdullah bize, Abdullah b. Saîd, İbn Aliyye ve Ebû Hârûn el-Ganevî vasıtasıyla
şöyle dediğini rivayet etti:

Hittân b. Abdullah, Âl-i İmrân, 3/144. ayetinin, وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا
رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ رُسُلٌ şeklinde²⁰ olduğuna dair yemin ediyor-
du.

Sâlih b. Keysân Medîni'nin²¹ Mushafı

Abdullah bize, Ebû Ömer b. Hallâd ve İbn Uyeyne vasıtasıyla şöyle dediğini ri-
vayet etti:

Sâlih b. Keysân, Bakara, 2/213. ayeti, وَجَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ ve
جَاءَتْهُمْ şeklinde (okudu) ve (sonra da): "Cemî²² sîgalarla mü-
zekker ve müennes eşittir," dedi. (Devamında da): "Meryem,
19/90 ve Şûrâ, 42/5. ayetleri de يَكَاذُ ve تَكَاذُ الشُّعْرَابِ şeklinde
(hem müzekker hem de müennes okunabilir)," dedi.

15 تَلْقَمُ: Bizim mushafımızda تَلْقَفُ şeklindedir.

16 İbrâhîm: İbrâhîm en-Nehaî kastedilmektedir.

17 es-Sevrî: Muhtemelen burada Süfyân es-Sevrî kastedilmektedir.

18 يَفْتَرُونَ: Bizim mushafımızda لَا يَفْقَهُونَ şeklindedir.

19 Hattân: Bu kişi Muallim el-Hasen el-Basrî'dir.

20 الرُّسُلُ: Bizim kıraatimizde الرُّسُلُ şeklindedir.

21 Medîni: (Metinde) bu şekilde (yazıyordu.) Belki de doğrusu Medenî'dir.

22 جماع: Yani çoğul demektir.

Talha²³ b. Musarrif el-Eyyâmî'nin Mushafı

Hemedân'daki Eyyâmoğullarından olup Kûfelidir.

Süleymân b. Mihrân el-A'meş'in Mushafı

Benî Esed (kabilesin)den Kâhiloğullarının azatlısı olup Kûfelidir.

- [102] Abdullah bize, Abdullah b. Saîd, Muhammed b. er-Rebî' ve Ebû Naîm vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

el-A'meş'in Âl-i İmrân, 3/1. ayeti, **أَلَمْ يَكُنْ لَهُ الْفَيْتَامُ** şeklinde²⁴ okuduğunu işittim. [İbnü'r-Rebî' sadece **أَلَمْ يَكُنْ** kelimesini zikretti.]

Abdullah bize, Şuayb b. Eyyûb, Yahyâ ve el-Hasen b. Ali vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Süleymân²⁵ Bakara, 2/245. ayeti, «elif» harfini ekleyip sonunu merfû yaparak **يَضَاعِفُهُ** şeklinde okudu. Ebû Amr b. el-Alâ da bu okuyuşa muvafakat etmektedir.

Abdullah bize, Şuayb, Yahyâ ve İbn İdrîs vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

el-A'meş'i, En'âm, 6/138. ayeti, **وَحَزَتْ أَنْعَامٌ** şeklinde²⁶ okurken işittim. Abdullah b. Saîd el-Kuraşî **حَزَجَ** ve **حَجَزَ** kelimelerinin aynı anlamda olduğunu söyledi.

[103] KUR'AN HAKKINDA RİVAYETLER

Resulullah'tan (sav.) Kur'an Hakkında Rivayet Edilenler Onun Mushafı Gibidir Bâbı

Fâtihatü'l-Kitâb

Abdullah bize, Ca'fer b. Müsâfir Ebû Sâlih el-Hüzelî, Eyyûb b. Süveyd, Yûnus b. Yezid, ez-Zühri ve Enes vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Nebî (sav.), Ebû Bekir, Ömer ve Osmân Fâtîha, 1/4. ayeti, **مَالِكٌ يَوْمَ الدِّينِ** şeklinde okuyorlardı.

23 Talha'nın Mushafı: Talha'nın mushafında şâz kıraatler oldukça fazladır. Burada bu mashaftan hiç bahsedilmemiştir. Kuvvetle muhtemel ki asıl nüshadan iki veya daha fazla sayfa kaybolmuştur veya onun tarikinden kendisine herhangi bir rivayet gelmemiştir.

24 **أَلَمْ يَكُنْ لَهُ الْفَيْتَامُ**: Bizim kıraatimizde **أَلَمْ يَكُنْ لَهُ الْفَيْتَامُ** şeklindedir.

25 Süleymân: el-A'meş kastedilmektedir.

26 **حَزَجَ**: Bizim mushafımızda **حَزَجَ** şeklindedir.

Abdullah bize, Ahmed b. Yûnus, Ebû'r-Rebî, Hüseyim, Muhbir, ez-Zühri, Sâlim ve babası vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Nebî (sav.), Ebû Bekir, Ömer ve Osmân Fâtîha, 1/4. ayeti, **مَالِكِ يَوْمَ الدِّينِ** şeklinde okuyorlardı.

Abdullah bize, Muhammed b. Avf, Saîd h. Mansûr, Hüseyim, Muhbir, ez-Zühri, Sâlim ve babası vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Nebî (sav.), Ebû Bekir, Ömer ve Osmân Fâtîha, 1/4. ayeti, **مَالِكِ يَوْمَ الدِّينِ** şeklinde okuyorlardı.

Ebû Bekir dedi ki: "Bu hususta bize göre bir hata vardır. Doğrusu, Ebû'r-Rebî' ve diğerlerinin Hüseyim'den yaptıkları rivayettir. ez-Zühri'den gerek senedi muttasıl olarak gerekse muttasıl olmaksızın rivayette bulunan kişilerin tamamı **مَالِكِ** şeklinde rivayet etmişlerdir. Sadece bir kişi **مَلِكِ** demiştir."

Abdullah bize, el-Hüseyn b. Ali b. Mihrân, İbrâhîm b. Süleymân ez-Zeyyât, Bahr, ez-Zühri, Ebû Seleme ve Ebû Hüreyre vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) **مَالِكِ يَوْمَ الدِّينِ** şeklinde okuyordu.

Abdullah bize, Abdullah b. Saîd, İbn Yemân, Ma'mer ve ez-Zühri vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Nebî (sav.), Ebû Bekir, Ömer ve Osmân, **مَالِكِ يَوْمَ الدِّينِ** şeklinde okudular. Bu ayeti **مَلِكِ** şeklinde okuyan ilk kişi Mervân'dır.

Abdullah bize, Muhammed b. Urfe, Hafs b. Ömer, el-Kisâi, Ebû Bekir, Süleymân [104] et-Teymî, İbn Şihâb, Saîd b. el-Müseyyeb ve Berâ b. Âzib vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.), Ebû Bekir ve Ömer **مَالِكِ يَوْمَ الدِّينِ** şeklinde okudular. [Ebû Bekir dedi ki: "(Seneddeki Süleymân b. et-Teymî ismi) bize göre yanlıştır. O isim Süleymân b. Erkam olmalıdır.]

Abdullah bize, Yûnus b. Habîb, Ebû Dâvûd, İmrân el-Kattân, Talha b. Ubeydullah b. Kureyz el-Huzâi ve ez-Zühri vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.), Ebû Bekir ve Ömer **مَالِكِ يَوْمَ الدِّينِ** şeklinde okuyorlardı.

Abdullah bize, Ömer b. Şebbe, Mahbûb, İbâd, Talha b. Ubeydullah b. Ebî Kelde ve ez-Zühri vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.), **مَالِكِ يَوْمَ الدِّينِ** şeklinde okuyordu. Ebû Bekir, Ömer, Osmân, Talha, Zübeyr, Übey b. Ka'b, İbn Mes'ûd ve Muâz b. Cebel de aynı şekilde okuyorlardı.

Abdullah bize, Ebû Abdurrahman el-Ezremî, Abdülvehhâb, Adî b. el-Fadl, Ebû'l-Mutarریف ve İbn Şihâb vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.), Ebû Bekir, Ömer, Muâviye ve oğlu Yezîd b. Muâviye مَالِك يَوْمَ الْبَیِّنِ şeklinde okuyorlardı. İbn Şihâb dedi ki: "عَلَيْكَ şeklindeki okuyuşu ilk ortaya çıkaran kişi Mervân'dır."

Abdullah bize, Amr b. Abdullah el-Evdî, Osmân b. Züfer, Ebû İshâk el-Humeysî, Mâlik b. Dînâr ve Enes vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Nebî'nin (sav.), Ebû Bekir'in, Ömer'in, Osmân'ın ve Ali'nin (ra.) hepsinin de arkasında namaz kıldım. Bunların tamamı da مَالِك يَوْمَ الْبَیِّنِ şeklinde okuyorlardı.

Abdullah bize, Muhammed b. Gâlib,²⁷ Yahyâ b. İsmâîl, Kubeysa, Süfyân, el-A'meş, Ebû Sâlih ve Ebû Hüreyre vasıtasıyla,

[105] Nebî'nin (sav.) مَالِك يَوْمَ الْبَیِّنِ şeklinde okuduğunu rivayet etti.

Abdullah bize, Abdullah b. Saîd, Ebû Üsâme, Süfyân ve el-A'meş vasıtasıyla bunu mevkûf olarak rivayet etti.

Abdullah bize, Ahmed b. Muhammed el-Hüseyn, Hallâd ve Süfyân vasıtasıyla bunu mevkûf olarak rivayet etti.

Abdullah bize, Ya'kûb b. Süfyân, Ebû Nuaym ve Süfyân vasıtasıyla bunu mevkûf olarak rivayet etti.

Abdullah bize, Muhammed b. Gâlib,²⁸ Yahyâ b. İsmâîl, İbn Fudayl, el-A'meş, Ebû Sâlih ve Ebû Hüreyre vasıtasıyla,

Nebî'nin (sav.) عَلَيْكَ şeklinde okuduğunu veya مَالِك dediğini rivayet etti.

Abdullah bize, Muhammed b. İsmâîl el-Ahmesî, İbn Fudayl, el-A'meş, Ebû Sâlih ve Ebû Hüreyre vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

O, مَالِك şeklinde okuyordu.

Abdullah bize, Hişâm b. Yûnus, Hafs yani İbn Gayyâs, İbn Cüreyc, İbn Ebî Müleyke ve Ümmü Seleme vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) gecenin bir bölümünde kalktı ve الْحَمْدُ لِلَّهِ diye okumaya başladı. Her ayetin sonunda durdu, ayet ayet devam etti ve مَالِك يَوْمَ الْبَیِّنِ şeklinde okudu.

27 İbn Gâlib: Muhtemelen doğrusu İbn Ebû Gâlib şeklindedir.

28 İbn Gâlib: Muhtemelen doğrusu İbn Ebû Gâlib şeklindedir.

Abdullah bize, Şuayb b. Eyyûb, Yahyâ b. Âdem, Hafs b. Gayyâs, İbn Cüreyc, İbn Ebî Müleyke ve Nebî'nin (sav.) eşlerinden bazıları muhtemelen Ümmü Seleme vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) (Fâtiha suresini) okuduğunda اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ şeklinde (durmaksızın) okuyor ve orada duruyordu. (Ravi İbn Cüreyc) dedi ki: Hafs'a: "ملك يوم الدين" şeklinde mi okudu?" dedim. O da öyle (okudu) dedi.

Abdullah bize dedi ki: Babamdan duyduğuma göre o bu [106] hadis hakkında diyordu ki: "Bu hadis kıraattteki vakıf ve ibtidâ hakkındadır. Ama hadisteki ملك kelimesine gelince, deniyor ki o kelime İbn Cüreyc'in kıraatidir. Onu İbn Ebî Müleyke'den rivayet etmemiştir."

Abdullah bize, Şuayb b. Eyyûb ve Yahyâ vasıtasıyla el-Kisâî'nin şöyle dediğini rivayet etti:

Onların yani Mekkelilerin kıraati ملك şeklindedir. Bu hadis, kıraatlerdeki vakıflar/duruşlarla ilgili rivayet edilmiştir. Ama onların ملك sözünün ne olduğunu bilmiyorum. [İbn Ebî Dâvûd dedi ki: "Meselenin bu şekilde olduğuna babamın ve el-Kisâî'nin söyledikleri (önemli bir) delildir. Kaldı ki Nâfi' b. Ömer bu hadisi İbn Ebî Müleyke'den ملك şeklinde rivayet etmiştir."]

Ali b. Harb bize, Abbâs b. Süleymân, Nâfi' b. Ömer, İbn Ebî Müleyke ve Nebî'nin (sav.) eşlerinin bazıları vasıtasıyla

Nebî'nin (sav.) ملك يوم الدين şeklinde okuduğunu rivayet etti.

İçinde Bakara Hadisesinin Geçtiği Sureden...

Cibrîl ve Mîkâîl (in Okunuşu)

Abdullah bize, Şuayb b. Eyyûb, Yahyâ, Ebû Muâviye, el-A'meş, Atiyye el-Avfî ve Ebû Saîd vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.), sûr²⁹ sahibinden (İsrâfil'den) bahsetti ve dedi ki: "Sağında Cebrâîl ve solunda Mîkâîl (vardır.)" Her iki ismi de (Cebrâyil ve Mîkâyil demeyerek) 'hemze'li olarak telaffuz etti.

29 Arapça metinde Kur'an olarak yazılan kelime muhtemelen karn sûr/boy-nuz anlamına gelen kelime olmalıdır. (çev.)

Abdullah bize, İbrâhîm b. Abdullah b. Ebî Şeybe, İbn Ebî Ubeyde, babası, el-A'meş, Sa'd et-Tâî,¹⁰ Atiyye ve Ebû Saîd el-Hudrî vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) bir konuşma yaptı ve bu konuşmasında Cibrîl'den bahsetti ve dedi ki: "Sağında Cibrîl solunda Mîkâil vardır."

[107] Abdullah bize, Nasr b. Ali el Cehdamî, Ebû Ahmed ez-Zübeyrî, Ma'mer, İbn Avn, Ebû Sâlih ve Ali (ra.) vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) bana ve Ebû Bekir'e (as) dedi ki: "Sizin birinizin yanında Cibrîl, diğerinizin yanında da büyük bir melek olan, savaşlarda bulunan veya (savaş) safında yer alan İsrâfil bulunmaktadır."

Bakara, 2/106. Ayet: مَا نَنْخُ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنْشِئُهَا

Abdullah bize, Abdullah b. Muhammed b. İshâk el-Ezdî ve Ziyâd b. Eyyûb İbû Hişâm, Hüseyim, Ya'lâ b. Atâ ve Kâsım b. Rebîa vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın مَا نَنْخُ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنْشِئُهَا şeklinde okuduğunu işittim. Ziyâd, نُنْشِئُهَا olduğunu söyledi. Ben de Saîd b. el-Müseyyeb'in مَا نَنْخُ مِنْ آيَةٍ أَوْ şeklinde okuduğunu söyleyince dedi ki: "Kur'an, ne Müseyyeb'e ne de onun ailesine inmiştir. Allah: A'lâ, 87/6. ayetinde نُنْشِئُهَا ve Keff, 18/24. ayetinde de نُنْشِئُهَا buyurmuş (ve bu ayetleri نُنْشِئُهَا okuyuşuna delil kılmış)tır." [Ezremî, Ya'lâ'dan rivayet ettiğini söylemiştir.]

Abdullah bize, Muhammed b. Beşşâr, Muhammed, Şu'be, Muhammed b. er-Rebî, Yezid, Şu'be, Ya'lâ b. Atâ ve Kâsım b. Rebîa b. Abdullah b. Fâik vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Sa'd b. Mâlik'e dedim ki: "Saîd b. el-Müseyyeb ayeti مَا نَنْخُ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنْشِئُهَا şeklinde okuyor." Bunun üzerine Sa'd: "Kur'an, Müseyyeb'e ve onun oğluna inmemiştir," dedi ve sonra ayeti نُنْشِئُهَا ve نُنْشِئُهَا ve نُنْشِئُهَا şeklinde okudu ve نُنْشِئُهَا ve نُنْشِئُهَا ayetlerini ilave etti. Bu (rivayet) İbnü'r-Rebî'in lafzıyladır. Bündâr'a³¹ gelince o (bu lafızları) çirkin buldu ama doğrusunun nasıl olduğunu söylemedi.

Abdullah bize, el-Hasen b. Ahmed, Miskîn, Hârûn, Şu'be b. el-Haccâc, Ya'lâ b. Atâ ve Kâsım b. Rebîa vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

30 Sa'd et-Tâî: Bu kişi Ebû Mucâhid el-Kûfî'dir.

31 Bündâr: Muhammed b. Beşşâr kastedilmektedir.

Saîd b. el-Müseyyeb ayeti **مَا تَنْخُ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنْشِهَا** şeklinde okudu. Bunun üzerine Sa'd b. Ebî Vakkâs: "Kur'an, Müseyyeb'e ve [108] oğluna indirilmedi. Muhakkak ki o ayet **مَا تَنْخُ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنْشِهَا** ya **مَا تَنْخُ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنْشِهَا** ya **مَا تَنْخُ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنْشِهَا** şeklinde. Bunun doğru olduğunu **مَا تَنْخُ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنْشِهَا** **مَا تَنْخُ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنْشِهَا** **مَا تَنْخُ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنْشِهَا** **مَا تَنْخُ مِنْ آIَةٍ أَوْ نُنْشِهَا** ayetleri tasdik eder," dedi. Abdullah bize, el-Hasen³² vasıtasıyla bunu Miskîn'in Şu'be'den işittiğini söyledi.

Abdullah bize, Şuayb b. Eyyûb, Yahyâ, İbn İdrîs ve Şu'be vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Sa'd b. Mâlik ayeti **مَا تَنْخُ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنْشِهَا** şeklinde, «hemze»li olarak okudu. İbn İdrîs, Şu'be'ye: "Ben, el-A'meş'e bu (okuyuş)u sordum." O da dedi ki: "(O ayet) **مَا تَنْخُ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنْشِهَا** şeklindedir." (Ravi) dedi ki: "Şu'be bu (okuyuş) hakkında tefekkür etti ve hayret içinde kaldı ve bunun unutmaktan kaynaklandığını söyledi."

Bakara, 2/125. Ayet: وَاتَّخِذُوا مِنْ مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى

Abdullah bize, el-Hasen b. Ahmed el-Harrânî, Miskîn yani İbn Bükeyr, Hârûn, Hârice, Ca'fer b. Muhammed, babası ve Câbir b. Abdullah vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Nebî (sav.) Makâm-ı İbrâhîm'in arkasında iki rekât namaz kıldı ve sonra da **وَاتَّخِذُوا مِنْ مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى** ayetini okudu.

Abdullah bize, Muhammed b. Beşşâr, Yahyâ, Ca'fer,³⁴ babası ve Câbir b. Abdullah vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Nebî (sav.) ayeti وَاتَّخِذُوا مِنْ مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى şeklinde okudu.

Abdullah bize, Muhammed b. Ubeydullah, Yûnus, Leys, Yezîd b. el-Hâd,³⁴ Ca'fer b. Muhammed, babası ve Câbir vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) Kâbe'yi yedi kere tavaf etti. Bu tavafın üç (şavtında) remel yaptı/koşar gibi yürüdü. Dördünde de (normal bir şekilde) yürüdü. Makâm-ı İbrâhîm'in yanında durdu, iki rekât namaz kıldı ve sonra herkes duysun diye yüksek bir sesle **وَاتَّخِذُوا مِنْ مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى** ayetini okudu.

Abdullah bize, Amr b. Osmân, el-Velîd, Mâlik, Ca'fer b. Muhammed, babası ve [109] Câbir³⁵ vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

32 el-Hasen: el-Hasen b. Ahmed kastedilmektedir.

33 Ca'fer: Ca'fer b. Muhammed kastedilmektedir.

34 İbnü'l-Hâd: Bu kişi Yezîd b. Abdullah b. Üsâme b. el-Hâd el-Leysî'dir. Bk. *Tehzîbü't-Tehzîb*, 11: 365.

35 Câbir: Câbir b. Abdullah kastedilmektedir.

Resulullah (sav.) Makâm-ı İbrâhîm'e varınca **وَاتَّخِذُوا مِنْ مَّقَامِ** dedi ve iki rekât namaz kıldı.

Abdullah bize, Şuayb b. Eyyûb, Yahyâ, Süfyân b. Saîd, Süfyân b. Uyeyne, Ca'fer b. Muhammed, babası ve Câbir b. Abdullah vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Nebî (sav.) hac için geldiğinde, Kâbe'yi yedi kere tavaf etti. Sonra Makâm-ı İbrâhîm'e geldi ve **وَاتَّخِذُوا مِنْ مَّقَامِ** İbrahîm **مُصَلًّى** ayetini okudu.

Abdullah bize, Amr b. Ali b. Bahr, Yezîd b. Zerî', Humeyd et-Tavîl ve Enes b. Mâlik vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Ömer b. el-Hattâb dedi ki: "Ben Rabbime üç yerde muvafakat ettim. [Yahut O, bana muvafakat etti.] Ben, 'Ey Allah'ın resulü! Makâm'ı kible edinsek,' dedim. Bunun üzerine Allah Teâlâ, **وَاتَّخِذُوا مِنْ مَّقَامِ** İbrahîm **مُصَلًّى** ayetini indirdi." Hadisi(n geri kalanını) söylemeye devam etti.

Abdullah bize, el-Hasen b. Ahmed, Miskîn, Hârûn, Humeyd ve Enes vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Ömer (ra.) dedi ki: "Rabbim bana üç yerde muvafakat etti. [Yahut ben Rabbime muvafakat ettim.] Ben, 'Ey Allah'ın resülü! Burası babamız İbrahim'in Makâm'ı değil mi?' dedim. O da 'Evet,' dedi. Burayı namazgâh edinsek, dedim. Bunun üzerine Allah Teâlâ, **وَاتَّخِذُوا مِنْ مَّقَامِ** İbrahîm **مُصَلًّى** ayetini indirdi." Hadisi(n geri kalanını) söylemeye devam etti.

Abdullah bize, İshâk b. İbrâhîm, Haccâc, Hammâd, Humeyd ve Enes vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Ömer: "Ey Allah'ın resülü! Makâm'ın arkasında namaz kıl-sak," dedi. Bunun üzerine Allah (cc.), **وَاتَّخِذُوا مِنْ مَّقَامِ** İbrahîm **مُصَلًّى** ayetini indirdi.

Abdullah bize, Yûnus b. Habîb, İshâk b. İbrâhîm b. Zeyd, Ebû Dâvûd, Hammâd [110] b. Seleme, Ali b. Zeyd ve Enes b. Mâlik vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Rabbime dört yerde muvafakat ettim. Ey Allah'ın resülü! Makâm'ın arkasında namaz kıl-sak, dedim. Bunun üzerine Allah (cc.), **وَاتَّخِذُوا مِنْ مَّقَامِ** İbrahîm **مُصَلًّى** ayetini indirdi.

Abdullah bize, Muhammed b. Yahyâ b. Abdülkerim el-Ezdî, Şuayb b. Abdülhamîd el-Vâsîti, Saîd b. Âmir, Cüveyriye b. Esmâ, Nâfi', İbn Ömer ve Ömer vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Ben, Rabbime hicâb,³⁶ (Bedir) esirleri³⁷ ve Makâm-ı İbrâhîm olmak üzere üç yerde muvafakat ettim.

Abdullah bize, el-Hasen b. Ahmed, Miskîn, Hârûn, Ebân b. Tağlib, Talha el-Eyyâmî³⁸ ve Mücâhid vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) Ömer'in eliyle (vahiy) alıyordu. Ömer, Makâm'a gelince: "Bu babamız İbrahim'in Makâm'ı değil midir?" dedi. Nebî (sav.) ona: "Evet," dedi. Bunun üzerine Ömer: "Burayı musallâ edinsek," dedi. Bunun üzerine Allah (cc.), **واَتَّخِذُوا مِنْ مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى** ayetini indirdi.

Abdullah bize, İshâk b. İsmâîl el-Kâfilâî, İshâk yani İbn Süleymân, Süfyân b. Saîd, Ubeyd el-Mükettib ve Mücâhid vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Ömer: "Keşke Makâm-ı İbrâhîm'de bir namazgâh edinsek," dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ, **واَتَّخِذُوا مِنْ مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى** ayetini indirdi.

Abdullah bize, Muhammed b. Zekerıyyâ, Ebû Huzeyfe, Süfyân, Abdülmelik b. Ebî Süleymân ve Mücâhid vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Ömer, Nebî'ye (sav.): "Keşke Makâm-ı İbrâhîm'de bir namazgâh edinsek," dedi. Bunun üzerine Allah (cc.), **واَتَّخِذُوا مِنْ مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى** ayetini indirdi.

Abdullah bize, el-Hüseyn b. Ali b. Mihrân, Ubeydullah b. Abdülmecîd, Şerîk b. Abdullah, İbrâhîm b. Muhâcir ve Mücâhid vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Makâm, Kâbe'ye bitişikti. Ömer b. el-Hattâb (ra.) Resulullah'a (sav.): "Keşke şunu, insanların namaz kılmaları(na uy- [111] gun olması) için Kâbe'den ayırsak," dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ, **واَتَّخِذُوا مِنْ مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى** ayetini indirdi.

Bakara, 2/158. Ayetteki وَاَتَّخِذُوا مِنْ مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى ve Harflerinin Şeddeli Olması

Abdullah bize, Hârûn b. İshâk, Abde, Hişâm ve babası vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

36 Hicâb: Bk. *Müşned-i İmâm Ahmed b. Hanbel*, 1: 36.

37 Esirler: Yani Bedir Savaşı sonrası ele geçen esirler. Bk. *Enfâl*, 8/67. ayetin tefsirlerine.

38 el-Eyyâmî: Muhtemelen doğrusu el-Yâmî olmalıdır.

Âişe'ye (ra.) **فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطُوفَ بِهِمَا** ayetinden bahsettim. O da bana dedi ki: "Allah Teâlâ bu ayeti Ensardan bir kavme indirdi. Onlar, Cahiliye devrinde Menât putunu yüksek sesle selamladıkları/telbiye getirdikleri zaman onlara, Safâ ve Merve arasında tavaf/sa'y etmek helal değildi." Biz Resulullah'ın haccında onunla beraber geldik. Onlar, Safâ ve Merve'de tavaf konusunu ona açtılar. Bunun üzerine Allah (cc.), **فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطُوفَ بِهِمَا** ayetini indirdi.

Abdullah bize, Ebû't-Tâhir, İbn Vehb, Mâlik, Hişâm b. Urve,³⁹ babası ve Âişe vasıtasıyla bunun bir benzerini rivayet etti.

Abdullah bize, Yûsuf b. Mûsâ, Haccâc, Hammâd b. Seleme, Hişâm, babası ve Âişe vasıtasıyla bunun bir benzerini rivayet etti.

Abdullah bize, Muhammed b. Ma'mer, Ebû Dâvûd, İbrâhîm b. Sa'd, ez-Zührî ve Urve vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Âişe'ye (ra.) **فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطُوفَ بِهِمَا** ayetinden sordum. O da bana dedi ki: "Bu ayet Ensardan, Müslüman olmazdan önce Menât'ı yüksek sesle selamlayan ve Müşellel'de ona tapınan bir kabileyle ilgilidir. Menât putunu yüksek sesle selamlayanlara Safâ ve Merve arasında tavaf etmek zor geliyordu. Bunlar Müslüman olunca bu konuyu Resulullah'a (sav.) sordular. Bunun üzerine Allah (cc.), **فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطُوفَ بِهِمَا** ayetini indirdi."

Abdullah bize, İsâ b. İbrâhîm b. Meşrûd, İbn Vehb, Yûnus,⁴⁰ İbn Şihâb, Urve b. ez-Zübeyr ve Âişe (ra.) vasıtasıyla bunun bir benzerini rivayet etti.

- [112] Abdullah bize, Huşeyş b. Esrem, el-Hasen b. Ebû'r-Rebî', Abdürrezzâk, Ma'mer, ez-Zührî, Urve ve Âişe vasıtasıyla bunun bir benzerini rivayet etti.

Abdullah bize, Abdullah b. Saîd, İbn Fudayl ve Âsım el-Ahvâl vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Enes'e dedim ki: "Siz ayet inmezden önce, Safâ ve Merve arasında tavaf etmeyi hoş karşılamıyor muydunuz?" O da:

39 Urve: Urve b. ez-Zübeyr kastedilmektedir.

40 Yûnus: Yûnus b. Habîb kastedilmektedir.

“Evet. Biz (hoş karşılamadığımız için) **فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطُوفَ بِهِمَا** ayeti indirilinceye kadar Cahiliye âdetidir, diyorduk.”

Abdullah bize, el-Hüseyn b. Ali b. Mihrân, Âmir b. el-Furât, Esbât ve es-Süddî vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Ebû Mâlik, İbn Abbâs’tan duyduğunu iddia ederek şöyle dedi:

Cahiliye devrinde şeytanlar gece boyunca Safâ ve Merve arasında şarkı söylerlerdi. Bu iki yer arasında putlar vardı. İslam gelince Müslümanlar: “Ey Allah’ın resulü! Allah’a ant olsun ki biz, Safâ ve Merve’yi tavaf etmiyoruz. Çünkü o bizim Cahiliyede yaptığımız bir şeydi,” dediler. Bunun üzerine **فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطُوفَ بِهِمَا** ayeti nazil oldu.

Bakara, 2/196. Ayetin وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ Fethalı Olması

Abdullah bize, Ali b. Harb, İbn Fudayl, Habîb b. Ebî Amre, Âişe bint Talha ve Müminlerin Annesi Âişe vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

“Ey Allah’ın resulü! Kadınlara cihat zorunlu mu?” diye sordum. O da: “Evet, içinde savaşın olmadığı, hac ve umre gibi bir cihat zorunludur,” dedi.

Abdullah bize, Abdullah b. Saîd, Ebû Hâlid ve en-Nadr b. İsmâîl, İsmâîl b. Müslim ve el-Hasen vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Nebî’ye (sav.) kadınlara cihadın gerekliliği soruldu. O da: “Evet. Hac ve umre!” cevabını verdi.

Abdullah bize, Ahmed b. Yahyâ b. Vezîr, İbn Vehb, Yûnus⁴¹ ve İbn Şihâb vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Nebî’nin (sav.), Amr b. Hazm’a, kendisini Necrân’a emîr ^[113] olarak tayin ettiğinde yazdığı bir mektup bana ulaştı. (O mektupta şöyle yazıyordu:) “Umre, küçük bir hacdır. Cahiliyede de onu küçük hac olarak isimlendiriyorlardı.”

Abdullah bize, Amr b. Ali b. Bahr, Yezîd b. Zerî, Bişr b. el-Mufaddal, Dâvûd b. Ebî Hind, Ebû Nadra ve Ebû Saîd el-Hudrî vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Ömer halife seçilince ayağa kalktı ve dedi ki: “Allah Teâlâ, dilediği konularda Nebî’sine ruhsat/hükümlerde kolaylık veriyordu. Dikkat edin, Allah’ın nebîsi (sav.) bütün bu kolay-

lıklarla beraber göçüp gitti. (Böylece bu tür kolaylıkların verilme ihtimali ortadan kalktı.) O yüzden şu kadınların iffetini koruyun ve Allah'ın size emrettiği gibi, hac ve umreyi Allah için tam olarak yapın."

Resulullah'tan (sav.) وَالْفَمْرَةُ (Şeklinde Kelimenin) Merfû Olarak Rivayet Edilmesi⁴²

Abdullah bize, Ammâr b. Hâlid, Cerîr, Muâviye b. İshâk ve Ebû Sâlih Mâhân vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) buyurdu ki: "Hac farzdır, umre ise nafilendir."

Abdullah bize, Ahmed b. Sinân, Abdurrahman, Şu'be, Süfyân, Muâviye b. İshâk ve Ebû Sâlih el-Hanefî vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) buyurdu ki: "Hac cihattır, umre ise nafilendir."

Abdullah bize, Ahmed b. Sinân, Ebû Muâviye, el-A'meş, Muâviye b. İshâk ve Ebû Sâlih vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) buyurdu ki: "Hac farzdır, umre ise nafilendir."

Abdullah bize, İshâk b. İbrâhîm, Haccâc, Ebû Avâne, Muâviye b. İshâk ve Ebû Sâlih el-Hanefî vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) buyurdu ki: "Hac cihattır, umre ise nafilendir."

- [114] Abdullah bize, Ya'kûb b. Abdullah b. Ebî Muhalled, Ebû Mansûr, Ömer b. Kays, İshâk b. Abdullah b. Ebî Talha, amcası ve Meymûne vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Nebî (sav.) buyurdu ki: "Hac cihattır, umre ise nafilendir."

Abdullah bize, Ca'fer b. Mûsâfir, Muhammed b. Abdurrahîm el-Berkî, Ya'kûb b. Süfyân, İbn Ufeyr, Yahyâ b. Eyyûb, Ubeydullah b. el-Mugîre, Ebû'z-Zübeyr ve Câbir⁴³ vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah'a: "Umrenin vucubiyeti haccın farziyeti gibi midir?" diye sordum. O da: "Hayır, ama eğer umre yaparsan

42 Bu başlık, her ne kadar metinde başlık olarak verilmemişse de diğer nüshalarda da müstakil bir başlık olarak verildiği için biz de, rivayetin sonundaki bu ifadeyi, başlık olarak vermeyi uygun bulduk. (çev.)

43 Câbir: Câbir b. Abdullah kastedilmektedir.

senin için hayır olur,” dedi. [Ya'kûb dedi ki: (Seneddeki) Abdullah b. el-Mugîre ismi hatalıdır.]⁴⁴

Abdullah bize, Sa'dân b. Nasr, Ma'mer b. Süleymân, Haccâc, Muhammed b. el-Münkedir ve Câbir⁴⁵ vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Bir adam Nebî'ye (sav.) geldi ve: “Ey Allah'ın resulü! Umre vacip/farz midir?” dedi. Peygamberimiz de cevaben: “Hayır,” dedi.

Abdullah bize, Ali b. Harb, Ebû Muâviye, İshâk b. İbrâhîm, Sa'd b. es-Salt, Haccâc, Muhammed b. el-Münkedir ve Câbir vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Bir adam Nebî'ye (sav.) geldi ve: “Ey Allah'ın resulü! Umre vacip/farz midir?” dedi. Peygamberimiz de cevaben: “Hayır, ama eğer umre yaparsan senin için hayır olur,” dedi.

Bakara, 2/44. Ayet: وَأَنْتُمْ تَثْلَوْنَ الْكِتَابَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ

Abdullah bize, Muhammed b. Yahyâ, Müslim b. İbrâhîm, Sadaka, el-Hüseyn b. Ebî Ca'fer, Mâlik b. Dînâr, Sümâme b. Abdullah b. Enes ve Enes vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) buyurdu ki: «İsrâ gecesi bir topluluğa rastladım. Dudakları ateşten makaslarla kesiliyordu. Ardından [kesilen] dudaklar tamamlanıyordu. “Bunlar kimlerdir?” diye sordum.

“Bunlar, senin ümmetinin, yapmadıklarını söyleyen hatip-^[115] leridir,” dedi. “Onlar Kitabı okuyup durdukları hâlde akıllarını kullanmıyorlar mı?” dediler.»

Abdullah bize, Nasr b. Ali, Müslim b. İbrâhîm vasıtasıyla Müslim'in Sadaka'dan sadece ayetin sonunu kaydetmediğini rivayet etti.

Mâide, 5/82. Ayet: ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ صَدَقُوا⁴⁶ وَرُخْبَانَا

Abdullah bize, amcası Ya'kûb b. Süfyân, Yahyâ, Yahyâ b. Abdülhamîd, Nusayr b. Ziyâd et-Tâî, es-Salt ed-Duhân ve Hâmiye yani İbn Rebâb vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

44 Vehim/hata: Asıl nüshada bu kelime *evheme* şeklinde mazi fiil sîgasındadır. Ayrıca senedde Ubeydullah b. el-Mugîre isimli bir ravi varken rivayetin dipnotunda aynı kişiden Abdullah b. el-Mugîre olarak bahsedilmektedir ki bu da bir başka vehimdir. (çev.)

45 Câbir: Câbir b. Abdullah kastedilmektedir.

46 صَدَقُوا: Bizim kıraatimizde قَسَبُوا şeklindedir. Bu kelimenin ilk kıraatte صَدَقُوا olduğu söylendi.

Selmân b. Rühbânâ (Mâide, 5/82) ayeti hakkında: Onlar, uzlet⁴⁷ ve manastır ehlidir. Orada onları rahatsız etmeyin, dedi. (Yine Selmân dedi ki:) Nebî'ye (sav.), Mâide, 5/82. ayeti رُحْبَانًا بَانَ مِنْهُمْ قَبِيلٍ okudum. Bana dedi ki: "ذَلِكَ بَانَ مِنْهُمْ" şeklinde, çoğul olarak oku."

Mushafların Yazılışındaki İhtilaflar Bâbı

Abdullah bize, Muhammed b. Arafe, İbrâhîm b. el-Hasen, Beşşâr b. Eyyûb en-Nâkıt ve Üseyd b. Yezîd vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Osmân b. Affân'ın (ra.) mushafında Ahzâb, 33/20. ayetin-deki يَسْأَلُونَ kelimesi, «elif»siz يَسْلُونَ şeklinde⁴⁸.

Abdullah bize, Muhammed b. Arafe, İbrâhîm b. el-Hasen, Beşşâr b. Eyyûb ve Üseyd b. Yezîd vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Osmân b. Affân'ın (ra.) mushafında Yûsuf, 12/31. ayeti, «elif»siz وَفُلْنٌ حَاشَ لِلَّهِ şeklinde⁴⁹.

Abdullah bize, Muhammed b. Arafe, İbrâhîm b. el-Hasen, Beşşâr b. Eyyûb ve Üseyd b. Yezîd vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

[116] Medinelilerin mushafında Ahzâb, 33/69. ayetin yazılışında çoğul «elif»i olmaksızın آذُو نُوسَى şeklinde⁵⁰.

Abdullah bize, Muhammed b. Arafe, İbrâhîm b. el-Hasen, Beşşâr b. Eyyûb ve Üseyd b. Yezîd vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Medinelilerin mushafında Rûm, 30/39. ayet, «elif»siz لَتَرْبُو şeklinde⁵⁰.

Abdullah bize, Muhammed b. Arafe, İbrâhîm b. el-Hasen, Beşşâr b. Eyyûb ve Üseyd b. Yezîd vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Mushafları yazanlar, Kur'an'ın her yerindeki اللُّوْلُو kelimesinin son «vâv» harfinden sonra «elif» harfini yazmaktadırlar. Medineliler de bu şekilde yazmaktadır.

Abdullah bize, Amr b. Abdullah el-Evdî, Vekî', el-A'meş ve İbrâhîm vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

47 حَرْب: Olarak yazılan bu kelime muhtemelen yanlış yazılmıştır. حَرْب olmalıdır. (çev.)

48 يَسْلُونَ: Bizim kıraatimizde يَسْلُونَ şeklindedir.

49 حَاشَا: Bu kelimeyi bazı kurrâ حَاشَا şeklinde okumuştur.

50 لَتَرْبُو: Bizim kıraatimizde لَتَرْبُو şeklindedir. Küfelilerin kıraati de böyledir.

(Aşağıdaki rivayette de görüldüğü gibi) kıraatte «elif» harfiyle «ye» harfini birbirine denk kabul ediyorlardı.”

Abdullah bize, Amr b. Abdullah, Vekî, el-A'meş ve İbrâhîm vasıtasıyla, Tâhâ, 20/63. ayetin, *إِنَّ هَذَانِ لَسَاحِرِينَ* ve *إِنَّ هَذَيْنِ لَسَاحِرِينَ* şeklindeki her iki durumunun da birbirine denk olduğunu rivayet etti.

Abdullah bize, Şuayb b. Eyyûb, Yahyâ ve Vekî vasıtasıyla bu (yukarıdaki rivayeti):

“Muhtemelen onlar «ye» harfinin yerine «elif» harfini (yanlışlıkla) yazdılar. Allahu a'lem,” ilavesiyle aynen aktardı. Mâide, 5/69. ayetteki *الضَّابُّونَ* ve Nisâ, 4/162. ayetteki *الرَّاسِخُونَ* kelimelerindeki «vâv» harflerinin «ye» harfi yerine konulduğunu söyledi.

Abdullah bize, Şuayb b. Eyyûb ve Yahyâ vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Ben, Nebî'nin (sav.) harf harf yazdığını söyledikleri Hâlid b. Saîd'in [yani İbnü'l-Âs] Kur'an nüshasını gördüm. O esnada (gördüm ki) o mushafta, *كان* kelimesi *كون* şeklinde⁵¹ yazılmıştı. (Bir başka kelime) *حتى* ve *حتا* olarak her iki şekilde de yazılmıştı. *الصلوة* ve *الزكوة*, *الحياة* kelimeleri («elif» yerine) «vâv» ile yazılmıştı.”

Abdullah bize, Muhammed b. Abdûlmelik ed-Dakîkî, Fehd, Nâil b. Mutarrîf b. [117] Ruzeyn b. Enes es-Sülemî, babası ve dedesi vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İslam ortaya çıkınca Nebî'yi (sav.) ziyarete gittim ve ona dedim ki: “Ey Allah'ın resulü! ed-Düseyne'de bizim bir kuyumuz var.” (Olayı anlatınca): Bana bir mektup yazdı. (Mektupta şunlar yazıyordu:) “Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla... Allah'ın resulü Muhammed'den: (Bu girişten) sonra: Eğer bize söylediği doğruysa kuyu onlarındır. (Yine aynı şekilde) doğru sözlüyse yurtları onlarındır.”

(Ravi şunu da) söyledi: “Bizi yargılayan her hâkim, bu yazı sayesinde lehimize karar verdi” ve heceleyerek ekledi: “(Mektupta) *كان* kelimesi *كون* şeklindeydi.” Ebû Rebîa bu kuyuyu gör-

51 Metinde *كان* şeklindedir ama yazım hatası olmalı. (çev.)

düğünü söyledi. Ebû Bekir ise kuyuyu gördüğünü ve suyundan da içtiğini ifade etti.

Abdullah bize, Şuayb b. Eyyüb, Yahyâ, el-Hasen b. Sâbit ve el-A'meş vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbrâhîm⁵² bize Alkame'nin mushafını çıkarıp gösterdi. Bir de gördük ki orada «elif» ve «ye» harfleri birbirinin yerine yazılmıştı.

Yahyâ b. Hakîm bize, Abdülazîz b. Abdüssamed, Mâlik b. Dînâr ve İkrime vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İkrime, İsrâ, 17/101. ayeti, وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَىٰ تِسْعَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ فَأَسَاءَ بَيِّنَاتٍ بِسَاءَ مَا يَكُونُ لِقَوْمٍ إِسْرَافٍ şeklinde okuyordu. Mâlik dedi ki: تَالِ kelimesi «kâf», «elif» ve «lâm» harfleriyle yazıldığı gibi, (فَأَسَاءَ kelimesi⁵³ de) hecele-yerek «fe», «sîn» ve «lâm» harfleriyle yazıldı.

Mushaf Yazarlarının İttifak Ettiği Hususlar

Bazı dostlarımız Muhammed b. Âsâ el-İsfahânî'nin şöyle dediğini söylediler: Şu (aşağıda vereceğimiz) ayetler, üzerinde Medineli, Kûfeli ve Basralı mushaf yazarlarının yazdıklarıyla Şam'da ve Bağdat'ta yazılan mushafların ittifak ettiği hususlardır. Bunların mushaflarında (bu ayetler) arasında imla/yazım bakımından hiç farklılık olmamıştır. [Muhammed dedi ki, Nus-yar b. Yûsuf bu konuda bana bilgiler verdi. Ben de kendisine (üzerinde ittifak edilen) ayetleri (aşağıdaki şekliyle) okudum.]

[118] Fâtiha Suresi

Hepsi de besmeleyi بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ şeklinde «elif»siz yazdılar. 4. ayeti ise مَلِكْ يَوْمَ الدِّينِ şeklinde yazdılar.

Bakara Suresi

Hepsi de 90. ayeti (fiilin sonunda) «elif»siz olarak فَبَاؤُا بَعْضَ şeklinde,⁵⁴

Yine 90. ayeti (iki kelimeyi بِشَرِّ مَا ve بِشَرِّ) ulayarak بِشَرِّ مَا اشْتَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ şeklinde,

52 İbrâhîm: İbrâhîm b. en-Nehaî kastedilmektedir.

53 فَأَسَاءَ: Bizim kıraatimizde فَأَسَاءَ şeklindedir.

54 فَبَاؤُا: Aslında فَبَاؤُا şeklinde (sonunda «elif» var)dır ama bundan maksat فَبَاؤُا'dur.

102. ayeti (90. ayette ulanan kelimeleri) açarak وَلَيْسَ مَا شَرَوْا şeklinde,

231. ayeti (açık) «te» harfiyle وَادْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ şeklinde,

218. ayeti (açık) «te» harfiyle يَرْجُونَ زَحْمَتَ اللَّهِ şeklinde,

256. ayeti «elif» harfiyle لَا انْقِصَامَ لَهَا şeklinde,

257. ayeti «elif»siz أُولَئِكَ هُمُ الطَّغُوتُ şeklinde⁵⁵ yazdılar.

Yine Kur'an'ın tüm yerlerinde ribâ kelimesini «elif» ve «vâv» harfi ilavesiyle الرِّبَا şeklinde yazdılar; ama Rûm suresinin sonundaki (Rûm, 30/39.) ayeti, (sonunda) «vâv»siz وَمَا آتَيْتُم مِّن رِّبَا şeklinde yazdılar.

9. ayeti «elif»siz يُخْدَعُونَ اللَّهَ şeklinde,

72. ayeti «elif»siz فَاذَارْتُمْ şeklinde değil de فَاذَارْتُمْ şeklinde,

193. ayeti «elif»siz لَا تَكُونُ فِتْنَةً şeklinde,

184. ayeti «elif»siz فَذِيَّةٌ طَعَامٌ مِّنْكُمْ şeklinde,⁵⁶

196. ayeti «ye» harfiyle خَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ şeklinde,

247. ayeti «sîn» harfiyle وَزَادَهُ نَسْطَةً şeklinde,

245. ayeti ise «sâd» harfiyle وَاللَّهُ يَفْضُلُ وَيَنْصُطُ şeklinde yazdılar.

Âl-i İmrân Suresi

(Hepsi de) 20. ayeti «ye»siz وَمِنْ أَتْبَعِنِ şeklinde⁵⁷ ve tek «ye» ile وَالْأَتْبَعِينَ şeklinde,

21. ayeti de aynı şekilde, tek «ye» ile الْآتَيْنِ şeklinde,

31. ayeti «ye» harfinin sübutuyla فَاتَّبِعُونِي şeklinde,

35. ayeti «te» harfiyle إِذْ قَالَتِ امْرَأَتُ عِمْرَانَ şeklinde,

61. ayeti «te» harfiyle لَعَنَتُ اللَّهَ فَتَجْعَلْ لَّعْنَتَ اللَّهِ şeklinde,

103. ayeti «te» harfiyle وَادْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ şeklinde,

107. ayeti «he» harfiyle فَقَيِّ رَحْمَةً اللَّهَ şeklinde,

55 «Elif»siz: Yani الطَّغُوتُ'deki («te»den sonra) «elif»siz.

56 «Elif»siz: Yani مِّنْكُمْ kelimesinde. Çünkü Medinelilerin ve Şamlıların kıraatinde مِّنْكُمْ şeklindedir.

57 «Ye»siz: Bu ifade asıl nüshada yoktur.

28. ayeti «elif» harfiyle ثَمَّةً şeklinde,⁵⁸

153. ayeti لَكَيْلًا تَخَزَنُوا (لا ve لَكَيْ) bitişik olarak

112. ayeti ayrı olarak أَيْنَ مَا تُعْطُوا şeklinde yazdılar.

[119] Nisâ Suresi

(Hepsi de) 16. ayeti tek «lâm» harfiyle وَالَّذَانِ şeklinde,

109. ayeti ayrı olarak أَمْ مَنْ يَكُونُ عَلَيْهِمْ وَيَلًا şeklinde,

78. ayeti, bitişik olarak أَتَيْتُمَا تُكْرِنُوا şeklinde,

176. ayeti ise «elif» (ilavesiyle) إِنْ اٰتٰرُوْا هٰلِكَ şeklinde yazdılar.

Mâide Suresi

(Hepsi de) 11. ayeti «te» harfiyle اَذْكُرُوا نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ şeklinde; bundan önceki 7. ayeti ise «he» harfiyle نِعْمَةً şeklinde yazdılar.

8. ayeti «nûn»suz اَلَا تَغْيُرُوْنَ şeklinde,

69. ayeti والضَّابُّوْنَ «elif»siz ve «ye»siz olarak şeklinde,

111. ayeti tek «ye» harfiyle اِلَى الْخَوَارِجِ şeklinde,

80. ayeti (baştaki «lâm» harfi) bitişik olarak لَيْفَسَ مَا قَدَّمْتُ لَهُمْ şeklinde,

62. ayeti ise (baştaki «lâm» harfi) bitişik olarak لَيْفَسَ مَا كَانُوا يَنْغَمِلُونَ şeklinde yazdılar.

En'âm Suresi

(Hepsi de) 115. ayetini «he» harfiyle وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ şeklinde,⁵⁹

134. ayeti إِنَّ مَا تُوعَدُونَ لَآبَ (kelimesi) ayrı olarak şeklinde yazdılar ve bunun dışında Kur'an'da (böyle bir örnek daha) yoktur.

159. ayeti إِنَّ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ şeklinde,⁶⁰

58 ثَمَّةً: Bizim mushafımızda «elif» yoktur. Asıl nüshada bazı kelimeler yazılmamış olabilir. Asıl nüshada «elif»siz ثَمَّةً şeklindedir. 103. ayette ise ثَمَّةً şeklindedir.

59 «He» harfiyle: Bizim mushafımızda «te» harfiyle كَلِمَتُ şeklindedir.

60 «Elif»siz: فَرَّقُوا kelimesini Küfeliler فَارَّقُوا şeklinde okudu(kları için bu kelime-deki «elif»in olmadığı) kastedilmektedir.

52. ayeti «vâ» harfiyle بِالْعَذْوَةِ وَالْمَشْيِ şeklinde,

80. ayeti «ye» harfiyle وَقَدْ هَذَبَ şeklinde,⁶¹

34. ayeti «ye» harfiyle وَلَقَدْ جَاءَكَ مِنْ نَبَايَ şeklinde,

145. ayeti ise (لَا kelimesini) ayrı olarak مَا أُوحِيَ şeklinde yazdılar.

A'râf Suresi

(Hepsi de) 113. ayeti «ye» harfî olmaksızın إِنَّا لَآجِرُونَ şeklinde,⁶²

150. ayeti, Ebû Bekir'in bu konuda kuşkulanasına rağmen, kelimeler birbirinden ayrı olarak اِبْنِ اُمِّ şeklinde yazdılar.

56. ayeti «te» ile إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ şeklinde,

137. ayeti «te» ile وَتُثِّتُ كَلِمَتُ رَبِّكَ الْخُسْفَى şeklinde,⁶³

166. ayeti –Kur'an'da başka bir örneği olmayan [(مَا) kelimesini (عَنْ) kelimesinden]– ayrı olarak مَا نُهَوَّا عَنْهُ şeklinde,

169. ayeti اَنْ لَا يَقُولُوا عَلَى اللَّهِ şeklinde,

105. ayeti عَلَى اَنْ لَا اَقُولَ «nûn»la şeklinde,

81. ayeti mecrûr «hemze» ve «nûn» اَنْتُمْ لَتَأْتُونَ şeklinde,⁶⁴

69. ayeti «sâd» harfiyle فِي الْخَلْقِ بَضْطَةً şeklinde,

178. ayeti «ye» harfiyle وَهُوَ الْمُهْتَدِي şeklinde,⁶⁵

[120]

150. ayeti ise مَا kelimesini bitiştirerek بِشْمَا خَلَقْتُمُونِي şeklinde yazdılar.

61 Metinde هَذَبَ şeklinde geçen kelime bizim mushafımızda هَدَبَ şeklindedir. (çev.)

62 «Ye»siz: Hafs haricindeki Kûfeliler اِنْ şeklinde (mecrûr «hemze»/«ye» harfiyle) okuyorlardı.

63 كَلِمَتُ: ed-Dânî, *el-Mukni'*, s. 84'te böyle söylüyor ama bizim mushafımızda bu kelime كَلِمَةً şeklindedir.

64 اَنْتُمْ: *el-Mukni'*, s. 90'da bu şekildedir. Bizim mushafımızda اَنْتُمْ şeklindedir.

65 وَهُوَ: Asıl nüshada bu şekildedir. Ancak muhtemelen doğrusu هُوَ şeklindedir.

Enfâl Suresi

(Hepsi de) 38. ayeti «te» harfiyle فَعَدَ مَضَتْ مُتَّ الْأُولَيْن şeklinde yazdılar.

Tevbe Suresi

(Hepsi de) 109. ayeti *men* kelimesini ayrı olarak أَمَّنْ أُنْسَ şeklinde,

47. ayeti «elif» (ziyadesi) ile وَلَا أَوْضَعُوا şeklinde,⁶⁶

102. ayeti ise iki «ye» harfiyle وَأَخْرَجْنَا şeklinde yazdılar.

Yûnus Suresi

(Hepsi de) 33. ayeti «te» ile خَفَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ şeklinde,

15. ayeti «ye» harfiyle مِنْ بَلْقَاءِ نَفْسِي şeklinde,

103. ayeti –Kur'an'da başka bir örneği olmayan– نَجَّحَ الْمُؤْمِنِينَ şeklinde,

78. ayeti ise مَا كَلِمَةَ عَنْ مَا وَجَدْنَا şeklinde⁶⁷ yazdılar.

Hûd Suresi

(Hepsi de) 14. ayeti –Kur'an'da başka bir örneği olmaksızın– «nûn»suz قَالُمْ يَنْجِيئُوا لَكُمْ şeklinde,

26. ayeti «nûn» harfiyle أَنْ لَا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ şeklinde,

73. ayeti «te» harfiyle رَحِمْتُ اللَّهَ وَبَرَكَاتُهُ şeklinde,

28. ayeti «ye» harfiyle وَأَتَيْنِي رَحْمَةً مِنْ عِنْدِهِ şeklinde,

63. ayeti ise «ye» harfiyle وَأَتَيْنِي مِنْهُ رَحْمَةً şeklinde yazdılar.

Yûsuf Suresi

(Hepsi de) 10 ve 15. ayetlerin (her ikisini de) «te» harfiyle غَابَتْ فِي غَيْبَاتِ الْحُبِّ şeklinde,

66 لاأوضفوا: Bu kelime meşhur kıraatlerde لاأوضفوا şeklinde ed-Dânî, *el-Mukni'*, s. 100'de bu kelimenin لاأوضفوا şeklinde olduğunu belirtti. en-Neseî ise *Tefsir*'inde 2: 95'de «elif» ziyadesiyle لاأوضفوا şeklinde yazdı. Çünkü fetha, Arap yazısının evvelinde «elif» olarak yazılıyordu.

67 من ما: *Mukni'*, s. 21'de (bu şekilde ayrı yazılmıştır.) Bizim Mushaf'ımızda bitişik olarak عَمَّا şeklinde yazılmıştır.

51. ayeti «te» harfiyle امْرَأَتُ الْعَزِيزِ şeklinde,
 30. ayeti «te» harfiyle امْرَأَتُ الْمَدِينَةِ الْعَزِيزِ şeklinde,
 87. ayeti «elif» harfi(nin ziyadesi)yle çoğul olarak لَا تَأْتِنُوا مِنْ رُوحِ اللَّهِ İNŞE şeklinde,
 4 ve 100. ayetleri «te» harfiyle يَا أَبَتِ şeklinde,
 110. ayeti ise tek «nûn» harfiyle فَتُجَبِّي مِنْ نَشَا şeklinde yazdılar.

Ra'd Suresi

[121]

- (Hepsi de) 31. ayeti «elif» harfi(nin ziyadesi)yle أَقْلَمُ يَإَيُّسَ الَّذِينَ آمَنُوا şeklinde,
 40. ayeti ise –Kur'an'da başka bir örneği olmaksızın– مَا كَلِمَتِي وَإِنْ مَا تُرِيتُكَ şeklinde yazdılar.

İbrâhîm Suresi

- (Hepsi de) 34. ayeti «te» harfiyle وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَتَ اللَّهِ şeklinde,
 28. ayeti «te» harfiyle بَدَّلُوا نِعْمَتَ اللَّهِ şeklinde,
 12. ayeti ise «ye» harfiyle وَقَدْ هَدَيْنَا سُبُلَكَ şeklinde yazdılar.

Hicr Suresi

- (Hepsi de) 78. ayeti «elif» harfiyle وَإِنْ كَانَ أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ şeklinde,

13. ayeti «te» harfiyle وَقَدْ خَلَقْتُكَ الْأَوَّلِينَ⁶⁸ şeklinde,
 44. ayeti ise «vâ» olmaksızın جُزْءٌ مَقْشُومٌ şeklinde yazdılar.

Nahl Suresi

- (Hepsi de) 71. ayeti «kapalı te» harfiyle أَفَتَيْفَعُمُ اللَّهُ يَخْجَدُونَ şeklinde,

83. ayeti «te» harfiyle يَغْرِفُونَ نِعْمَتَ اللَّهِ şeklinde, yine 114. ayeti «te» harfiyle وَاشْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ şeklinde,
 70. ayeti «lâ» harfi ayrılarak لَا يَكْفِي şeklinde,

68 شئت: Bizim mushafımızda شئت şeklinde. Bu kelime Mukni'de zikredilmiştir.

72. ayeti ise «lâ» harfî bitiştilerle **وَيَنْفَعُ اللَّهُ هُمَ يَكْفُرُونَ لَكَيْلَا يَغْلُمَ** şeklinde,⁶⁹ yazdılar.

Benî İsrâîl/İsrâ Suresi

(Hepsi de) 1. ayeti «elif» harfiyle **الْأَنْصَا الَّذِي** şeklinde yazdılar.

Meryem Suresi

(Hepsi de) 2. ayeti «te» harfiyle **ذُكِّرَ زَخْمَتِ رَبِّكَ** şeklinde,

10. ayeti Kur'an'ın tamamında «peltek se» harfiyle **ثَلْثَ** şeklinde,⁷⁰

31. ayeti **أَيْنَ مَا كُنْتُ** kelimesi ayrı olarak şeklinde,

31. ayeti ise «ye» harfiyle **أَوْصِي بِالصَّلَاةِ** şeklinde yazdılar.

Tâhâ Suresi

(Hepsi de) 13. ayeti «elifsiz» **وَأَنَا اخْتَرْتُكَ** şeklinde,⁷¹

130. ayeti «ye» harfiyle **وَمَنْ آتَانِ اللَّيْلَ** şeklinde,

90. ayeti «ye»siz **فَاتَّبِعُونِ** şeklinde⁷² ve 93. ayeti ise **أَلَا تَتَّبِعِينَ** şeklinde yazdılar.

[122] Enbiyâ Suresi

(Hepsi de) 95. ayeti «elifsiz» **وَحَرَّمَ عَلَى قُرْبَى** şeklinde,

48. ayeti –Kur'an'da başka bir örneği yoktur– «elif» harfiyle **وَذَكَرَا وَضِيَاءَ** şeklinde,

88. ayeti tek «nûn» harfiyle **وَكَذَلِكَ نَجِي الْمُؤْمِنِينَ** şeklinde yazdılar. Ebû Ubeyd, bu ayetin Âsım kıraatinde «ye»siz **نَجٍ** şeklinde olduğunu söylüyordu.

69 72. ayet: Asıl nüshada doğrusu muhtemelen «te» harfiyle **وَيَنْفَعُ اللَّهُ هُمَ يَكْفُرُونَ** şeklinde olmalıdır. 70. ayet: **لَكَيْلَا يَغْلُمَ** ifadesinde «lâ» harfî bitişiktir. Ancak bu ifade meşhur hir kıraatte **لَا لَكِي** şeklinde ayrıdır.

70 Tamamı «peltek se» ile: ed-Dânî, *el-Muknî*, s. 19'da dediği gibi, muhtemelen doğrusu "tamamı «elifsiz" şeklinde olmalıydı.

71 **اخْتَرْتُكَ** «elifsiz»: Burada kastedilen şudur: Âsım hariç tüm Küfeliler **اخْتَرْنَاكَ** şeklinde okumuşlardır.

72 **فَاتَّبِعُونِ**: Meşhur bir kıraatte bu ifade **فَاتَّبِعُونِي** şeklindedir.

102. ayeti ما اشتهت kelimesini ayrı olarak اشتهت şeklinde,
87. ayeti ise «nûn»suz اِنَّ اِلَهَ اِلَّا اَنْتَ şeklinde⁷³ yazdılar.

Hac Suresi

- (Hepsi de) 26. ayeti «nûn» harfiyle لا تُشْرِكْ şeklinde,
72. ayeti «sîn» harfiyle يَكَاذِبُونَ şeklinde,
4. ayeti اِنَّهٗ مِنْ غَوْلًا şeklinde,⁷⁴
5. ayeti, لا kelimesi bitişik olarak لَيْلًا يَغْلَمُ şeklinde,
62. ayeti ise ما يَدْعُونَ مِنْ دُونِهٖ kelimesi ayrı olarak ما şeklinde yazdılar.

Mü'minûn Suresi

- (Hepsi de) 2. ayeti «vâv»süz فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ şeklinde,
9. ayeti «vâv» harfiyle وَالَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ şeklinde,
24. ayeti ilk geçtiği yerde⁷⁶ «vâv» ve «elif» harfiyle قَالِ الْمَلَأُ şeklinde,
28. ayeti ise «ye» harfiyle اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي نَجَّيْنَا şeklinde yazdılar.

Nûr Suresi

- (Hepsi de) 7. ayeti «te» harfiyle وَالْخَامِسَةُ اَنْ لَعَنْتُ اللهَ şeklinde,
41. ayeti ise «elif» harfiyle «vâv»süz قَدْ عَلِمَ صَلَاتَهُ şeklinde yazdılar.

Furkân Suresi

- (Hepsi de) 21. ayeti, başta «elif»süz وَغَوَّ غَوًّا كَبِيرًا şeklinde yazdılar.

73 اِنَّ اِلَهَ: Bu ifade meşhur bir kıraatte «nûn» harfiyle اِنَّ اِلَهَ şeklindedir. *el-Mukni'*, s. 101'de, bu ifadenin bazı mushaflarda «nûn»suz yazıldığı şeklinde bilgi mevcuttur.

74 تَوْلَاهُ: «Elif»le (yazılır.) Bk. *el-Mukni'*, s. 66.

75 «Vâv»süz: صَلَاتِهِمْ şeklinde. Çünkü bu ifade bazılarının kıraatinde صَلَاتِهِمْ şeklindedir.

76 İlk ayette: Yani 24. ayette. Çünkü 33. ayette bu kelimeyi الْمَلَأُ şeklinde yazdılar.

Şuarâ Suresi

(Hepsi de) 92. ayeti ما كُتِمَ kelimesi ayrılarak وَقِيلَ لَهُمْ أَنْ مَا كُتِمَ şeklinde,

176. ayeti ise (harf-i tarifte) «elifsiz» أَصْحَابُ لَيْكَةِ şeklinde yazdılar.

[123] Neml Suresi

(Hepsi de) 29. ayeti «vâv» ve «elif» harfleriyle قُلْ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُوا şeklinde,⁷⁷

38. ayeti de aynı şekilde «vâv» ve «elif» harfleriyle يَا أَيُّهَا الْمَلَأُوا şeklinde, اِيْكُمْ şeklinde,

36. ayeti «ye» harfiyle فَمَا آتَيْنَا الله şeklinde,

67. ayeti kesreyle/«ye» harfiyle أَتَانَا لَمُخْرِجُونَ şeklinde,

36. ayeti ise «ye»siz ve iki «nûn» harfiyle أَتَيْدُونِي şeklinde yazdılar.

Kasas Suresi

(Hepsi de) 9. ayeti «te» harfiyle وَقَالَتِ امْرَأَتُ فِرْعَوْنَ قُوْتُ عَيْنِي لِي şeklinde,

22. ayeti «ye» harfiyle اَنْ يَهْدِيَنِي سَوَاءَ السَّبِيلِ şeklinde,

38. ayeti ise «vâv»siz يَا أَيُّهَا الْمَلَأُوا şeklinde yazdılar.

Ankebût Suresi

(Hepsi de) 28. ayeti «ye»siz⁷⁸ اِنْكُم لَتَأْتُونَ الْفَاجِئَةَ şeklinde,

29. ayeti ise («hemze»yi) kesreyle/«ye» harfiyle اَنْتُمْ لَتَأْتُونَ اَنْتُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالِ şeklinde yazdılar.

Rûm Suresi

(Hepsi de) 28. ayeti, ما kelimesini ayırarak ve «nûn» harfini sabitleyerek هَلْ لَكُمْ مِنْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ şeklinde,

50. ayeti «te» harfiyle فَانظُرْ اِلَى آثَارِ رَحْمَتِ الله şeklinde,

77 نَقْل: Asıl nüshada bu şekilde yazıyor ama muhtemelen doğrusu meşhur kıraatte de olduğu gibi قَالَت şeklinde olmalıdır.

78 «Ye»siz: Yani اِنْكُم kelimesi kıraat-ı seb'adan bazıları tarafından اَنْتُمْ şeklinde okundu.

30. ayeti «te» harfiyle فَطَرْتُ اللهَ الّٰهِي فَطَرُ şeklinde,

28. ayeti ise مَا رَزَقْنَاكُمْ فِي مَا رَزَقْنَاكُمْ şeklinde yazdılar.

(Hepsi de) 31. ayeti «te» harfiyle اَلَمْ تَرَ اَنَّ الْفُلْكَ تَجْرِي فِي الْبَحْرِ şeklinde yazdılar.

Ahzâb Suresi

(Hepsi de) 37. ayeti لَا يَكُونُ kelimesi ayrı olarak رُوحَانُهَا لَكِنِّي لَا يَكُونُ şeklinde,

50. ayeti لَا kelimesi bitiştirilerek اٰيٰتُنَاكُمْ لَكِنِّي لَا şeklinde,⁷⁹

61. ayeti مَا kelimesi ayrı olarak اَيْنَ مَا تُقِفُوا şeklinde,⁸⁰

14. ayeti «elif» harfiyle لَا تَزِمَا şeklinde,⁸¹

10. ayeti الطُّنُونَا şeklinde,⁸² 66. ayeti الرُّسُولَا şeklinde ve 67. ayeti ise الشَّيْلَا şeklinde yazdılar.

(Hepsi de) 3. ayeti «elif»siz عَلِيمُ الْغَيْبِ şeklinde yazdılar. [124]

Melâike (Fâtır) Suresi

(Hepsi de) 3. ayeti «te» harfiyle اَللّٰهُ اَذْكُرُوا بِنِعْمَتِ اللهَ şeklinde,

33. ayeti «elif»siz وَلَوْ لَوْ şeklinde,⁸³

43. ayeti «te» harfiyle شَتَّ اللهَ فِي الْاَلْبَيْنِ şeklinde,⁸⁴

43. ayeti ise «te» harfiyle وَلَنْ تَجِدَ لَشَتَّ اللهَ şeklinde yazdılar.

Yâsîn Suresi

(Hepsi de) 61. ayeti «ye»siz وَأَنْ اَعْبُدُوْنَ şeklinde,

79 اٰيٰتُنَاكُمْ: Asıl nüshada bu şekildedir. Muhtemelen doğrusu meşhur kıraatteki gibi اٰيٰتُنَاكُمْ şeklindedir.

80 اَيْنَ مَا: Bizim mushafımızda اَيْنَا şeklinde bitişiktir.

81 لَا تَزِمَا: Mekkelilerin ve Medinelilerin kıraatinde لَا تَزِمَا şeklindedir.

82 الطُّنُونَا: Her üç kelimede de «elif» harfiyle yazılmıştır.

83 وَلَوْ لَوْ: Bizim mushafımızda وَلَوْ لَوْ şeklinde «elif»lidir.

84 شَتَّ اللهَ فِي الْاَلْبَيْنِ: Asıl nüshada bu şekildedir. Muhtemelen kastedilen meşhur bir kıraatte (ve bizim kıraatimizde) de olduğu gibi اَلْوَلَيْنِ şeklindedir.

85 «Ye»siz: Asıl nüshada bu ifade yoktur. Bizim mushafımızda (ed-Dânî, el-Muknî', s. 48'de ifade ettiği gibi) sonunda «ye» harfi vardır.

60. ayeti ise «nûn» harfinin sübutuyla (yani لَا kelimesinin ayrı yazılmasıyla) لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ şeklinde yazdılar.

Sâffât Suresi

(Hepsi de) 11. ayeti «men» kelimesi ayrı olarak مَنْ خَلَقْنَا şeklinde,

36. ayeti «ye»/kesreli «hemze» ve «nûn» harfiyle أَتَيْنَا آلَهُنَّ şeklinde,

106. ayeti «te» harfiyle إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْبَلَاءُ النَّبِيُّ şeklinde,⁸⁶

57. ayeti ise «te» harfiyle وَلَوْلَا نِعْمَتُ رَبِّي şeklinde yazdılar.⁸⁷

3. ayetinde, hîne kelimesi ayrı olarak حِينَ مَنَاصٍ şeklinde,

13. ayeti (harf-i tarifi) «elif»siz لَايَكْفِيْكُمْ şeklinde,

46. ayeti «ye» harfiyle ذَكَّرَی الدَّارَ şeklinde,

9. ayeti «te» harfiyle أَمْ عِنْدَهُمْ خَزَائِنُ رَحْمَتِ رَبِّكَ şeklinde,⁸⁸

6. ayeti «vâv» ve «elif» olmaksızın وَأَنْتَطَلِقُ الْمَلَائِكَةُ مِنْهُنَّ şeklinde,

39. ayeti ise «vâv» harfiyle هَذَا عَطَاؤُنَا şeklinde yazdılar.

Zümer Suresi

(Hepsi de) 53. ayeti «he» harfiyle لَا تَنْتَظِرُوا مِنَ رَحْمَةِ اللَّهِ şeklinde,

57. ayeti ise «ye» harfiyle لَوْلَا أَنَّ اللَّهَ هَدَانِي şeklinde yazdılar.⁸⁹

Mü'min Suresi

(Hepsi de) 40. ayeti مَا كُنْتُمْ مَا أَنْتُمْ şeklinde,

[125] 85. ayeti «te» harfiyle كُنْتُ اللَّهُ الَّذِي قَدْ خَلَقْتُ şeklinde,

6. ayeti «te» harfiyle حَقَّقْتُ كَلِمَتُ رَبِّكَ şeklinde,

16. ayeti(nde hüm zamirini) ayrı olarak يَوْمَ هُمْ بَارِزُونَ şeklinde,

86 الْبَلَاءُ: Bizim mushafımızda الْبَلَاءُ şeklindedir.

87 نِعْمَةٌ: Bizim mushafımızda «kapalı te» harfiyle نِعْمَةٌ şeklindedir.

88 رَحْمَةً: Son dönem mushaflarında رَحْمَةً şeklindedir.

89 لَوْلَا أَنَّ: Asıl nüshada bu şekildedir. Meşhur olan kıraatte لَوْلَا أَنَّ şeklindedir.

9. ayeti tek «ye» harfiyle **وَمِنْ تَقَى الثَّغَاتِ** şeklinde,⁹⁰

18. ayeti «ye» harfiyle **لَدَى الْخَنَاجِرِ** şeklinde,

38. ayeti ise «ye»siz **يَا قَوْمِ اتَّبِعُونِ** şeklinde yazdılar.

Hâ-Mîm Secde (Fussilet) Suresi

(Hepsi de) 40. ayeti *men* kelimesi ayrı olarak **أَمْ مَنْ يَأْتِي آمَنَا** şeklinde,

47. ayeti ise «te» harfiyle **وَمَا تَخْرُجُ مِنْ ثَمَرَاتٍ** şeklinde yazdılar.

Ayn-Sîn-Kâf (Şûrâ) Suresi

(Hepsi de) 34. ayeti «vâv»siz **وَيَغْفُ عَنْ كَثِيرٍ** şeklinde,

24. ayeti «vâv»siz **وَيَنْفِخُ اللَّهُ الْبَاطِلَ** şeklinde,

30. ayeti «vâv» ve «elif» harfleriyle **فِيمَا كُنْتُمْ أَيْدِيكُمْ وَيُغْفُوا عَنْ كَثِيرٍ** şeklinde,

51. ayeti ise -Kur'an'da bir örneği daha olmaksızın- «ye» harfiyle **وَرَأَيْ حِجَابٍ أَوْ مِنْ** şeklinde yazdılar.

Zuhurf Suresi

(Hepsi de) 32. ayeti «te» harfiyle **أَهْمُ يَقْسُمُونَ رَحْمَتَ رَبِّكَ** şeklinde ve yine «te» harfiyle **وَرَحْمَتُ رَبِّكَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ** şeklinde,

13. ayeti «kapalı te» harfiyle **ثُمَّ تَذَكَّرُوا نِعْمَةَ رَبِّكُمْ** şeklinde,

49. ayeti «elif»siz **أَيُّهُ الشَّاجِرُ** şeklinde,⁹¹

19. ayeti ise «elif»siz **وَجَعَلُوا الْمَلَائِكَةَ الَّذِينَ هُمْ عِبْدُ الرَّحْمَنِ** şeklinde yazdılar.

(Hepsi de) 33. ayeti «vâv» ve «elif» harfleriyle **مَا فِيهِ بَلْوََا** şeklinde,

43. ayeti ise «te» harfiyle **إِنَّ شَجَرَتِ الزُّقُومِ** şeklinde yazdılar.

Câsiye Suresi

(Hepsi de) 28. ayeti «te» harfiyle **كُلُّ أَثْبٍ تُدْعَى** şeklinde⁹² yazdılar.

90 **وَمِنْ تَقَى الثَّغَاتِ**: Asıl nüshada bu şekildedir. Muhtemelen doğrusu bizim mushafımızda olduğu gibi **تَقَى** şeklindedir.

91 **أَيُّهُ** kelimesi: **أَيُّهَا** kelimesinin yerine yazılmıştır.

92 **أَثْبٍ**: Bizim mushafımızda **أَثْبٍ** harfiyle **أَثْبٍ** şeklindedir.

Fetih Suresi

(Hepsi de) 29. ayeti «elif» harfiyle مِثَاقٍ şeklinde yazdılar.

Kâf Suresi

(Hepsi de) 14 ayeti «elif» harfiyle الْأَيْكَةَ şeklinde,

19. ayeti ise «he» ه harfiyle وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ şeklinde yazdılar.

[126] **Zâriyât Suresi**

(Hepsi de) 47. ayeti çift «ye» harfiyle وَالشَّاءَ بَيْنَاهَا بِأَيْدٍ şeklinde yazdılar.

Tûr Suresi

(Hepsi de) 29. ayeti «te» harfiyle فَمَا أَنْتَ بِغَمِّ رَيْكَ şeklinde yazdılar.

Necm Suresi

(Hepsi de) 51. ayeti «elif» harfiyle وَثُمُودًا فَمَا أَبْقَى şeklinde,

11. ayeti «ye»⁹³ ve «elif» harfiyle مَا كَذَّبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَى şeklinde,

18. ayeti, bu iki harf haricinde Kur'an'da bir örneği daha olmaksızın «ye» harfiyle مِنْ آيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرَى şeklinde,

29. ayeti عَنْ كَلِمَةٍ مِّنْ كَلِمَتِي şeklinde yazdılar.⁹⁴

20. ayeti «vâv» harfiyle وَنُورُهُ الْوَارِثُ şeklinde,

57. ayeti ise «te» harfiyle أَرْزُقْ أَرْزُقْ şeklinde yazdılar.⁹⁵

Kamer Suresi

(Hepsi de) 5. ayeti «ye»siz فَمَا تُغْنِ الْغَدْرُ şeklinde,

6. ayeti «ye»siz يَوْمَ يَذْغُ الدَّاعُ şeklinde,

8. ayeti ise «ye»siz إِلَى الدَّاعِ şeklinde yazdılar.

93 «Ye» harfiyle: Bununla رَأَى kastedilmektedir.

94 عَنْ: Bizim mushafımızda ayrı olarak مِنْ şeklinde yazılmıştır.

95 أَرْزُقْ: Bu kelime bizim son zamanlardaki mushaflarımızda «he» harfiyle أَرْزُقْ şeklinde yazılmıştır.

Rahmân Suresi

(Hepsi de) 31. ayeti «elif»siz أَيْة الثَّقَلَان şeklinde⁹⁶ yazdılar.

Vâkua Suresi

(Hepsi de) 61. ayeti, مَا kelimesi ayrı olarak تَغْلَمُونَ şeklinde,

89. ayeti ise «te» harfiyle وَجِئْتُ نَعِيم şeklinde yazdılar.

Hadîd Suresi

(Hepsi de) 4. ayeti, مَا kelimesi ayrı olarak أَتَيْنَ مَا كُنْتُمْ şeklinde yazdılar.

Mücâdele Suresi

(Hepsi de) 8. ayeti «te» harfiyle وَمَغْصَبَتِ الرُّسُول şeklinde yazdılar.

Haşr Suresi

(Hepsi de) لَا لَكِنِّي şeklinde,⁹⁷

9. ayeti «elif»siz, çift «vâv» harfiyle وَالَّذِينَ تَبَوَّؤْا şeklinde,

7. ayeti ise لَا kelimesi ayrı olarak لَا يَكُونُ ذُوْلَةً şeklinde yazdılar.

Mümtehhine Suresi

(Hepsi de) 4. ayeti «vâv» harfiyle أَنَا بَرَزُوا بِكُمْ şeklinde,

12. ayeti ise عَلَى أَنْ لَا [127] edatındaki «nûn» harfinin sübutuyla لَا عَلَى أَنْ لَا şeklinde yazdılar.

Saff Suresi

(Hepsi de) 7. ayeti «ye» harfiyle وَهُوَ يَذْعَى şeklinde⁹⁸ yazdılar.

96 «Elif»siz: Buradaki أَيْة kelimesi أَيُّهَا yerine yazılmıştır.

97 لَكِنِّي لَا Haşr suresinde bu ifadenin yerini bulamadım. Burada kastedilen Hadîd, 57/23'teki لَا لَكِنِّي şeklinde yazılan kelime olabilir; لَكِنِّي şeklinde yazılan değil.

98 وَهُوَ يَذْعَى Bu meşhur bir kıraattir ve bunda bir ihtilaf göremedim. Burada kastedilen aynı ayetteki يَذْعَى لَا kelimesi olabilir. Bk. *Mukni'*, «Ye» Harfinin Asıl Üzere Sabit Bırakılarak Yazılması Bâbı.

Münâfikûn Suresi

(Hepsi de) 10. ayeti ما زَرَقْنَاكُمْ kelimesi ayrı olarak وَأَنْفَقُوا şeklinde yazdılar.

Tahrîm Suresi

(Hepsi de) 10. ayeti, «te» harfiyle امْرَأَتِ نُوْحٍ ve امْرَأَتِ لُوطٍ şeklinde,

11. ayeti ise «te» harfiyle امْرَأَتِ فِرْعَوْنَ şeklinde yazdılar.

Nûn (Kalem) Suresi

(Hepsi de) 6. ayeti, çift «ye» harfiyle بِأَيِّكُمْ الْمَفْتُونُ şeklinde,

24. ayeti ise (أَنْ edatındaki) «nûn» harfinin sübutuyla أَنْ لَا يَدْخُلَهَا الْيَوْمَ şeklinde yazdılar.

Hâkka Suresi

(Hepsi de) 11. ayeti «elif» harfiyle طغى الماء şeklinde yazdılar.

Seele Sâilün (Meâric) Suresi

(Hepsi de) 34. ayeti «elif» harfiyle عَلَى صَلَاتِهِمْ şeklinde yazdılar.

Cin Suresi

(Hepsi de) 5. ayeti çift «nûn» harfiyle ظَنَّا şeklinde yazdılar.

Kıyâme Suresi

(Hepsi de) 3. ayeti /en edatı ayrı olarak أَنْ لَنْ نَجْمَعَ şeklinde⁹⁹ yazdılar.

Hel Etâ (İnsân) Suresi

(Hepsi de) 15. ayeti, çift «elif» harfiyle تَوَارِثَا şeklinde,

4. ayeti ise «elif» harfiyle عَلَّامَا şeklinde yazdılar.

Nâziât Suresi

(Hepsi de) 18-19. ayetleri «ye» harfiyle فَارِزُهُ الْآيَةُ الْكُبْرَى şeklinde yazdılar.

99 أَنْ لَنْ: Bizim mushafımızda bitişik olarak أَنْ لَنْ şeklindedir.

Mutaffifîn Suresi

(Hepsi de) 61. ayeti, tek «ye» harfiyle لَفِي عَيْنٍ وَمَا أَذْرَاكَ مَا عَلَيْنَا şeklinde¹⁰⁰ yazdılar.

İze's-Semâün Şekkat (İnşikâk) Suresi

(Hepsi de) 14. ayeti «nûn»suz أَلَمْ يَخُورْ şeklinde¹⁰¹ yazdılar.

eş-Şemsi ve Duhâhâ (Şems) Suresi

[128]

(Hepsi de) 13. ayeti «elif» ve «ye» harfleri olmaksızın نَاقَةَ اللَّهِ şeklinde yazdılar.

Li İlâf (Kureyş) Suresi

(Hepsi de) 2. ayeti «te» harfiyle اِلْفَهْم şeklinde yazdılar.

Eraeyte (Mâûn) Suresi

(Hepsi de) 5. ayeti «vâv»suz عَنْ صَلَاتِهِمْ şeklinde yazdılar.

Kur'an'da «Nûn» Harfinin أَنْ لَا Şeklinde Yazıldığı On Yer

A'râf, 7/105. ayeti حَقِيقٌ عَلَى أَنْ لَا أَقُولُ şeklinde ve 169. ayeti أَنْ لَا يَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقُّ şeklinde yazdılar.

Tevbe, 9/118. ayet, أَنْ لَا مَلْجَأَ مِنَ اللَّهِ şeklinde yazdılar.

Hûd, 11/26. ayet, أَنْ لَا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ şeklinde ve 14. ayet ise وَأَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَهَلْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ şeklinde yazdılar.

Hac, 22/26. ayet, أَنْ لَا تُشْرِكْ بِي شَيْئًا şeklinde yazdılar.

Duhân 44/19. ayet, وَأَنْ لَا تَعْلُوا عَلَى اللَّهِ şeklinde yazdılar.

Yâsîn, 36/60. ayet, أَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ şeklinde yazdılar.

Mümteherine, 60/12. ayet, عَلَى أَنْ لَا يَشْرِكْنَ şeklinde yazdılar.

Nûn – Kalem– 68/24. ayet, أَنْ لَا يَدْخُلَهَا الْيَوْمَ şeklinde yazdılar.

Mushaflardaki Yazım Kurallarına Uymayan Yazılar

İbn Ebî Dâvûd dedi ki: Muhammed b. İlsâ, mushaflardaki, yazım kurallarına uymayan harflerden bahsetmedi. (Ama ben) onlardan (birkâcını sizlerin dikkatine sunuyorum):

¹⁰⁰ عَيْنٍ: Bu kelime son zaman mushaflarında عَيْنٍ şeklinde çift «ye» harfiyle yazılmaktadır.

¹⁰¹ أَلَمْ: Bizim mushafımızda ayrı olarak لَمْ şeklinde yazılmaktadır.

ابراهيم: Kur'an'ın tamamında bu ismi «he», «ye» ve «mim» harfleriyle yazdılar. Bakara suresinde ise «ye»siz ابراهيم şeklinde yazdılar.

Yûnus, 10/22. ayeti, «elif» olmaksızın bitiştirerek لَيْسَ نُجِيتُنَا şeklinde yazdılar.

Mü'min, 40/21. ayeti, مِنْ وَايِ şeklinde¹⁰² yazdılar.

Mushaflara نَشَأَ yerine نَشُوا yazdılar. Yine aynı şekilde bazı surelerde «elif» harfiyle yazdılar.

İsrâ, 17/7. ayeti, tek «vâv» ile لَيْسُوا şeklinde yazdılar.

Mümtehhine, 60/4. ayeti, tek «vâv» ve tek «elif» harfiyle بَرِّءُوا şeklinde yazdılar.

Bakara, 2/61 ve (Âl-i İmrân, 3/112. ayetleri, tek «vâv» harfiyle بَاءُ şeklinde yazdılar.

Âl-i İmrân, 3/184. ve Kur'an'ın (bu ifadeyi havi) diğer ayetlerini tek «vâv» harfiyle جَاءُ şeklinde yazdılar.

Tekvîr, 81/8. ayeti, tek «vâv» harfiyle الْمَوْءِدَةُ şeklinde yazdılar.

[129] Bakara, 2/166. ve Kur'an'ın (bu ifadeyi havi) diğer ayetlerini, sonuna «elif» harfini koymaksızın وَرَأَوْ الْعَذَابَ şeklinde¹⁰³ yazdılar.

Fâtır, 35/28. ayeti, «elif» harfinden sonra «vâv» harfiyle الْفَلَمُوَا şeklinde¹⁰⁴ yazdılar.

Mürselât, 77/11. ayeti, «vâv»sız «elif» harfiyle أَفْنَتْ وَإِذَا الرُّسُلُ أَنْتَ şeklinde yazdılar.

Ebû Hâtim es-Sicistânî dedi ki: Kur'an'a العلماء ve البرءوا gibi Arapça yazım kurallarına uymayan kelimeler yazılmıştır. Çünkü العلماء kelimesi العلماء kelimesinin naziridir ve yine البرءوا kelimesi de البرءوا kelimesinin naziridir. Ebû Hâtim dedi ki: نَشَأَ kelimesi, mushafa kural dışı yazılan şeylerdendir. Bu kelimeyi bazıları Hûd, 11/87. ayette olduğu gibi «vâv» harfiyle نَشَاُوا

102 وَايِ: Bu kelime, son zamanlardaki mushaflarda «ye»siz وَايِ şeklindedir.

103 رَأَوْ: Bu ifade son zamanlardaki mushaflarda رَأَوْ şeklindedir.

104 الْفَلَمُوَا: (Şuarâ, 26/197) ayeti de bunun gibi غَلَمُوا şeklindedir.

şeklinde yazdılar. [Ebû Bekir dedi ki: Hecâ kelimesinin sonuna «he» harfi yazılarak هجاء şeklinde yazılır. Hecâ, هجا şeklinde sonunda «he» harfi olmadığı zaman, bir kişiyi şiirde hicvetmek anlamına gelir.]

Yahyâ b. Hakîm dedi ki: Yahyâ b. Hammâd bize, Abdülazîz b. el-Muhtâr, Abdülâh b. Fîrûz ve Yezîd el-Fârisî vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Ubeydullah b. Ziyâd, mushafa iki bin tane harf ilave etti. Haccâc b. Yûsuf işbaşına gelince bu mesele ona ulaştı. O da: "Ubeydullah'a bu görevi kim verdi?" dedi. Onlar da: "Ona bu görevi Yezîd el-Fârisî verdi," dediler. Bana haber gönderdi. Ben de hemen (davete icabet ederek) Haccâc'ı görmeye gittim ve niyetinin beni öldürmek olduğundan hiç şüphem yoktu. Huzuruna girince bana: "İbn Ziyâd'ın mushafa iki bin harf ilave etmesine ne diyorsun?" dedi. Fârisî dedi ki: "Allah emîrimize uzun ömürler versin. O, Basra'nın varoşlarında doğmuş (ayak takımından)dır, (beni anlamamış, hâlbuki) ben ona güvenmiştim, dedim." Bunun üzerine Yûsuf b. Haccâc da bana: "Doğru söylüyorsun," dedi ve beni bıraktı. (Aslında) Ubeydullah'ın mushafa ilave ettiği (söylenen) şeyler şunlardı: Kur'an'daki قالوا kelimesinin «kâf» ve «lâm» harflerinden, كانوا kelimesinin «kef», «nûn» ve «vâv» harflerinden oluştuğu (kabul edilirken) Ubeydullah bunu, قالوا kelimesini «kâf», «elif», «lâm», «vâv» ve «elif» harflerinden; كانوا kelimesini ise «kef», «elif», «nûn», «vâv» ve «elif» harflerinden oluştu şeklinde ifade etmiştir.

HACCÂC'IN DEĞİŞİKLİKLERİ

Haccâc'ın Osmân Mushafında Yaptığı Değişiklikler Bâbı

[130]

Ebû Bekir dedi ki: Babamın kitabında "Bir adam bize şöyle rivayet etti," şeklinde bir ifade vardı. Babama bu kişinin kim olduğunu sordum. O da: İbâd b. Suheyb bize, Avf b. Ebî Cemîle vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti ve: Haccâc b. Yûsuf, Osmân mushafında on bir yerde değişiklik yaptı, diyerek şöyle devam etti: Haccâc,

Bakara, 2/259. ayetteki لَمْ يَنْسَ وَانْظُرْ şeklinde olan kelimeleri «he» ziyadesiyle لَمْ يَنْسَهُ şeklinde,

Mâide, 5/48. ayetteki **وَمِنْهَا جَا شَرِيعَةً** şeklinde olan kelimeleri **شَرِيعَةً وَمِنْهَا جَا** şeklinde,

Yûnus, 10/22. ayetteki **هُوَ الَّذِي يَنْزِلُكُمْ** şeklindeki,

Yûsuf, 12/45. ayetteki **أَنَا أَنبِئُكُمْ بِتَأْوِيلِهِ** şeklinde olan kelimeleri **أَنَا أَنبِئُكُمْ بِتَأْوِيلِهِ** şeklinde,

Mü'minûn, 23/85, 87 ve 89. ayetlerdeki **سَيَقُولُونَ** bölümü, her üç ayette de **يَا** ve **يَا** şeklindeyken, son iki ayeti **اللَّهُ** ve **اللَّهُ** şeklinde,¹⁰⁵

Nûh kıssasının anlatıldığı Şuarâ, 26/116. ayetteki **مِنْ الْمَخْرُجِينَ** şeklinde olan kelimeleri ve Lût kıssasının anlatıldığı Şuarâ, 26/167. ayetteki **مِنْ الْمَرْجُومِينَ** şeklinde olan kelimeleri değiştirerek, Nûh kıssasının anlatıldığı ayeti **مِنْ الْمَرْجُومِينَ** ve Lût kıssasının anlatıldığı ayeti de **مِنْ الْمَخْرُجِينَ** şeklinde,

Zuhuruf, 43/32. ayetteki **لَنَحْنُ قَسَمًا بَيْنَهُمْ** şeklinde olan kelimeleri **مَعِيشَتُهُمْ** şeklinde,

Ellezîne Keferû (Muhammed) suresinin 47/15. ayetini **مِنْ ثَاءٍ غَيْرِ آسِنٍ** şeklinde olan kelimeleri **ثَاءٍ غَيْرِ آسِنٍ** şeklinde,

Hadîd, 57/7. ayetteki **فَالَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ** şeklinde olan kelimeleri **وَأَتَّقُوا لَهُمُ الْكَفَرَ** şeklinde,

İza's-Şemsü Küvvirat (Tekvîr) suresinin 81/24. ayetinde **بِظَنِّينَ** şeklinde olan kelimeleri **بِظَنِّينَ** şeklinde değiştirdi.

CÜZLERE BÖLÜNME

[131] Mushafların Cüzlere Bölünmesi Bâbı

Abdullah bize, Mahmûd b. Âdem el-Mervezî, Bîşr b. es-Sırrî, Muhammed b. Müslim, İbrâhîm b. Meyser, Osmân b. Abdullah b. Evs ve el-Mugîre b. Şu'be vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Mekke ile Medine arasında (ikamet eden) bir kişi Resulullah (sav.) ile görüşmek için izin istedi. Hz. Peygamber Efendimiz: "Bu gece Kur'an'dan okumam gereken cüzü/bölümü okuyamadım. Ben o okuyamadığım cüzü okumayı hiçbir şeye değişmem," di(yerek o kişiye randevu verme)di.

¹⁰⁵ **اللَّهُ**: Bu ifade son zamanlardaki mushaflarda **يَا** şeklindedir.

Abdullah bize, Ya'kûb b. Süfyân, İbn Ebî Meryem, Yahyâ b. Eyyûb ve İbnü'l-Hâd vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Nâfi' b. Cübeyr bana: "Kur'an'ı kaç (gün)de okuyorsun?" diye sordu. Ben de ona: "Ben Kur'an'ı (hizb, cüz, necm... vs. gibi) bölümlere ayırmıyorum," diye cevap verdim. Bunun üzerine Nâfi' dedi ki: "Öyle söyleme. Çünkü Resulullah (sav.): 'Kur'an'dan bir cüz okudum,' diyer(ek onu bölümlere ayırıyor)du. Zannedersem bu hadisi el-Mugîre b. Şu'be'den rivayet etti.

Abdullah bize, Muhammed b. Abdülmelik ed-Dakikî, Yezîd b. Hârûn, Hemmâm ve Katâde vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

"Kur'an (her biri yedide birini oluşturan) yedi bölümdür:

Birinci bölüm, Nisâ suresinin 4/76. ayetine **إِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا** kadardır.

İkinci bölüm, Enfâl suresinin 8/36. ayetine **وَالَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ جَهَنَّمَ يُخْشَرُونَ** kadardır.

Üçüncü bölüm, Hicr suresinin 15/49. ayetine **نَبِيُّ عِبَادِي أَنِّي أَنَا الْغَفُورُ الرَّحِيمُ** kadardır.

Dördüncü bölüm, Mü'minûn suresinin sonuna kadardır.

Beşinci bölüm, Sebe' suresinin sonuna kadardır.

Altıncı bölüm, Hucurât suresinin sonuna kadardır.

Yedinci bölüm ise Kur'an'ın geri kalan kısmıdır."

Abdullah bize, Hârûn b. Süleymân, Abdullah b. Bekir ve Saîd b. Ebî Arûbe vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Kur'an'ın yedi bölümü vardır:

Birincisi, Nisâ suresinin 4/76. ayetine **فَقَاتِلُوا أَوْلِيَاءَ الشَّيْطَانِ إِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا** [132] kadardır.

İkincisi, Enfâl suresinin 8/74. ayetine **وَالَّذِينَ آوَوْا وَنَصَرُوا** kadardır.

Üçüncüsü, Nahl suresindeki 16/41. ayetin **وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي اللَّهِ** sonuna kadardır.

Dördüncüsü, Hac suresinden dört ayettir ki onların ilki Hac suresinin 22/52. ayetinden **وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ**

إِلَّا إِذَا نَسِيَ الْقَى الشَّيْطَانُ Hac, 22/55. ayetine يَزِمُ عَقِيم kadardır. Hârûn (burada) hadisin devamını getiremedi.

Abdullah bize, Hârûn b. Süleymân, Yahyâ b. Hakîm, Abdullah b. Bekir es-Sehmî, Amr b. Menhal es-Sedûsî, Mutahhar b. Hâlid er-Rab'î ve Sâlim [Yahyâ, (bu ismi) Selâm olarak zikretti] Ebû Muhammed el-Hammânî [Ebû Dâvûd dedi ki: Bu kişinin adı ne Sâlim ne de Selâm'dır. O kişi Râşid Ebû Muhammed el-Hammânî'dir.] vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Haccâc b. Yûsuf, hafızları ve kurrâları topladı –Ravi dedi ki: “Ben de onların arasındaydım.” – ve “Kur’an’da kaç harf olduğunu bana bildirin,” dedi. Biz de harfleri saymaya başladık. Nihayet 340.740 kûsur harf olduğunda icmâ ettik.

Yine (Haccâc): “Bana Kur’an’ın yarısının hangi harfe denk düştüğünü bildirin,” dedi. Yine onlar hesap ettiler ve Kehf suresinin 18/19. ayetinin وَلْيَنْظُرْ kelimesindeki «fe» harfinde bittiğine karar kıldılar.

(Bu sefer de Haccâc): “Bana (bir de) yedi bölümün (her birerinin) hangi harflere rast geldiğine dair bilgi verin,” dedi. Yahyâ (her yedi bölümün sonuna gelen) harflerin adedini şöyle bildirdi:

İlk yedide birlik bölüm, Nisâ suresi 4/55. فَمِنْهُمْ مَّنْ آمَنَ بِهِ وَمِنْهُمْ ayetindeki «dâl» harfi üzerindedir.

İkinci bölüm, A'râf suresi 7/147. أُولَئِكَ خِطَّتْ¹⁰⁶ ayetindeki «te» harfi üzerindedir.

Üçüncü bölüm, Ra'd suresi 13/35. أَكْثَرُهَا ayetindeki «elif» harfi üzerindedir.

Dördüncü bölüm, Hac suresi 22/34. وَلِكُلِّ أَمَةٍ جَعَلْنَا مَرَكَا ayetindeki «elif» harfi üzerindedir.

Beşinci bölüm, Ahzâb suresi 33/36. وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُمْمِنَةٍ ayeti[nin sonu]ndaki «he» harfi üzerindedir.

Altıncı bölüm, Fetih suresi 48/6. الظَّالِمِينَ بِاللَّهِ ظَنُّ السَّوءِ ayetindeki «vâv» harfi üzerindedir.

Yedinci bölüm ise Kur'an'ın geri kalan bölümüdür.

¹⁰⁶ أُولَئِكَ: Asıl nüshada bu şekildedir. Bizim mushafımızda الْآخِرَةُ حِطَّتْ şeklinde.

(Son olarak Haccâc): “Bana üçte birlik bölümleri bildirin,” [133] dedi. Dediler ki:

İlk üçte birlik bölüm, Berâe suresinin ilk yüzüncü (Tevbe, 9/100) ayetinin başıdır.

İkinci bölüm, Tâ-Sîn-Mîm Şuarâ suresinin ilk yüz birinci (26/101) ayetinin başıdır.

Üçüncü bölüm ise Kur'an'ın geri kalan bölümüdür.

Amr bize, Yezîd b. Ulvân ve el-Mecâşî [Yahyâ (bu iki ismi): Tevbe b. Ulvân ve el-Mecâşî şeklinde söyledi.] –Bu kişiler, insanlar içinde kurrâ (olarak bilinir) di.– Ebû Muhammed el-Hammânî vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Biz dörtte birlik bölümleri sorduk:

Birinci dörtte birlik bölüm, En'âm suresinin sonuna kadardır.

İkinci bölüm, Kehf suresinin 18/19. ayetine رُفُطَف kadardır.

Üçüncü bölüm, Zümer suresinin sonuna kadardır.

Dördüncü bölüm Kur'an'ın geri kalan kısmıdır,” (dedi ve devamında) dedi ki: Mutahhar b. Hâlid, Ebû Muhammed el-Hammânî vasıtasıyla şöyle dedi: “Biz bunu dört ayda öğrendik. Haccâc bu bölümü her gece okuyordu.” [İbn Ebî Dâvûd dedi ki: Bu hadisi bize Hârûn b. Süleymân, Abdullah b. Zeke-riyyâ'dan nakletti. Ebû Bekir dedi ki: Bu haber, Yahyâ b. Hakîm ve Abdullah kanalıyla benim kitabımda kayıtlıdır. Bunu Yah-yâ'dan duyduğum şüphelidir ama Hârûn'dan duyduğum ko-nusunda herhangi bir şüphem yoktur.]

Abdullah bize, Muhammed b. Âmir b. İbrâhîm, babası, Fayd b. Mûsâ, Abdolvâhid el-Attâr, Hilâl el-Varrâk ve Âsım el-Cahderî vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Kur'an'ın yarısı Kehf suresinin 18/110. (ayetinden) ve قُلْ أَغْوَدُ بِرَبِّ الثَّاسِ (Nâs) suresinin sonuna kadardır.

Kur'an'ın üçte birlik bölümleri, Berâe suresinin (Tevbe, 9/129) sonu, Tâ-Sîn-Mîm Kasas suresinin (28/88) sonu ve Kur'an'ın geri kalanıdır.

Kur'an'ın dörtte birlik bölümleri ise, En'âm suresinin (6/165) sonu, Kehf suresinin (18/110) sonu, Yâsîn suresinin (36/83) sonu ve Kur'an'ın geri kalanıdır.

Abdullah bize, Muhammed b. Âmir b. İbrâhîm, babası, Fayd b. Mûsâ, Abdolvâhid el-Attâr, Hilâl el-Varrâk ve Âsım el-Cahderî vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Kur'an'ın beşte birlik bölümleri, Mâide suresinin (5/120) sonu, Yûsuf suresinin (12/111) sonu, Furkân suresinin [134] (25/77) sonu, Hâ-Mîm Secde suresinin (32/54) sonu ve Kur'an'ın geri kalanıdır.

Kur'an'ın altıda birlik bölümleri, Nisâ suresinin (4/176) sonu, Berâe suresinin (9/129) sonu, Kehf suresinin (18/110) sonu, Tâ-Sîn-Mîm Kasas suresinin (28/88) sonu, Duhân suresinin (44/59) sonu ve Kur'an'ın geri kalanıdır.

Kur'an'ın yedide birlik bölümleri: Nisâ suresinin 4/61. **إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ** ayeti, A'râf suresinin 7/170. **يَذْكُرُونَ** ayeti, İbrâhîm suresinin 14/25. **أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّا جَاءْنَا بِالْبَيِّنَاتِ** ayeti, Mü'minûn suresinin 23/55. **فَاتَّبِعُوا** ayeti, Fetih suresinin (48/29) sonu ve Kur'an'ın geri kalanıdır.

Kur'an'ın sekizde birlik bölümleri: Bakara ve Âl-i İmrân surelerinin sonu, En'âm suresinin sonu, Hûd suresinin sonu, Kehf suresinin sonu, Şuarâ suresinin sonu, Yâsîn suresinin sonu, Zâriyât suresinin sonu ve Kur'an'ın geri kalanıdır.

Dokuzda birlikleri ezberleyemedi. Kur'an'ın onda birlik bölümleri ise Bakara suresi(nin tamamı) ve Âl-i İmrân surelerinden yüz ayet, Mâide suresinin sonu, Enfâl suresinin sonu, Yûsuf suresinin sonu, Kehf suresinin sonu, Furkân suresinin sonu, Ahzâb suresinin sonu, Hâ-Mîm Secde suresinin sonu, Vâkıa suresinin sonu ve Kur'an'ın geri kalanıdır. Bunların görüşlerine göre Kur'an'ın tamamı, 6.204 ayet ve Fâtiha suresiyle beraber 114 suredir.

Abdullah bize, Şuayb b. Eyyûb ve Yahyâ b. Âdem vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Kur'an'ın yedide birlik bölümünün ilki, 547 ayettir. İkinci 590 ayettir. Üçüncüsü 651 ayettir. Dördüncüsü 953 ayettir. Beşinci 868 ayettir. Altıncısı 986 ayettir. Sonuncusu ise

1.624 ayettir. Kur'an ayetlerinin tamamı toplam olarak 6.229¹⁰⁷ ayettir. Hesap hatası olarak 30 ayet eksiktir. Kur'an'ın tamamının harflerinin toplamı 321.250'dir. [135]

Yahyâ b. Âdem dedi ki: Yezîd b. Esham, Hamza ez-Zeyyâd'ın kitabından¹⁰⁸ şöyle dediğini rivayet etti:

Kur'an'ın yedide birlik bölümlerinin her biri, altı harf fazlalıkla 45.892 harftir. [Ebû Bekir b. Ebî Dâvûd dedi ki: "Bana bu hadisi Yezîd b. Esham rivayet etti," diyen kişi, Yahyâ¹⁰⁹ b. Âdem'dir.]

Kur'an'ın yedide birlik bölümlerinin ilki, Nisâ suresinin (4/61) يَضُدُونَ عَنْكَ صُدُودًا ayetidir. İkincisi A'râf suresinin (7/170) إِنَّا لَا نَضِغُ أُجْرَ الْمُضْلِجِينَ ayetidir. Üçüncüsü İbrâhîm suresinin (14/24-25) كُنْجِرَةً طَيِّبَةً أَضْلَاهَا ثَابِتٌ وَفَوْعُهَا فِي السَّمَاءِ ayetinden لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ayetine kadar olan bölümdür. Dördüncüsü Mü'minûn suresinin (23/55) لَمُدُّهُمْ بِهِ مِنْ مَالٍ وَنَسِينِ ayetidir. Beşincisi Sebe' suresinin (34/20) فَاتَّبِعُوهُ إِلَّا فَرِيقًا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ayetidir. Altıncısı Fetih suresinin (48/29) sonu ve yedincisi de Kur'an'ın geri kalan kısmıdır.

Mesahif Kitabının üçüncü cüzünün sonu...

107 Yedi bölümün ayetleri toplandığında 6219 sayısına ulaşılmaktadır. Bu durumda toplam olarak verilen rakama göre 10 ayet eksik görünmektedir. (çev.)

108 Kitabı için: Bk. *Kitâbü'l-Fihrist*, Leipsic (Delaware), s. 37.

109 Muhtemelen, Esham ve Yahyâ isimleri arasındaki ع harf-i ceri olmamalıdır.

IV. BÖLÜM

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla...

Sadece Allah'a tevekkül ediyorum...

Kâdî Ebü'l-Fadl Muhammed b. Ömer b. Yûsuf el-Ermevî bize, eş-Şeyh el-Celîl, Ebû Ca'fer Muhammed b. Ahmed b. el-Mesleme el Muaddel, İbn Edmî olarak bilinen Ebû Amr Osmân b. Muhammed, Ebû Bekir Abdullah b. Ebî Dâvûd Süleymân b. Eş'as es-Sicistânî el-Ezdî, Ya'kûb b. Süfyân, Abdullah b. ez-Zübeyr el-Humeydî, Ebû'l-Velîd Abdûlmelik b. Abdullah b. Mes'ûd ve İsmâîl b. Abdullah el-Kostantîn [İbn Ebî Dâvûd Humeyd el-A'rec'ten naklen: Bu kişi kurrâlardan bir tanesidir dedi.] vasıtasıyla okuma yoluyla şöyle dediğini rivayet etti:

el-Kostantîn, Kur'an harflerini sayarak hesap etti ve (şu sonuçlara) ulaştı:

Kur'an'ın yarısının ilk bölümü, Kehf suresinin 65. ayeti¹ (yani) (Kehf, 18/66-67) هَلْ أَتَىكَ عَلَى أَنْ تَعْلَمَ² بِمَا غَلَبَتْ رُشْدُ قَالَ ayetinde sona ermektedir. Burası (aynı zamanda) Kur'an'ın dörtte birlik bölümlerinin ikincisinin, altıda birlik bölümlerin üçüncüsünün, sekizde birlik bölümlerin dördüncüsünün, onda birlik bölümlerin beşincisinin de sonudur. معي ayetinden, Kur'an'ın sonuna kadar olan bölümü ise diğer yarısıdır.

(Kur'an'ın) üçte birlik bölümlerinin ilki, Berâe suresinin 91. ayetinin bir kısmı (yani) (Tevbe, 9/90) كَذَّبُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ نَصِيبِ ayetindeki نَصِيبِ kelimesinin «be» harfinde sona ermektedir. Burası (aynı zamanda) altıda birlik bölümlerin ikincisinin ve yedide³ (dokuzda) birlik bölümlerinin üçüncüsünün sonudur. نَصِيبِ kelimesinin «be» harfi (Kur'an'ın) ikinci üçte birlik bölümün sonu olmuştur. (Bu) üçlük bölümün ortası (olan ikinci üçte birlik bölüm) Ankebût suresinin 29/46. ayetinin إِلَّا بِأَنِّي هِيَ [140]

1 Ayet numaraları günümüz mushaflarıyla uyuşmamaktadır. (çev.)

2 نَعْلَمَ: Bizim mushafımızda «ye»siz -ed-Dânî'nin de *el-Mukni'*, s. 33'te dediği gibi- نَعْلَمَ şeklindedir.

3 Yedide bir: Asıl nüshada bu ifade geçmektedir ancak doğrusu, dokuzda bir(lik) olmalıdır. (Bundan sonraki) 17. satırda ve (Bu rivayetten sonraki rivayet olan) 126. sayfanın 18 ve 23. (1 ve 7. satırlar) satırında da durum bu şekildedir. Bunları yeri geldiğinde parantez içinde belirteceğiz. (çev.)

أَخْرَجَ bir kısmına kadar devam eder. Burası (aynı zamanda) altıda birlik bölümlerin dördüncüsünün ve yedide (dokuzda) birlik bölümlerin altıncısının da sonudur. (Ayetin devamı olan) ظَلَمُوا kelimeleri de üçüncü üçte birlik bölümün başıdır. Bu bölüm, Kur'an'ın nihayetinde son bulur.

(Kur'an'ın) dörtte birlik bölümlerinin ilki, A'râf suresinin ilk ayeti (yani) (A'râf, 7/2) وَذَكَّرَىٰ لِلْمُؤْمِنِينَ ayetine kadar olan bölümdür. Burası (aynı zamanda) sekizde birlik bölümlerin ikincisinin de sonu olmuştur. (Ayetin devamı olan A'râf, 7/3) أَتُفْعِلُوا kelimelerinden Kehf, 18/67. ayetinde لَنْ تُنْطِيعَ sona eren kısım ise dörtte birlik bölümlerin ikincisi, yani Kur'an'ın tam ortası olmuştur. Dörtte birlik bölümlerin üçüncüsü, Sâffât suresi 148. ayetinin bir kısmına (yani) قَامُوا فَمَنْ شَاءُوا ayetine kadar devam eder. Burası (aynı zamanda) sekizde birlik bölümlerin altıncısıdır. (Ayetin devamı olan) إِلَىٰ حِينٍ kelimeleri de dördüncü dörtte birlik bölümün başıdır. Bu bölüm (Kur'an'ın) nihayetinde son bulur.

(Kur'an'ın) beşte birlik bölümlerinin ilki, Mâide suresi 82. ayetinin bir kısmı (yani Mâide, 5/80) أَنْ سَخَطَ اللَّهُ عَنْهُمْ ayetinde son bulan bölümdür. Burası (aynı zamanda) onda birlik bölümlerin ikincisidir. (Ayetin devamı olan) وَفِي الْعَذَابِ هُمْ خَالِدُونَ kısmı, ikinci beşte birlik bölümün başıdır. Bu beşte birlik bölüm Yûsuf suresi 46. ayetinin bir kısmında (yani Yûsuf, 12/46) أَرْجِعْ إِلَى النَّاسِ ayetinde son bulur. Burası (aynı zamanda) onda birlik bölümlerin dördüncüsüdür. (Ayetin devamı olan) لَعَلَّهُمْ kelimesi de üçüncü beşte birlik bölümün başıdır. Bu beşte birlik bölüm Furkân suresi 21. ayetinin bir kısmında (yani) أَوْ نَرَىٰ ayetinde son bulur. Burası (aynı zamanda) onda birlik bölümlerin altıncısıdır. (Ayetin devamı olan) لَقَدْ اسْتَكْبَرُوا kısmı da dördüncü beşte birlik bölümün başıdır. Bu beşte birlik bölüm Hâ-Mîm Secde suresi 45. ayetinin bir kısmında (yani Fussilet, 41/46) مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلَنَنْفَعَهُ وَمَنْ ayetinde son bulur. Burası (aynı zamanda) onda birlik bölümlerin sekizincisidir. (Ayetin devamı olan) أَسَاءَ فَعَلَهَا kısmı da son beşte birlik bölümün başıdır. Bu beşte birlik bölüm Kur'an'ın nihayetinde son bulur.

(Kur'an'ın) altıda birlik bölümlerinin ilki, Nisâ suresi 141. ayetinin bir kısmı (yani Nisâ, 4/142) إِلَى الضَّلَاءِ قَامُوا ayetinde son bulan bölümdür. (Ayetin devamı olan) كُنَالِي kelimesi ikinci altıda birlik bölümün başıdır. Bu altıda birlik bölüm Berâe suresi 91. ayetinde (yani Tevbe, 9/90) يَجِيبُ kelimesinin «be»^[141] harfinde son bulur. Burası (aynı zamanda) yedide birlik bölümlerin baştan üçüncüsüdür. يَجِيبُ kelimesinin «be» harfi (Kur'an'ın) altıda birlik bölümlerinin üçüncüsü(nün başı)dır. Bu altıda birlik bölüm Kehf suresi 65. ayetinin bir kısmında (yani Kehf, 18/67) إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ ayetinde son bulur. Burası (aynı zamanda Kur'an'ın) ilk yarısı, dörtte birlik bölümlerinin ikincisi, sekizde birlik bölümlerinin dördüncüsü ve onda birlik bölümlerinin beşincisidir. (Ayetin devamı olan) مَعِيَ صَبْرًا kısmı da dördüncü altıda birlik bölümün başıdır. Bu altıda birlik bölüm, Ankebût suresi 46. ayetinin bir kısmında (yani Ankebût, 29/46) بِأَلْتِي هِيَ أَخْسَرُ إِلَّا ayetinde son bulur. Burası (aynı zamanda) yedide (dokuzda) birlik bölümlerin altıncısıdır. (Ayetin devamı olan) الَّذِينَ ظَلَمُوا kelimeleri de beşinci altıda birlik bölümün başıdır. Bu altıda birlik bölüm Hâ-Mîm Câsiye suresi 34. ayetinin bir kısmında (yani Câsiye, 45/35) وَلَا يَخْرُجُونَ مِنْهَا ayetinde son bulur. (Ayetin devamı olan) وَلَا يَنْصَرِفُونَ kelimeleri ise son altıda birlik bölümün başıdır. Bu bölüm Kur'an'ın nihayetinde son bulur.

(Kur'an'ın) yedide birlik bölümlerinin ilki, Nisâ suresi 56. ayetinin bir kısmında (yani Nisâ, 4/57) وَأَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَتَذَ kelimesinde son bulan bölümdür. (Kelimenin devamı olan) حَلْهُمْ kelimesi ikinci yedide birlik bölümün başıdır. Bu yedide birlik bölüm A'râf suresi 169. ayetinde (yani A'râf, 7/167) إِنَّ رَبَّكَ لَسَرِيعُ الْعِقَابِ kelimesinde son bulur. (Kelimenin devamı olan) عِقَاب kelimesi (Kur'an'ın) yedide birlik bölümlerinin üçüncüsü(nün başı)dır. Bu yedide birlik bölüm İbrâhîm suresi 24. ayetinin bir kısmında (yani İbrâhîm, 14/22) وَمَا كَانَ لِي عَلَيْكَ kısmı da dördüncü yedide birlik bölümün başıdır. Bu yedide birlik bölüm Mü'minûn suresi 47. ayetinin bir kısmında (yani Mü'minûn, 23/49) آتَيْنَا نُوْحِيَ الْكِتَابِ لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ kelimeleri de

beşinci yedide birlik bölümün başıdır. Bu yedide birlik bölüm Sebe' suresi 18. ayetinin bir kısmında (yani) قُزَى ظَاهِرَةً وَقَدْرُ (yani) ayetinde son bulur. (Ayetin devamı olan) نَا ifadesi altıncı yedide birlik bölümün başıdır. Bu yedide birlik bölüm Hucurât suresi 2. ayetinin son harfinde (yani) وَأَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ kısmında son bulur. (Ayetin devamı ve 3. ayetin başı olan) إِنْ الَّذِينَ يَغُضُّونَ ifadesi [142] ise son yedide birlik bölümün başıdır. Bu bölüm Kur'an'ın nihayetinde son bulur.

(Kur'an'ın) sekizde birlik bölümlerinin ilki, Âl-i İmrân suresi 195. ayetinin bir kısmında (yani Âl-i İmrân, 3/197) مَنَعَ قَلِيلٍ (yani) ayetinde son bulur. (Ayetinin devamı olan) مَا وَآلَهُمْ kelimesindeki «vâv», «ye», «he» ve «mim» harfleri ikinci sekizde birlik bölümün başıdır. Bu sekizde birlik bölüm A'râf suresi 1. ayetinin sonunda (yani A'râf, 7/2) وَذِكْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ kısmında son bulur. Burası (aynı zamanda) ilk çeyrektir. (Ayetin devamı olan) اِثْبُتُوا مَا أَنْزَلَ إِلَيْكُمْ kısmı (Kur'an'ın) sekizde birlik bölümlerinin üçüncüsü(nün başı)dır. Bu sekizde birlik bölüm, Hûd suresi 37. ayetinde (yani Hûd, 11/40) وَقَارَ ayetinde son bulur. (Ayetin devamı olan) الشُّرُ kısmı da dördüncü sekizde birlik bölümün başıdır. Bu sekizde birlik bölüm, Kehf suresi 65. ayetinin bir kısmında (yani Kehf, 18/67) لَنْ تَنْطِيعَ ayetinde son bulur. Burası (aynı zamanda Kur'an'ın) ilk yarısının, ikinci çeyreğinin ve beşinci onda birlik bölümünün sonudur. (Ayetin devamı olan) مَعِيَ ضَبْرًا kelimeleri de beşinci sekizde birlik bölümün başıdır. Bu sekizde birlik bölüm, Şuarâ suresinin sonunda (yani Şuarâ, 26/227) أَيُّ مَقْلَبٍ يَنْغَلِبُونَ ayetinde son bulur. Bu ayetteki (يَنْغَلِبُونَ kelimesinin) «ye», «nûn», «kâf», «lâm», «be», «vâv» ve «nûn» harfleri altıncı sekizde birlik bölümün başıdır. Bu sekizde birlik bölüm, Sâffât suresi 148. ayetinin bir kısmında (yani Sâffât, 37/148) فَأَمَّا مَنَّا فَتَمَنَّا kelimelerinde son bulur. (Ayetin devamı olan) إِلَى جَبِينِ ifadesi de yedinci sekizde birlik bölümün başıdır. Bu sekizde birlik bölüm Necm suresinin başındaki 10. ayetin فَأَوْخَىٰ إِلَىٰ غَيْبِهِ مَا أَوْخَىٰ kısmında son bulur. (Ayetin devamındaki) مَا كَذَّبَ الْفُؤَادُ kelimeleri ise son sekizde birlik bölümün başıdır. Bu bölüm Kur'an'ın nihayetinde son bulur.

(Kur'an'ın) dokuzda birlik bölümlerinin ilki, Âl-i İmrân suresi 143. ayetinin (yani) فَقَدْ رَأَيْتُمُوهُ وَأَنْتُمْ kısmında son bulmaktadır. Buradaki «elif» harfinin ilk dokuzda birlik bölümün ilki olduğunu belirttiler. («Elif'ten sonraki») «nûn», «te» ve «mim» harfleri ikinci dokuzda birlik bölümün başıdır. Bu dokuzda birlik bölüm, En'âm suresi 54. ayetinin (yani En'âm, 6/53) لِيَقُولُوا أَهْؤُلَاءِ مِنْ اللَّهِ عَلَيْهِمْ مِنْ بَيْنَا olan) أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِالشَّاكِرِينَ kısmı (Kur'an'ın) dokuzda birlik bölümlerinin üçüncüsü(nûn başı)dır.

Bu dokuzda birlik bölüm, Berâe suresi 91. ayetinde (yani [143] *Tevbe*, 9/90) سَيَصِيبُ kelimesinin «be» harfinde son bulur. Burası (aynı zamanda Kur'an'ın) ilk üçte birlik ve ikinci altıda birlik bölümüdür. سَيَصِيبُ kelimesinin «be» harfinden itibaren dördüncü dokuzda birlik bölüm başlar. Bu dokuzda birlik bölüm *Nahl* suresi 11. ayetinin (yani *Nahl*, 16/11) مِنْ كُلِّ الشَّجَرَاتِ إِنَّ فِي كَيْدِ الشَّيْطَانِ كَذِبٌ kısmında son bulur. (Ayetin devamı olan) ذَلِكَ kelimesi de beşinci dokuzda birlik bölümün başıdır. Bu dokuzda birlik bölüm *Hac* suresi 28. ayetinin (yani *Hac*, 22/30) أَوْ أَحَلَّتْ لَكُمْ الْوُحُوشَ كُلَّهَا kısmında son bulur. (Ayetin devamı olan) الْأَنْعَامِ kelimesindeki «nûn», «ayn», «elif» ve «mim» harfleri altıncı dokuzda birlik bölümün başıdır. Bu dokuzda birlik bölüm *Ankebût* suresi 46. ayetinin bir kısmında (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَجَادِلُوا أَهْلَ الْكِتَابِ إِلَّا بِالْبَاطِلِ وَأَنتُمْ بِمَا كُنتُمْ يَتَّبِعُونَ) kelimelerinde son bulur. Burası (aynı zamanda Kur'an'ın) üçte birlik bölümlerinden ortada olanı (ikincisi) ve dördüncü altıda birlik bölümüdür. (Ayetin devamı olan) الَّذِينَ ظَلَمُوا ifadesi yedinci dokuzda birlik bölümün başıdır. Bu dokuzda birlik bölüm *Hâ-Mîm* Mü'min suresinin başındaki 9. ayetin bir kısmında (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا هَؤُلَاءِ هُمْ يَضِلُّونَ عَنْ سُبُلِ اللَّهِ كَثِيرًا مِمَّا هُمْ يَدْعُونَ وَيَكْبُرُونَ) ayetinde son bulur. (Ayetin devamı olan) أَنْفُسِكُمْ kelimesindeki «fe», «sîn», «kef» ve «mim» harfleri de sekizinci dokuzda birlik bölümün başıdır. Bu dokuzda birlik bölüm *Vâkıa* suresinin ilk 17 ayetinde (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا هَؤُلَاءِ هُمْ يَضِلُّونَ عَنْ سُبُلِ اللَّهِ كَثِيرًا مِمَّا هُمْ يَدْعُونَ وَيَكْبُرُونَ) ayetinde son bulur. (Ayetin devamındaki) شَرِّرٌ kelimesi ise son dokuzda birlik bölümün başıdır. Bu bölüm Kur'an'ın nihayetinde son bulur.

(Kur'an'ın) onda birlik bölümlerinin ilki, Âl-i İmrân suresi 91. ayetinin (yani Âl-i İmrân, 3/92) لَنْ تَأْلَوْا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِنْهُ

MUSHAFLARIN YAZILMASI

[145]

Mushafların Yazılması Bâbı**Mushafların Yazılmasından Ücret Alınması**

Abdullah bize, Muhammed b. İsmâîl el-Ahmesî, Ali b. Muhammed b. Ebi'l-Hasib, Vekî, Ali b. Mübârek ve Ebû Hukeyme el-Abdî vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Kûfe'de (bir grupta beraber) mushaf yazıyordum. Ali (ra.) yanımıza uğruyor ve seyretmeye başlıyordu. Yazımız çok hoşuna gittiğinde: "Allah'ın nurlandırdığı (Kitabı)nı siz de (yazınızla) nurlandırın," diyordu.

Abdullah bize, amcası,⁵ Ebû Nuaym, Abdülmelik b. Şeddâd, Abdullah b. Süleymân⁶ vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Ebû Hukeyme, Kûfe'de mushafları yazarken Ali'nin (as.) onun yanına uğradığını ve: "Kalemimi aç/sivriltil," dediğini anlattı (ve devamında dedi ki): Ben de kalemimi açtım. Sonra da, Ali (ra.) ayakta (bekler) iken yaz(maya başla)dım. (Bunun üzerine): "Allah'ın (cc.) mushafı nurlandırdığı gibi sen de (güzel yazıyla) onu nurlandır," dedi.

Abdullah bize, Muhammed b. İsmâîl el-Ahmesî, Vekî, Abdülmelik b. Şeddâd el-Ezdî, Ubeydullah⁷ b. Süleymân el-Abdî ve Ebû Hukeyme vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Biz Kûfe'de mushafları yazarken Ali (ra.) yanımıza uğruyordu. Bizi seyretmeye başlıyor ve yazımız çok hoşuna gidiyordu ve (bana) dedi ki: "Kalemimi aç." Ben de kalemimi açtım. Bunun üzerine: "Allah'ın nurlandırdığını işte böyle nurlandırın," dedi.

Abdullah bize, Abdullah b. Muhammed b. en-Nu'mân, İbn Ebî Bezze, Muhammed b. Abdülmelik Ebû Câbir, Abdülmelik b. Şeddâd el-Cedîdî⁸ [Ezd'in merkezinden ve Benî Cüdeyd'den ve Ubeydullah b. Süleymân] vasıtasıyla bu haberi (aynen) nakletti.

Abdullah bize, Abdullah b. es-Sabâh, Yahyâ b. Hakîm, Hammâd b. Vâkıd ve Mâlik b. Dînâr vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

- 5 Amcası: Ya'kûb b. Süfyân kastedilmektedir.
- 6 Abdullah b. Süleymân: Doğrusu Ubeydullah'tır.
- 7 Ubeydullah: Asıl nüshada sadece Ubeyd şeklindedir. Doğrusu daha önce belirtildiği gibidir.
- 8 Cedîdî «cim» harfiyle: Zehebi'nin Hadîdî şeklinde noktasız okuması şüphe içeren bir durumdur.

Ben mushaf yazarken Câbir b. Zeyd yanıma geldi ve bana: "Senin sanatın Allah'ın kitabını bir sayfadan diğer sayfaya aktarmaktır. Allah'a yemin olsun ki bu, helal bir kazançtır. Allah'a yemin olsun ki bu, helal bir kazançtır," dedi.

Abdullah bize, Abdullah b. es-Sabâh, Yahyâ b. Hakîm, Abdülazîz b. Abdüssamed ve Mâlik b. Dînâr vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Ben mushaf yazarken Câbir b. Zeyd yanıma geldi ve ben ona: "Yâ Ebü's-Şa'sâ! Benim şu sanatımı nasıl buluyorsun?" dedim. O da: "Sanatın ne güzel bir sanattır. Allah'ın kitabını bir sayfadan diğer sayfaya, bir ayetten diğer ayete ve bir kelimeden diğer kelimeye nakletmen ne kadar güzel. Senin bu yaptığında uygunsuz hiçbir şey yoktur," dedi.

Abdullah bize, Ya'kûb b. Süfyân, Mûsâ b. İsmâil ve Abdülmelik vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Ebü's-Şa'sâ, Mâlik b. Dînâr'ın yanına vardı ve: "Ey Ebü's-Şa'sâ, şu yaptığım sanatı nasıl buluyorsun?" dedim. O da: "Sanatın çok muhteşemdir. Allah'ın kitabını sayfadan sayfaya aktarıyorsun. Sanatın çok güzel, ona sahip ol," dedi.

Abdullah bize, Muhammed b. Abdülmelik ed-Dakîkî, Yezîd ve Rebî' vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

el-Hasen'e mushafların yazılması⁹ hakkında soru olduğunu işittim. O da: "Herhangi bir şartta tâbi olmaksızın hiçbir mahzuru yoktur," dedi.

Abdullah bize, İshâk b. İbrâhîm, Haccâc ve Rebî' vasıtasıyla (yukarıdaki rivayeti) aynen nakletti.

[147] Abdullah bize, Abdullah b. Saîd ve İsâ b. Huneyfe vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Mâlik b. Dînâr hiçbir karşılık talep etmeden mushafları evinde yazıyordu. Ona herhangi bir ücret getirildiği zaman, onu mushaf yazmanın karşılığı olarak görmeksizin (bir hediye olarak) alıyordu. Bunun dışındaki ücretleri reddediyordu.

Abdullah bize, Ahmed b. Hâşim er-Remlî, Damra ve İbn Şevzeb¹⁰ vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

9 Kitâb; yani kitabet/yazmak.

10 İbn Şevzeb: Bu kişi Abdullah b. Şevzeb el-Belhî'dir.

Matar ve Mâlik b. Dînâr karşılık talep etmeden mushaf yazıyorlar ve kendilerine verilen ücreti de (hediye olarak) kabul ediyorlardı.

Abdullah bize, Ebû Umeyr¹¹ er-Remlî, Damra, es-Sırrî ve Matar vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Bu ümmetin iki büyük âlimi olan [İbnü'l-Müseyyeb ve el-Hasen] her ikisi de mushaf yazma karşılığında ücret almada herhangi bir sakınca görmüyorlardı.

Abdullah bize, Abdullah b. Saîd, el-Mehâribî, Leys ve Mücâhid vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Adamın birisi Mücâhid'e bir mushaf yazdı. Mücâhid ona ücretini ödedi.

Abdullah bize, Muhammed b. İsmâil el-Ahmesî, Vekî, Ma'mer b. Süleymân ve Ebû Ca'fer vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Mushaf yazma karşılığı ücret almada herhangi bir sakınca yoktur.

Abdullah bize, Ziyâd b. Eyyûb, Abdullah b. Saîd, İbn Ebî Ganiyye, el-A'meş ve Saîd b. Cübeyr vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbn Abbâs'a mushafların yazılması konusunda soru soruldu. O da: "O, bu iş (musavverdir) bir sanattır/hünerdir." dedi.

Mushaf Yazmadan (Yazma Karşılığında) Ücret Almanın Keraheti

Abdullah bize, Ebû Umeyr¹² er-Remlî, Damra ve İbn Şevzeb vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Eyyûb'un: "O (ücret alma) işinde bir şey/sıkıntılı bir durum ^[148] var," dediğini duydum." (Bunu) bize eş-Şeyh ondan rivayet etti.¹³
[Yani Matar ve Mâlik... (Buradaki) eş-Şeyh: el-Hasen'dir.]

11 Ebû Umeyr: Yani (önceki rivayette) adı geçen Ahmed b. Hâşim'dir.

12 Ebû Umeyr: Yani Ahmed b. Hâşim kastedilmektedir.

13 Metinde bir yanlışlık olması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü anlam ortaya çıkmıyor. الشيخ خدعا şeklindeki rivayet esas alınırsa Mâlik ve Matar'ın şeyh el-Hasen'i yanılttıkları anlaşılabilir. 201. sayfadaki aynı kişilerin adının geçtiği rivayet de bunu desteklemektedir. (çev.) الشيخ خدعا şeklindeki rivayet için bk. İbn Ebû Dâvûd, *Kitâbü'l-Mesâhif*, (thk. Ebû Üsâme Selim b. İdû'l-Hilâli), Müessesetü'l-Gurâs 1427/2006, (dipnot), s. 533.

Abdullah bize, Abdullah b. İsmâîl, el-Mehâribî, Ubeyde ve İbrâhîm vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Alkame kâğıt satın aldı, arkadaşlarına verdi ve arkadaşları da ona bir mushaf yazdı.

Abdullah bize, Hârûn b. İshâk, Muhammed b. İsmâîl el-Ahmesî, Vekî', Süfyân, Mansûr ve İbrâhîm vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Alkame bir mushaf yazdırmak istedi. Arkadaşlarına rica etti, onlar da ona bir mushaf yazdılar.

Abdullah bize, Abdullah b. Saîd, İbn Fudayl, Eş'as ve İbn Sîrîn vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Biz, bir mushaf kâtibinin, onu yazmasının karşılığı olarak ücret almasını hoş karşılamıyoruz.

Abdullah bize, Abdullah b. Saîd, el-Mehâribî, Eş'as ve İbn Sîrîn vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbn Sîrîn, satmak için mushaf yazılmasını hoş karşılamıyordu.

Abdullah bize, Muhammed b. Abdullah el-Hasen, Şeybân ve Mehdî b. Meymûn vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Muhammed b. Sîrîn'e; mushafların yazılmasıyla ilgili sordum, o da: "Mushafların yazılmasını, yazdırılmasını, alınmasını ve satılmasını hoş karşılamıyorum," dedi.

Abdullah bize, Muhammed b. Beşşâr, İbn Ebî Adî, İbn Avn ve Muhammed vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Muhammed, mushafların satılmasını, alınmasını ve yazılması karşılığında ücret istenmesini hoş karşılamıyordu.

Hristiyan Bir Kişinin Mushaf Yazması

Abdullah bize, Abdullah b. Saîd, Abdüsselâm ve İbn Ebî Leylâ [yahut Süfyân, İbn Ebî Leylâ] vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Abdurrahman b. Avf, Hîre'den Hristiyan bir adama mushaf yazmasını sipariş etti ve ona altmış dirhem ödedi.

[149] Abdullah bize, Muhammed b. İsmâîl el-Ahmesî, Vekî', Süfyân, İbn Ebî Leylâ, kardeşi İsâ ve babası Abdurrahman b. Ebî Leylâ vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Ona Hîre'den bir adam, yetmiş dirheme bir mushaf yazdı.

Abdullah bize, Abdullah b. Saîd, İbn Aliyye, Şu'be, Mansûr ve İbrâhîm vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Alkame'ye bir Hristiyan mushaf yazdı.

Abdullah bize, Yûnus b. Habîb, Ebû Dâvûd ve Şu'be vasıtasıyla bu haberi (aynen) naklettiğini bildirdi.

Cünûp Birinin Mushaf Yazması

Abdullah bize, Ali b. Muhammed b. Ebi'l-Hasib, Vekî, Süfyân ve Leys vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Mücâhid, cünûp birinin besmele (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) yazmasını hoş karşılamadı.

Abdullah bize, Ya'kûb b. Süfyân, Ebû Nuaym ve Süfyân vasıtasıyla bu haberi (aynen) naklettiğini bildirdi.

Abdullah bize, Üseyd b. Âsım, el-Hüseyn ve Süfyân vasıtasıyla bu haberi (aynen) naklettiğini bildirdi.

Abdullah bize, Ali b. Muhammed b. Ebi'l-Hasib, Vekî, Süfyân ve Câbir vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Âmir, cünûp birinin besmele (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) yazmasını hoş karşılamadı.

Abdullah bize, Üseyd,¹⁴ el-Hüseyn ve Süfyân vasıtasıyla bu haberi (aynen) naklettiğini bildirdi.

Mushafların Baştan Savma Yazılması

Abdullah bize, el-Müseyyeb b. Vâdih, Muhammed b. Âdem,¹⁵ Muhalled b. Hüseyin, Vâsıl ve Hişâm vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbn Sîrîn, mushafların baştan savma yazılmasını hoş karşılamadı. el-Müseyyeb (şunu da) ilave etti: İbn Sîrîn'e, bunu niçin hoş karşılamadığı soruldu. O da: "Çünkü bunda nakısa vardır. «Elif» harfini görmüyor musun? Nasıl da (olması gerekenden başka bir şekle girmiş de) boğuluyor," dedi.

Mushafların Kitapçıklara (Kağıt Parçalarına) Yazılması

Abdullah bize, Abdullah b. Muhammed en-Nu'mân, Ebû Nuaym, Mindel, el-Velîd b. Sa'lebe ve Dahhâk vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

14 Üseyd: Yani Üseyd b. Âsım'dır.

15 Muhammed b. Âdem: Muhtemelen doğrusu Mahmûd b. Âdem'dir.

Mushafların (birkaç sayfalık) kitapçıklar hâlinde yazılması hoş karşılanmıyordu.

İlmî (Eserlerin) Mushaflar Gibi Yazılması

Abdullah bize ve Kesîr b. Ubeyd vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Bakiyye, Hâlid b. Ma'dân'ın¹⁶ kitabını Buhayr'a,¹⁷ verdi. Onda onun ilmî (yazıları) vardı. O kitabı ondan yazılı olarak bir kutu içinde aldı. O kutunun iki kapağı, ilik ve düğmeleri vardı.

Abdullah bize, Ali b. Haşrem, Vekî' b. Cerrâh, el-Velîd b. Sa'lebe ve Abdullah Müeddeb ed-Dahhâk vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Dahhâk: "Hadis (ilmini kaydetmek) için, mushaf kitapçıkları gibi kitapçıklar kullanmayın," dedi.

Abdullah bize, Ali,¹⁸ Vekî', el-Hasen b. Sâlih ve Leys vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Mücâhid de bunu hoş karşılamıyordu.

Abdullah bize, Ali, Vekî', Ebû Avâne Vaddâh, Süleymân b. Ebû'l-Uteyk¹⁹ ve Ebû Ma'ser vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbrâhîm de bunu hoş karşılamıyordu.

[151] Mushafları Yazmaya Kim Daha Fazla Hak Sahibidir

Abdullah bize, Muhammed b. Abdülmelik ed-Dakîkî, Amr b. Avn, Hüseyim, el-Avvâm ve İbrâhîm et-Teymî vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Abdullah: "Mushafları sadece Mudar kabilesi mensupları yazsınlar," dedi. Ebû Bekir de: "Bu (ayrıcılık), lügat (bilgisin) den dolayıdır," dedi.

Mushaflara Hürmet Göstermek

Abdullah bize, Mûsâ b. Süfyân, Abdullah, Amr b. el-Mugîre ve İbrâhîm vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

16 Hâlid b. Ma'dân: 103 yılında vefat etmiştir. *Tehzîbü't-Tehzîb*, 3: 119'da: "Bakiyye, Hâlid b. Ma'dân hakkında dedi ki: Onun gibi ilme önem veren bir kimse görmedim. Onun ilmi bir mushaftaydı ve o mushafın düğme ve ilikleri vardı."

17 Buhayr: Buhayr b. Saîd kastedilmektedir.

18 Ali: Ali b. Haşrem kastedilmektedir.

19 İbn Ebû'l-Uteyk: Muhtemelen kastedilen (‹kef› harfiyle) İbn Uteyk'tir. Veya (‹kâf› harfiyle yazılır. Bk. *Tehzîbü't-Tehzîb*, 4: 21.

Deniyordu ki: Mushaflara hürmet gösterin.

Abdullah bize, Ali b. Ebî'l-Hasib, Vekî', Süfyân, Mugîre²⁰ ve İbrâhîm vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Deniyordu ki: Mushaflara hürmet gösterin.

Mushafları Küçük Parçalara Yazmak

Abdullah bize, Abdullah b. Saîd, Ebû Hâlid, Süfyân, Mugîre²¹ ve İbrâhîm vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Mushafların küçük parçalar üzerine yazılmasını hoş karşılamıyorlardı. Kur'an'a hürmet ediniz, diyorlardı.

Abdullah bize, Muhammed b. er-Rebî', Yezîd, Şu'be, Mugîre ve İbrâhîm vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Mushafın küçük parçalara yazılmasını, onarlı parçaları (gösteren işaretler konulmasını) ve sure başlarının (belli işaretlerle) ayrılmasını hoş karşılamıyorlardı.

Abdullah bize, İshâk b. İbrâhîm, Ebû Dâvûd, Ebû Bekir b. Ayyâs, el-A'meş ve İbrâhîm²² vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Ali b. Ebî Tâlib (ra.), Kur'an'ın küçük şeyler üzerine yazılmasını hoş karşılamıyordu.

Abdullah bize, Ahmed b. Sinân, Muhammed b. Ubeyd, Ebû Muâviye, el-A'meş ve [152] İbrâhîm vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Ali (ra.), Kur'an'ın [Ebû Muâviye, Kur'an yerine mushaf ke-limesini kullanmıştır.] küçük şeyler üzerine yazılmasını hoş karşılamıyordu.

Abdullah bize, İshâk b. İbrâhîm, Sa'd b. es-Salt, el-A'meş ve İbrâhîm vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Ali (ra.): "Mushaflar küçük şeyler üzerine yazılmasın," dedi."

Abdullah bize, Muhammed b. Beşşâr, Yahyâ, Süfyân, Süleymân b. el-A'meş ve İbrâhîm vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Şüphesiz ki Ali (as) mushafların küçük görülmesini hoş karşılamıyordu.

20 Mugîre: Muhtemelen doğrusu el-Mugîre'dir.

21 Mugîre: Muhtemelen doğrusu el-Mugîre'dir.

22 İbrâhîm: İbrâhîm en-Nehaî kastedilmektedir.

Mushafların Ezberden Yazılması

Abdullah bize, Muhammed b. Beşşâr, Muhammed, Şu'be, el-Hakem ve Hayseme vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Ömer b. el-Hattâb: "Bir adam (arıyorum.) Bana kim gösterecek?" dedi. (Oradakilerden) biri: "Sana Kur'an'ı ezberinden okuyan adam mı lazım?" dedi. Ömer boynunu uzattı ve: "Kimdir o?" dedi. Adam: "İbn Ümmü Abd,"²³ dedi. Ömer geri çekildi ve: "Böyle bir şeyi ancak onun gibi birisi yapar," dedi. [Ebû Bekir dedi ki: "Bu hadis hakkında; ezberinden Kur'an yazan²⁴... şeklinde de bir varyant vardır."]

Abdullah bize, Ahmed b. Sinân, Ebû Muâviye, el-A'meş, İbrâhîm, Alkame ve Hayseme vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Kays b. Mervân –ki o, Ömer'e gelen kişidir– dedi ki: "Ömer'e tanıdığı bir adam geldi ve "Ey Müminlerin Emîri! Senin huzuruna Kûfe'den geliyorum. Orada Kur'an'ı ezbere yazdıran bir adam vardı," dedi. Ömer, öfkeden adanın iki kolunun arasını dolduracak kadar derin bir nefes aldı ve "Şuna bak hele! Kimdir bu adam?" dedi. O da o kişinin Abdullah b. Mes'ûd olduğunu söyledi. (Bunun üzerine) Ömer'in öfkesi söndü, iyice yatıştı ve normal hâline dönerek: "Şuna bak hele! Allah'a yemin olsun ki böyle bir şeyi yapmaya ondan daha layık bir kimse bilmiyorum. Bu hususu ben sana anlatacağım," dedi ve devam etti: "Resulullah (sav.) bazı geceleri, Müslümanların işlerini görmek üzere Ebû Bekir'in yanında geçiriyordu. Yine bir gece Ebû Bekir'in yanında kaldı ve ben de onlarla beraberdim. Resulullah (sav.) dışarı çıkarak yürümeye başladı, biz de onunla beraber yürüyorduk. Bu esnada bir adam mescitte ayakta dikilmiş, namaz kılıyordu. Resulullah da ayağa kalkarak onun kıraatini dinlemeye başladı. Tam biz Kur'an okuyan kişiyi tanıyacağımız esnada Resulullah (sav.): 'Her kim Kur'an'ı indiği andaki gibi taze olarak okumak isterse İbn Ümmü Abd'in okuduğu gibi okusun,' buyurdu." Hz. Ömer (devamla): "Sonra o kişi oturdu ve dua etmeye başladı. Bunun üzerine Resulullah

23 İbn Ümmü Abd: Abdullah b. Mes'ûd kastedilmektedir.

24 Buradaki بعلي ifadesi, asıl nüshada بمن şeklinde, sonunda <ye> olmadan yazılmıştır.

(sav.) da: 'İste! Ne istersen sana verilecek... İste! Ne istersen sana verilecek...' buyurdu." Ömer (aktarmaya devam ederek): "(Kendi kendime) Allah'a yemin olsun ki sabah onun yanına gidip (Peygamberimizin onun hakkında söylediklerini) ona müjdeleyeceğim dedim. Sabah olunca (akşam olanları) müjdelemek üzere ona gittim. Orada, Ebû Bekir'i gördüm. Müjdeyi, ona ulaştırmakta yine beni geçmişti. Allah'a yemin olsun ki onu hayırlı bir işte onun beni geçtiği gibi, ben onu asla geçemedim," dedi.

Mushaflara Sure Başlarının ve Sayılarının Yazılması

Abdullah bize, Hârûn b. Süleymân, Ravh, Süfyân es-Sevrî, el-Mugîre ve İbrâhîm vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Kur'an'a noktalar konulmasını, onarlı parçaları gösteren işaretler konulmasını ve surelerin numaralandırılmasını/bir-birinden ayıran işaretler konulmasını hoş karşılamıyorlardı.

Abdullah bize, Muhammed b. Beşşâr, Muhammed b. Şu'be, el-Mugîre ve İbrâhîm vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Onlar, mushafların küçük parçalara yazılmasını, sure başlarının belli işaretlerle ayrılmasını ve onarlı bölümleri gösteren işaretler konulmasını hoş karşılamıyorlardı.

Abdullah bize, Hârûn b. Süleymân, Ravh, Şu'be, el-Mugîre ve İbrâhîm vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbrâhîm, Kur'an'a onarlı parçaları gösteren işaretler konulmasını ve sure başlarının belli işaretlerle ayrılmasını, mushafların küçük parçalara yazılmasını ve şu sure bu sure (şeklinde surelere isim) yazılmasını hoş karşılamıyordu.

Abdullah bize, Muhammed b. Hâtim b. Bezî, Ebû'l-Cevâb, Ammâr ve el-A'meş vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbrâhîm'e, mushafa onarlı parçaları gösteren işaretler konulmasını ve filan sure şeklinde (sure isimlerinin) yazılmasını sordum. İbrâhîm bunları hoş karşılamadı ve "Kur'an'ı (bu tür şeylerden) arındırın," diyordu.

Abdullah bize, İshâk b. Vehb, Yezid, Hammâd ve Ebû Cemre vasıtasıyla şöyle [154] dediğini rivayet etti:

İbrâhîm'e mushafımı getirip gösterdim. Onda şu sure bu ayet şeklinde (sure isimleri ve ayet numaraları) yazıyordu. İbrâhîm (bunu görünce): "Bunu imha et.²⁵ Çünkü İbn Mes'ûd bunları hoş karşılamıyor ve 'Allah'ın kitabına, onda olmayan şeyleri karıştırmayın," diyordu," dedi.

Abdullah bize, İshâk b. İbrâhîm, Haccâc, Hammâd b. Zeyd ve Şuayb b. el-Habâb vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Ebü'l-Âliye, mushaftaki (ilaveten yazılmış açıklayıcı) cümleleri hoş karşılamıyordu. Yine, filan surenin başı, filan surenin sonu şeklindeki (ilaveleri de) hoş görmüyordu ve "Kur'an'ı (ilavelerden) arındırın," diyordu.

Abdullah bize, Hârûn b. Süleymân, Ravh ve İbn Cüreyc vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Atâ'ya dedim ki: "(Kur'an'daki) tüm surelere, filan surenin sonu, bu surede şu kadar ayet vardır, yazar mısın?" Bunu kabul etmedi ve "Bu bidat (olur)," dedi.

Abdullah bize, Muhammed b. Beşşâr, Yahyâ ve Ebû Bekir vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Ebû Ruzeyn'e: "Benim mushafıma filanca surenin sonu (şeklinde bir ilave) yazsan," dedim. O da: "Bu ilave gökten inmiştir şeklinde bir algı oluşması²⁶ hususunda Allah'tan korkarım," dedi. [İbn Ebî Dâvûd dedi ki: (Burada ismi geçen) Ebû Bekir, ez-Zeberkân es-Sirâc'tır.]

Mushaflara Onarlı Parçaları Gösteren Bölümlerin Yazılması

Abdullah bize, Üseyd b. Âsım, Osmân b. Umeyr el-Esbehâniyân, Bekir -ki o, İbn Bekkâr'dır-, Yahyâ b. Seleme, babası ve Ebû'z-Zarâ vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Abdullah dedi ki: "Kur'an'ı (ilavelerden) arındırın. Onda olmayan şeyleri ona karıştırmayın."

Abdullah bize, Ya'kûb b. Süfyân, Ebû Nuaym, Kabîsa, Süfyân, Seleme b. Küheyl ve Ehû'z-Zarâ vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

25 الحى: Asıl nüshada محى şeklinde uzun «elîf»le yazılmıştır.

26 ينشأ: Asıl nüshada ينشأ şeklindedir.

Abdullah dedi ki: "Kur'an'ı (ilavelerden) arındırın. Onda olmayan şeyleri ona giydirmeyin." [155]

Abdullah bize, el-Ahmesî,²⁷ Ebû Nuaym, Hârûn b. İshâk ve Muhammed b. Süfyân vasıtasıyla bu haberin bir benzerini naklettiğini bildirdi.

Abdullah bize, Ali b. Harb, el-Kâsım ve Süfyân vasıtasıyla bu haberi (aynen) naklettiğini bildirdi.

Abdullah bize, Üseyd,²⁸ el-Hüseyn ve Süfyân vasıtasıyla bu haberin bir benzerini naklettiğini bildirdi.

Abdullah bize, Ali b. Ebî'l-Hasib, Vekî', Süfyân, Seleme b. Küheyl ve Ebû'z-Za'râ vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Abdullah dedi ki: "Kur'an'ı (ilavelerden) arındırın. Ona (kendisinde olmayan) hiçbir şeyi giydirmeyin."

Abdullah bize, Muhammed b. Rebî', Yezîd b. Hârûn, Şu'be, Seleme b. Küheyl, Ebû'l-Ahves²⁹ ve Abdullah vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Kur'an'ı (ilavelerden) arındırın.

Abdullah bize, Üseyd, el-Hüseyn, Kays,³⁰ Ebû Husayn, Yahyâ b. Vesâb ve Mesrûk vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Abdullah b. Mes'ûd, mushafta onarlı(10 ayet) bölümleri gösteren işaretleri hoş karşılamıyordu.

Abdullah bize, Ali b. Ebî'l-Hasib, Vekî', Kays b. Rebî', Ebû'l-Hasib, Yahyâ b. Vesâb, Mesrûk ve Abdullah vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Abdullah, mushafta onarlı bölümleri gösteren işaretleri hoş karşılamadı.

Abdullah bize, ed-Dakîkî,³¹ Yezîd ve Kays vasıtasıyla bu haberi (aynen) naklettiğini bildirdi. [156]

Abdullah bize, Mahmûd b. Âdem, Ebû Bekir yani İbn Ayyâş, Ebû Hasîn, Yahyâ³² ve Mesrûk vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

27 el-Ahmesî: Muhammed b. İsmâil kastedilmektedir.

28 Üseyd: Üseyd b. Âsım kastedilmektedir.

29 Ebû'l-Ahves: Bu kişi Benî Leys kabilesinin azatlısıdır.

30 Kays: Kays b. Rebî' kastedilmektedir.

31 ed-Dakîkî: Muhammed b. Abdülmelik kastedilmektedir.

32 Yahyâ: Yahyâ b. Vessâb kastedilmektedir.

Abdullah, mushafta onarlı bölümleri gösteren işaretleri hoş karşılamıyordu.

Abdullah bize, Ebû Abdurrahman el-Ezremî, Hüseyim, Câbir, Mesrûk ve Abdullah vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Abdullah, mushafta onarlı bölümleri gösteren işaretleri hoş karşılamadı.

Abdullah bize, Abdullah b. Saîd, Ebû Hâlid, Süfyân, el-Mugîre ve İbrâhîm vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Onlar, mushafta, onarlı bölümleri gösteren işaretleri, noktalama işaretlerini ve sure sonlarına konulan işaretleri hoş karşılamıyorlardı.

Abdullah bize, Ali b. Ebi'l-Hasib, Vekî', Süfyân, Mugîre³³ ve İbrâhîm vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbrâhîm, mushafta onarlı bölümleri gösteren işaretleri hoş karşılamadı.

Abdullah bize, Hârûn b. İshâk, Ali b. Ebi'l-Hasib, Vekî', Süfyân, el-A'meş, Mugîre³⁴ ve İbrâhîm vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbrâhîm dedi ki: "Kur'an'ı (ilavelerden) arındırınız."

Abdullah bize, Ebû Abdurrahman el-Ezremî, Hüseyim, Mugîre ve İbrâhîm vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbrâhîm dedi ki: "Mushafı (ilavelerden) arındırınız. Ona, kendisinde olmayan şeyleri karıştırmayınız."

[157] Abdullah bize, Ali b. Muhammed b. Ebi'l-Hasib, Vekî', Süfyân, Mugîre³⁵ ve İbrâhîm vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti: İbrâhîm dedi ki:

Deniliyordu ki: "Kur'an'ı (ilavelerden) arındırın."

Abdullah bize, Abdullah b. Muhammed h. Hallâd, Yezîd, Mübârek ve el-Hasen vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

el-Hasen, (mushafa) onarlı bölümleri gösteren işaretler ve noktalama işaretleri konulmasını hoş karşılamıyordu ve: "Kur'an'ı (ilavelerden) arındırın ve ona (kendisinde olmayan) bir şey giydirmeyin," diyordu.

33 Mugîre: Muhtemelen doğrusu el-Mugîre olmalıdır.

34 Mugîre: Muhtemelen doğrusu el-Mugîre olmalıdır.

35 Mugîre: Muhtemelen doğrusu el-Mugîre olmalıdır.

Abdullah bize, Muhammed b. Âdem,⁴⁶ Muhalled b. Hüseyin,⁴⁷ Hişâm ve İbn Sîrîn vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbn Sîrîn, mushaflara bu tür onarlı bölüm işaretlerini ve sure başlarına konulan işaretleri hoş karşılamıyordu ve "Kur'an'ı (ilavelerden) arındırın," diyordu.

Abdullah bize, Abdullah b. Muhammed b. en-Nu'mân, Ârim, Hammâd b. Zeyd, Şuayb yani İbn Habbâb ve Ebû'l-Âliye vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

«Ebû'l-Âliye, Kur'an'a (açıklayıcı) cümleler koymayı hoş karşılamazdı ve "Kur'an'ı (ilavelerden) arındırın," derdi.»

Abdullah bize, Hârûn b. İshâk, Ebû Hâlid, Cüveybîr ve ed-Dahhâk vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Abdullah dedi ki: "Kur'an'ı (ilavelerden) arındırın."

Abdullah bize, İbrâhîm b. el-Hasen el-Maksimî, Haccâc ve Şu'be vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Fasih bir Arapçası olan Ebû Teyyâh'a dedim ki: "İnsanlara Kur'an'ı (fazlalıklardan) arındırmalarını tavsiye et," dedim. O da: "Kur'an'a ondan olmayan şeyler karıştırmayın," dedi.

MUSHAFLARIN NOKTALANMASI

Mushafların Noktalanması Bâbı

[158]

Abdullah bize, Muhammed b. Abdullah el-Mahzûmî, Ahmed h. Nasr b. Mâlik, el-Hüseyin b. el-Velîd ve Hârûn b. Mûsâ vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Mûsâ: "Mushafları noktlayan ilk kişi Yahyâ b. Ya'mer'dir," dedi.

Abdullah bize, Muhammed b. Beşşâr, Abdûlâlâ, Muhammed b. Bekir, Hişâm ve el-Hasen vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

el-Hasen, mushafların nahiv yönünden noktalanmasını/harekelenmesini hoş karşılamazdı.

Abdullah bize, Abdullah b. Saîd, İbn İdrîs, Hişâm ve İbn Sîrîn vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbn Sîrîn, mushafların nahiv yönünden harekelenmesini hoş karşılamazdı.

36 Muhammed b. Âdem: Daha önce de belirtildiği gibi doğrusu Mahmûd b. Âdem'dir.

37 İbn Hüseyin: Muhtemelen doğrusu İbn el-Hüseyin'dir.

Abdullah bize, Hârûn b. Süleymân, Ravh, Eş'as ve Muhammed vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

el-Hasen, mushafların noktalanmasını hoş karşılamazdı.

Abdullah bize, Muhammed b. Beşşâr, Muhammed, Şu'be ve Ebû Recâ vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Muhammed b. Sîrîn'e, mushafların nahiv yönünden harekelenmesi (hakkındaki görüşleri)ni sordum. O da: "(Kur'an'a) birtakım harfler ilave etmelerinden korkarım," dedi.

Abdullah bize, Muhammed b. Âdem,³⁸ Muhalled, Hişâm, el-Hasen ve İbn Sîrîn vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbn Sîrîn ve el-Hasen her ikisi de, mushafın noktalanmasını hoş karşılamıyorlardı.

[159] Abdullah bize, Hârûn b. Süleymân, Ravh, Hişâm, el-Hasen ve Muhammed vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

el-Hasen ve Muhammed her ikisi de, mushafın nahiv yönüyle harekelenmesini hoş karşılamıyorlardı.

Abdullah bize, el-Hasen b. Ahmed el-Harrânî, Miskîn, Şu'be ve Ebû Recâ vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Muhammed b. Sîrîn'e (bu hususları) sordum. O da: "(Mushafa) birtakım harfler ilave etmelerinden korkarım," dedi.

Abdullah bize, Hârûn b. Süleymân, Ravh, Saîd ve Katâde vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Katâde, mushafın nahiv yönüyle harekelenmesini hoş karşılamıyordu.

Abdullah bize, Mahmûd b. Hâlid, el-Velîd ve Ebû Amr vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Katâde'den, mushafların noktalanmasını hoş karşılamadığını işittim.

Abdullah bize, Abdülcebbâr b. Yahyâ b. Cahşe er-Remlî, Akabe yani İbn Alkame, el-Evzâî ve Katâde vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Mushaflara noktalama işaretleri koyanların³⁹ ellerini ko-parmak istiyorum.

38 Muhammed b. Âdem: Muhtemelen doğrusu Mahmûd b. Âdem'dir.

39 Asıl nüshada من ism-i mevsûlû yoktur.

Abdullah bize, el-Abbâs b. el-Velîd, babası ve el-Evzâî vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Lisanı/anadili Arapça olan Katâde'nin bu noktalama hakkında: "Bu işi yapanların ellerini koparmak isterdim," dediğini işittim.

Abdullah bize, Ali b. Muhammed b. Ebi'l-Hasib, Muhammed b. İsmâil el-Ahmesî, Vekî', Süfyân, Mugîre⁴⁰ ve İbrâhîm vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbrâhîm, noktalama işini hoş karşılamazdı. [Ali: "Fılan filan surelerin sonuna (işaretler koymayın)" ifadesini ilave etti.]

Abdullah bize, Üseyd,⁴¹ el-Hasen, Süfyân, Mugîre⁴² ve İbrâhîm vasıtasıyla şöyle [160] dediğini rivayet etti:

İbrâhîm, mushaflara onarlı bölüm işaretlerini ve noktalama işaretlerini hoş karşılamıyordu.

Abdullah bize, Yahyâ b. Osmân ve Fûdeyk b. Süleymân vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbâd b. İbâd⁴³ el-Havâs, bizim yanımıza geldiği zaman noktalama işaretlerinin olmadığı bir mushaftan okuyordu.

Mushafların Noktalanmasına Ruhsat Verilmesi

Abdullah bize, Hârûn b. Süleymân, Ravh, Eş'as ve el-Hasen vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

el-Hasen, mushafın nahiv yönünden noktalanmasında/harekelenmesinde bir sıkıntı görmüyordu.

Abdullah bize, el-Hasen b. Ahmed, Miskîn, Şu'be ve Muhammed b. Seyf vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

el-Hasen'e, mushafın Arap lisanına göre noktalanması hususunu sordum. O da: "Ömer b. el-Hattâb'ın (ra.), dinde anlayış sahibi olmak, rüyanın güzel yorumlanması ve Arapçanın öğrenilmesiyle ilgili mektubu sana ulaşmadı mı?" dedi.

Abdullah bize, el-Hasen b. Ahmed, Miskîn, Şu'be ve Mansûr b. Zâzân vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

40 Mugîre: Muhtemelen doğrusu el-Mugîre olmalıdır.

41 Üseyd: Üseyd b. Âsım kastedilmektedir.

42 Mugîre: Muhtemelen doğrusu el-Mugîre olmalıdır.

43 İbâd: Bu kişi, Şam'ın ileri gelenlerinden İbâd b. İbâd er-Remlî el-Erşûfî Ebû Utbe el-Havâs'tır. Bk. *Tehzîbü't-Tehzîb*, 5: 97.

el-Hasen ve İbn Sîrîn'e (mushaflara noktalama işaretleri konulmasını) sordum. Onlar da: "Bun(ları yapmak)ta bir sakınca yoktur," dediler.

Abdullah bize, İsmâîl b. Esed, Yahyâ b. Ebî Bekir ve Şu'be vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Mansûr b. Zâzân Kur'an'ı seri okuyan bir kimseydi. O: "el-Hasen ve İbn Sîrîn'e mushaflara nahiv yönünden noktalama işaretleri/harekeler konulmasını(n hükmünü) sordu. Onlar da: 'Bun(ları yapmak)ta bir sakınca yoktur,' dediler."

Abdullah bize, Ali b. Muhammed b. Ebi'l-Hasib, Vekî, Hârice b. Mus'ab ve Hâlid el-Hazzâ⁴⁴ vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbn Sîrîn'i harekelenmiş mushaftan okurken gördüm.

[161] Abdullah bize, Ebû Abdurrahman el-Ezremî, Hüseyim ve Hâlid vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbn Sîrîn'in huzuruna girdim. O esnada o, noktalanmış bir mushaftan okuyordu.

Abdullah bize, el-Müemmil⁴⁵ b. Hişâm, İsmâîl ve Hâlid vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Muhammed b. Sîrîn'in yanında noktalanmış bir mushaf vardı ve o, ondan okuyordu.

Abdullah bize, Ebü't-Tâhir, İbn Vehb ve Nâfi' b. Ebî Nuaym el-Kârî vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Rebîa b. Abdurrahman'a, mushaflardaki Kur'an'ın alametlerini/harekelenmesini sordum o da: "Bunda bir sakınca yoktur," dedi.

Mushafların Noktalanması Karşılığında Ücret Alınması

Abdullah bize, el-Ahmesî,⁴⁶ Ali b. Muhammed b. Ebi'l-Hasib, Vekî, Ebû Bekir el-Huzelî ve el-Hasen vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Mushafların satılmasında, alınmasında ve ücret karşılığında noktalama işaretlerinin konulmasında bir sakınca yoktur.

44 Hâlid el-Hazzâ: Bu kişi Hâlid b. Mihrân el-Basrî'dir. Bk. *Tehzîbü't-Tehzîb*, 3: 120.

45 el-Müemmil: Muhtemelen doğrusu Müemmil olmalıdır.

46 el-Ahmesî: Muhammed b. İsmâîl kastedilmektedir.

Ayet Başlarına Üç Nokta Konulması

Abdullah bize, Yûnus b. Habîb, Muhammed b. Kesîr, el-Evzâi ve Yahyâ vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Mushaflarda, ayetlerin başını (göstermek için konan) üç noktadan başkasını onaylamıyorlardı.

Abdullah bize, İshâk b. İbrâhîm, Haccâc, Ebû Avâne, el-Mugîre ve babası⁴⁷ vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

O, (mushafların) altınla yazılmasını ve ayetlerin başının bilinmesi (için işaretler konulmasını) hoş karşılamıyordu.

Mushafların Noktalanması Nasıl Yapıldı

[162]

Ebû Hâtim es-Sicistânî dedi ki: –Bunu Ebû Hâtim kendi eliyle noktaladı.–

Bu kitap, noktalama/harekeleme ilmi ve onunla ilgili konulara delalet etmektedir.

Eğer harf, merfû (dammeli/ötreli) ve tenvinsizse onun harekesi, önüne bir nokta konulmasıdır. Misal: الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ Eğer harf mansûb (fethalı/üstünlü) ve tenvinsizse onun harekesi, üzerine bir nokta konulmasıdır. Misal: الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ Eğer harf mecrûr (kesreli/esreli) ve tenvinsizse onun harekesi, altına bir nokta konulmasıdır. Misal: الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ

Eğer harfler tenvinli ise noktaları iki adet olur. Raf hâlinin misali: عَلِيمٌ حَكِيمٌ nasb hâlinin misali: عَلِيمًا حَكِيمًا cer hâlinin misali: عَلِيمٌ حَكِيمٌ şeklindedir. Belki de nasb hâlinde (iki nokta koymayı) terk etmiş olabilirler; çünkü «elif» harfi zaten nasb alametidir. İcaz/kısaltma vesilesiyle nasb durumunu kolaylaştırdılar; ancak altı harfe tenvin⁴⁸ koydular.

Bu arada noktalarda da kısaltmaya gidildi. Çünkü onlar, harekeleme işini, gerektiği şekilde (tüm harflere harekeleri gösteren noktalar koyarak) yapsalardı, mushafın düzeni bozulurdu. (Misal): Bakara, 2/264. ayetteki فَمَنْ لَهُ kelimesin-

47 el-Mugîre ve babası: Asıl nüshanın dipnotunda, el-Mugîre ve İbrâhîm şeklindedir.

48 Altı harf: «Hemze», «he», «ayn», «gayn», «hâ» ve «hî» harfleridir. (çev.)

de «fe», «mim», «peltek se», «lâm» ve «he» harflerini(n tümünü) hareketleri gösteren noktalamar koysaydılar yine aynı şekilde düzen bozulurdu. Ama onlar, «mim» harfinin üzerine bir nokta, «lâm» harfi irab harfi olduğu; yani hem mensûb hem de merfû ve mecrûr olması mümkün olduğu için onun da önüne bir nokta koydular. Burada «mim» harfine fetha (üstün) işareti koydular ki okuyucu bu kelimeyi فَمِثْلُ zannetmesin diye.

Bunların dışında bir durum ortaya çıktığında, (daha önce söylenen hususlar) terk edildi. Misal (olarak): Âl-i İmrân, 3/169. ayetin فِي سَبِيلِ اللَّهِ kısmı(nın hareketlenmesini ele alabiliriz burada) «kâf»ın önüne bir nokta konur. «Te» harfine hiçbir noktalama yapılmaz. Çünkü kelimenin başındaki damme, onun نَعْمُوا şeklinde (meçhul kalıbında) olduğuna delalet eder. Ahzâb, 33/61. ayetteki قَاتِلُوا نَفْسًا kelimelerinde ise (önceki kuralın aksine) «te» harfinin altına bir nokta konur. Çünkü bu nokta, şeddeli ve şeddesiz kelimeyi birbirinden ayırmış olur. (Hâsılı) diğer konuları da sen buna göre kıyas et inşaallah.

«Hemze»(nin hareketlenmesine) gelince, «hemze»(nin hareketi) fetha ise ve «hemze» de gayr-i memdûde (medd-i tabîî şeklinde) uzatılarak okunmayan «hemze» ise onun noktası «elif»in arkasına konulur. «Hemze» memdûde (medd-i tabîî şeklinde) uzatılan «hemze» ise onun noktası da «elif»in önüne konulur. Memdûde olmayan «elif»le ilgili olarak (şunlar söylenebilir.) Misal: Mü'minûn, 23/71. ayetteki بَلْ أَتَيْنَاهُمْ بِذِكْرِهِمْ جَاءَ kelimesindeki أَتَيْنَا kelimesi وَلَقَدْ أَتَيْنَاهُمْ ifadesinde, (uzatılan «hemze» olduğu için) nokta, «elif»in başına doğru biraz yükseltilecek harfin önüne konulur. Çünkü أَتَيْنَاهُمْ kelimesi أَغْنَيْنَاهُمْ manasındadır. Kelimenin sonundaki «hemze»lerin durumu da gerek memdûde olsun gerekse olmasın, aynı bunun gibidir.

Tenvinsiz olan «elif-i maksûre»ye gelince, onun misali, Tevbe, 9/118. ayetin لَا مَلْجَأَ مِنَ اللَّهِ cümlesindeki gibidir. Eğer «elif-i maksûre» tenvinli ise o «elif»e iki nokta konulur. Bunun

misali de, Tevbe, 9/57. ayetin **لَوْ يَجِدُونَ مَلْجَاً** ve Neml, 27/22. ayetin **مِنْ سَبِيلٍ يَتْلِي بَقِيَّةً** kısmıdır.

Tenvinsiz olan «elif-i memdûde»ye baktığımızda ise onun misali de, Bakara, 2/20. ayetin **لَهُمْ كُلَّمَا أَضَاءَ** kısmıyla, **جاء** kelimesi ve En'âm, 6/112. ayetin **رَبِّكَ لَوْ شَاءَ** kısmıdır. «Elif-i memdûde»nin tenvinli olanının misali ise Bakara, 2/22. ayetin **وَالشَّمَاءَ** kısmı ve Nebe', 78/36. ayetin **مِنْ رَبِّكَ عَطَاءَ جِزَاءٍ** kısmıdır.

Eğer «hemze» ile okumak sana karışık geliyorsa «hemze»yi «ayn» harfiyle kıyasla. Eğer «ayn», «vâv» veya «elif»ten önce gelmişse onun arka tarafına bir nokta koyarsın. (Böyle değil de «ayn») «vâv» ve «elif»ten sonra gelmişse, (bu sefer de) «ayn» harfinin önüne bir nokta koyarsın. Eğer bu (noktalanacak olan şey) «vâv» ve «elif»in bizzat kendisi ise o zaman noktayı «vâv»ın önüne koyarsın. Bu noktanın asıl yeri «vâv»ın bizzat kendisinde/harfin üst yuvarlak kısmın ortası olmasıdır. Fakat sen harfi(n ortasını) simsiyah yapmaktan kaçınmak için, noktayı ön kısma koyarsın.

الْوُ kelimesinde olduğu gibi, eğer uzatılarak okunuyorsa ki bunun takdiri **السَّوْع** kelimesidir. Buradaki «ayn»(a benzeyen «hemze») «vâv» harfinden sonra gelmiştir. **السَّوْع** kelimesinin takdiri ise **السَّاع** şeklindedir. Burada da «elif»ten sonra gelmiştir. (İşte bu harf) mansûb olarak harekelenirse «vâv»ın üstüne bir nokta konulur. Bunun da misali, İbrâhîm, 14/10. ayetin **وَيُؤَخِّرْكُمْ** ve Bakara, 2/286. ayetin **لَا تُؤَاخِذْنَا** kısmıdır.

«Vâv»ın arkasında yer alan «hemze»ye gelince: «Hemze», «vâv»dan önce gelirse bunun misali, En'âm, 6/5. ayetin **يَسْتَهْزِؤْنَ** kısmı ve aynı şekilde Tevbe, 9/37. ayetin **لِيُؤَاخِذُوا** kısmıdır. Bunun kıyası **يَسْتَهْزِءُونَ** kelimesidir ve «ayn» harfi «vâv»dan öncedir. Yine aynı kıyasla, «ayn» harfi «vâv»dan önce olduğu için **لِيُؤَاخِذُوا** kelimesidir. (Bir başka) misal ise muadili **عَوْتُوا** kelimesi olduğu için Nahl, 16/27. ayetin **أَوْثَرَا الْعِلْمَ** kelimeleridir. Çünkü o(nun aslı) da «vâv»dır. Vezni ise **أَفْعَلُوا** veznidir. [164]

Bakara, 2/25. ayetin **وَأَتُوا بِهَا مُتَبَايِعًا** kısmında, «elif»in önüne bir nokta konulur. **أُولَئِكَ** kelimesinde de böyledir yani «hemze», «elif» harfindedir; «vâv»ın bir fonksiyonu yoktur. Çünkü

bunun muadili علانك kelimesidir. (Önceki kelimedede) «vâv» harfi, «hemze» merfû olduğu için (fazladan) yazılmıştır. Bir grup, bunun إليك kelimesinden ayırt edilmesi için (böyle) yazıldığını söylediler. الأولي kelimesine gelince, burada «hemze», «vâv»ın arkasındadır. Çünkü bunun muadili العولي kelimesidir. Bakara, 2/40. ayetin أوف بعهدكم kısmı da aynı şekildedir.

(Eğer) «hemze»; القرآن kelimesi, Tevbe, 9/94. ayetin نَبَأًا الله kısmı ve Fâtır, 35/8. ayetin فَرَأَهُ حَتَّى kısmında olduğu gibi dikey şekilde ise ona, bir tanesi «elif»ten öncesine, diğeri de sonrasına olmak üzere iki nokta konulur. Ancak sonrasına konulan, birinciden seviye olarak biraz daha yüksektedir ve buna “mukayyede” ismi verilir. Ancak, buna bir tanesi «hemze» diğeri de fetha için olmak üzere, iki nokta konulur. Eğer cezmlı olursa birden fazla nokta konulmaz. Misal: Bakara, 2/189. ayetin وَأَتُوا النِّبْيُوتَ kısmına ve Nisâ, 4/176. ayetin إِنْ أَمَرُوا kısmın(daki «elif» harfin)e «elif»ten önce bir nokta konulur.

Bakara, 2/189. ayetin أَنْذَرْتَهُمْ kısmı ve Mâide, 5/116. ayetin أَنْتَ كُنْتَ لَكَ kısmı(ndaki «hemze»ler)e gelince, kim bu kelimelerdeki «hemze»leri أَنْذَرْتَهُمْ şeklinde medle okursa o kişi fasih bir Arapçaya sahip olur. Sen, Enbiyâ, 21/51. ayetin آتَيْنَا إِبْرَاهِيمَ kısmında olduğu gibi bu «hemze»nin önüne bir nokta koyarsın. Her kim bunu iki «hemze»yle yazarsa Tevbe, 9/94. ayetin نَبَأًا الله kısmında ve benzerlerinde belirttiğimiz üzere noktası konulur. Çünkü o «hemze»nin, نَبَأًا الله ifadesinde olduğu gibi, nokta dışında iki «hemze» olarak kayıt altına alınması gerekir.

أَمَرُوا ve آخر kelimelerine gelince, «elif»ten sonra en yukarıya bir nokta konulur. Eğer «hemze»ler iki farklı «hemze» olursa (birisi okunmayan diğeri okunan «hemze» olursa) bunların «hemze»si ilk «elif» üzerine önüne bir nokta koyarak işaretlenir. Diğetine de الفها kelimesinde olduğu gibi, «elif»in üzerine bir nokta konularak işaretlenir. Ancak, dilerse birinci «hemze»yi noktalamayı terk edebilirsin. Bu, Ebû Amr b. el-Alâ'nın görüşüdür. «Hemze»ler farklı olduğunda sonrakini terk eder, noktalamazsın. Eğer istersen, onun iki vecihte de okunacağı-

nın bilinmesi için, üzerine yeşil bir nokta koyabilirsin. Onda iki vecih (hem okuma hem de okumama durumu) olduğu zaman, yeşil ve kırmızıyla noktalarsın.

Birbiriyle aynı olan iki «hemze» (ikisi de okunan «hemze»), Hûd, 11/40. ayetin جاء أمراً kısmında ve Abese, 80/22. ayetin جاء أمراً kısmında olduğu gibi, iki ayrı kelimedede bulunduğu Ebû Amr, birinci «hemze»yi okumaz/terk eder. Ebû Amr'ın görüşü olan bu vecih (yani) iki «hemze» müttefik (ikisi de okunan iseler), muhtelif olan (birisi okunmayan) veçhe benzemez. Çünkü Ebû Amr, hemzeler müttefik olduklarında biri diğerine muhalefet eder, muhtelif olduklarında birbirlerine muhalefet etmez, diye iddia ediyordu. Bundan dolayı Ebû Amr, iki «hemze»nin muhtelif olmaları durumunda الآخرة kelimesini tek «hemze»yle okuyordu. Daha önce de belirttiğim gibi, iki «hemze» müttefik olarak geldiklerinde, her iki «hemze»yi de «hemze»li olarak okursa, bütün noktalamayı جاء kelimesindeki gibi «elif-i memdûde» olduğunda, «elif»ten sonra onun tepe tarafına ve أمراً kelimesindeki gibi «elif-i maksûre» olduğunda noktalamayı «elif»in arkasına yapar. Her kim Ebû Amr'ın görüşünü benimserse جاء kelimesinin «elifi» üzerine, yeşil renkte noktalama hariç hiçbir şekilde noktalama yapmaz.

Arap Dili Yazım Kuralları Dışındaki Harflerin Kur'an'da Bulunması

(Bunun) misali de Fâtır, 35/28. ayetin الفلألم kısmı ve Mümtehine, 60/4. ayetin بَرَعَا kısmıdır. الفلألم ayeti noktalandığında, «vâv»ın önüne bir nokta koyarsın. Çünkü orada «vâv», yazılması gereken «elif»in yerine getirilmiştir. Noktayı da «vâv»ın önüne koyarsın çünkü «hemze», «vâv»ın üstündedir. Bu kelimelerin («ayn» harfli) naziri العلماع ve aynı şekilde برواع kelimeleridir. Ancak sen, بروا kelimesindeki «vâv» ile «re» harfi arasına bir nokta koyarsın. (Bu arada) o noktayı, mansûb olduğu belli olsun diye bir miktar yükseltirsin. Çünkü o noktaladığın harf, dik (uzun olarak yazılan) «hemze»dir. Bunun için sen «vâv» ve «re» harfleri arasına bir nokta koyarsın, diğer bir noktayı da «vâv»ın önüne koyarsın. Çünkü onun kıyası برعاع ke-

limesidir. Harekeleme işiyle meşgul olan Beşşâr, hataya düşerek بروا kelimesini, «elifin önüne bir nokta, diğer noktayı da öncekinden daha yukarıya olmak üzere «elifin önüne koyuyordu. Hûd, 11/87. ayetteki نَشُوا kelimesi Arapça dil kurallarına aykırı olarak yazılan kelimelerdendir. Bir kısım bu kelimeyi «elifle, bir kısmı da «vâv»la yazmışlardır. Hûd suresinin نَشُوا ما نَشُوا أو أنْ نَفْعَلْ فِي أَمْوَالِنَا ayetindeki نَشُوا kelimesinin noktalaması, [166] «vâv»ın önüne bir nokta konularak yapılır. Çünkü «vâv», «elifin yerine gelmiştir.

Bazı mushaflarda İbrâhîm, 14/21 ve Mü'min, 40/47. ayetlerdeki الضَعْفُو kelimesi de bu kabildendir. Mü'minûn, 23/24. ayetin قَوْمَهُ الضَعْفُو مِنْ kısmı⁴⁹ bazı yerlerde «vâv»ın önüne bir nokta koyarak yazılmıştır. Tekvîr, 81/8. ayetin الْمُؤَدَّةُ ضَلَّتْ kısmı da iki «vâv»la yazılması gerekirken tek «vâv»la yazılmıştır. Çünkü onun kıyası الْمُؤَعْدَةُ şeklindedir. Eğer الْمُؤَعْدَةُ kelimesini iki «vâv»la yazmış olsalardı, «hemze»nin noktası ikinci «vâv»ın arkasına konulurdu. İki «vâv» yazılmadığı için «hemze»nin noktası «vâv» ile «dâl» arasına konulmuştur. Çünkü «hemze»nin yeri, bu iki harfin arasındır. Eğer nokta «vâv»ın arkasına konulsaydı kelimeler birbirine karışırdı ve noktalama işleminin yapıldığı kelimenin, kıyası olan الْمُؤَعْدَةُ kelimesinin الْمُؤَدَّةُ kelimesi olduğu zannedilirdi.

Aynı şekilde mushafta yazılanlardan olan İsrâ, 17/7. ayetin لِيُسْأَلَكُمْ كَيْفَ لِيَسْأَلَكُمْ كَيْفَ kısmını kim çoğul⁵⁰ olarak okursa tek «vâv»la yazar ve onu noktaladığında noktayı «vâv»ın arkasına koyar. Çünkü kelimenin kıyası لِيَسْأَلَكُمْ kelimesidir. لِيَسْأَلَكُمْ kelimesinde) aynel fiil (olan «vâv» harfi) gittiği gibi, الْمُؤَدَّةُ kelimesinden de kendisinde mevcut olan «vâv»dan sonra bir «vâv» düşmüştür. (لِيَسْأَلَكُمْ kelimesindeki) «vâv», mutlaka yazılması gereken «çoğul vâv»ıdır. Bu ikisi arasında mevcut olan fark da budur. (لِيَسْأَلَكُمْ kelimesindeki «vâv», «çoğul vâv», الْمُؤَدَّةُ kelimesindeki ise kelimenin aslından olan «vâv»dır.) Her kim لِيَسْأَلَكُمْ kelimesini (ço-

49 الضَعْفُو: Bizim mushafımızda قَوْمَهُ الضَعْفُو مِنْ قَوْمَهُ كَفَرُوا مِنْ قَوْمَهُ şeklindedir. Ayrıca bk. Neml, 27/29, 32, 38. ayetleri.

50 الجمع: Asıl nüshada bu şekilde yazılıdır. Ancak, doğrusu الجمع (çoğul) şeklindedir.

ğul olmayan bir okuyuşla) okursa mansûb olmasından dolayı «hemze»nin noktasını biraz yukarıya doğru koyar. Çünkü bu kelimenin kıyası لِسْ kelimesidir. Bu durumda «hemze», «vâv» harfinden sonradır. «Elif» üzerinde herhangi bir şey yoktur. Çünkü «elif» asıl harflerden değildir. Mâide, 5/29. ayetin اِنِّى اُرِيْدُ اَنْ تَتَوَّابِىْ kısmıyla تَتَوَّابِىْ kelimesi de bu şekildedir.

Ebû Muhammed'in söylediklerine gelince: O bu noktalar hakkında: "تَوَّابِىْ ve اِنْ تَتَوَّابِىْ ayetlerin(deki «hemze»lerin) noktasını «elif» üzerine bir nokta koyarak yaparsın," dedi. Bu görüşünü de اِنْ تَتَوَّابِىْ ve اِنْ تَتَوَّابِىْ ayetleri nedir diyecek olursan, bunların (noktalamayla/harekeyle) kayıt altına alınması kaçınılmazdır," sözüyle delillendirdi. Noktanın «elif» üzerine mukayyeden/onu noktayla kayıt altına almak için konulması, «elif»in kayıt altına alınmamasından daha evladır.

Zümer, 39/29 ve Fecr, 89/23. ayetlerdeki وَجِىْ kelimesini⁵¹ «ye»den sonra fetha işaretiyle biraz yukarı kaldırarak için noktalarsın (şeklinde bir soru sorulacak olursa derim ki) çünkü bu «hemze», «elif» harfiyle yazılmamıştır. Burada «hemze», «elif» harfinin yerindedir. Ankebût, 29/33. ayetteki سِىْ kelimesi de aynı şekildedir. «Hemze»nin meczûm olmasına gelince, Mâide, 5/3 ve Mümtehhine, 60/13. ayetlerdeki يَنْسُ kelimesinde⁵² olduğu gibi, «hemze»den önceki harf meksûr ise - يَنْسُ kelimesi daha uygun düşmektedir- «hemze»yi daha yukarıya değil de aşağıya doğru noktalarsın ve «ye» harfinden öncesine de koymazsın. Çünkü kıyası يَنْسُ / يَنْسُ kelimesidir.

Bakara, 2/61 ve Âl-i İmrân, 3/112. ayetlerin وَبَاوُ وِبَقُ ve [167] kısımlarına gelince, bunlar mushafta «çoğul elifi» olmaksızın yazılmıştır. Kıyasları da وَبَاوُ ve وَبَقُ kelimeleridir. Eğer sen «vâv»ın arkasına bir nokta koymuş olsaydın, «vâv»dan sonra «elif»in yazılması gerekirdi. («Vâv»ın arkasına) yapılan bu noktalamaya «elif»in dâhil edilip edilmemesi aynıdır. Çünkü «hemze», «vâv»dan öncedir. A'râf, 7/149. ayetteki وَرَاوُ kelime-

51 وَجِىْ: Bu kelime bizim mushafımızda وَجِىْ şeklinde.

52 يَنْسُ: Bu kelime verilen misale uygun düşmemektedir. Bu kelimenin يَنْسُ olması zorunludur. Çünkü meczûm «hemze»ye misal verilmektedir. (çev.)

sinde⁵³ de «vâv» aynı şekilde «elif» olmaksızın yazılır. Noktası da «elifin öncesine konulur. Çünkü bu kelime اتو kelimesi(n-deki «elif») gibi maksûre (uzatılmayan) «elif»tir.

Eğer «hemze»; Yûsuf, 12/50. ayetteki اثنوني ve Tevbe, 9/49. ayetteki ائذن لي ifadelerinde olduğu gibi «ye» harfinin yerine gelirse, en baştaki «elif»ten önceki harfin harekesine bakılır. Eğer o harf merfû ise «hemze» merfû olarak, mansûb ise üstüne bir nokta, mecrûr ise altına bir nokta konularak harekeleşir. (Bunların) misali (de şöyledir): Yûsuf, 12/50, 54. ayetlerin (her ikisinde) de olduğu gibi nokta اثنوني به ifadesindeki «ye» harfinin (aslı «ye» olan) «hemze»nin önüne konulur. Nasb hâlinin misali: Yûsuf, 12/59. ayette olduğu gibi اثنوني قال ifadesindeki «lâm» harfinin üzerine konulur. (Ravi) dedi ki: “Cer hâlinin misali ise: Ahkâf, 46/4. ayetteki اثنوني في السماوات mecrûrluk اثنوني kelimesin(in başın)daki «elif» üzerinde değildir. (Zira bu «elifin») hiçbir fonksiyonu yoktur. Kelimenin başında olan bu «elif» ortada geldiğinde okunmayan değişik bir «elif»/«vasl hemze»sidir. Başta yazılması için getirilir.

اثنوني kelimesi, جينوني manasında olduğunda onu «vâv»la yazdılar. أعطوني manasında olduğunda ise «ye»siz yazdılar. el-A'meş, Kehf, 18/96. ayetteki اثنوني أفرغ ifadesini⁵⁴ جينوني manasında okumuştur.

Mushafların Altınla Yazılması

Abdullah bize, Ebû Abdurrahman el-Ezremî, Hüseyim, Mugîre⁵⁵ ve İbrâhîm vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbrâhîm, mushafların altınla yazılmasını hoş karşılamıyordu.

Mushafların Altınla Süslenmesi

- [168] Abdullah bize, Muhammed b. Âdem,⁵⁶ Abdullah b. Saîd, Ebû Hâlid, İbn Aclân, Saîd b. Ebî Saîd ve Übey b. Ka'b [Ubeydullah Saîd b. Ebî Şuayb dedi ki: “Ebû Hâlid bu şekilde söyledi.”] vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

53 وراؤ: Bizim mushafımızda (sonunda) «elif» vardır.

54 ائذن لي: Bu kelime meşhur kiraatlerde ائذن لي şeklindedir.

55 Mugîre: Muhtemelen doğrusu el-Mugîre olmalıdır.

56 Muhammed b. Âdem: Muhtemelen doğrusu Mahmûd b. Âdem olmalıdır.

Übey b. Ka'b: "Mushaflarınızı süslediğiniz ve mescitlerinizi tezyin ettiğiniz zaman yok olur gidersiniz," dedi.

Abdullah bize, Abdullah b. Saîd, el-Mehâribî, Amr b. Âmir el-Becelî, Sahr b. Sadaka [veya onun hadis rivayet ettiği kişi] Şam ehlinde bir adam vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Ebü'd-Derdâ: "Mescitlerinizi tezyin ettiğiniz ve mushaflarınızı süslediğiniz zaman yok olur gidersiniz," dedi.

Abdullah bize, İshâk b. İbrâhîm b. Zeyd, Ebû Dâvûd, Ferah, Ebû Saîd ve Ebû Hüreyre vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Ebü Hüreyre: "Mescitlerinizi tezyin edip mushaflarınızı da süslediğiniz zaman yok olur gidersiniz," dedi.

Abdullah bize, Ahmed b. Muhammed b. el-Hüseyn b. Hafs, el-Mukrî, Kehmes ve Bürd b. Sinân vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Bürd: "Ümmetin, mushaflarını ve mescitlerini süslenmesi kadar kötü bir ameli olmadı," dedi.

Abdullah bize, Muhammed b. Âdem, Ahmed b. Sinân, Ali b. Harb, Ebû Muâviye, el-A'meş ve Şakîk vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Şakîk'in yanına birileri altınla süslenmiş bir mushafla uğrayınca: "Mushafın en güzel süsü, onun gerçek manada okunmasıdır," dedi.

Abdullah bize, el-Hasen b. Affân, İbn Nümejr, Ebû Yahyâ el-Hammânî⁵⁷ ve el-A'meş vasıtasıyla (yukarıdaki rivayetin) aynısını nakletti.

Abdullah bize, Abdullah b. Saîd, Ebû Hâlid, el-Mehâribî ve el-A'meş vasıtasıyla (yukarıdaki rivayetin) aynısını nakletti. [Ebû Kılâbe hadisinde, "anlayarak okumak" şeklindedir.]

Abdullah bize, Amr b. Abdullah el-Evdî, Vekî' ve el-A'meş^[169] vasıtasıyla (yukarıdaki rivayetin) aynısını nakletti.

Abdullah bize, Hârûn b. Süleymân, Ravh, Yûnus b. Habîb, Ebû Dâvûd, Şu'be, Süleymân ve Ebû Vâil vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Abdullah'ın yanına birileri süslenmiş bir mushafla gelince o: "Mushaf, tilavetinin güzelliği gibi (başka bir süsle) süslenmedi. Mushafın süsü, tilavetidir," dedi.

57 el-Hammânî: Abdülhamîd b. Abdurrahman el-Hammânî el-Kûfî'dir. Bk. *Tehzîbü't-Tehzîb*, 6: 120.

Abdullah bize, Üseyd,⁵⁸ el-Hüseyn, Süfyân, el-A'meş ve Ebû Vâil vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Abdullah, altınla süslenmiş bir mushafla geldi ve: "Mushafın en güzel süsü, onun gerçek manada okunmasıdır," dedi. Abdullah'a bir adam geldi ve: "Bir kişi Kur'an'ı tersten okuyor," dedi. O da: "Kalbinde terslik vardır," dedi.

Abdullah bize, Abdullah b. Muhammed b. Yahyâ ed-Daîf, Süfyân, İbn Ebî Nüceyh ve Mücâhid vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbn Ebî Leylâ'nın, içerisinde bir mushafın bulunduğu ve kurrâların toplandığı bir evi vardı. Bir gün yanımda altın tozuyla o eve vardım. Bana: "Bu altın tozunu ne yapacaksın? Kılıcını mı süsleyeceksin?" diye sordu. Ben: "Hayır," dedim. O: "Mushafını mı süsleyeceksin?" dedi. Ben de: "Hayır! Onunla kızıma süs yapmak istiyorum," dedim. O da: "Ben de çan yapacaksın zannettim. Çünkü o hoş karşılanmaz," dedi.

Abdullah bize, Ya'kûb b. Süfyân, el-Muallâ, Ebû Avâne, Âmir el-Ahvâl, İkrime ve İbn Abbâs vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbn Abbâs, mushafın süslenmesini hoş karşılamıyordu ve (bu konuda): "Hırsızları ayartır," derdi.

Abdullah bize, Abdullah b. Saîd, Ali b. Harb, el-Mehâribî, Âsım, İkrime ve İbn Abbâs vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbn Abbâs, gümüşle süslenmiş bir mushaf gördü ve: "Bununla hırsızları ayartıyorsunuz. Onun süsü içerisinde, " dedi.

[170] **Mushafların Süslenmesine İzin Verilmesi**

Abdullah bize, Hârûn b. Süleymân, Ravh, İbn Avn ve Abdullah vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Abdullah'a, mushafların süslenmesi hususu soruluyordu. O da: "Bunda bir sakınca görmüyorum," diyordu. O, mushafın süslenmesinden, taşıma askılı kabının bulunmasından ve sanat eseri olmasından ve her şeyin Kur'an'ın emrine girmesinden çok hoşlanıyordu.

Abdullah bize, Mahmûd b. Âdem, el-Fadl b. Mûsâ, Mus'ab b. Sâbit, Hişâm b. Urve, babası ve Âişe (ra.) vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.): "Allah, işini yerli yerinde ve hakkını vererek/özenerek yapan kulunu sever," buyurdu.

Mushaflara Güzel Koku Sürülmesi

Abdullah bize, Hârûn b. Süleymân, el-Müemmil,⁵⁹ Amr b. Abdullah, Vekî, Süfyân, Leys ve Mücâhid vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Mücâhid, mushafta miski hoş karşılamıyordu.

Abdullah bize, Hârûn b. İshâk, Muhammed, Hârûn b. Süleymân, Ravh, Üseyd, el-Hüseyn b. Hafs, Süfyân, Leys ve Mücâhid vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Mücâhid, mushafa güzel koku sürülmesini ve ta'sîr (onar ayetlik bölümleri gösteren) işaretlerin konulmasını hoş karşılamıyordu.

Mushafa Mushafcık Denir mi?

Abdullah bize, İshâk b. İbrâhîm b. Zeyd, Sa'd b. es-Salt, Leys ve Mücâhid vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Mücâhid, mushafcık ve mescitcik denilmesini hoş karşılamıyordu.

Abdullah bize, Abdullah b. Saîd, el-Mehâribî, Leys ve Mücâhid vasıtasıyla şöyle [171] dediğini rivayet etti:

Mücâhid, adamcık, kadıncık, mescitçik ve mushafcık denilmesini hoş karşılamıyordu.

Abdullah bize, Amr b. Abdullah, Vekî, Süfyân ve Leys vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Mücâhid, mushafcık ve mescitçik denilmesini hoş karşılamıyordu. (Böyle diyen) bir adama: "Yazıklar olsun sana," diyordu. Mushafa misk (sürülmesin)i de uygun bulmuyordu.

Abdullah bize, İsmâîl b. Esed, Şebâbe, el-Hüsâm, Ebû Ma'ser ve İbrâhîm vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbrâhîm, mescitçik, mushafcık ve adamcık denilmesini hoş karşılamıyordu.

Abdullah bize, Süleymân b. Dâvûd b. Hamîd Ebû'r-Rebî' el-Mehrî, İbn Vehb, el-Attâf⁶⁰ b. Hâlid ve Abdurrahman b. Harmele vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

59 el-Müemmil: Muhtemelen doğrusu Müemmil'dir.

60 el-Attâf: Muhtemelen doğrusu Attâf'tır.

İbnü'l-Müseyyeb: "Mushafçık ve mescitçik demeyiniz. Allah'a ait olan her şey, çok önemli, hoş ve güzeldir," diyordu.

Sureye Kısa veya Hafif Demek

Abdullah bize, Abdullah b. Saîd, Hafs b. Gıyâs, Âsım, İbn Sirin ve Ebü'l-Âliye vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbn Sîrîn ve Ebü'l-Âliye: "Allah (cc.) Müzzemmil, 73/5. ayette **سَلَفِي عَلَيْكَ فَرَا** 'Sana sorumluluğu ağır bir söz vahyedeceğiz,' buyurduğu için (okunması) hafif sure denilmez. (Birisi): "Ya ne diyelim?" dedi. Onlar da: "Kolay sure deyin," dediler.

Abdullah bize, Abdullah b. Muhammed b. en-Nu'mân, el-Haccî, 61 Hammâd ve Âsım vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Ebü'l-Âliye bir adamın kısa sure dediğini işitti ve: "Sen daha kısa ve daha sıkıntılısın," dedi.

[172] Kısa Sure Denilmesine İzin Verilmesi

Abdullah bize, Muhammed b. Yahyâ, İshâk b. İbrâhîm b. Zeyd, Ya'kûb b. Süfyân, Ebü Âsım, İbn Cüreyc, Ebü Müleyke, Urve b. ez-Zübeyr, Mervân ve Zeyd b. Sâbit vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Zeyd, Mervân'a: "Sen niçin akşam namazında kısar-ı mufassal (tabir edilen surelerden) okuyorsun? Ant olsun ki Resulullah (sav.) akşam namazlarında iki uzun surenin uzun olanını okuyordu," dedi. Mervân, Urve'ye: "İki uzun surenin uzun olanı ne demektir," dedi. O da: "En'âm ve A'râf sureleridir," dedi. [Önceki görüş İbn Ebî Müleyke'nin görüşüydü. Bu (rivayet ise) İbn Yahyâ'nın ifadesidir.]

Abdullah bize, İshâ b. Hammâd, Leys, Hişâm b. Urve, babası vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Zeyd b. Sâbit, Mervân'a: "Gördüğüm kadarıyla namazda iki uzunun, uzun olan A'râf suresini okuyorsun," dedi.

Abdullah bize, Ahmed b. Sinân, İshâk b. Vehb, Yezîd b. Hârûn, Hammâd, Ebü Hârûn el-Abdî ve Ebü Saîd el-Hudrî vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) sabah (namazın)da mufassal (sureler)in evvelinden okuyordu. Bir gün mufassal (sureler)in kısa olanlarından okudu. Bu ona soruldu, o da: "Bir çocuğun ağladığını

61 el-Haccî: Asıl nüshanın hamisinde belirtildiği gibi bu kişi Abdullah b. Abdülvehhâb'dır.

işittim. Annesinin çocukla meşgul olmasına imkân vermek istedim,” buyurdu.

Abdullah bize, amcası,⁶² Haccâc ve Hammâd vasıtasıyla (yukarıdaki rivayetin) aynısını nakletti.

Abdullah bize, Hârûn b. İshâk, İbn Fudayl, Ebân, Ebû'l-Mütevekkil en-Nâcî ve Ebû Saîd el-Hudrî vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Ebû Saîd el-Hudrî: “Resulullah (sav.) bize mufasssal iki kısa sureyle namaz kıldırды,” dedi. Ben: “Bu ikisi nedir?” dedim. O da: “Kur'an'dan en kısa iki suredir,” dedi ve bunu üç kere tekrar etti.

Abdullah bize, Ahmed b. Yahyâ b. Mâlik, Abdülvehhâb, Şu'be, Adî b. Sâbit ve Berâ b. Âzib vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) bize Kur'an'ın en kısa iki suresini okuyarak, [173] sabah namazını kıldırды. Namazı tamamlayınca yüzünü bize döndürdü ve: “Annesinin çocuğuyla meşgul olmasına imkân vermek için acele ettim,” dedi.

Abdullah bize, Ahmed b. el-Mufaddal, Ebû Bekir, Ebû Hasîn ve Haraşe b. el-Hurr vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Ömer, sabah namazı vakti karanlıkta mescide gidiyor ve orayı aydınlatıyordu. (Namazda ise) Yûsuf ve Yûnus sureleriyle mesânî (diye isimlendirilen) kısa mufasssal surelerden okuyordu.

Abdullah bize, Muhammed b. Zekerıyyâ, Ebû Huzeyfe, Süfyân, Ali b. Ali er-Rifâî ve el-Hasen vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Ömer (ra.), Ebû Mûsâ el-Eş'arî'ye, akşam namazında kısa olan mufasssal surelerden, yatsı namazında orta olan mufasssal surelerden ve sabah namazında da uzun olan mufasssal surelerden okumasıyla ilgili bir mektup yazdı.

Abdullah bize, Muhammed b. Abdullah b. el-Hasen, Sehl, Yahyâ b. Ebî Zâide, babası, Ebû İshâk ve Amr b. Meymûn vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Ömer, bıçaklanınca neredeyse gün doğmak üzereydi. Abdurrahman b. Avf'ı öne geçirdiler ve Kur'an'ın en kısa iki suresi olan (Nasr, 110) إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ ve (Kevser, 108) إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ (surelerini okuyarak) onlara imamlık yaptı.

62 Amcası: Ya'kûb b. Süfyân.

Abdullah bize, Muhammed b. Beşşâr, Yahyâ, Ubeydullah, Nâfi' ve İbn Ömer vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbn Ömer'in yanında mufasssal (sure)lerden bahsedildi. O da: "Kur'an'ın hangi suresi mufasssal değildir ki? O hâlde, kısa sureler ve küçük sureler deyiniz," dedi.

Abdullah bize, Ali b. Haşrem, İsâ, el-A'meş ve İbrâhîm vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Muhammed'in (sav.) ashabı, seferdeyken sabah namazında, kısa sureleri okuyorlardı.

Abdullah bize, Ziyâd b. Eyyûb, Ebû Muâviye, bir arkadaşı-mız (sâhib lenâ), el-A'meş ve İbrâhîm vasıtasıyla (yukarıdaki rivayetin) aynısını nakletti.

[174] Abdullah bize, Ya'kûb b. Süfyân, Ebû Nuaym, Süfyân, el-A'meş ve İbrâhîm vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İnsanlar seferde sabah namazlarında kısa surelerden okuyorlardı.

Abdullah bize, Abdullah b. Muhammed b. en-Nu'mân, Ebû Nuaym, Beşîr, Yahyâ b. Abdurrahman ve ed-Dahhâk vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İnsanlar (belki) kısa surelerle namazlarını kılıyorlar ve onu tekrar edip duruyorlardı, (ama) Kur'an'la amel ediyorlardı. Sizin üzerinize öyle bir zaman gelecek ki Kur'an geliş güzel/aceleyle okunacak fakat bazılarının köprücük kemiğinden aşağıya inemeyecektir.

Mushaflar Yazıldıktan Sonra Kontrol Edilmesi

Abdullah bize, Hişâm b. Hâlid, el-Velîd, Abdullah b. el-Alâ b. Zeyd,⁶³ Atiyye b. Kays ve Ebû İdrîs el-Havlânî vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Ebü'd-Derdâ, Şam ehlinden bir grupla beraber Medine'ye doğru yola koyuldu. Yanlarında Şamlıların getirdiği bir mushaf vardı ve bunu Übey b. Ka'b, Zeyd b. Sâbit, Ali ve diğer Medinelilere kontrol ettirmek istiyorlardı. Bir gün (bu mushaftan) Ömer b. el-Hattâb'a okudu. Fetih, 48/26. ayetini **إِذْ جَعَلَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمُ الْحَمِيَّةَ حَمِيَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ وَلَوْ حَمِيَّتُمْ كَمَا حَمَوْا لَفَسَدَ الْمَسْجِدُ الْخَرَامُ**

63 Zeyd: Başka nüshalarda Zeyd ismi geçmesi ve Züber veya Zeber şeklinde okunabilecek ismin kaynaklarda geçmemesi sebebiyle ismin Zeyd olması kuvvetle muhtemeldir. (çev.)

okuyunca Ömer: "Sizin en iyi okuyanınız kimdir?" dedi. Onlar da: "Übey b. Ka'b'dır," dediler. Medineli bir adama: "Übey b. Ka'b'ı bana çağır," dedi. Şamlı kişiye de: "Sen de onunla beraber git," dedi. O ikisi gittiler. Übey b. Ka'b'ı evinde, elleriyle devesini beslerken buldular. Ona selam verdiler ve Medineli olan Übey'e: "Müminlerin Emîri Ömer seni çağırıyor," dedi. Übey de: "Müminlerin Emîri beni niçin çağırıyor ki?" dedi. Medineli ona olanları anlattı. Übey, Şamlıya: "Gelip gitmeyi bırakmıyorsunuz/misafir olmayı asla bitirmiyorsunuz. Sizin bana zararınız dokunuyor," dedi. Sonra Ömer'in yanına geldiler. Ömer, ellerine katran bulaşmış, kendini işine vermişti. Yanlarına geldi ve onlara: "Okuyun!" dedi. Onlar da *وَلَوْ خَشِيتُمْ* şeklinde okudular. Übey: "Onlara ben okuttum," dedi. Ömer, Zeyd'e: "Oku!" dedi. Zeyd de herkesin okuduğu gibi okudu. Ömer: "Allah'ım! İşte okuyuş bu, bundan başkasını bilmiyorum," dedi. (Bunun üzerine) Übey: "Allah'a yemin olsun ki Ey Ömer! Sende biliyorsun ki ben (Resulul-^[175] lah'ın meclisinde) sürekli hazır bulunuyordum ama bu (övdüklerin) orada değillerdi. Bu durumumu gizlemeye/örtmeye çalışıyorlar. Bana eziyette bulunuyorlar. Vallahi sen kabul/müsaade edersen, ben kendimi evime hapsedeyim ve kimseyle bir şey konuşmayayım," dedi.

Abdullah bize, Muhammed b. Halef el-Askalânî, el-Hasen b. Bilâl, Hammâd b. Seleme, Ali b. Zeyd ve Ebû Nadra⁶⁴ vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Amr b. el-Âs, bir cuma günü, kendi mushafını bizimkiyle karşılaştırıp kontrol etmek üzere bize geldi. Cuma vakti olunca bizden su istedi. Gusûl abdesti aldık sonra güzel koku süründük ve (mescide) gittik.

Abdullah bize, Ali b. Harb, el-Kâsım ve Süfyân vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Ramazan ayı geldiğinde, Zeyd⁶⁵ Kur'an'ı (mukabele şeklindeki) okuyordu. İnsanlar da mushaflarıyla onun etrafında toplanıyorlardı.

64 Ebû Nadra: Bu kişi el-Münzir b. Mâlik b. Kıt'a el-Basrî'dir (öl. 109/727-728). Bk. *Tehzibü't-Tehzib*, 10: 302.

65 Zübeyd: Asıl nüshada Rubeyd olarak yazılıdır. Muhtemelen doğrusu Zeyd'dir ve bu kişi Zeyd b. Sâbit'tir.

Abdullah bize, Amr b. Abdullah el-Evdî, Vekî', el-A'meş ve Ebû Zabyân vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Biz mushafları (kontrol etmek üzere) Alkame'ye arz ediyorduk.

Abdullah bize, Muhammed b. Beşşâr, Yahyâ b. Hakîm, Yahyâ b. Saîd, Mûsâ b. Nâfi' ve Ebû Şihâb vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Saîd b. Cübeyr'in yanına vardım. Önünde bir mushaf vardı, onu kontrol ediyordu ve (bana): "Mushaf satın almak istiyorsan bunu al. Çünkü sahiplerinin bunun satılmasına çok ihtiyaçları var," dedi.

Mushafların Kontrolü Karşılığında Ücret Alınması

Abdullah bize, Mahmûd b. Hâlid, Mervân b. Muhammed, Saîd b. Abdülazîz ve Atiyye b. Kays vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Şamlı bir grup Medine'ye doğru yola koyuldu. Onlar, kendilerine mushaf yazdırıyorlardı. Onların beraberlerinde, kendilerine mushaf yazanlara ikram edecekleri yiyecekler ve azıklar da vardı. Ravi: "Übey b. Ka'b onlara uğruyor ve Kur'an [176] okuyordu," dedi. Ömer (denemek için) Ubey'e: "Ey Ubey b. Ka'b! Şam yiyeceklerini nasıl buldun?" dedi. O da: "Kıtlık zamanında olsaydım bile, ben onların yemeğinden ve azıklarından asla yemezdim," dedi.

Abdullah bize, Abdullah b. Saîd, Hârûn b. İshâk, Abde, Saîd b. Ebî Arûbe, Ebû Ma'ser ve İbrâhîm vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbrâhîm, mushafların kontrol edilmesi karşılığında ücret alınmasını hoş karşılamadı.

Abdullah bize, Mahmûd b. Hâlid, Ömer ve el-Evzâi vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Yahyâ b. Ebî Kesîr,⁶⁶ kurrâların mushaflarında düzeltme/tashiî yapıyordu. Bir adam mushafını getirdi. Yahyâ'nın çalışma arkadaşlarından, düzeltme işini iyi bilen birisi onu sahibinden aldı. O mushafı düzeltti. İşini bitirince mushaf sahibi, düzeltme yapan kişiye yemek hazırladı ve beraber düzeltme yaptığı arkadaşlarını da yemeğe davet etti. O kişi bu daveti

66 Yahyâ b. Ebî Kesîr: Enes'ten rivayet etti. Kendisinden de Eyyûb es-Sicistânî (öl. 132/749-750) rivayet etti. (*Tehzîbü't-Tehzîb*, 11: 269)

kabul etmedi. Bu haber Yahyâ'ya ulaştığında onun çok hoşuna gitti ve "İyi yaptın," dedi.

Mushafların Satılması ve Alınması

Abdullah bize, Ca'fer b. Muhammed b. es-Sekrî, Abdullah b. Reşîd,⁶⁷ Ebû Ubeyde -ki o Mücâa b. Zübeyr'dir- Muhammed b. Sîrîn ve Ebû'r-Rebâh vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Ben Tüster'i fethedenlerin içerisindeydim. Bana (ganimetleri) teslim alma/koruma görevi verildi. Bir adam geldi, yanında bir şey vardı ve "Yanımda (ganimet olarak size teslim etmek üzere getirdiğim) şeyi bana (tekrar) satar mısınız?" dedi. Onlar da: "Tamam, yanındaki altın, gümüş ve Allah'ın kitabı olmadığı sürece sana satarız," dediler. (Bu sefer) o: "Yanımdaki Allah'ın kitabıdır. Fakat siz onu okumuyorsunuz. (Kur'an değil de başka bir kutsal kitaptır)," dedi. Onun karşılığı olarak ondan bir bedel almayı hoş karşıladılar ve kılıfı ^[177] için iki dirhem aldılar.

Abdullah bize, el-Müseyyeb b. Vâdih, Ebû İshâk el-Fezâri, Hişâm, Muhammed⁶⁸ ve Ebû'r-Rebâb et-Tüsterî vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Tüster'de (ganimet mallarının korunmasında) görevlendirilen beş kişiden biriydim. Yanımıza, bir şeye bürünmüş bir adam geldi ve "Yanımdakini bana yirmi dirheme satar mısınız?" dedi. Ben de: "Altın, gümüş ve Allah'ın kitabı değilse evet satarım," dedim. (Bunun üzerine) o adam: "Yanımdakine bazıları Allah'ın kitabı diye isim verirler. Her ne kadar siz onu okumuyorsanız da ben onu okuyorum," dedi ve içinde Tevrat'tan (ayetlerin yazılı olduğu) bir kitabın bulunduğu bir kap/çanta çıkardı. O kitabı ona hibe ettik, kabı aldık ve o kabı ona iki dirheme sattık.

Abdullah bize, el-Müseyyeb b. Vâdih ve Ebû İshâk el-Fezâri vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

el-Evzâî'ye sordum ve: "Rum mushaflarından bir tanesi, Rumların veya başkalarının diyarında elime geçti," dedim. O da: "Benim yanımda bir kelime(lik de olsa) zikir yapmak, (o

67 İbn Reşîd: Muhtemelen doğrusu İbn Râşid'dir.

68 Muhammed: İbn Sîrîn kastedilmektedir.

kitaptan) daha sevimlidir,” dedi. Ben de: “(Bu mushafın) satılması hakkındaki görüşün nedir?” dedim. O: “Nasıl satılır, onda onların şirkleri var?” dedi. Ben bu soruyu Süfyân’a sordum. O: “O kitabın içinde ne olduğunu bilmiyor musun?” dedi. Ben de: “Hayır, ama muhtemelen onların şirkleri vardır,” dedim. O da: “(O hâlde) Nasıl satılır?” dedi.

Abdullah bize, Muhammed b. İsmâîl el-Ahmesî, Esbât, el-Mugîre b. Müslim, Mataru'l-Varrâk, İbn Sîrîn ve Ebû'd-Deylem vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Ebû'd-Deylem, Ömer'in (ra.) Tüster'deki (ganimet mallarını) korumaları için (görev verdiği) dört kişiden biriydi. O: “Biz (ganimet mallarını muhafaza etme) grubunun içerisindeydik. Bu arada bir şeylere sarınmış bir adam geldi ve: “Yanımdakini bana satar mısınız?” dedi. Onlar: “Evet! Ancak altın, gümüş ve Allah'ın kitabı değilse satarız. Yoksa satmayız,” dediler. Adam yanından bir kitap çıkardı: “İşte bu, Allah'ın kitabı olan Danyal (peygamberin) kitabıdır. Siz onun ne olduğunu bilmezsiniz,” (dedi.) Kitabı adama hediye ettiler ve şunu şunu bir dirheme sattılar. [Esbât dedi ki: “İçinde kitap olan (bir şeylere sarınmıştı.)”]

Abdullah b. Saîd bize, Ebû Yahyâ er-Râzî, el-Mugîre⁶⁹ b. Müslim, Mataru'l-Varrâk, İbn Sîrîn ve Ebû'r-Rebâb vasıtasıyla (yukarıdaki rivayetin) aynısını naklettiler.

Abdullah bize, Muhammed b. Abdülmelik ed-Dakîkî, Affân b. Müslim, Hemâm, Katâde, Zurâre b. Evfâ ve Matraf vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

el-Eş'arî ile beraber, Tüster'in fethine şahit oldum. Sûs şehrinde Danyal (peygamberin kabrin) e ulaştık. Orada iki keten⁷⁰ bohça ve bohçanın bir tanesinde de kitap vardı. Onu ilk gören kişi, Hurkûs isimli, Belanber'den/Anberoğullarından bir adamdı. (Bu adam) el-Eş'arî'ye (ganimet olarak) iki bohça ve iki yüz dirhem verdi. Yanımızda Naîm isimli, ücretle çalışan Hristiyan bir kişi vardı. O: “Bu bohçayı ve içindekileri bana satar mısınız?” dedi. Onlar da: “İçinde altın, gümüş ve Allah'ın

69 el-Mugîre b. Müslim: Asıl nüshada, “Mugîre Müslim'den” şeklindedir.

70 Metinde “kitap” şeklinde olan ifade, başka nüshalarda “keten” şeklindedir. Bk. İbn Ebû Dâvûd, *Kitâbü'l-Mesâhif*, (thk. Ebû Üsâme Selim b. İdû'l-Hilâlî), s. 616. (çev.)

kitabı yoksa (satarız,)" dediler. (Bunun üzerine) o: "O bohça-da Allah'ın kitabı vardır," dedi. Ona kitabı satmayı hoş karşılamadılar. Biz de, bohçayı ona iki dirheme sattık ve kitabı da hediye ettik. Katâde dedi ki: "Dolayısıyla mushafın satılması haramdır.⁷¹ Bu yüzden el-Eş'arî ve arkadaşları bu kitabın satılmasını hoş karşılamadılar."

[İbn Ebî Dâvûd dedi ki: "(Hurkûs denilen) bu kişi göğsü iri, Temîm kabilesinden Hurkûs b. Züher el-Anberî'dir. Anber b. Amr b. Temîm b. Mür b. İdd b. Tâbiha b. İlyâs b. Mudar ve Benî Mâzin b. Şeybân b. Zühel b. Sa'lebe b. Ukâbe b. Sa'b b. Ali b. Bekir b. Vâil b. Kâsıt b. Heneb b. Aksâ b. Da'mî b. Cüdeyle b. Esed b. Mudar b. Nezzâr'ın kardeşi Rebîa b. Nezzâr'ın kabilesinden olan Ahmed b. Hanbel ve (Katâde), Rebîa (kabilesinin) bu iki şahsı, zamanlarında misli olmayan iki kişidirler. Katâde'nin zamanında Katâde gibi, Ahmed b. Hanbel'in zamanında da kendi gibisi yoktu. Bu ikisi de Sedûsî/Sedûs kabilesi mensubuydular.]"

Abdullah bize, Muhammed b. Abdûlmelik ed-Dakîkî, Yezîd, Hemmâm, Katâde, Saîd b. el-Müseyyeb ve el-Hasen vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Saîd b. el-Müseyyeb ve el-Hasen, mushafların satılmasını hoş karşılamadılar.

Abdullah bize, babası, Ebû Züfer ve Mûsâ [o, İbn Halef'tir] vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Hammâd b. Ebî Süleymân'a, mushafların satılmasını sordum. O da: "İbrâhîm, mushafların alımını da satışını da hoş karşılamıyordu," dedi.

Abdullah bize, Yûnus b. Habîb, Ebû Dâvûd, Şu'be ve Câbir vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti: [179]

Sâlim'den duyduğuma göre o diyordu ki: "İbn Ömer mushafların satılmasına rast geldiği zaman: 'Bu ne kötü bir ticarettir,' diyordu."

Abdullah bize, Amr b. Osmân, Bakıyye yani İbn Abdullah b. Yesâr ve Uhâde b. Nûsiyye vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

71 Haramdır: Asıl nüshada kelime "haramdır" şeklinde geçmektedir; ancak dipnotta "hoş değildir" ifadesi yer almaktadır.

Ömer diyordu ki: "Mushafları alıp satmayın."

Abdullah bize, Abdullah b. Saïd, Yûnus b. Bukeyr, Hâlid en-Neylî,⁷² Ebû Ma'ser, Ebû Hâşim, [yahut bu ikisinden birisi. (Burada) Hâlid şüpheye düştü.] İbrâhîm ve Ömer vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Ömer, mushafların satışını hoş karşılamadı ve "(Mushaf satan kişi) onu alacak kişi bulamazsa mushaf yazmaz," dedi.

Abdullah bize, Muhammed b. Miskîn, el-Furyâbî,⁷³ Süfyân, Hâlid el-Hizâ, İbn Sîrin ve Ömer vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Ömer, mushafların alınıp satılmasını hoş karşılamadı.

Abdullah bize, Abdullah b. Saïd, İbn Aliyye, el-Mehâribî, Leys, Hammâd, İbrâhîm, Alkame ve Abdullah⁷⁴ vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Abdullah, mushafların satılmasını ve satın alınmasını hoş karşılamadı." [İbn Aliyye hadiste şu ilaveyi yaptı ve dedi ki: "Adam bir mushaf yazdırmak istediğinde, (bir küttâba) gitti ve bana (bir mushaf) yaz, dedi. Bir başkasına gitti ve bana (bir mushaf) yaz, dedi. (Böylece, ticaret için yanlış yazılmış mushaflar türedi.)]"

Abdullah bize, İshâk b. İbrâhîm, Haccâc, Saïd b. Zeyd, Leys, Mucâhid ve İbn Mes'ûd vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbn Mes'ûd, mushafların alınıp satılmasını hoş karşılamadı.

[180] Abdullah bize, Muhammed b. Miskîn, el-Furyâbî, Süfyân, Hâlid el-Hizâ, İbn Sîrin ve Ömer vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Ömer, mushafların alınıp satılmasını hoş karşılamadı.

Abdullah bize, Muhammed b. İsmâîl el-Ahmesî, Vekî, Üseyd b. Âsım, el-Hüseyn, Ya'kûb b. Süfyân, Ebû Nuaym, Süfyân, Câbir ve Sâlim vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbn Ömer, mushaflar(la yapılan bir ticaret)e rast geldiğinde: "Ne kötü bir ticaret!" derdi.

Abdullah bize, Abdullah b. Saïd, Ebû Yahyâ, Ebû Sinân, Leys, Nâfi' ve İbn Ömer vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

72 Hâlid en-Neylî: Bu kişi Hâlid b. Dînâr Ebû'l-Velîd eş-Şeybânî'dir. Bk. *Tehzîhü't-Tehzîh*, 3: 88.

73 el-Furyâbî: Bu kişi Muhammed b. Yûsuf'tur.

74 Abdullah: Bu kişi Yezîd b. Mes'ûd'dur.

[Mushafları] satarken gördüğüm ellerin koparılmasını arzu ettim.

Abdullah bize, Abdullah b. Muhammed b. Hallâd, Yezîd, Ebû Mâlik en-Nehâî, Sâlim el-Eftas, Saîd b. Cübeyr ve İbn Ömer vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Mushafların satışını yapan elleri koparmayı isterdim.

Abdullah bize, Abdullah b. Saîd, el-Mehâribî, Leys, Sâlim el-Eftas ve Saîd b. Cübeyr vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Mushafların satışını yapan elleri gördüğümde onların koparılmasını arzu ettim.

Abdullah bize, Yûnus b. Habîb, Ebû Dâvûd, Şerik, Kays, Sâlim el-Eftas ve Saîd b. Cübeyr vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbn Ömer: "Keşke mushafların satışına karışan ellerin koparılmasını görmeden ölmesem," dedi.

Abdullah bize, el-Ahmesî, Vekî, Yahyâ b. Hakîm, Ebû Kuteybe, Üseyd, el-Hüseyn, Süfyân, Sâlim el-Eftas, Saîd b. Cübeyr ve İbn Ömer vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Mushafların satışını yapan elleri gördüğümde onların koparılmasını arzu ettim.

Abdullah bize, Muhammed b. Beşşâr, Yahyâ, Süfyân es-Sevrî, Sâlim el-Eftas, [181] Saîd b. Cübeyr ve İbn Ömer vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Mushafların satışına karışan ellerin koparılmasını arzu ettim.

Kitâbü'l-Mesâhif in dördüncü cüzünün sonu

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla...
Sadece Allah'a tevekkül ediyorum...

el-Kâdî Ebû'l-Fadl Muhammed b. Ömer b. Yûsuf el-Ermevî ve eş-Şeyh el-Celîl Ebû Ca'fer Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. el-Mesleme ve İbn Âdemî olarak bilinen Ebû Amr Osmân b. Muhammed b. el-Kâsım'a okuma yoluyla bildirildi ve onlar da bize, Abdullah, Üseyd b. Âsım, Bekir yani İbn Bekkâr ve İkrime vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Sâlim b. Abdullah'ı: "Mushafların ticaret (aracı olarak kullanılması) ne kötüdür!" derken işittim."

Abdullah bize, Yûnus b. Habîb, Ebû Dâvûd ve es-Sâbirî'nin arkadaşı Ebû Ubeyd vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Sâlim b. Abdullah'a mushafların satışı hakkında soru sordum. O da: "Mushafların ticaret (aracı olarak kullanılması) ne kötüdür!" dedi.

Abdullah bize, Abdullah b. Saîd, İbn İdrîs, İbn Cüreyc, Ebû'z-Zübeyr ve Câbir vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Câbir, mushafların alınıp satılmasını hoş karşılamıyordu.

Abdullah bize, Abdullah b. Saîd, Ebû Hâlid, el-Cüreyrî ve Abdullah b. Şakîk vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Abdullah, mushafların satılmasını hoş karşılamıyor ve: "Resulullah'ın (sav.) ashabı, mushafların satışını çok büyük bir hata olarak görüyorlardı ve karşı tarafın kendi rızasıyla bir şeyler getirmesi hariç, çocuklar için diyet almayı hoş karşılamıyorlardı."

Abdullah bize, ed-Dakîkî,² Yezîd, el-Cüreyrî, Abdullah b. Şakîk vasıtasıyla şöyle [186] dediğini rivayet etti:

Resulullah'ın (sav.) ashabı, mushafların satılmasını hoş karşılamıyordu ve bunu büyük bir hata olarak görüyorlardı. Çocuklara ücret (karşılığı iş yapmayı), öğretmeyi de doğru bulmuyorlardı.

1 el-Cüreyrî: Saîd b. Eyâs el-Cüreyrî kastedilmektedir.

2 ed-Dakîkî: Muhammed b. Abdülmelik kastedilmektedir.

Abdullah bize, Ya'kûb b. Süfyan, Saîd el-Cüreyrî ve Abdullah b. Şakik el-Ukayli vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Muhammed'in (sav.) ashâbı, mushafların satılmasına şiddetle karşı çıkıyorlardı. Çocuklar için diyet alınmasını da hoş karşılamıyorlardı.

Abdullah bize, Yahyâ b. Hakîm, Yahyâ b. Saîd, el-Halîl b. Abdülazîz ve İkrime b. Ammâr vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Sâlim b. Abdullah'ın mushaf alıp satanların yanından geçerken: "Ne kötü bir ticaret!" dediğini duydum. Ona (o gruptan) bir adam: "Ne dedin?" diye sorduğunda o da: "Ben duyduğum şeyi söylüyorum," dedi.

Abdullah bize, Abdülmelik b. Şuayb el-Leys, babası, dedesi, Akîl, Şihâb ve Saîd b. el-Müseyyeb vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Saîd b. el-Müseyyeb: "Mushafların satılmasında şiddetli bir kerahet vardır," dedi ve (devamında): "Kardeşine kitabı iyilik için ver, iyilik için ver, ona hediye et," dedi.

Abdullah bize, Muhammed b. Yahyâ, Ebû Sâlih ve Leys vasıtasıyla (yukarıdaki rivayeti aynen) nakletti.

Abdullah bize, İshâk b. İbrâhîm b. Zeyd, Ebû Bekir el-Küleybî, Ca'fer b. Muhammed, babası ve Ali b. Hüseyin vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Mushaflar satılmazdı. Bir adam bir sayfa getirir ve minberin yanında: "Kim bana (bu sayfayı) karşılığını ahirette almak üzere yazar?" derdi. Sonra bir başka sayfa daha getirir ve böylece mushafı tamamlardı.

[187] Abdullah bize, Abdullah b. Muhammed b. Yahyâ, Ebû't-Tâhir, ez-Zührî, Süfyan, Ebû Hasîn ve Müslim b. Subeyh vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Mushaf satmaktan bir türlü kendimi alamadığım için Kûfelilerden üç kişiye, (bu işten nasıl kurtulacağımı) sordum. Hepsi de: "Allah'ın kitabı karşılığında ücret almanı istemeyiz," dediler. [Mesrûk'a, Alkame'ye ve Abdullah b. Yezîd el-Ensârî'ye sordum. (Bu rivayetteki) lafızlar Abdullah'a aittir.]

Abdullah bize, Ubeyd b. Hâşim,³ Yahyâ, Şerîk, Ebû Hasîn ve Ebû'd-Duhâ vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

3 Ubeyd b. Hâşim: Muhtemelen kastedilen kişi Ubeyd b. Hişâm'dır.

Şüreyh ve Mesrûk, mushafların satılmasını hoş karşılamıyorlardı.

Abdullah bize, İbrâhîm b. İbâd, Yahyâ, Ebû Bekir b. Ayyâş, Ebû Hasîn, Ebû'd-Duhâ vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Ubeyde, Mesrûk ve Abdullah'a,⁴ mushafları yazmak için ücret alan kişilerin durumunu sordum. Hepsini de, benimle tek bir kelime üzerinde ittifak ettiler ki o, "Allah'ın kitabı üzerinden ücret almayız," kelimesidir.

Abdullah bize, Abdullah b. Saîd, İbn İdrîs, el-Mehâribî, eş-Şeybânî, Ebû'd-Duhâ vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Bana Basra ehlinden bir misafir geldi. (Yanında satmak üzere) mushaflar getirmişti. Onunla beraber yürüdüm ve Şüreyh, Abdullah b. Yezîd, Mesrûk ve Alkame'nin yanına uğradık. Onların hepsi de: "Allah'ın kitabının karşılığında (ekmek) yemeyi/para kazanmayı istemeyiz," dediler.

Abdullah bize, Muhammed b. Abdülmelik ed-Dakikî, Yezîd, Kays, Ebû Hasîn, Ebû'd-Duhâ, Mesrûk, Ubeyde, Şüreyh ve Abdullah b. Yezîd vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Onlar, mushafların alınıp satılmasını hoş karşılamadılar ve: "Allah'ın kitabını bir bedel karşılığında almayız," dediler.

Abdullah bize, Ahmed b. Hafs b. Abdullah, babası, İbrâhîm b. Tahmân, Ebû Hasîn, Ebû'd-Duhâ, Şüreyh, Mesrûk ve Abdullah b. Yezîd el-Ensârî vasıtasıyla [188] şöyle dediğini rivayet etti:

Onlar: "Sana Allah'ın kitabı karşılığında bir bedel almamamızı emrediyoruz," dediler.

Abdullah bize, Ya'kûb b. Süfyân, Muallâ, Ebû Avâne, Ebû Hasîn ve Ebû'd-Duhâ vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Şüreyh, Mesrûk ve Abdullah b. Yezîd'e, mushafların satılması hususunu sordum. Onlar da: "Biz Allah'ın kitabı için bir bedel almayız," dediler.

Abdullah bize, Muhammed b. İsmâîl, Semre, Vekî', Süfyân, Ebû Hasîn ve Ebû'd-Duhâ vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Mesrûk, Abdullah b. Yezîd ve Şüreyh'e, mushafların satılması hususunu sordum. Onlar da: "Biz Allah'ın kitabı için bir

4 Abdullah: Abdullah b. Yezîd kastedilmiştir.

bedel almayız," dediler. Vekî': "Satılması hoşumuza gitmez," dedi.

Abdullah bize, Muhammed b. Beşşâr, Muhammed, Şu'be, Ebû Hasîn ve Ebû İshâk vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Şüreyh, Mesrûk ve Abdullah b. Yezîd'e: "Siz mushaf satar mısınız?" diye sordum. Onlar da: "Biz Allah'ın (cc.) kitabı için bir bedel almayız," dediler.

Abdullah bize, Yûnus b. Habîb, Ebû Dâvûd ve Şu'be vasıtasıyla (yukarıdaki rivayetin) aynısını nakletti.

Abdullah bize, İshâk b. İbrâhîm, Sa'd b. es-Salt, Saîd, Ebû Ma'ser ve İbrâhîm⁵ vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbrâhîm: "İrinli çıbanın yalanması, bana mushafların satılmasından daha sevimli geliyor," dedi. O, mushafların kontrol edilmesinden ücret alınmasını da hoş karşılamıyordu.

Abdullah bize, Abdullah b. Saîd, Hafs, el-A'meş ve İbrâhîm vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Alkame'ye "Mushaf satın alayı mı?" dedim. O da: "Hayır!" dedi.

Abdullah bize, el-Hasen b. Affân, İbn Nümejr, el-A'meş, İbrâhîm ve Alkame vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Alkame'ye mushafların satın alınması hususu soruldu, o da, bundan sakındırdı.

[189] Abdullah bize, Üseyd,⁶ el-Hüseyn, Süfyân ve el-A'meş vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Alkame'ye "Mushaf satın alayı mı?" dedim. O da: "Hayır!" dedi.

Abdullah bize, Hârûn b. İshâk, Muhammed ve Süfyân vasıtasıyla (yukarıdaki rivayeti) aynen nakletti.

Abdullah bize, el-Hüseyn b. Ahmed, Miskîn el-Harrânî, Şu'be, el-Hakem ve Alkame vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Alkame, mushafların alım satımını hoş görmedi.

5 İbrâhîm: İbrâhîm en-Nehaî kastedilmiştir.

6 Üseyd: Üseyd b. Âsım kastedilmektedir.

Abdullah bize, Muhammed b. er-Rebî', Yezîd ve Şu'be vasıtasıyla (yukarıdaki rivayeti) aynen nakletti.

Abdullah bize, el-Ahmesî,⁷ Vekî' ve Şu'be vasıtasıyla (yukarıdaki rivayeti) aynen nakletti.

Abdullah bize, Muhammed b. Beşşâr, Muhammed, Şu'be, el-Hakem ve Alkame vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

"Alkame, mushafların alım satımını hoş görmedi." Muhammed ve Şu'be: "el-Hakem: 'Mushafların satın alınmasında bir sakınca yok diyor,' dedi."

Abdullah bize, Muhammed b. İsmâîl el-Ahmesî, Vekî', Yezîd b. İbrâhîm ve İbn Sîrîn vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbn Sîrîn, mushafların alım satımını hoş görmedi.

Abdullah bize, Muhammed b. Beşşâr, Yahyâ, Süfyân, Mansûr ve İbrâhîm vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Onlar, mushafların satılmasını hoş görmüyorlardı ve: "Satın almak durumunda kalırsanız, Yahudi ve Hristiyanlardan alınız," diyorlardı."

Abdullah bize, Hârûn b. İshâk, Muhammed ve Süfyân vasıtasıyla (yukarıdaki rivayeti) aynen nakletti.

Abdullah bize, Hârûn b. İshâk, el-Müemmil⁸ ve Süfyân vasıtasıyla (yukarıdaki rivayetin) aynısını nakletti. [190]

Abdullah bize, Muhammed b. Beşşâr, Muhammed, Şu'be, Mansûr, İbrâhîm ve arkadaşları vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Onlar, mushafların alınıp satılmasını hoş karşılamıyorlardı.

Abdullah bize, Yûsuf b. Mûsâ, Ubeydullah b. Mûsâ ve Şu'be vasıtasıyla (yukarıdaki rivayetin) aynısını nakletti.

Abdullah bize, Yûnus b. Habîb, Ebû Dâvûd ve Şu'be vasıtasıyla (yukarıdaki rivayetin) aynısını nakletti.

Abdullah bize, Ahmed b. Sinân, Ebû Muâviye, el-A'meş ve İbrâhîm vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbrâhîm, mushafların satılmasını hoş görmedi.

7 el-Ahmesî: Muhammed b. İsmâîl kastedilmektedir.

8 el-Müemmil: Muhtemelen doğrusu Müemmil'dir.

Abdullah bize, Muhammed b. İsmâîl el-Ahmesî, Ebû Bekir b. Ayyâş, Mugîre⁹ ve İbrâhîm vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbrâhîm: "Mushaflar, satılmaz ve miras bırakılmaz," dedi.

Abdullah bize, Yahyâ b. Hakîm, İbn Ebî Adî, Saîd b. Ebî Arûbe, Ebû Ma'ser ve en-Nehaî vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

en-Nehaî: "İrinli çıbanı yalamam, bana mushafları satmamdan daha sevimli geliyor," dedi. O, mushafların kontrol edilmesinden ve yazılmasından ücret alınmasını kerih görmüyordu.

Abdullah bize, İshâk b. İbrâhîm, Haccâc, Hammâd, Saîd b. Ebî Arûbe, Ebû Ma'ser ve en-Nehaî vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İrinli çıbanın yalanması, bana mushafları satmamdan daha sevimli geliyor.

[191] Abdullah bize, Abdullah b. Saîd, Ubeydullah b. Mûsâ ve Muhill vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbrâhîm'e mushafların satılması hususunu sordum. O da: "Mushafları ne al ne de sat," dedi.

Abdullah bize, Abdullah b. Saîd, Yûsuf b. Mûsâ, Ubeydullah, Şu'be, el-Hakem ve Alkame vasıtasıyla (yukarıdaki rivayetin) benzerini rivayet etti.

Abdullah bize, Muhammed b. İsmâîl el-Ahmesî, Vekî' ve Muhill vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbrâhîm'e, mushafların insanlara gerekli olduğunu söyledim. O da: "Mürekkep ve kâğıt al ve (yazacak kimseden) yarım iste," dedi.

Abdullah bize, Muhammed b. Beşşâr, Yahyâ ve Muhill vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbrâhîm'e, mushafların satılması hususunu sordum. O da: "Satılması da alınması da mekruhtur," dedi.

Abdullah bize, Abdullah b. Saîd, Ebû Yahyâ, Ebû Sinân, Hammâd ve İbrâhîm vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbrâhîm, mushafların satılmasını da alınmasını da hoş karşılamadı ve: "Alkame, mushafını yazmayı, arkadaşlarına,

bir defter (ona), iki defter (buna), bir sayfa (şuna), bir sayfa (buna) gönderinceye kadar bitiremedi," dedi.

Abdullah bize, Muhammed b. Beşşâr, Abdurrahman, Şu'be, Âsım el-Ahvâl ve Ebü'l-Âliye vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Mushafları satanların dövölmelerini arzu ettim.

Abdullah bize, Yûnus b. Habîb, Ebû Dâvûd, Şu'be ve Âsım vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Ebü'l-Âliye'yi: "Bu mushafları satın alan şu kimselerin dövölmelerini arzu ettim," derken işittim. (Ben de), onları satanların dövölmeye daha layık olduklarını söyledim. O da: "Mushafları satın almasalar diğerleri satmayacaklardır," dedi.

Abdullah bize, Muhammed b. Yahyâ, Vehb b. Cerîr, Şu'be, Âsım ve Ebü'l-Âliye vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Ebü'l-Âliye: "Mushafları satanların dövölmelerini arzu ettim," dedi. (Ben de), onları satın alanların dövölmeye daha layık olduklarını söyledim. O da: "Birileri yazmasa diğerleri almayacaktır," dedi.

Abdullah bize, Muhammed b. Beşşâr, Abdülvehhâb, Dâvûd ve Ebü'l-Âliye vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Ebü'l-Âliye, mushafların satılmasını hoş karşılamıyordu.

Abdullah bize, Abdullah b. Saîd, Hafs, Ebû Muâviye, bir adam, [Ebû Dâvûd bu [192] adam hakkında şüpheyle konuştu] eş-Şa'bî ve Ebü'l-Âliye vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

"Eğer birisi almasaydı, (diğeri de) satmazdı." Böylece mushaflardan ücret almaya izin verdi.

Abdullah bize, Abdullah b. Saîd, İbn Fadl ve Dâvûd vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Ebü'l-Âliye'ye, mushafların satın alınması hususunu sordum. O da: "Mushafları satın alan kimseler bulunmasaydı, satan kimseler de bulunmazdı," dedi. (Bu hususu) Âmir'e sordum. O da: "(Mushaf satanlar) Allah'ın kitabını değil, yazıyı ve kâğıtları satıyorlar," dedi.

Abdullah bize, Abdullah b. Saîd, Ebû Süfyân, Ma'mer ve ez-Zührî vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

ez-Zührî, mushafların satışını hoş görmedi.

Abdullah bize, Muhammed b. Abdülmelik, Yezîd ve Yezîd b. İbrâhîm vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Muhammed'in, mushafların satılmasını ve alınmasını hoş görmediğini işittim.

Abdullah bize, Abdullah b. Saîd, İbn İdrîs, Hişâm ve İbn Sîrîn vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbn Sîrîn, mushafların satılmasını ve alınmasını hoş görmedi.

Abdullah bize, Abdullah b. Saîd, Âiz, Eş'as ve İbn Sîrîn vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Onlar, mushafların satılmasını, onların ücret karşılığı yazılmasını ve Kur'an'ın öğretilmesi karşılığı ücret alınmasını, hoş karşılamıyorlardı. Ben: "(Bu ihtiyaçların çözümü için) ne yapıyorlardı?" dedim. O da: "Bu hayır karşılığında mükâfatı Allah'tan bekliyorlardı," dedi.

Abdullah bize, Abdullah b. Saîd, Ukbe, Süfyân, Hâlid el-Hizâ, İbn Sîrîn ve Ubeyde vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Ubeyde, mushafların alınıp satılmasını hoş karşılamadı.

[193] Abdullah bize, İshâk b. İbrâhîm, Zeyd, Haccâc, Selâm b. Miskîn ve Muhammed'in bir adamı vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Bir kişi Ebû Bekir'e: "Ey Ebû Bekir, bir adam rüyasında, kendisini şeker satarken gördü," dedi. O: "Ne rüyada, ne de uyku ile uyanıklık arası durumlarda, şeker satmakta bir sakınca görmüyorum," dedi. (Bu sefer de) mushafların satılmasını sordum. Bana: "Onları ne sat ne de al," dedi. (Bu arada) Selâm ben de (bir soru) sordum dedi ve (sorusunu şöyle beyan etti): "Subhanallah! Ey Ebû Bekir! Mushaf satın almayacaksak, onu nasıl temin edeceğiz?" O da: "Bir kâtibe sipariş vereceksin, o sana yazacak. Ona (yazması karşılığında bir ücret) vereceksin, o da alacak. (Yazma karşılığında bir ücret) vermende bir sakınca görmüyorum. Onun da almasında bir tuhafılık görmüyorum," dedi.

Abdullah bize, Yûnus b. Habîb, Ebû Dâvûd ve Ebû Harre'nin kardeşi Saîd vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Şam'da ben mushaf satarken, Mekhûl başıma dikildi ve: "Ey Iraklılar! Sizi mushaf satmaya sevk eden şey nedir?" dedi. Ben: "Efendimiz el-Hasen, bunda bir sakınca görmüyor, demesidir," dedim. O: "Hasen Iraklı mı? [Veya Hasen Basralı mı?] el-Hasen'i yalanlarınıza alet etmeyin," dedi. Ben de: "Vallahi onu yalanıma alet etmiyorum, dedim," dedi.

Kölenin Mushaf Satanlara Ücretle Kiralanması

Abdullah bize, İshâk b. İbrâhîm b. Zeyd, Ebû Âsım ve İbn Cüreyc vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Atâ'ya, "Bir adamın, kölesini mushaf satan birine ücretle kiraya vermesini hoş karşılamıyorum," dedim. O da: "Evet, haklısın, on(un mushaf satmasını)a yardım ediyor," dedi.

KİTABETİN ÜCRETİ

[194]

Mushafların Yazılmasında Mükâfatı Allah'tan Bekleme Bâbı

Abdullah bize, İshâk b. İbrâhîm, Ebû Âsım ve İbn Cüreyc vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Atâ: "Önceki dönemlerdeki insanlar mushafları satmadılar. Bu iş şimdi yeni ortaya çıktı. Onlar mushaflarını mükâfatını Allah'tan bekleyerek (Kâbe'deki) Hicr'de yazıyorlardı. Onlardan biri, tavaf eden kâtibe: 'Ey filanca! Tavafını bitirince buyur bana da bir Mushaf yaz,' diyordu. Böylece o kişi sahifeleri yazardı ve mushafını tamamlayıncaya kadar da başka bir işle uğraşmazdı."

Abdullah bize, Abdullah h. Saîd, Ebû Yahyâ, Ebû Sinân ve Amr b. Mürre vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Önceki zamanlarda (kâtipler) toplanıyor ve mushafları yazıyorlardı. Daha sonra onlar tembelleştiler ve ücretle iş yapmayı terk ettiler. İnsanlar, ibadet ehli kimseleri ücretle tutular ve onlar da bu kişilere mushaf yazdılar. Bu âbid kişiler mushafları yazıp bitirdikten sonra da onları sattılar. Mushafları satanların ilki, âbidlerdir."

Abdullah bize, el-Ahmesî,¹⁰ Vekî' ve Muhill vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

10 el-Ahmesî: Muhammed b. İsmâîl kastedilmektedir.

İbrâhîm'e: "İnsanlara mushaf lazımdır," dedim. O da: "Mürekkep ve kâğıt satın al, sonra da [yazacak olanlardan] yardım iste," dedi.

Mushafın Mushafla Değiştirilmesi

[195] Abdullah bize, Hârûn b. İshâk, Muhammed, Süfyân, Mugîre¹¹ ve İbrâhîm vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbrâhîm: "Bir mushafın diğer bir mushafla değiştirilmesinde bir sakınca yoktur," dedi.

Abdullah bize, Abdullah b. Saîd, Ukbe, Süfyân, Mugîre ve İbrâhîm vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbrâhîm, mushafın bir başka mushafla değiştirilmesinde bir sakınca görmüyordu.

Abdullah bize, Mûsâ b. Süfyân, Abdullah, Amr, Mugîre ve İbrâhîm vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbrâhîm, mushafların satılmasını, alınmasını ve yazılmasına ücret verilmesini hoş karşılamıyordu. Değişiminde ise sakınca görmüyordu.

Abdullah bize, Abdullah b. Saîd, İshâk b. Süleymân, Ebû Ca'fer er-Râzî, Mugîre ve İbrâhîm vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbrâhîm, mushafların satılmasını ve onlar(ı yazanlar)a ücret ödenmesini hoş karşılamıyordu. Değişimde ise bir sakınca görmüyordu.

Abdullah bize, Muhammed b. İsmâîl el-Ahmesî, Vekî', Süfyân, Mugîre ve İbrâhîm vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbrâhîm: "Bir mushaf karşılığında başka bir mushaf almakta bir sakınca yoktur," dedi.

Abdullah bize, Abdullah b. Saîd, Hafs, Leys ve Mücâhid vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Mushafın mushafla değiştirilmesinde, (aradaki fark) on dirhemi geçmediği durumlarda bir sakınca yoktur.

Mushaf Miras Olur mu?

Abdullah bize, Muhammed b. Abdülmelik ed-Dakikî, Yezîd, Kays, Mugîre ve İbrâhîm vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

11 Mugîre: Muhtemelen doğrusu el-Mugîre'dir. Bu sayfada geçen diğer Mugîre kelimeleri de böyledir.

İbrâhîm: "Mushafın satılmasını hoş karşılamıyordu. Bir mushaf diğer bir mushafla değiştirilir ancak miras bırakılmaz. O mushafı hane halkına mensup olanlar okurlar," (diyordu.)

Abdullah bize, İshâk b. İbrâhîm, Haccâc, Ebû Avâne, el-Mugîre ve İbrâhîm vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbrâhîm, Kur'an'ın alınıp satılmasını hoş karşılamıyordu ve "Mushaflar miras bırakılmaz. Onlar hane halkının kurrâla- [196] rı içindir," diyordu. Mushafların süslenmesini, ta'sîr işaretleri konulmasını ve küçük parçalara yazılmasını da hoş karşılamıyordu ve "Kur'an'a tazim edin," diyordu. O, mushafların altınla yazılmasını ve ayet başlarının belirlenmesini doğru bulmuyor ve "Kur'an'ı (aslında olmayan şeylerden) arındırınız. Onda olmayan şeyleri ona karıştırmayınız," diyordu.

Abdullah bize, el-Ahmesî,¹² Ebû Bekir b. Ayyâş, Mugîre¹³ ve İbrâhîm vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbrâhîm: "Mushaf satılmaz ve miras bırakılmaz. O, hane halkından okuyabilenlerindir," dedi.

Mushafların Satılmasına Değil de Alınmasına İzin Verilmesi

Abdullah bize, babası, Ebû Zafer, Mûsâ yani İbn Halef, Ebû Âmir, Atâ b. Ebî Rebâh ve İbn Abbâs vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbn Abbâs, mushaflar hakkında: "Onları alın ama satmayın," dedi.

Abdullah bize, Hârûn b. İshâk, Muhammed b. Süfyân, Abdülmelik b. Ebî Süleymân, Atâ ve İbn Abbâs vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbn Abbâs: "Mushafları alın ama satmayın," dedi.

Abdullah bize, Üseyd,¹⁴ el-Hüseyn, Muhammed b. Miskîn, Muhammed b. Yûsuf, Süfyân, İbn Cüreyc, Atâ ve İbn Abbâs vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbn Abbâs, mushafların satılması hakkında: "Alın ama satmayın," dedi.

Abdullah bize, İshâk b. İbrâhîm, Ebû Âsım, İbn Cüreyc, Atâ ve İbn Abbâs vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

12 el-Ahmesî: Muhammed b. İsmâîl kastedilmektedir.

13 Mugîre: Muhtemelen doğrusu el-Mugîre'dir.

14 Üseyd: Üseyd b. Âsım kastedilmektedir.

İbn Abbâs: "Mushafları alın ama satmayın," dedi.

Abdullah bize, İshâk b. Şâhîn, Hâlid, Abdülmelik, Atâ ve İbn Abbâs vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbn Abbâs: "Mushafları alın ama satmayın," dedi.

[197] Abdullah bize, Abdullah b. Saîd, el-Mehâribî, Abdülmelik, Atâ ve İbn Abbâs vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbn Abbâs: "Mushafları alın," dedi ama satılmasını hoş karşılamadı.

Abdullah bize, Muhammed b. İsmâîl el-Ahmesî, Vekî', Sâlih b. Rüstem, Atâ ve İbn Abbâs vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbn Abbâs: "Mushafları alın ama satmayın," dedi.

Abdullah bize, Yahyâ b. Hakîm, İbn Ebî Adî, Sâlih b. Rüstem ve Atâ vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Mushafların satılması hakkında İbn Abbâs: "Mushafları alın ama satmayın," dedi.

Abdullah bize, Ali b. el-Hüseyn ed-Dirhemî, Mu'temir, Ebû Âmir, Atâ ve İbn Abbâs vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbn Abbâs: "Mushafları alın ama satmayın," dedi.

Abdullah bize, Yûnus b. Habîb, Ebû Dâvûd ve Ebû Âmir el-Hazzâz vasıtasıyla (yukarıdaki rivayetin) aynısını nakletti.

Abdullah bize, İshâk b. İbrâhîm, Haccâc ve Ebû Âmir el-Hazzâz vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Âsım el-Ahvâl bana: "Atâ b. Ebî Rebâh'a, mushafların satılması hususunu sor," dedi. Ben de sordum. (Bunun üzerine) o: "İbn Abbâs, mushafları al ama satma dedi," diye cevap verdi.

Abdullah bize, babası, Ahmed b. Yûnus, Züheyr, Leys, Mücâhid ve İbn Abbâs vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbn Abbâs, mushafların satılmasını yasakladı ama alınmasına izin verdi.

Abdullah bize, İshâk b. İbrâhîm, Haccâc, Saîd b. Zeyd, Leys, Mücâhid ve İbn Abbâs vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbn Abbâs, mushafların alınmasına izin verdi ama satılmasını hoş karşılamadı.

Abdullah bize, Abdullah b. Saîd, el-Mehâribî, Leys, Mücâhid ve İbn Abbâs vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbn Abbâs, mushafların alınmasına izin verildiğini ama satılmasının hoş karşılanmadığını söyledi.” [İbn Ebî Dâvûd: “İbn Abbâs’ın (buradaki) رَجَمَ (izin verildi) ifadesi, hadisın Resulullah’a (sav.) dayandığını gösterir,” dedi.]

Abdullah bize, Ebû't-Tâhir Ahmed b. Amr, Abdullah b. Muhammed ez-Zühri, [198] Süfyân, Rakım b. eş-Şâbbe ve babası vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbn Abbâs’a, mushafın satılması hakkında sordum. O da: “Onu alın ama satmayın,” dedi.

Abdullah bize, İshâk b. İbrâhîm, Ebû Âsım, İbn Cüreyc, Ebû'z-Zübeyr ve Câbir b. Abdullah vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Câbir, mushafların satılması hakkında: “Onları alın ama satmayın,” dedi.

Abdullah bize, İshâk b. Vehb, Yezîd b. Hârûn, Saîd, Katâde ve Saîd b. el-Müseyyeb vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Saîd: “Mushafları alın ama satmayın,” dedi.

Abdullah bize, el-Ahmesî, Vekî' ve İbn Ebî Arûbe vasıtasıyla (yukarıdaki rivayetin) aynısını nakletti.

Abdullah bize, Muhammed b. Yahyâ, Vehb b. Cerîr, Hişâm, Katâde ve Saîd vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Saîd, mushafların satılması hakkında: “Onları alın ama satmayın,” dedi.

Abdullah bize, Abdullah b. Saîd, İbn İdris, babası, Hammâd ve Saîd b. Cübeyr vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Saîd: “Mushafları alın ama satmayın,” dedi.

Abdullah bize, Abdullah b. Saîd, İshâk yani İbn Süleymân, Ebû Sinân ve Hammâd vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Saîd b. Cübeyr’e, mushafların satılmasını sordum. O da: “Onları al ama satma,” dedi. İbn Abbâs’tan da böyle bir rivayet geldi.

Abdullah bize, Muhammed b. Beşşâr, Muhammed, Şu'be, Ebû Bişr ve Saîd b. Cübeyr vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Saîd, mushaflar hakkında: “Onları alın ama satmayın,” dedi.

Abdullah bize, Muhammed b. er-Rebî, Yezîd ve Şu'be vasıtasıyla (yukarıdaki rivayetin) aynısını nakletti.

Abdullah bize, Üseyd b. Âsım, el-Hüseyn, Süfyân ve Ebû Şihâb vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Saîd b. Cübeyr'e: "Mushaf satın alayım mı?" dedim. O da: "Evet," dedi.

[199] **Mushafların Satışına da İzin Verilmesi**

Abdullah bize, el-Hasen b. Ali b. Affân, İbn Nümejr, el-A'meş, Saîd b. Cübeyr ve İbn Abbâs vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbn Abbâs'a, mushafların satılması soruldu. O da: "Bir sakıncası yoktur; çünkü ellerinin emeğinin karşılığını alıyorlar," dedi.

Abdullah bize, Muhammed b. Beşşâr, Yahyâ ve İmrân vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Ebû Miclez'e "Mushaf satılır mı?" diye sordum. O da: "Muâviye zamanında satılırdı," dedi ve devamında da: "Hayır, onu satma," dedi. "(Peki) yazayım mı?" dediğimde: "Ellerini dilediğin şekilde kullan," dedi.

Abdullah bize, İshâk b. Vehb, el-Hars yani İbn Mansûr, İsrâîl, İsmâîl b. Verdân Ehlî Ömer ve İbnü'l-Hanefiyye vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbnü'l-Hanefiyye'ye mushafların satılması hususu soruldu. O da: "Sakıncası yok. Çünkü kâğıdı satıyorsun," dedi.

Abdullah bize, Abdullah b. Saîd, el-Mehâribî ve Mûsâ b. Nâfi' el-Esedî Ebû Şihâb vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Saîd b. Cübeyr'in yanına vardım. Mekke'deki evindeydi ve yanında da bir mushaf vardı ve bana: "Bir mushaf satın almak istersen, bu mushafın sahipleri bu mushafın satışın(dan elde edilecek gelir)e muhtaçtırlar. Ben bu mushafın bütün kusurlarını giderdim," dedi.

Abdullah bize, Ahmed b. İsmâîl el-Esedî, Vekî' ve Ebû Şihâb Mûsâ b. Nâfi' vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Saîd b. Cübeyr'in yanına vardım. Elinde bir mushaf vardı ve "Ben bu mushafı (birisi adına) satışa çıkardım/satıyorum. Kusurlarını giderdim. Sahibinin bunun satışına ihtiyacı var. Bir mushafa ihtiyacın varsa bu mushafı satın al," dedi.

Abdullah bize, Muhammed b. Beşşâr, Ebû Dâvûd, Şu'be ve Kâsım b. Ebü'l-A'rec vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Saîd b. Cübeyr: "Yanımda, birisini satmak üzere iki mushaf oluşturacak malzeme var," diyordu. Veya Bündâr¹⁵ dedi ki: "Bunlardan birini sat."

Abdullah bize, Yahyâ b. Hakîm, Abdullah b. es-Sabâh, Ali b. Hüseyin ed-Dirhemî, [200] Abdülazîz Ebû Abdüssamed el-Ammî ve Mâlik b. Dînâr vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İkrime bir mushaf sattı ve el-Hasen de bunda bir sakınca görmedi. [Dirhemî, Mâlik'ten rivayet etti.]

Abdullah bize, Muhammed b. İsmâil el-Ahmesî, Vekî', Ebû Bekir el-Hüzelî ve el-Hasen vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Mushafların, ücreti mukabilinde alınıp satılması ve noktalanmasında bir sakınca yoktur.

Abdullah bize, Yahyâ b. Hakîm, Abdülazîz yani İbn Abdüssamed ve Selâm b. Miskîn vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Bir adam el-Hasen'e mushaflar(ın satılması) hususunu sordu. O da: "Niye satmayacakmışsın ki? Satarsan, onu satmada bir sakınca görmüyorum," dedi.

Abdullah bize, el-Ahmesî, Vekî', Yezîd b. İbrâhîm ve el-Hasen vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Mushafların alınıp satılmasında bir sakınca yoktur.

Abdullah bize, Üseyd, Abdullah b. Hamrân, Şâzân,¹⁶ Muhammed b. Abdullah, el-Eş'as ve el-Hasen vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

O, mushafların satılmasında bir sakınca görmüyordu. [Şâzân, "alınması" (ifadesini) ilave etti.]

Abdullah bize, Abdullah b. es-Sabâh el-Bezzâz, el-Mu'temir ve Avf¹⁷ vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

el-Hasen,¹⁸ ne mushafların satılmasında, ne onlardan ücret alınmasında ne de öğretmenin (Kur'an öğretmekten) kazanç elde etmesinde bir sakınca görüyordu.

15 Bündâr: Bu kişi Muhammed b. Beşşâr'dır.

16 Şâzân: Bu kişi İshâk b. İbrâhîm b. Zeyd'dir.

17 Avf: Avf el-Arabî el-Basrî kastedilmektedir. Bu kişi İbn Ebû Cemile'dir.

18 el-Hasen: el-Hasen b. Ebü'l-Hasen el-Basrî kastedilmektedir.

Abdullah bize, Yahyâ b. Hakîm, İbn Ebî Adî ve Avf vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

el-Hasen, mushafların satılmasında bir sakınca görmüyordu. İbn Sîrîn: "Allah'ın kitabı satılmaktan çok daha yücedir," [201] dedi. Avf, Muhammed'in¹⁹ görüşünü tercih ediyordu.

Abdullah bize, Abdullah b. Saîd, Ukbe, Süfyân ve Hâlid el-Hazzâ vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

el-Hasen bir mushaf sattı.

Abdullah bize, Hârûn b. İshâk, Muhammed, Süfyân, Hâlid el-Hazzâ ve el-Hasen vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Mushafların alınıp satılmasında bir beis yoktur.

Abdullah bize, Yahyâ b. Hakîm, Yûnus b. Habîb, Ebû Dâvûd, el-Hâris b. Ubeyd Ebû Kudâme el-Eyâdî ve Mataru'l-Varrâk vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Mataru'l-Varrâk: "İrak'ın fakihleri olan ve mushafların alınıp satılmasında bir sakınca görmeyen el-Hasen ve eş-Şa'bî'nin görüşlerinden sonra, her kim mushaflar hakkında bir şeyler diyecek olursa, bunu hiç önemsemem," dedi.

Abdullah bize, İshâk b. İbrâhîm, Haccâc, Hammâd, Humeyd ve el-Hasen²⁰ vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

el-Hasen, mushafların satılmasını hoş karşılamıyordu. Mataru'l-Varrâk, bu konuda izin verinceye kadar onu sıkıştırmaktan vazgeçmedi.

Abdullah bize, Ebû Umeyr²¹ er-Remlî, Damra ve İbn Şevzeb vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Eyyûb'dan duydum, diyordu ki: "Bu, Matar ve Mâlik b. Dînâr'ın Şeyh'e (el-Hasen) kurdukları bir tuzaktan başka bir şey değildir.

Abdullah bize, Abdullah b. Saîd, İbn İdrîs, Dâvûd,²² Hişâm ve el-Hasen vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

el-Hasen, mushafın alınmasında ve satılmasında bir sakınca görmedi.

19 Muhammed: İbn Sîrîn kastedilmektedir.

20 el-Hasen: el-Hasen b. Ebû'l-Hasen el-Basrî kastedilmektedir.

21 Ebû Umeyr: Ahmed b. Hişâm kastedilmektedir.

22 Dâvûd: Dâvûd b. Ebî Hind kastedilmektedir.

Abdullah bize, Abdullah b. Saîd, Yahyâ b. Hakîm, İbn Ebî Adî, Dâvûd b. Ebî Hind ve eş-Şa'bî vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti: [202]

Yemin olsun ki onlar Allah'ın kitabını satmıyorlardı; fakat (onun yazılacağı) kâğıdı ve el emeklerini satıyorlardı.

Abdullah bize, Muhammed b. Zekeriyâ, Muhammed b. Kesîr, Şu'be, Dâvûd b. Ebî Hind ve eş-Şa'bî vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Allah'ın kitabını satmıyorlardı; fakat kâğıdı ve nakış malzemesini/mürekkebinin²³ satıyorlardı.

Abdullah bize, Muhammed b. İsmâîl el-Ahmesî, Vekî', Süfyân, Dâvûd b. Ebî Hind ve eş-Şa'bî vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Mushafları satmakta bir sakınca yoktur. Aslında (bununla), onun kâğıdı ve el emeği satılmış olur."

Abdullah bize, İshâk b. İbrâhîm, Haccâc, Hammâd ve Dâvûd b. Ebî Hind vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

eş-Şa'bî, mushafların satılmasında bir sakınca görmüyor ve "Sadece kâğıdı ve el emeği satılıyor," diyordu.

Abdullah bize, Abdullah b. Saîd, el-Mehâribî, İsmâîl b. Ebî Hâlid ve eş-Şa'bî vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Onlar, Allah'ın kitabını satmıyorlardı. Lakin kâğıdı ve el emeğini satıyorlardı.

Abdullah bize, el-Ahmesî, Vekî', Süfyân ve İsâ b. Ebî İzz'e vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

eş-Şa'bî benden mushaf satmamı istedi.

Abdullah bize, Ahmed b. Sinân, Abdurrahman, Süfyân ve İsâ b. Ebî İzz'e vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

eş-Şa'bî hâkimken, elimde de vasisi olduğum mushaf varken (mushafla ilgili hükmü sormak üzere) ona gittim. Bana: "Onu sat," dedi.

Abdullah bize, İshâk b. İbrâhîm b. Habîb, Hafs, Ca'fer ve babası vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Mushafların satın alınması ve onların yazılması için ücret verilmesinde bir sakınca yoktur.

23 Asıl nüshanın dipnotunda, شراف قال kelimesi için mürekkep açıklaması yapılmıştır.

- [203] Abdullah bize, Muhammed b. Beşşâr, Abdurrahman, Şu'be ve el-Hakem vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

el-Hakem, mushafların alınıp satılmasında bir sakınca görmüyordu.

Rehin Alınmış Mushafı Okumak

Abdullah bize, Muhammed b. Abdullah el-Mahramî ve Bîşr b. el-Hasen Ebû Mâlik vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Hişâm birine; bir kişinin rehin alınmış bir mushaftan kiraat etmesi hakkında bir soru sorduğunu [veya ona sorulduğunu] ve onun da: el-Hasen'den (naklen), "Ona faydası olacak işte budur," dediğini iddia etti.

MUSHAFIN TAŞINMASI

- [204] **Mushafların Askılı Çantada Taşınması Bâbı**

Abdullah bize, Hârûn b. İshâk, Muhammed b. Abdülvehhâb vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Süfyân, mushafları askılı çantada taşımamızı hoş karşılamadığını söyledi.

Abdullah bize, Ali b. Harb, Ebû Muâviye ve Yezîd b. Merdânebbe vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Ebû Bürde'yi binek üzerinde yolculuk yaparken gördüm. Hayvanın üzerinde siyah kadife(den bir örtü) vardı. Yanında da bir mushaf vardı. Onu neredeyse yanından hiç ayırmıyordu.

Kibleye Konulan Mushaf

Abdullah bize, İshâk b. İbrâhîm b. Yezîd, Ya'kûb yani İbn İshâk el-Hadramî, Zâide b. Kudâme, Ebû Avâne,²⁴ Husayf ve Mücâhid vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbn Ömer, önünde kılıç ve mushaf varken namaz kılmayı hoş karşılamıyordu.

Abdullah bize, Muhammed b. Süvâr, Ali b. Harb, İbn Fudayl ve Husayf vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

24 Arapçasında Avne şeklinde yazılmış olan bu isim muhtemelen hatalı yazılmıştır. Çünkü başka nüshalarda Avâne olarak kaydedilmiştir. (çev.)

İbn Ömer bir eve girdiğinde, secde mahalli olan kible tarafında mushaf veya başka bir şey asılı olarak görürse onu çekip alırdı. Sağ veya sol tarafta bulunursa onları bırakırdı.

Abdullah bize, Mûsâ b. Süfyân, Abdullah, Amr ve Mansûr vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbrâhîm, bir adamın namaz kıldığı yerde, namaz esnasında kible tarafında mushaf veya başka bir şey bulunmasını hoş karşılamıyordu.

Abdullah bize, Muhammed b. Beşşâr, Yahyâ, Süfyân, Mansûr²⁵ ve İbrâhîm vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti: [205]

Onlar, önlerinde mushaf dahi olsa, herhangi bir şey varken namaz kılmayı hoş karşılamıyorlardı.

Abdullah bize, Ahmed b. Sinân, Abdurrahman, Süfyân, Mansûr ve İbrâhîm vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Onlar, mescidin kiblesine bir şey köymayı hoş karşılamıyorlardı. Hatta mushafı dahi kerih görüyorlardı.

Abdullah bize, Ahmed b. Mufaddal, Hüseyim ve Ebû Hasîn vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbrâhîm, bir kişinin kible tarafında mushaf veya başka bir şey varken namaz kılmasını hoş karşılamıyordu.

Abdullah bize, Muhammed b. İbrâhîm b. Ebân, Bekir, Ebû Avâne ve Ebû Hasîn vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbrâhîm, önünde mushaf varken yahut asılı bir şey varken namaz kılmayı hoş karşılamıyordu.

Küfür Diyarına Mushafla Yolculuğa Çıkmak

Abdullah bize, Abdullah b. Saîd, İmrân b. Uyeyne, Leys, Sâlim ve İbn Ömer vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) düşman topraklarına Kur'an'la yolculuğa çıkmayı yasakladı ve "Kur'an'ın düşman eline geçmesinden endişe ederim," dedi.

Abdullah bize, Kesîr b. Ubeyd, İbn Ebî Fûdeyk, Abdullah yani İbn Nâfî, babası ve Abdullah b. Ömer vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

25 Mansûr: İbnü'l-Mu'temir es-Sülemî, 132 senesinde vefat etti.

Resulullah (sav.) düşman topraklarına Kur'an'la yolculuğa çıkmayı, düşman eline geçmesi endişesiyle yasakladı.

Abdullah bize, Kesîr b. Ubeyd, İbn Ebî Füdeyk, ed-Dahhâk, Osmân, Nâfi' ve İbn Ömer'in (yukarıda rivayet edilen) bu haberi (aynen) naklettiğini söyledi.

[206] Abdullah bize, Muhammed b. Beşşâr, Abdülvehhâb, Ubeydullah, Nâfi' ve İbn Ömer vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Nebî (sav.) Kur'an'la yolculuğa çıkmayı, düşman eline geçmesi endişesiyle yasakladı.

Abdullah bize, Abdullah b. Saîd, Muhammed b. Süvâr, Sehl b. Sâlih, Abde, Ubeydullah, Nâfi' ve İbn Ömer vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) düşman topraklarına Kur'an'la [Sehl ve Muhammed: Mushaflarla] yolculuğa çıkmayı, düşman eline geçmesi endişesiyle yasakladı.

Abdullah bize, Abdullah b. Saîd, Abde, Muhammed b. İshâk, Nâfi' ve İbn Ömer'in (yukarıda rivayet edilen) bu haberi Nebî'den (sav.) (aynen) naklettiğini söyledi.

Abdullah bize, amcası,²⁶ el-Ka'nebî,²⁷ Abdullah, Nâfi' ve İbn Ömer vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Nebî (sav.): "Düşman memleketlerine (giderken yanınıza) Kur'an'dan herhangi bir bölüm almayın," buyurdu.

Abdullah bize, el-Ahmesî, Vekî, Abdullah, Nâfi' ve İbn Ömer vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) düşman topraklarına mushaflarla yolculuğa çıkmayı, onların (düşman) eline geçmesi endişesiyle yasakladı.

Abdullah bize, İshâk b. İsmâîl el-Kâfilâî, İshâk b. Süleymân, Ubeydullah, Nâfi' ve İbn Ömer vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) şirk topraklarına mushaflarla yolculuğa çıkmayı, Kur'an'dan bir şeyleri ellerine geçirmeleri endişesiyle yasakladı.

Abdullah bize, Hârûn b. Süleymân, Abdurrahman b. Mehdi el-Ezdi, Mâlik b. Enes, Abdullah b. Ömer, Nâfi' ve İbn Ömer vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

26 Amcası: Muhammed b. el-Eş'as kastedilmektedir.

27 el-Ka'nebî: Abdullah b. Mesleme b. Ka'neb kastedilmektedir.

Resulullah (sav.) düşman topraklarına mushaflarla yolculuğa çıkmayı, düşman eline geçmesi endişesiyle yasakladı.

Abdullah bize, el-Hüseyn b. Ali b. Mihrân, Ravh b. Ubâde, Mâlik, Nâfi' ve İbn [207] Ömer vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) düşman topraklarına Kur'an'la yolculuğa çıkmayı yasakladı.

Abdullah bize, Ca'fer b. Muhammed el-Varrâk, Hâlid b. Muhalled, Mâlik, Nâfi' ve İbn Ömer vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) düşman topraklarına Kur'an'la yolculuğa çıkmayı, Kur'an'dan bir şeyleri ele geçirmeleri endişesiyle yasakladı.

Abdullah bize, Ebü't-Tâhir, İbn Vehb, Mâlik, Nâfi' ve Abdullah b. Ömer vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) düşman topraklarına Kur'an'la yolculuğa çıkmayı, düşman eline geçmesi korkusuyla yasakladı.

Abdullah bize, Sa'dân b. Nasr, Mûsâ b. Dâvûd, Züheyr, Yahyâ b. Saïd, Nâfi' ve İbn Ömer vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) düşman topraklarına Kur'an'la yolculuğa çıkmayı, düşman eline geçmesi endişesiyle yasakladı.

Abdullah bize, amcası,²⁸ Ahmed b. Yûnus, Züheyr, Mûsâ b. Ukbe, Nâfi' ve İbn Ömer vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) düşman topraklarına Kur'an'la yolculuğa çıkmayı, düşman eline geçmesi endişesiyle yasakladı.

Abdullah bize, Mûsâ b. Abdurrahman el-Halebî, Muhammed b. Seleme, Muhammed b. İshâk, Nâfi' ve İbn Ömer vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah'ın (sav.) düşman topraklarına Kur'an'la yolculuğa çıkmayı yasakladığını işittim.

Abdullah bize, amcası,²⁹ İbn Kesîr, Süfyan, Eyyûb, Nâfi' ve İbn Ömer vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbn Ömer: "Resulullah (sav.) düşman topraklarına mushafla yolculuğa çıkmayı yasakladı. Dolayısıyla: 'Ben, onlardan birinin Kur'an'ı ele geçirmelerinden korkarım,' dedi."

28 Amcası: Muhammed b. el-Eş'as kastedilmektedir.

29 Amcası: Muhammed b. el-Eş'as kastedilmektedir.

Abdullah bize, Hârûn b. Süleymân, Müemmil, Süfyân, Leys, Nâfi' ve İbn Ömer vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbn Ömer: "Resulullah (sav.) düşman topraklarına Kur'an'la yolculuğa çıkmayı, Kur'an'dan bir şeyleri ele geçirmeleri endişesiyle yasakladı," dedi ve devamında: "Bunu, Ömer tüm şehirlere (genelge olarak) yazdı," dedi.

Abdullah bize, Üseyd, el-Hüseyn ve Süfyân'ın (yukarıda rivayet edilen) bu haberi (aynen) naklettiğini söyledi.

Abdullah bize, Mûsâ b. Abdurrahman el-Mesrûkî, Hüseyin, Zâide, Leys b. Ebî Süleym, Nâfi' ve İbn Ömer vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Nebî (sav.): "Düşman topraklarına Kur'an'la yolculuğa çıkmayın. Ben Kur'an'ın onlardan bir kimsenin eline geçmesinden korkarım," buyurdu.

Abdullah bize, Abdullah b. Saîd, el-Mehâribî, Leys, Nâfi' ve İbn Ömer vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

(Nebî (sav.): "Düşman topraklarına Kur'an'la yolculuğa çıkmayın. Ben Kur'an'ın onlardan birinin eline geçmesinden korkarım."

Abdullah bize, el-Ahmesî, İbn Fadl, Leys, Nâfi' ve İbn Ömer vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.): "Düşman topraklarına Kur'an'la yolculuğa çıkmayın. Ben onu ele geçirmelerinden endişe ederim," buyurdu.

Abdullah bize, Zıyâd b. Yahyâ Ebû'l-Hattâb, Ali b. el-Hüseyn ed-Dirhemî, el-Mu'temir, Leys, Nâfi' ve İbn Ömer vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Nebî (sav.): "Düşman topraklarına Kur'an'la yolculuğa çıkmayın. Ben Kur'an'ın onlardan bir kimsenin eline geçmesinden korkarım," buyurdu. [(Abdullah) Ali (b. el-Hüseyn ed-Dirhemî, arada el-Mu'temir olmaksızın) Leys'ten (rivayet ettiğini) söyledi.]

Abdullah bize, Ali b. Harb, Ebû Muâviye, Haccâc, Nâfi' ve İbn Ömer vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Nebî (sav.) düşman topraklarına Kur'an'la yolculuğa çıkmayı yasakladı.

Abdullah bize, Muhammed b. Osmân el-İclî, Ubeydullah, İbn Ebî Leylâ, Nâfi' ve İbn Ömer vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) düşman endişesinden dolayı, Kur'an'la yolculuğa çıkmayı yasakladı.

Abdullah bize, Eyyûb b. Muhammed el-Vezzân, Süfyân, Eyyûb, Nâfi' ve İbn [209] Ömer vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

(Nebî (sav.): "Düşman topraklarına Kur'an'la yolculuğa çıkmayın. Ben Kur'an'ın düşmanın eline geçmesinden korkarım."

Abdullah bize, el-Müemmil³⁰ b. Hişâm, el-Hasen b. Muhammed b. es-Sabâh, İsmâîl, Eyyûb, Nâfi' ve İbn Ömer vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.): "Kur'an'la yolculuğa çıkmayın. Ben Kur'an'ın düşman eline geçmesinden korkarım," buyurdu.

Abdullah bize, Yûnus b. Habîb, Ebû Dâvûd, Cüveyriye, Nâfi' ve İbn Ömer vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) düşman eline geçmesi endişesinden dolayı Kur'an'la yolculuğa çıkmayı yasakladı.

Abdullah bize, amcam Muhammed b. el-Eş'as, Ahmed b. Yûnus, Leys b. Sa'd, Nâfi' ve İbn Ömer vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) düşman topraklarına Kur'an'la yolculuğa çıkmayı, onu düşmanın ele geçirmesi endişesiyle yasaklıyordu.

Abdullah bize, Muhammed b. Yahyâ, el-Heysem, İbrâhîm, Haccâc, Abdülazîz b. Müslim, Abdullah b. Dînâr ve İbn Ömer vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Nebî (sav.) düşman topraklarına Kur'an'la yolculuğa çıkmayı, onu düşmanın ele geçirmesi endişesiyle yasakladı. [el-Heysem dedi ki: "Onu ele geçirmeleri endişesiyle."]

Abdullah bize, İsmâîl b. İshâk, Süleymân b. Harb, Abdülazîz el-Kasmeli,³¹ babası ve İbn Ömer vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) düşman topraklarına Kur'an'la yolculuğa [210] çıkmayı, onu düşmanın ele geçirmesi endişesiyle yasakladı.

Abdullah bize, Ziyâd b. Eyyûb, Hüseyim, Mansûr ve el-Hasen vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

30 el-Müemmil: Muhtemelen doğrusu Müemmil'dir.

31 el-Kasmeli: Bu kişi Abdülazîz b. Müslim Ebû Zeyd el-Mervezî el-Basrî'dir. Bk. *Tehzîbü't-Tehzîb*, 6: 356.

el-Hasen, Rum diyarına mushafla yolculuğa çıkmayı hoş karşılamıyordu.

Abdullah bize, el-Abbâs b. el-Velid b. Mezîd, babası ve el-Evzâî vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Nebî (sav.), düşman topraklarına mushaflarla gazaya çıkmayı, kâfirlerin eline geçmemesi için yasakladı.

Kâfirin Kabıyla Birlikte Mushafı Tutması

Abdullah bize, Muhammed b. Beşşâr, Yahyâ, Şu'be ve el-Kâsım el-A'rec vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Saîd b. Cübeyr'e, İsfahân'da hizmet eden Mecusi bir çocuk vardı. Mushafı ona kabıyla beraber getiriyordu.

Abdullah bize, Muhammed b. Süvâr, Abdüsselâm, Ebû Hâlid ed-Dâlânî ve el-Kâsım b. Muhammed vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Saîd b. Cübeyr'i bir mushafı okurken gördüm. (Okumasını bitirdikten) sonra o mushafı hizmetini gören Mecusi çocuğa kabıyla beraber verdi.

Hayızlı ve Cünüp Olanların Mushafı Kabıyla Tutması

Abdullah bize, Muhammed b. Beşşâr, Abdü'lâ, Hişâm ve el-Hasen vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

el-Hasen, cünüp bir kişinin mushafı kabıyla beraber tutmasında veya bir yerden bir yere taşımasında bir sakınca görmüyordu.

Abdullah bize, Muhammed b. Abdullah b. el-Hasen, Ebû Süfyân ve en-Nu'mân vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Süfyân: "Cünübün, hayızlının ve küçük çocuğun mushafı kabıyla beraber tutmasında bir sakınca yoktur," dedi.

[211] Abdullah bize, Hârûn b. İshâk, Ali b. Muhammed b. Ebû'l-Hasib, Vekî, Eymen b. Nâbil ve Atâ vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Hayızlı bir kimsenin mushafı kabıyla beraber tutmasında bir sakınca yoktur.

Abdullah bize, Muhammed b. Seleme el-Murâdî, İbn Vehb, Hamza b. Abdülvâhid ve Alkame b. Ebî Alkame vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Alkame, Saîd b. el-Müseyyeb'e hayızlı olan ve korkan bir kişinin (Kur'an ayetlerinin) yazılı olduğu (muska gibi) bir şeyi

takmasını(n hükmünü) sordu. (O da cevaben): “Eğer görünmeyen herhangi bir yerinde taşırsa onu taşıyana bir zarar vermez,” (dedi.) [Ebû Bekir dedi ki: “Deriye sarılmış olarak.”]

Abdullah bize, Üseyd b. Âsım, el-Hüseyn, Süfyân, Ebû Abdülkerim ve İbrâhîm vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbrâhîm, hayızlı ve cünûp olan kişilerin ele alacakları şey(-lerden bahsetti) ve (söz) *humra* (kılıf içerisindeki Kur'an) kelimesini içeren rivayete geldi. (O rivayete göre) (Âişe) dedi³² ki: “Ben hayızlıyım. Resulullah (sav.) da: ‘O senin elinde değil ki! (Getir,) dedi.’”

Abdullah bize, Üseyd, el-Hüseyn, Süfyân, el-A'meş, Sâbit b. Ubeyd, el-Kâsım b. Muhammed ve Âişe vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Nebî (sav.) Âişe'ye: “Bana *humrayı* (kılıf içerisindeki Kur'an'ı) getirir misin?” dedi. O da: “Ben hayızlıyım,” deyince Nebî (sav.): “Hayzın elinde değil ki!” buyurdu.

Zekerine Dokunan Kişi Mushafa El Sürebilir mi?

Abdullah bize, Ebû't-Tâhir, İbn Vehb, Mâlik, İsmâil b. Muhammed b. Sa'd b. Ebî Vakkâs ve Mus'ab b. Sa'd vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Ben Sa'd b. Ebî Vakkâs'a mushaf tutuyordum. (Zekerimi) kaşıdım. Sa'd: “Zekerine mi dokundun?” dedi. Ben de: “Evet,” dedim. Dedi ki: “Kalk ve abdest al.” Ben de kalktım, abdest alıp geri geldim.

Abdullah bize, Muhammed b. Beşşâr, Ebû Âmir, Şu'be, Ziyâd b. Feyyâz ve Mus'ab vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Ben babama mushaf alıyordum/taşıyordum. (Bu arada) zekerimi kaşıdım. Babam: “Elbisenin üzerinden de kaşıyabildirdin,” dedi.

Abdullah bize, Muhammed b. Âsım, Ebû Dâvûd, Şu'be, Ziyâd b. Feyyâz, Mus'ab [212] b. Sa'd vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Babama mushaf tutuyordum. Zekerimi kaşıdım. Babam dedi ki: “Derini sıyrıncaya kadar yapsaydın ya! Yani elbisenin üzerinden (yapsaydın).” Sonra da: “Kalk ve abdest al,” dedi.

32 Dedi: Âişe kastedilmektedir. Bk. *Müsned-i İmâm Ahmed*, 2: 70.

Abdullah bize, İshâk b. İbrâhîm, Ebû Âsım, İbn Cureyc, el-Hasen b. Minâ ve Mu-câhid vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın oğullarından birinin haber verdiği-ne göre, bir kişi Sa'd b. Ebî Vakkâs'a, Kur'an'ı ezberlemesi için mus-hafı elinde onu(n görebileceği şekilde) tutuyordu. (Bu kişi): «Zekerim kaşındı ve onu kaşındım. Sa'd elimi oraya soktuğumu görünce: "Zekerine mi dokundun?" dedi. Ben: "Evet," dedim. (Bunun üzerine bana): "Kalk ve abdest al," dedi diye bildirdi.»

Abdullah bize, Ebû Abdurrahman el-Ezremî, Yezîd b. Hârûn, İbn Ebî Hâlid³³ ve ez-Zübeyr b. Adî [zannedersem bu kişi Mus'ab'dır] vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Babama mushaf tutuyordum. Zekerime dokundum. (Bu-nun üzerine): "Elini yıka," dedi.

Abdesti Olmayan Kimsenin Mushafa Dokunması

Abdullah bize, Ahmed b. Habbâb el-Hımyerî, Ebû Sâlih el-Hakem b. el-Mübârek el-Hâşitî, Muhammed b. Râşid, İsmâil el-Mekkî, el-Kâsım b. Ebî Bezze ve Osmân b. Ebî'l-Âs vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah'ın beni sorumlu tuttuğu şey: "Temiz değilsen mushafa dokunma," (şeklinde) idi.

Abdullah bize, Ebû't-Tâhir, İbn Vehb, Mâlik ve Abdullah b. Ebî Bekir b. Muham-med b. Amr b. Hazm vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.), Amr b. Hazm'a yazdığı mektupta: "Kur'an'a temiz olmayanlar dokunmasın," (diyordu.)

[213] Abdullah bize, Hârûn b. İshâk, Ali b. Muhammed b. Ebî'l-Hasîb ve Vekî' vasıta-sıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Süfyân, abdesti olmayan kişinin mushafa dokunmasını hoş karşılamıyordu.

Abdullah bize, Muhammed b. Zekerıyyâ, Ebû Recâ, İsrâil ve Ebû'l-Hüzeyl³⁴ vası-tasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Ebû Ruzeyn'in yanına vardım. Bana, mushaftan Kur'an okumamı emretti. Ben bevletmiştim (bu yüzden onun isteği-ni) reddettim. İbrâhîm ile karşılaştım ve ona bu olayı anlat-tım. O da: "İyi yapmışsın," dedi.

33 İbn Ebû Hâlid: Bu kişi İsmâil b. Ebî Hâlid'dir.

34 Ebû'l-Hüzeyl: Bu kişi Gâlib b. el-Hüzeyl el-Evdî Ebû'l-Hüzeyl'dir.

Abdullah bize, Hârûn b. İshâk, Ali b. Muhammed b. Ebi'l-Hasib, Vekî', Ali b. Sâlih ve Gâlib Ebû'l-Hüzeyl vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Ebû Ruzeyn benden, abdestim yokken mushafı açmamı istedi. Bunu İbrâhîm'e sordum, o da mushafı açmamı hoş karşılamadı.

Abdullah bize, Mûsâ b. Süfyân, Abdullah, Amr, el-Mugîre ve İbrâhîm vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbrâhîm, cünüp olan kişinin, üzerinde ayet yazılı olduğu için dirheme dokunmasını hoş karşılamıyordu. Veya abdestin yokken ona dokunmanı (hoş karşılamıyordu.)

Abdullah bize, Ahmed b. Sinân, Abdurrahman, Süfyân, Mansûr ve İbrâhîm vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Abdesti olmayan kişinin beyaz dirheme dokunmasını, elbise üzerinden hariç olmak üzere hoş karşılamıyordu.

Abdullah bize, Ali b. Muhammed b. Ebi'l-Hasib, Vekî', Süfyân, Hammâd ve İbrâhîm vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbrâhîm: "Abdesti olmayan kişi, elbisesi üzerinden hariç olmak üzere, beyaz dirheme dokunmasın," dedi.

Abdullah bize, Ali, Vekî', Süfyân ve Ebû'l-Heysem el-Murâdî vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbrâhîm'e, abdesti olmayan kişinin beyaz dirheme dokunmasını sordum. Bunu hoş karşılamadı.

Abdullah bize, Yûnus b. Habîb, Ebû Dâvûd, Şu'be ve Hammâd vasıtasıyla şöyle [214] dediğini rivayet etti:

İbrâhîm'e, abdesti olmayan kişinin beyaz dirheme dokunmasını sordum. Bunu hoş karşılamadı ve: "Onda Kur'an'dan bir sure yok mu?" dedi.

Abdullah bize, Ali b. Ebi'l-Hasib, Vekî', er-Rebî' b. Sabîh ve el-Hasen vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

el-Hasen, bunda bir sakınca yok derken, İbn Sîrîn, hoş karşılamadı.

Abdullah bize, Muhammed b. Beşşâr, Abdûla'lâ, Hişâm ve el-Hasen vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

el-Hasen bunda bir sakınca görmüyordu.

Abdullah bize, Muhammed b. Beşşâr, Abdûla'lâ, Hişâm ve Muhammed vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Muhammed, üzerinde Allah'ın kitabı(ndan ayetlerin) olduğu dirhemleri satın almayı ve onlarla alışveriş yapmayı hoş karşılamıyordu.

Abdullah bize, Muhammed b. Beşşâr, Abdüla'lâ, Hişâm ve el-Kâsım b. Muhammed vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Muhammed, temiz olmayanın Kur'an'a dokunmasını hoş karşılamıyordu.

Abdullah bize, İshâk b. İbrâhîm b. Zeyd, Haccâc ve Yezîd b. İbrâhîm vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Muhammed, üzerine قُلْ هُوَ اللَّهُ أَخَذَ şeklinde İhlâs suresi nakşedilmiş olan dirhem-i haccâcilerle alışveriş yapmayı ve onların alınıp satılmasını hoş karşılamıyordu. Yine aynı şekilde, üzerine قُلْ هُوَ اللَّهُ أَخَذَ şeklinde İhlâs suresi nakşedilmiş olan dinarları (alışverişte kullanmayı da) doğru bulmuyordu. (Devamında da): "el-Hasen bunda bir sakınca görmüyordu," dedi.

Abdullah bize, Muhammed b. Beşşâr, Muâz, İbn Avn ve Muhammed vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Muhammed, kâfirlere ve başkalarına beyaz dirhemleri satmayı hoş görmüyordu. (Bu konuda epey) kelim etti.

Abdullah bize, Abdullah b. Saîd, Abdüsselâm ve İshâk b. Abdullah b. Ebî Ferve vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Ömer b. Abdülazîz'e: "Şu beyaz dirhemleri keşke değiştirseydiniz. Çünkü onlar Yahudilerin, Hristiyanların ve cünüp olanların eline geçiyor ve onda Allah'ın kitabı(ndan ayetler) var," dedim. O da: "And olsun ki beni (dirhemleri değiştirmeye) sevk eden şey, ahalinin bize Rabbimizin tevhidi ve Nebîmizin ismini niye kaldırdın diye karşı çıkmalarıdır," dedi.

[215] Abdullah bize, Ebû't-Tâhir ve İbn Vehb vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Mâlik dedi ki: "Mushaf, ne kılıfıyla ne de bir yastığın üzerinde temiz olanlardan başkası tarafından taşınır."

Abdesti Olmayanın Mushafa Dokunmasına İzin Verilmesi

Abdullah bize, Hârûn h. İshâk, Vekî', Ali b. Sâlih, Ömer b. Saîd, bir adam ve Saîd b. Cübeyr vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Vâkıa, 56/78. ayeti olan *فِي كِتَابٍ مُّكْتُونٍ* ifadesi, semadaki bir kitaptan bahseder. (Devamındaki) *لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ* ayeti(nin söz konusu ettiği) ise meleklerdir. Sizin şu (elinizdeki) kitabınıza gelince temiz olan da olmayan da ona dokunur.

Abdullah bize, Muhammed b. Beşşâr, Yahyâ ve Ebû'l-Verkâ vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Sâid b. Cübeyr'in, büyük veya küçük abdest bozduktan sonra su isteyip onunla yüzünü ve kollarını mesh ettikten sonra, mushafı eline aldığını işittim.

Abdullah bize, Hârûn b. İshâk, Ali b. Muhammed b. Ebi'l-Hasib, Vekî, el-Hasen b. Sâlih, Mutarref ve Âmir vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Cünüp olmadıkça Kur'an'a dokunulur.

Abdullah bize, Muhammed b. Beşşâr, Muhammed, Şu'be, el-Hakem, Hammâd ve bir adam vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Temiz olmadan da mushafa dokunulur. Sonra Hammâd ve ismi verilmeyen bir kişi ikisi birden: "Kabının içerisinde olursa bunda bir sakınca kalmaz," dedi.

Müstehâzanın³⁵ Mushafa Dokunması

Abdullah bize, Muhammed b. Beşşâr, Ravh, Hişâm ve el-Hasen vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İstihâze³⁶ özü olan kadın (*müstehâza*), eşiyle birleşir, sonra da (gusül) abdest(i) alır, namaz kılar ve mushaf okur. Her işinde temiz kadınlar gibi davranır.

Abdullah bize, Hârûn b. İshâk, Ali b. Muhammed b. Ebi'l-Hasib, Vekî, Süfyân, [216] Mansûr ve İbrâhîm vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbrâhîm, müstehâza olan kişinin mushafa dokunmasını hoş görmedi.

Abdullah bize, Ya'kûb b. Süfyân, Ebû Nuaym, Süfyân, Mansûr ve İbrâhîm vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbrâhîm, müstehâza olan kişinin oruç tutmasını, eşiyle birleşmesini ve mushafa dokunmasını hoş karşılamadı, ancak namaz kılabilir, dedi.

35 Bu konuda, Bk. *Sahîhu Buhârî*, "Kitâbü'l-Hayz".

36 Kadınların görmüş oldukları âdet ve loğusalık kanı dışında, rahim içi damarlarından bir hastalık veya yapısal bozukluk sebebiyle gelen kana istihâze denir. (çev.)

Abdullah bize, Abdullah b. es-Sabâh, el-Mu'temir, babası, el-Mugîre ve İbrâhîm vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbrâhîm dedi ki: "Şebbâk,³⁷ müstehâza mushafı eline alabilir, dedi." Müstehâzanın eşi(yle birleşmesi) konusunda ne dersin, dediklerinde ise İbrâhîm: "Gördüğümüz kadarıyla onu hoş karşılamazdı," dedi.

Çarşaf Üzerine Konulan Mushaf

Abdullah bize, İshâk b. Şâhîn, Hâlid, Dâvûd, el-Abbâs ve Ubeyd b. Umeyr vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Ubeyd, Âişe'ye haber göndererek dedi ki: "Üzerinde cima edilen çarşafın üstünde Kur'an okumama ne dersin?" Âişe: "Okumayı engelleyen nedir ki! Eğer (çarşaf üzerinde) bir şey görmüşsen onu yıka, dersen ovala ve lüzum görürsen [veya "şüphelenmişsen"] üzerine su serp," dedi. [Ebû Bekir dedi ki: "Görüşüme göre Ubeydullah, Âişe'ye haber gönderdi. (Yüz yüze görüşme olmadı.)]

Ahduallah bize, Ziyâd b. Eyyûb, İbâd, Dâvûd, Abdullah ve Ubeyd vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Ubeyd, Âişe'ye haber gönderdi ve: "Bir kişi üzerinde cima ettiği çarşafta mushaf okuyabilir mi?" diye sordu. Âişe de: "Bunda ne sakınca var. Eğer bir şey görmüşsen yıka, dersen ovala ve herhangi bir şüphen varsa üzerine su serp," dedi.

Abdullah bize, Muhammed b. Beşşâr, Yahyâ, İbn Cüreyc ve Atâ vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Bir kişi İbn Abbâs'a: "Mushafı üzerinde cima ettiğim çarşafın üzerine koyayım mı?" dedi. O da: "Evet, (bunda bir sakınca yok)" dedi.

Abdullah bize, Ebû't-Tâhir, İbn Vehb ve Mâlik vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Mâlik, mushaf ne kılıfıyla ne de bir yastığın üzerinde, temiz olanlardan başkası tarafından taşınmaz. Caiz olsaydı, onu bir çanta içerisinde taşırdı. Burada hoş karşılanmayan, elin mushafı kirletecek bir şeyi taşıyor olmasıdır. Ancak, mushafı taşıyanın temiz olmamasının hoş karşılanmaması, Kur'an'ın değerine ve azametine riayet içindir.

37 Şebbâk: Bu kişi Şebbâk ed-Dabbî el-Kûfî el-A'mâ Bk. *Tehzîbü't-Tehzîb*, 4: 302.

Mushafın Yere Konulması

Abdullah bize, Ebü't-Tâhir, İbn Vehb, Süfyân es-Sevrî, Muhammed b. ez-Zübeyr ve Ömer b. Abdülazîz vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.), yerde Allah'ın zikri yazılı bir mektup gördü ve: "Bunu (buraya) kim koydu," dedi. Ona Hişâm'ın koyduğu söylendi. (Bunun üzerine:) "Bunu yapana Allah lanet etsin. Allah'ın zikrini layık olmadığı yere koymayın," dedi. Muhammed b. ez-Zübeyr dedi ki: "Ömer b. Abdülazîz'in, duvara yazı yazan bir oğlu vardı. (Bu yaptığından dolayı) onu dövdü."

Kârî Mushaftan Okuyarak İmamlık Yapabilir mi?

Abdullah bize, Muhammed b. Âmir b. İbrâhîm, babası Âmir b. İbrâhîm, Nehşel b. Saîd, ed-Dahhâk ve İbn Abbâs vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Müminlerin Emîri Ömer (ra.) insanları, mushaftan okuyarak imamlık yapmaktan menetti. Bize de buluş çağına ermemiş olanların peşinde namaz kılmayı yasakladı.

Abdullah bize, Abdullah b. Saîd, Ebû Hâlid, İbn Ebî Arûbe, Katâde ve İbnü'l-Müseyyeb vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Bir kişinin ezberinde bir geceyi ikame edecek kadar ayet varsa, onu tekrarlayarak okur. (Namazdayken) mushaftan (bakarak) okumaz.

Abdullah bize, İbn Ebü'l-Hasîb,³⁸ Vekî', Hişâm ed-Destuvâî, Katâde ve Saîd b. el-Müseyyeb vasıtasıyla (yukarıdaki rivayetin) benzerini nakletti.

Abdullah bize, Muhammed b. Yahyâ, Vehb b. Cerîr, Hişâm, Katâde, Saîd ve el-Hasen vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Saîd ve el-Hasen, ramazanda namaz haklarında dediler ki: "Kur'an'dan ezberinde olanları tekrar edersin. Ramazan gesesini ikame edecek kadar ezberinde okuyacağın ayet varsa mushaftan (bakarak) okumazsın."

Abdullah bize, Muhammed b. Beşşâr, Muhammed ve Şu'be vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Katâde'nin, Saîd b. el-Müseyyeb'den naklen bir kişiyle ilgili olarak, ramazanda namaz kılariken mushaftan (bakarak)

38 İbn Ebü'l-Hasîb: Bu kişi Ali b. Muhammed h. Ebî'l-Hasîb'dir.

okuduğunu söylerken işittim. (Sonrasında da): “Ramazan gecesinde ezbere okuyacağı ayetler varsa onları okusun,” dedi.

Abdullah bize, Abdullah b. Saîd, el-Mehâribî, Leys ve Mücâhid vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Mücâhid, bir kişinin mushaftan (okuyarak) imam olmasını hoş karşılamazdı.

Abdullah bize, Üseyd, el-Hüseyn, Süfyân, Leys ve Mücâhid vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Mücâhid, insanların Ehl-i kitaba benzemelerini; yani bir kişinin mushaftan (okuyarak) insanlara imam olmasını hoş karşılamıyordu.

Abdullah bize, Ya'kûb b. Süfyân, Ebû Nuaym, Süfyân, Leys, Mücâhid, el-A'meş ve İbrâhîm vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

el-A'meş ve İbrâhîm, mushaftan (okuyarak) imam olmayı hoş görmediler.

Abdullah bize, Ali b. Ebî'l-Hasib, Vekî', Süfyân, el-A'meş ve İbrâhîm vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbrâhîm, mushaftan (okuyarak) imam olmayı hoş görmedi ve “Ehl-i kitaba benzeme,” dedi.

Abdullah bize, Abdullah b. Saîd, Ebû Hâlid, el-A'meş ve İbrâhîm vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Onlar, mushaftan (okuyarak) imam olmayı, Ehl-i kitaba benzerler endişesiyle hoş görmüyorlardı.

Abdullah bize, Ahmed b. Sinân, Ebû Muâviye, el-A'meş ve İbrâhîm vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Onlar, bir kişinin mushaftan (okuyarak) imam olmasını, Ehl-i kitaba benzemenin çok güçlü bir mekruh olmasından dolayı hoş görmüyorlardı.

[219] Abdullah bize, Hârûn b. İshâk ve Ali b. Harb, İbn Fudayl, Mugîre³⁹ ve İbrâhîm vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbrâhîm, bir kişinin mushaftan okuyarak bir topluluğa imam olmasını hoş karşılamadı.

Abdullah bize, Mûsâ b. Süfyân, Abdullah, Amr, el-Mugîre ve İbrâhîm vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

39 Mugîre: Muhtemelen doğrusu el-Mugîre olmalıdır.

İbrâhîm, bir kişinin mushafa bakarak bir topluluğa imam olmasını hoş karşılamıyordu.

Abdullah bize, Üseyd b. Âsım, Saïd b. Âmir, Şu'be, Mugîre⁴⁰ ve İbrâhîm vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbrâhîm, mushaftan (bakarak) imamlık yapmayı hoş karşılamıyor ve "Ehl-i kitaba benzerler," diyordu.

Abdullah bize, Ali b. Muhammed b. Ebi'l-Hasib, Vekî', Süfyân, Ayyâş el-Âmirî ve Süveyd b. Hanzale el-Bekrî vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Süveyd, bir topluluğa mushaftan (okuyarak) imamlık yapan bir adama rast geldi ve onu tekmeleyerek dövdü.

Abdullah bize, Muhammed b. Miskîn, el-Feryâbi Muhammed b. Yûsuf, Süfyân, Ayyâş el-Âmirî ve Süveyd b. Hanzale vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Süveyd, bir topluluğa mushaftan (okuyarak) imamlık yapan bir adama rast geldi. Ramazanda bunu hiç hoş karşılamadı ve mushafı uzaklaştırdı.

Abdullah bize, Ali b. Ebi'l-Hasib, Vekî', Süfyân, Atâ b. es-Sâib ve Ebû Abdurrahman es-Sülemî vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Ebû Abdurrahman, mushaftan (okuyarak) imam olmayı hoş görmedi.

Abdullah bize, Ali b. Ebi'l-Hasib, Vekî', Hişâm ed-Destuvâi, Katâde ve el-Hasen vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

el-Hasen, bir kişinin mushaftan (okuyarak) imam olmasını hoş görmedi ve "Hristiyanların yaptığı gibi (yapmayın)!" dedi.

Abdullah bize, Muhammed b. Medeviyye⁴¹ et-Tirmizî, Abdurrahman b. Abdul- [220]
lah er-Râzî yani ed-Deşteki, Ebû Ca'fer ve Rebî' vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Onlar, birinin mushaftan (okuyarak) imam olmasını hoş karşılamıyorlar ve (mihrapta) iki imam (var) diyorlardı.

Mushaftan Okuyarak İmamlık Yapmaya İzin Verilmesi

Abdullah bize, Abdullah b. Saïd, İbn İdrîs, Şu'be, Abdurrahman b. el-Kâsım,⁴² babası ve Âişe vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

40 Mugîre: Muhtemelen doğrusu el-Mugîre olmalıdır.

41 İbn Medeviyye: Bu kişi Muhammed b. Ahmed b. Hüseyin b. Medeviyye el-Kuraşî Ebû Abdurrahman et-Tirmizî'dir. Bk. *Hülâsatü Tehzîbi'l-Kemâl*, (el-Hayriye Matbaası), s. 277.

42 el-Kâsım: el-Kâsım b. Muhammed kastedilmektedir.

Âişe'ye bir kölesi mushaftan (okuyarak) imamlık yapıyordu.

Abdullah bize, Muhammed b. Yesâr, Muhammed, Şu'be, Abdurrahman b. el-Kâsım, babası ve Âişe (ra.) vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Âişe'ye bir hizmetçisi mushaftan (okuyarak) imamlık yapıyordu.

Abdullah bize, Muhammed b. es-Sikkîn, Osmân b. Ömer, Yûnus, ez-Zührî ve el-Kâsım vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Âişe, ramazanda ve diğer zamanlarda namaz kılarken mushaftan okuyordu.

Abdullah bize, Muhammed b. Seleme el-Murâdî, İbn Vehb, Yûnus, İbn Şihâb ve el-Kâsım vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Âişe, ramazanda namaz kılarken mushaftan okuyordu.

Abdullah bize, Abdullah b. Saîd, İbn Aliyye, Eyyûb ve el-Kâsım b. Muhammed vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Bir köle Âişe'ye imam oluyor ve mushaftan okuyordu.

[221] **Abdullah bize, İshâk b. İbrâhîm, Süleymân, Hammâd ve Eyyûb⁴³ vasıtasıyla (yukarıdaki rivayetin) aynısını nakletti.**

Abdullah bize, Ahmed b. Saîd b. Bişr, Abdullah b. Vehb, Cerîr b. Hâzim, Eyyûb es-Sahtiyânî ve İbn Ebî Mûleyke vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Nebî'nin (sav.) eşi Âişe'ye, hizmetçisi Zekvân, mushaftan (okuyarak) imamlık yapıyordu.

Abdullah bize, Ali b. Muhammed b. Ebî'l-Hasib, Vekî', Hişâm, Urve, Ebû Bekir b. Ebî Mûleyke ve Âişe vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Âişe, kölesi olan bir hizmetçisine, kendisinin ölmesinden sonra özgür olacağı taahhüdünü verdi. (İşte bu kişi) Âişe'ye, ramazan ayında mushaftan (okuyarak) imamlık yapıyordu.

Abdullah bize, Hârûn b. İshâk, Abde, Hişâm, bir adam ve Âişe vasıtasıyla (yukarıdaki rivayetin) aynısını nakletti.

Abdullah bize, Ali b. Ebî'l-Hasib, Vekî', er-Rebî'⁴⁴ ve el-Hasen vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

(İnsanlara ezberinden okuyacak) bir şey bulamadığı zaman mushaftan (okuyarak) imamlık yapmakta bir sakınca yoktur.

43 Eyyûb: Eyyûb es-Sahtiyânî kastedilmektedir.

44 er-Rebî': er-Rebî' b. Sabîh kastedilmektedir.

Abdullah bize, Abdullah b. Muhammed b. Hallâd, Yezîd, Mübârek ve el-Hasen vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

el-Hasen, okuduğu şeyi tekrar edip duran, kendisine ramazanda imamlık yapan ve ezberinde de fazla bir şey yoksa (imamlık esnasında) mushaftan okuyan bir kişinin yanında olmasını normal karşılıyordu.

Abdullah bize, Hârûn b. İshâk, İbn Fadl, İsmâil b. Müslim ve el-Hasen vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Mushaftan okuyarak imamlık yapmakta bir sakınca yoktur.

Abdullah bize, Üseyd b. Âsım, Abdullah b. Hamrân, el-Eş'as ve el-Hasen vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

el-Hasen, bir kişinin bir topluluğa, mushaftan (okuyarak) imamlık yapmasında bir sakınca görmüyordu.

Abdullah bize, Hârûn b. Süleymân, Ebû Âmir, Rebâh ve Atâ vasıtasıyla şöyle [222] dediğini rivayet etti:

Atâ, namazda mushaftan okumakta bir sakınca görmüyordu.

Abdullah bize, Ahmed b. Saïd el-Hemedânî, Abdullah b. Vehb, Muâviye, Sâlih b. Yahyâ ve Saïd el-Ensâri vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Ramazanda mushaftan okumada bir sakınca görmüyorum.
[Kur'an'ı kastediyor.]

Abdullah bize, İbrâhîm b. Mervân b. Muhammed b. et-Tâtari, babası, Abdülazîz b. Muhammed ve Muhammed b. Abdullah b. Ehî b. Şihâb vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbn Şihâb'a, insanlara imamlık yapan birinin mushaftan okumasını sordum. O da: "İnsanların, İslam'ın ortaya çıkmasından bu yana yaptıkları bu şey hiç bitmedi ki!" dedi.

Abdullah bize, Ebû't-Tâhir, İbn Vehb, Abdülazîz b. Muhammed, Muhammed b. Abdullah b. Ehî b. Şihâb, amcası ve bir adam vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

(İbn Şihâb'a): "Kendi başına namaz kılan veya bir cemaate imamlık yapan kişi mushaftan okuyabilir mi?" diye soruldu. O da: "Evet. İnsanlar, İslam'ın ortaya çıktığı günden bu yana bunu hep yaptılar," dedi.

Abdullah bize, Ebü'r-Rebî⁴⁵ ve İbn Vehb vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Mâlik'e, insanlara imamlık yapan birinin mushaftan okumasının sorulduğunu işittim. O da: "Buna mecbur kalmışsa bir sakıncası yok," diye cevap verdi (ve devamında da): "Âlimler, ramazanda bazı insanlara, evlerde namaz kıldırıyorlardı," dedi.

Nafile Namaz Kılan Bir Kişinin, (Kıraatte) Takıldığı Zaman Mushafa Bakması

Abdullah bize, Ali b. Muhammed b. Ebî'l-Hasîb, Vekî' ve Cerîr b. Hâzim vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbn Sîrîn'i, bağdaş kurmuş ve mushaf yanında olduğu bir hâlde namaz kılarken gördüm. Bir yerde takıldığı zaman, mushafı aldı ve ona baktı.

[223] Abdullah bize, Muhammed b. Beşşâr, Ravh, Hişâm ve Muhammed vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Muhammed, mushaf yanında olduğu hâlde oturarak namaz kılıyordu. Bir şeyde şüpheye düştüğünde, namazdayken mushafa bakıyordu.

Abdullah bize, Muhammed b. Beşşâr, İbn Ebî Adî ve Hişâm vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Muhammed, mushafı yayıyor ve yanına koyuyordu. Bir şeyde şüpheye düştüğünde, nafile namazdayken o mushafa bakıyordu.

Abdullah bize, Ya'kûb b. İshâk el-Kalûsî, el-Muallâ b. Esed ve el-Muallâ b. el-Gâlib vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Yûnus, İbn Sîrîn'in yanına girdi. O, oturarak ve mushaftan okuyarak namaz kılıyordu. Elinde de kendini serinlettiği bir yelpaze vardı.

Abdullah bize, Muhammed b. Yahyâ, Abdürrezzâk, Ma'mer, Eyyûb ve İbn Sîrîn vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

İbn Sîrîn, mushaf yanında namaz kılıyordu. Tereddüt ettiğinde mushafa bakıyordu.

Abdullah bize, Hârûn b. İshâk, Abde, Saîd, Katâde ve Saîd b. el-Müseyyeb vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

45 Ebü'r-Rebî: Süleymân b. Dâvûd kastedilmektedir.

Saîd b. el-Müseyyeb, bir kişinin namaz esnasında mushaftan okumasını hoş karşılamıyordu. "Bir kişinin ezberinde bir geceyi ikame edecek kadar ayet varsa onu tekrarlaması benim için daha sevimlidir," (diyordu.)

Mushafların Miras Bırakılmasının Fazileti

Abdullah bize, Ya'kûb b. Süfyân, İbrâhîm en-Nehaî,⁴⁶ Abdurrahman b. Hânî, el-Arzemî,⁴⁷ Katâde, Yezîd er-Rakkâşî ve Enes b. Mâlik vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.): "Yedi şey⁴⁸ vardır ki ecir, kul öldükten [224] sonra kabrindeyken de kendi hesabına yazılmaya devam eder. İlim öğretmek, su(ya kanal açarak) akıtmak, kuyu kazmak, hurma ağacı yetiştirmek, mescit yaptırmak, ölümünden sonra kendisine istiğfar edecek bir evlat bırakmak veya miras olarak mushaf bırakmaktır," buyurdu.

Rehin Mushaftan Okuma

Abdullah bize, Muhammed b. Beşşâr, Abdüla'lâ, Hişâm ve Muhammed vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Bir adam, borç karşılığında bir mushaf rehin aldı. Muhammed ona: "Onu okuma! Ama sahibi izin veriyorsa başka," dedi.

Abdullah bize, Muhammed b. Beşşâr, Abdüla'lâ, Hişâm ve Muhammed vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Muhammed, Hişâm'la ilgili olarak: "(Rehin aldığı mushaf) bir alışveriş sonucuysa ve sahibi de izin veriyorsa onu okudu. İzin vermediyse okumadı," dedi.

Abdullah bize, Muhammed b. Beşşâr, Abdüla'lâ, Hişâm ve el-Hasen vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Rehin (alınan mushaf) bir alışverişin sonucuysa ve sahibi de izin veriyorsa (onun okunmasında) bir sakınca yoktur.

46 İbrâhîm en-Nehaî: Asıl metinde de bu şekildedir ve üzerinde şüphe kaydı vardır. Dipnotunda, Ebû Nuaym en-Nehaî Abdurrahman (ismi yazılıdır) ve üzerinde de doğru olduğuna dair işaret vardır. *el-Hülâsa*, 405'te, Ebû Nuaym en-Nehaî es-Sağîr Abdurrahman (yazılıdır) ve bu doğrudur.

47 el-Arzemî: Bu kişi Abdülmelik b. Ebî Süleymân'dır.

48 Yedi şey: Bk. Suyûti'nin *Câmiu's-Sağîr*'ine el-Azizi'nin yazdığı şerh. 2: 310 (Bulâk).

İhtiyaç Fazlası Mushafın Yakılması

Abdullah bize, Abdullah h. Muhammed b. en-Nu'mân, Müsedded, el-Mu'temir, Abdürrezzâk, Ma'mer, İbn Tâvûs ve babası vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

O, (kutsal) kitapların yakılmasında bir sakınca görmüyordu ve "Su ve ateş, yüce Allah'ın yarattığı iki varlıktır," diyordu.

Abdullah bize, Ali b. Harb, el-Kâsım b. Yezîd ve Süfyân vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Süfyân'a, içerisinde Tevrat, İncil vb. diğer (kutsal) kitapların bulunduğu bir kitabın durumu soruldu. O da: "İçerisinde olanların ne olduğunu bilmiyorsa siler ve sahifesinden faydalanır," dedi.

Abdullah bize, Üseyd b. Âsım, el-Hüseyn, Süfyân, Talha b. Yahyâ, Ebû Bürde ve Ebû Mûsâ vasıtasıyla şöyle dediğini rivayet etti:

Ebû Mûsâ bir kitap getirdi ve "Ben kitapta Allah'ın (cc.) zikri olmasından korkmasaydım, mutlaka onu yakardım," dedi.

Kitâbü'l-Mesâhif'in bu nüshasının beşinci cüzünün sonuna ulaştık). Bu aynı zamanda, (tahkiki ve yayına hazırlanması) fakirin uhdesinde bulunan *Kitâbü'l-Mesâhif*'in de sonudur. Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamd olsun. Efendimiz Muhammed'e (sav.) de salat ve selam olsun.

DİZİN

A

- Abbâs b. el-Velîd 171, 218
 Abde 23, 36, 98, 119, 188, 214, 228, 230
 Abdu Hayr 22, 23, 58
 Abdullah 33, 38, 46, 77, 221
 Abdullah b. Abbâs 97, 98
 Abdullah b. Amr b. el-Âs'ın mushafı 105
 Abdullah b. Bekir 145, 146
 Abdullah b. Dînâr 217
 Abdullah b. Ebî Bekir 220
 Abdullah b. Ebî Ca'fer 52, 79
 Abdullah b. Ebî Dâvûd 60, 79, 102
 Abdullah b. el-Alâ b. Zeyd 186
 Abdullah b. es-Sabâh 157, 209, 158, 209, 224
 Abdullah b. ez-Zübeyr 39, 40, 104, 151
 Abdullah b. Hamrân 209, 229
 Abdullah b. Mes'ûd 33, 34, 36, 37, 38, 57, 97, 98, 167 ~ kiraati 30, 81
 Abdullah b. Muhammed b. en-Nu'mân 27, 35, 157, 161, 169, 184, 186, 232
 Abdullah b. Muhammed b. Hal-lâd 29, 30, 100, 168, 193, 229
 Abdullah b. Muhammed b. Yah-yâ 98, 182, 196
 Abdullah b. Muhammed ez-Züh-rî 21, 30, 49, 99, 207
 Abdullah b. Ömer 42, 47, 213, 214, 215
 Abdullah b. Saîd 38, 76, 78, 110, 111, 112, 113, 114, 120, 121, 158, 159, 160, 161, 163, 168, 169, 180, 181, 182, 183, 184, 188, 190, 192, 193, 195, 197, 198, 200, 201, 202, 203, 204, 206, 207, 208, 210, 211, 213, 214, 216, 222, 225, 226, 227, 228
 Abdullah b. Şakîk 195, 196
 Abdullah b. Vehb 228, 229
 Abdullah b. Yezîd 107, 196, 197, 198
 Abdullah b. Zekerıyyâ 147
 Abdullah'ın kiraati 33, 46, 58, 80, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 105
 Abdullah'ın mushafı 86, 87, 88
 Abdullah Müeddeb ed-Dahhâk 162
 Abdulvâhid el-Attâr 147, 148
 Abdurrahman 25, 31, 37, 38, 49, 81, 122, 201, 211, 212, 213, 221
 Abdurrahman b. Abdullah 108, 227
 Abdurrahman b. Avf 160, 185
 Abdurrahman b. Bîşr 99
 Abdurrahman b. Ebî Leylâ 160
 Abdurrahman b. el-Esved 77

- Abdurrahman b. el-Kâsım 227, 228
 Abdurrahman b. Hânî 231
 Abdurrahman b. Hâris 39, 40
 Abdurrahman b. Mehdî 32, 214
 Abdurrahman b. Muhammed 77, 81, 82
 Abdûla'lâ 48, 169, 218, 221, 222, 231
 Abdülazîz b. Abdüssamed 126, 158, 209
 Abdülazîz b. el-Muhtâr 143
 Abdülazîz b. Muhammed 229
 Abdülazîz b. Müslim 217
 Abdülazîz el-Kasmelî 217
 Abdülcebbâr b. Yahyâ b. Cahşe er-Remlî 170
 Abdülmelik 97, 98, 158, 206
 Abdülmelik b. Abdurrahman 106
 Abdülmelik b. Ebî Süleymân 119, 205, 231
 Abdülmelik b. Şeddâd 157
 Abdülmelik b. Şuayb el-Leys 196
 Abdülmelik b. Umeyr 30
 Abdülvâhid 110
 Abdülvâris 110
 Abdülvehhâb 114, 185, 201, 214
 Abdürrezzâk 51, 100, 230, 232
 Abdüsselâm 38, 160, 218, 222
 Adî b. el-Fadl 114
 Adî b. Sâbit 185
 Affân b. Müslim 190
 Ahmed b. Abdullah b. Yûnus 36
 Ahmed b. Abdurrahman 79
 Ahmed b. Abdülcebbâr ed-Dârimî 22
 Ahmed b. Cenâb 58
 Ahmed b. el-Ezher 80
 Ahmed b. el-Habbâb 106
 Ahmed b. el-Mufaddal 185
 Ahmed b. Habbâb el-Hımyerî 220
 Ahmed b. Hafs b. Abdullah 197
 Ahmed b. Hâlid 108
 Ahmed b. Hanbel 191
 Ahmed b. Hâşim er-Remlî 158
 Ahmed b. Hişâm 210
 Ahmed b. İbrâhîm b. el-Muhâcir 61, 65
 Ahmed b. İsmâil el-Esedî 208
 Ahmed b. Mansûr b. Seyyâr 34, 36
 Ahmed b. Mufaddal 213
 Ahmed b. Muhammed 22, 62, 114, 181
 Ahmed b. Nasr b. Mâlik 169
 Ahmed b. Saîd b. Bişr 228
 Ahmed b. Saîd el-Hemedânî 229
 Ahmed b. Sâlih 98
 Ahmed b. Sinân 31, 32, 49, 81, 122, 163, 164, 181, 184, 199, 211, 213, 221, 226
 Ahmed b. Usâm 102
 Ahmed b. Yahyâ b. Mâlik 185
 Ahmed b. Yahyâ b. Vezîr 121
 Ahmed b. Yûnus 36, 113, 206, 214, 215, 217
 Ahmesî 172, 193, 199, 203, 205, 207, 209, 211, 214, 216
 Âişe 56, 105, 106, 107, 120, 121, 182, 219, 224, 227, 228 ~'nin mushafı 105, 106

- Âişe bint Talha 121
 Akîl 196
 Ali 21, 22, 28, 31, 43, 44, 58, 59, 79, 114, 116, 157, 163, 186, 221
 Ali b. Ali er-Rifâî 185
 Ali b. Ebi'l-Hasîb 163, 167, 168, 221, 226, 227, 228
 Ali b. el-Hüseyn 23, 206, 216
 Ali b. el-Kâsım el-Kindî 110
 Ali b. Hamza 63, 74, 75
 Ali b. Harb 19, 21, 26, 33, 110, 115, 121, 123, 167, 181, 182, 187, 212, 216, 226, 232
 Ali b. Haşrem 80, 98, 162, 186
 Ali b. Hüseyin 196, 209
 Ali b. Muhammed b. Ebi'l-Hasîb 157, 161, 168, 171, 172, 218, 220, 221, 223, 225, 227, 228, 230
 Ali b. Muhammed b. Ebi'l-Hatîb 109
 Ali b. Muhammed es-Sekafî 56, 81
 Ali b. Mübârek 157
 Ali b. Müsehher 77
 Ali b. Müshir 59
 Ali b. Sâlih 221, 222
 Ali b. Zeyd 118, 187
 Alkame 38, 77, 111, 160, 161, 164, 188, 192, 196, 197, 198, 199, 200, 218 ~'in mushafı 126
 Alkame b. Mersed 31, 43, 44
 A'meş 19, 33, 35, 36, 37, 38, 77, 82, 83, 86, 92, 98, 99, 100, 111, 112, 114, 115, 116, 117, 122, 124, 125, 126, 159, 163, 164, 165, 168, 180, 181, 182, 186, 188, 198, 199, 208, 219, 226
 Âmir 161, 201, 223
 Âmir b. el-Furât 121
 Âmir b. İbrâhîm 225
 Âmir el-Ahvâl 182
 Ammâr 165
 Ammâr b. Hâlid 122
 Amr 78, 99, 100, 104, 213, 221, 226
 Amr b. Abdullah 56, 114, 124, 181, 183, 188
 Amr b. Ali b. Bahr 24, 118, 121
 Amr b. Âmir el-Becelî 181
 Amr b. Avn 162
 Amr b. Dînâr 98, 104, 109
 Amr b. el-Âs 187
 Amr b. el-Hâris 45, 48
 Amr b. el-Mugîre 162
 Amr b. Hazm 102, 220
 Amr b. Menhal es-Sedûsî 146
 Amr b. Meymûn 78, 109
 Amr b. Mürre 37, 79, 203
 Amr b. Nâfî' 108
 Amr b. Osmân 66, 117, 191
 Amr b. Râfî' 108
 Amr b. Sâbit 32, 35
 Anber b. Amr 191
 Anberoğulları 190
 Ârim 169
 Arzemî 231
 Âsım 182, 184, 201
 Âsım el-Ahvâl 110, 201, 206
 Âsım el-Cahderî 147, 148
 Âsım kıraati 132
 Atâ 80, 97, 98, 101, 166, 203, 205, 206, 218, 224, 229

Atâ b. Ebî Rebâh 205, 206

Atâ b. es-Sâib 227

Atâ b. Yesâr 20

Atâü'l-Bezzâz 79

Atiyye 116

Atiyye b. Kays 186, 188

Atiyye el-Avfî 115

Attâf b. Hâlid 183

Avf 29, 54, 209, 210

Avf b. Ebî Cemîle 53, 75, 143

Avf el-A'rabî 54, 209

Avvâm 162

Ayyâş el-Âmirî 227

Ayzâr b. Cervel el-Hadramî 43

Azerbaycan 38, 40, 41

B

Bahr 113

Bahreyn 57

Bakiyye 162, 191

Basra 57, 143

Basralılar 33, 34, 60, 63, 64, 65,
73, 74, 75, 197 ~ın mus-
hafı 58, 73

Bedir 38, 47

Bekka 21, 22

Belanber 190

Benî Cüdeyd 157

Benî Mâzin b. Şeybân 191

Berâ b. Âzib 113, 185

Bessâm 23

Beşîr 186

Beşşâr 62, 124, 178

Bevlân 21

Bişr 98, 105

Bişr b. Abdülmelik 21

Bişr b. el-Hasen Ebû Mâlik 212

Bişr b. el-Mufaddal 121

Bişr b. es-Sirrî 144

Buhayr 162

Bükeyr 45, 48

Bündâr 116, 209

Bürd b. Sinân 181

Büsr b. Saîd 48

C

Câbir 117, 122, 123, 161, 168,
191, 192, 195, 207

Câbir b. Abdullah 117, 123,
207

Câbir b. Semüre 30

Câbir b. Zeyd 158

Ca'fer 57, 100, 117, 211

Ca'fer b. Avn 26, 105

Ca'fer b. Bürkân 81

Ca'fer b. Muhammed 117, 196

Ca'fer b. Muhammed b. es-
Sekkî 189

Ca'fer b. Muhammed el-Varrâk
215

Ca'fer b. Mûsâfir 112, 122

Cahiliye 120, 121

Celîl Ebû Ca'fer 195

Cerîr 30, 36, 58, 81, 122

Cerîr b. Abdülhamîd 97

Cerîr b. el-A'meş 19

Cerîr b. Hâzim 228, 230

Cerîr b. Ma'dân el-Hadramî
el-Hımsî 71

Cibrîl 23, 116

Cuhfe 59

cünüp 161, 218, 219, 221, 222,
223

Cüveybir 80, 169

Cüveyriye 217

Cüveyriye b. Esmâ 118

D

Dahhâk 80, 161, 169, 186, 214, 225
 Dakîkî 167, 195
 Damra 158, 159, 210
 Dâvûd 224, 201, 210, 78, 224
 Dâvûd b. Ebî Hind 111, 121, 211
 Dâvûd b. Kays 109
 Dirhemî 97
 Düseyne 125

E

Eb 43
 Ebân 185
 Ebân b. İmrân en-Nehaî 76
 Ebân b. Osmân 56
 Ebân b. Tağlib 119
 Ebû Abdullah Muhammed 82
 Ebû Abdurrahman 79
 Ebû Abdurrahman el-Ezremî 97, 98, 105, 114, 168, 172, 180, 220
 Ebû Abdurrahman es-Sülemî 227
 Ebû Abdülkerîm 219
 Ebû Ahmed ez-Zübeyrî 22, 116
 Ebû Âmir 21, 205, 206, 219, 229
 Ebû Âmir el-Hazzâz 97, 206
 Ebû Amr 97, 170
 Ebû Amr b. el-Alâ 112
 Ebû Amr Osmân b. Muhammed 51, 151, 195
 Ebû Âsım 78, 80, 104, 106, 184, 203, 205, 207, 220
 Ebû Avâne 33, 37, 99, 122, 162, 173, 182, 197, 205, 212, 213

Ebû Bekir 11, 12, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 31, 32, 39, 40, 41, 42, 45, 48, 55, 56, 58, 60, 103, 112, 113, 114, 116, 164, 165, 185, 202 ~ kıraati 83
 Ebû Bekir Abdullah b. Ebî Dâvûd 111, 151
 Ebû Bekir Abdullah b. Süleymân 51
 Ebû Bekir b. Ayyâş 105, 163, 197, 200, 205
 Ebû Bekir b. Ebî Dâvûd 55, 71, 74, 76, 149
 Ebû Bekir b. Ebî Müleyke 228
 Ebû Bekir el-Hanefî 102
 Ebû Bekir el-Hüzelî 172, 209
 Ebû Bekir el-Küleybî 196
 Ebû Bişr 107, 110, 207
 Ebû Bürde 212, 232
 Ebû Ca'fer 23, 27, 108, 159, 227
 Ebû Ca'fer Ahmed b. Ömer el-Mekkî 52
 Ebû Ca'fer er-Râzî 204
 Ebû Ca'fer Muhammed b. Ahmed b. Mesleme el-Muaddel 51, 151
 Ebû Cemre 100, 165
 Ebû Dâvûd 20, 24, 25, 31, 43, 44, 49, 55, 113, 118, 120, 161, 163, 181, 191, 193, 195, 198, 199, 201, 202, 206, 209, 210, 217, 219, 221
 Ebû Hafs Amr b. Osmân 67
 Ebû Hâlid 121, 163, 168, 169, 180, 181, 195, 218, 225, 226

- Ebû Hamza 100
 Ebû Harre 202
 Ebû Hârûn el-Abdî 184
 Ebû Hârûn el-Ganevî 111
 Ebû Hasîn 167, 185, 196, 197, 198, 213
 Ebû Hâşim 192
 Ebû Hâtim es-Sicistânî 14, 55, 57, 62, 73, 75, 142, 173
 Ebû Hayyân 80, 85, 92
 Ebû Hukeyme 157
 Ebû Husayn 167
 Ebû Huzeyfe 80, 81, 82, 119, 185
 Ebû Huzeyme 39
 Ebû Hüreyre 113, 114, 181
 Ebû İdrîs el-Havlânî 186
 Ebû İshâk 31, 34, 35, 46, 101, 102, 103, 185, 189, 198
 Ebû İshâk el-Humeysî 114
 Ebû Kılâbe 42, 181, 42
 Ebû Kuteybe 193
 Ebu'l-Velîd 17, 19-26, 28-38, 40-49, 52, 54-59, 61-82, 84-126, 128, 129, 131, 132, 134-136, 138, 139, 141-145, 147-151, 153-231
 Ebû Ma'şer 162, 183, 188, 192, 198, 200
 Ebû Mesleme 103
 Ebû Miclez 32, 208
 Ebû Muâviye 56, 115, 122, 123, 163, 164, 181, 186, 199, 201, 212, 216, 226
 Ebû Muhammed 147, 179
 Ebû Mûsâ 15, 32, 33, 34, 57, 185, 232 ~ kiraati 30, 33, 57
 Ebû Müleyke 184
 Ebû Müslim 37
 Ebû Nadra 103, 121, 187
 Ebû Naîm 81, 112
 Ebû Nuaym 22, 98, 99, 114, 157, 161, 166, 167, 186, 192, 223, 226, 231
 Ebû Ömer b. Hallâd 111
 Ebû Ravk 81
 Ebû Rebîa 125
 Ebû Recâ 46, 101, 170, 220
 Ebû Rezîn 36
 Ebû Ruzeyn 82, 166, 220, 221
 Ebû Saîd 20, 115, 181
 Ebû Saîd el-Ezdî 37
 Ebû Saîd el-Hudrî 116, 121, 184, 185
 Ebû Sâlih 20, 112, 114, 116, 122, 196
 Ebû Sâlih el-Ferrâ 58
 Ebû Sâlih el-Hakem b. el-Mü-bârek el-Hâşitî 220
 Ebû Sâlih el-Haneîfî 122
 Ebû Sâlih Mâhân 122
 Ebû Seleme 108, 113
 Ebû Sinân 192, 200, 203, 207
 Ebû Süfyân 201, 218
 Ebû Şihâb 35, 36, 188, 208
 Ebû Tâhir 28, 29, 52, 78
 Ebû Talha 20
 Ebû Teyyâh 169
 Ebû't-Tâhir 120
 Ebû Ubeyd 132
 Ebû Ubeyde 82, 189, 195
 Ebû Umeyr er-Remlî 159, 210
 Ebû Üsâme 38, 111, 114
 Ebû Vâil 35, 36, 181, 182
 Ebû Yahyâ 192, 200, 203
 Ebû Yahyâ el-Hammânî 181

- Ebû Yahyâ er-Râzî 190
 Ebû Yûnus 106
 Ebû Zabyân 188
 Ebû Zafer 205
 Ebû Zübâb 78
 Ebû Züfer 191
 Ebü'd-Derdâ 38, 181, 186
 Ebü'd-Deylem 190
 Ebü'd-Duhâ 34, 36, 196, 197
 Ebü'l-Ahves 167
 Ebü'l-Âliye 27, 52, 166, 169, 184, 201
 Ebü'l-Berhesim 69, 71
 Ebü'l-Buhterî 37
 Ebü'l-Cevâb 165
 Ebü'l-Fadl el-Ermevî 51, 151, 195
 Ebü'l-Hasen 28
 Ebü'l-Hasîb 167
 Ebü'l-Heysem el-Murâdî 221
 Ebü'l-Hüzeyl 220
 Ebü'l-Mutarrif 114
 Ebü'l-Mühayyât 56
 Ebü'l-Mütevekkil en-Nâcî 185
 Ebü'l-Velîd 20, 151
 Ebü'l-Verkâ 223
 Ebü'l-Yemân 40, 47, 51
 Ebü'r-Rebâb 189, 190
 Ebü'r-Rebî' 40, 45, 48, 113, 120, 183, 230
 Ebü's-Sahbâ 110
 Ebü's-Şa'şâ 32, 33
 Ebü't-Tâhir 23, 58, 104, 106, 108, 109, 172, 196, 207, 215, 219, 220, 222, 224, 225, 229
 Ebü't-Teyyâh 100
 Ebü'z-Za'râ 166, 167
 Ebü'z-Zübeyr 122, 195, 207
 Ehl-i kitap 33, 226, 227
 Enbâr halkı 21
 Enes 39, 112, 114, 118, 120, 123
 Enes b. Mâlik 20, 38, 40, 41, 42, 118, 231
 Ensar 26, 48, 49, 120
 Ermenistan 38, 40, 41
 Esbât 121, 190
 Esved 77, 111
 Eş'arî 190
 Eş'as 28, 55, 103, 160, 170, 171, 229
 Evzâî 170, 171, 173, 188, 189, 218
 Eymen b. Nâbil 218
 Eyyâmoğulları 112
 Eyyûb 42, 210, 215, 217, 228, 230
 Eyyûb b. Mesleme 35
 Eyyûb b. Muhammed el-Vezzân 217
 Eyyûb b. Süveyd 112
 Eyyûb es-Sahtiyânî 228
 Ezremî 116
F
 Fadl b. Hammâd el-Hayrî 55
 Fadl b. Mûsâ 182
 Fayd b. Mûsâ 147, 148
 Fehd 125
 Ferah 181
 Feryâbî Muhammed b. Yûsuf 227
 Furyâbî 192
 Füdeyk b. Süleymân 171
 Fülûletü'l-Ca'fî 38

G

Gâlib Ebü'l-Hüzeyl 221

Ganîm b. Kays el-Mâzinî 32

H

Habîb b. Ebî Amre 121

Habîb b. Ebî Sâbit 32, 33

Habîbe bint Ebî Nehrâ 109

hac 99, 118, 121, 122

Haccâc 79, 98, 106, 107, 110,
118, 120, 122, 123, 146,
147, 158, 166, 169, 173,
185, 192, 200, 202, 205,
206, 210, 211, 216, 217,
222

Haccâc b. Minhâl 107

Haccâc b. Nusayr 103

Haccâc b. Yûsuf 75, 143, 146

Haccî 184

Hadramî 45

Hadramut 43

Hafs 79, 114, 115, 198, 201,
204, 211

Hafsa 26, 27, 28, 39, 40, 41, 42,
47, 107, 108

Hafs b. Gıyâs 184

Hafs b. Ömer 113

Hafs kıraatı 83, 96

Hakem 80, 164, 198, 199, 200,
212, 223

Hakem b. Zuheyr 78

Hâkim b. Zahîr 58

Hâkka, 69/9 96

Hâkka, 69/11 140

Hâlid 172, 206, 224

Hâlid b. Ebî İyâs 66

Hâlid b. İsmâîl b. Muhâcir 65

Hâlid b. İyâs b. Sahr b. Ebü'l-
Cehm 60, 61, 65

Hâlid b. Muhalled 215

Hâlid el-Hazzâ 172, 210

Hâlid el-Hizâ 192, 202

Hallâd 22, 55, 62, 114

Hallâd b. Hâlid 65

Hallâd b. Hâlid b. Yezîd 82

Hallâd b. Hâlid el-Mukrî 63

Hamdân b. Ali 38

Hâmiye yani İbn Rebâb 123

Hammâd 56, 79, 105, 107, 110,
118, 165, 184, 185, 192,
200, 207, 210, 211, 221,
223, 228

Hammâd b. Ebî Süleymân 191

Hammâd b. el-Hasen 103

Hammâd b. Seleme 20, 107,
118, 120, 187

Hammâd b. Vâkıd 157

Hammâd b. Zeyd 166, 169

Hamza 57

Hamza b. Abdülvâhid 218

Hamza b. el-Müzâdî 23

Hamza b. ez-Zeyyâd 56, 65,
149

Harb b. Ümeyye 22

harekeleme 173

Hârice 28, 117

Hârice b. Mus'ab 172

Hârice b. Zeyd 20, 39, 51

Hâris b. Abdurrahman 54, 78

Hâris b. Huzeyme 52

Hâris b. Ubeyd Ebû Kudâme
el-Eyâdî 210

Hârûn 55, 80, 81, 116, 117,
118, 119

Hârûn b. İshâk 10, 23, 35, 36,
101, 103, 109, 119, 160,
167, 168, 169, 183, 185,
188, 198, 199, 204, 205,

- 210, 212, 218, 220, 221,
222, 223, 226, 228, 229,
230
- Hârûn b. Ma'rûf 52
- Hârûn b. Mûsâ 169
- Hârûn b. Süleymân 104, 145,
146, 147, 165, 166, 170,
171, 181, 182, 183, 214,
216, 229
- Hasen 121, 159, 168, 169, 170,
171, 172, 185, 191, 203,
209, 210, 212, 217, 218,
221, 223, 225, 227, 228,
229, 231
- Hasen b. Affân 19, 181, 198
- Hasen b. Ahmed 81, 116, 117,
118, 119, 171
- Hasen b. Ahmed b. Ebî Şuayb
80
- Hasen b. Ahmed el-Harrânî
117, 170
- Hasen b. Ali 112, 208
- Hasen b. Bilâl 187
- Hasen b. Ebî Ca'fer 110
- Hasen b. Ebü'l-Hasen el-Basrî
209
- Hasen b. Mînâ 220
- Hasen b. Muhammed b. es-Sa-
bâh 217
- Hasen b. Müdrik 33
- Hasen b. Sâbit 126
- Hasen b. Sâlih 162, 223
- Hasîn 33
- hayızlı 218, 219
- Hayseme 164
- Hemmâm 20, 21, 145, 190, 191
- Hevze 29
- Heysem 217
- Hicazlılar 69, 70, 71, 72, 73
- Hicr 203
- Hilâl el-Varrâk 147, 148
- Hîre 160 ~ halkı 21
- Hişâm 23, 48, 105, 119, 120,
161, 169, 170, 189, 202,
207, 210, 218, 221, 222,
223, 225, 228, 230, 231
- Hişâm b. Hâlid 186
- Hişâm b. Hassân 48
- Hişâm b. Muhammed 21
- Hişâm b. Urve 23, 56, 120, 182,
184
- Hişâm b. Yûnus 114
- Hişâm ed-Destuvâî 225, 227
- Hittân b. Abdullah 111
- Hristiyan/lar 20, 39, 40, 41,
190, 199, 222, 227
- Hucr b. Adî 21
- Humeyd 110, 118, 210
- Humeyd b. Mâlik 34, 35
- Humeyde 106
- Humeydî 99, 100, 101
- Humuslular 71
- Hurkûs 190, 191
- Husayf 212
- Huşeyş b. Esrem 100, 120
- Huzeyfe 31, 32, 33, 34, 37, 38,
39, 40, 41, 57
- Huzeyme 24, 25, 27, 29, 39, 41,
51, 52, 53
- Hübeyre 103
- Hüsâm 183
- Hüseyn 29, 98, 161, 167, 182,
192, 193, 198, 205, 208,
216, 219, 226, 232
- Hüseyn b. Ahmed 198
- Hüseyn b. Ali 58, 97, 113, 119,
121, 215
- Hüseyn b. Ebî Ca'fer 123

- Hüseyn b. el-Velîd 169
Hüseyn b. Hafs 183
Hüseyn b. Ma'dân 99
Hüseyn el-Ca'fî 82
Huşeym 97, 98, 113, 116, 162, 168, 172, 180, 213, 217
Hüzeyl 49, 55
- I-î**
Irak 40, 45, 48
Iraklılar 38, 40, 41, 66, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 203
Îsâ 80, 98, 186
Îsâ b. Ebî İzze 211
Îsâ b. Hammâd 184
Îsâ b. Huneyfe 158
Îsâ b. İbrâhîm b. Meşrûd 120
Îsâ b. Osmân b. Îsâ 19
Îsâ b. Ömer 79
Îsâ b. Ömer b. Atâ b. es-Sâib 79
Îsâ b. Ömer el-Hemedânî 62
Îzâr b. Hureys el-Hadramî 44
İbâd 113, 224
İbâd b. Abdullah b. ez-Zübeyr 52
İbâd b. İbâd el-Havâs 171
İbâd b. Suheyb 143
İbn Abbâs 53, 54, 80, 81, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 110, 121, 159, 182, 205, 206, 207, 208, 224, 225
İbn Abdullah b. Yesâr 191
İbn Aclân 180
İbn Âdemî 51
İbn Aliyye 111, 161, 192, 228
İbn Amr 77, 78, 108
İbn Avn 116, 160, 182, 222
İbn Bekkâr 55, 195
İbn Cüreyc 78, 80, 98, 104, 106, 114, 115, 166, 184, 195, 203, 205, 207, 220, 224 ~'in kiraati 115
İbn Ebî Adî 53, 160, 200, 206, 210, 211, 230
İbn Ebî Arûbe 207, 225
İbn Ebî Bezze 157
İbn Ebî Dâvûd 79, 66, 38, 98, 101, 104, 106, 141, 147, 151, 166, 191, 207
İbn Ebî Füdeyk 98, 213, 214
İbn Ebî Ganiyye 159
İbn Ebî Hâlid 220
İbn Ebî Humeyd 106
İbn Ebî Leylâ 98, 160, 217, 182
İbn Ebî Meryem 145
İbn Ebî Müleyke 97, 114, 115, 184, 228
İbn Ebî Nüceyh 78, 182
İbn Ebî Recâ 34
İbn Ebî Ubeyde 116, 36, 33
İbn Ebî Zî'b 98
İbn Ebü'l-Hasîb 225
İbn Ebü'z-Zenâd 23
İbn Fadl 110, 201, 216, 229
İbn Fudayl 28, 33, 114, 120, 121, 160, 185, 212, 226
İbn Halef 191
İbn Hişâm 57
İbn Hübeyre 106
İbn İdrîs 78, 82, 100, 112, 117, 169, 195, 197, 202, 207, 210, 227
İbn İshâk 52
İbn İshâk el-Hadramî 212
İbn Kesîr 215
İbn Mes'ûd 15, 35, 38, 57, 80, 99, 113, 166, 192~un kiraati 57, 80, 81

- İbn Nâfi' 108, 213, 109
 İbn Nusayr 103
 İbn Nümejr 181, 198, 208
 İbn Ömer 107, 118, 186, 191, 192, 193, 212, 213, 214, 215, 216, 217
 İbn Sîrîn 160, 161, 169, 170, 172, 184, 190, 192, 199, 202, 210, 221, 230
 İbn Şevzebe 158, 159, 210
 İbn Şihâb 26, 28, 39, 40, 41, 42, 45, 113, 114, 120, 121, 228, 229
 İbn Tâvûs 21, 100, 232
 İbnü'l-Âs 125
 İbnü'l-Esbahânî 38
 İbnü'l-Hâd 145
 İbnü'l-Hanefiyye 208
 İbnü'l-Müseyyeb 159, 184, 225
 İbn Ümeyye 78
 İbn Ümmi Abd kiraati 32
 İbn Ümmü Abd 164
 İbnü'r-Rebî' 112, 116
 İbnü's-Sebbâk 40
 İbnü's-Sırrî 98, 105
 İbnü'z-Zübeyr 78, 103, 104, 105
 İbn Vehb 23, 28, 29, 40, 45, 48, 52, 58, 106, 108, 120, 121, 172, 183, 215, 218, 219, 220, 222, 224, 225, 228, 229, 230
 İbn Yahyâ 184
 İbn Yemân 113
 İbrâhîm 35, 38, 56, 77, 81, 82, 99, 111, 124, 126, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 168, 171, 180, 183, 186, 188, 191, 192, 198, 199, 200, 204, 205, 213, 217, 219, 220, 221, 223, 224, 226, 227
 İbrâhîm b. Abdullah b. Ebî Şeybe 33, 36, 116
 İbrâhîm b. el-Hasen 62, 124, 169
 İbrâhîm b. en-Nehaî 126
 İbrâhîm b. İbâd 197
 İbrâhîm b. İsmâîl 26
 İbrâhîm b. Mervân 229
 İbrâhîm b. Meysere 144
 İbrâhîm b. Muhâcir 35, 119
 İbrâhîm b. Sa'd 24, 25, 37, 38, 120
 İbrâhîm b. Tahmân 197
 İbrâhîm b. Yûsuf es-Sa'dî 56
 İbrâhîm en-Nehaî 163, 198, 231
 İbrâhîm et-Teymî 81, 162
 İbranice 19
 İkrime 126, 182, 195, 209
 İkrime b. Ammâr 196
 İkrime et-Tâî 55
 İmam Mushafî 30, 101
 İmrân 208
 İmrân b. Dâvûd el-Kattân 55
 İmrân b. Hudeyr 32, 110
 İmrân b. Osmân 71
 İmrân b. Uyeyne 213
 İmrân el-Kattân 49, 113
 İncil 232
 İsfahan 218
 İshâk b. Abdullah b. Ebî Ferve 222
 İshâk b. Abdullah b. Ebî Talha 122
 İshâk b. İbrâhîm 30, 55, 107, 109, 118, 122, 123, 158,

- 163, 166, 173, 192, 198,
200, 202, 203, 205, 206,
207, 210, 211, 220, 228
İshâk b. İbrâhîm b. Habîb 211
İshâk b. İbrâhîm b. Yezîd 212
İshâk b. İbrâhîm b. Zeyd 20, 21,
33, 48, 49, 78, 79, 106,
118, 181, 183, 184, 196,
203, 209, 222
İshâk b. İbrâhîm en-Nahşelî 44
İshâk b. İbrâhîm es-Savvâf 32
İshâk b. İsmâîl el-Kâfilâî 119,
214
İshâk b. Süleymân 204, 207,
214
İshâk b. Şâhîn 206, 224
İshâk b. Vehb 56, 165, 184,
207, 208
İsmâîl 42, 54, 108, 172, 217
İsmâîl b. Abdullah b. Mes'ûd
37, 46
İsmâîl b. Abdullah el-Kostantîn
151
İsmâîl b. Ayyâş 68
İsmâîl b. Behrâm 34
İsmâîl b. Ca'fer 60, 61, 65, 66
İsmâîl b. Ebî Hâlid 59, 211
İsmâîl b. el-Halîl 59
İsmâîl b. Esed 29, 106, 172,
183
İsmâîl b. İshâk 108, 217
İsmâîl b. Muhammed b. Sa'd b.
Ebî Vakkâs 219
İsmâîl b. Müslim 121, 229
İsmâîl b. Sâlim 37
İsmâîl b. Verdân Ebî Ömer 208
İsmâîl el-Mekkî 220
İsmâîl es-Süddî 58
İsrafil 116
İsrâ gecesi 123
İsrâîl 34, 101, 46, 81, 208, 220
İyâd b. Lukayd 30
- K**
Kâbe 37, 117, 118, 119, 203
Kabîsa 22, 106, 166
Ka'kâ' b. Hakîm 106
Ka'nebî 214
Kâsım 167, 187, 228
Kâsım b. Ebî Bezze 220
Kâsım b. Ebü'l-A'rec 209
Kâsım b. Muhammed 218, 219,
222, 228
Kâsım b. Rebîa 116
Kâsım b. Yezîd 232
Kâsım el-A'rec 218
Katâde 55, 145, 170, 171, 190,
191, 207, 225, 227, 230,
231
Kays 100, 167, 193, 197, 204
Kays b. Mervân 164
Kays b. Rebî' 167
Kehmes 181
Kesîr 57
Kesîr b. Eflâh 48
Kesîr b. Hişâm 81
Kesîr b. Ubeyd 68, 69, 99, 162,
213, 214
Kesîr b. Yahyâ 80
Kinde Kapısı 30
Kisâî 75, 113, 115
Kubeysa 34, 82, 114
Kubeysa b. Ukbe 56
Kûfe 56, 57, 157, 164
Kûfeliler 33, 34, 38, 58, 60, 63,
64, 65, 74, 75, 96, 128,
129, 132, 196 ~in mus-
hafı 58, 65, 73, 74, 75

Kureyş 30, 48, 49 ~ lehçesi 39,
40

kurrâ 24, 25, 147, 182

Kuteybe b. Mihrân 60

L

Lahn-ı Übey 54

Lakîd 78

lehçe 30

Leys 20, 117, 159, 161, 162,
183, 184, 192, 196, 204,
206, 207, 213, 216, 226

Leys b. Ebî Süleym 216

Leys b. Sa'd 20, 217

Lût kıssası 144

Lügat-ı Übey 54

M

Mahbûb 113

Mahmûd b. Âdem 98, 105, 144,
161, 167, 182

Mahmûd b. Hâlid 170, 188

Makâm-ı İbrâhîm 117, 118,
119

Mâlik 49, 58, 108, 117, 126,
159, 209, 215, 219, 220,
222, 224, 230

Mâlik b. Dînâr 114, 123, 126,
157, 158, 159, 209, 210

Mâlik b. Ebî Âmir 42, 49

Mâlik b. Enes 42, 214

Ma'mer 51, 97, 100, 110, 113,
116, 201, 230, 232

Ma'mer b. Süleymân 123, 159

Mansûr 81, 82, 160, 161, 199,
213, 217, 221, 223

Mansûr b. Zâzân 171, 172

Matar 159

Mataru'l-Varrâk 190, 210

Matraf 190

Mecâşî 147

Mecusi 218

Medine 57, 59, 60, 144, 186,
188

Medineliler 63, 64, 65, 68, 69,
74, 75, 124 ~in kıraati
60, 61~in mushafı 124

Mehâribî 159, 160, 181, 182,
183, 192, 197, 206, 207,
208, 211, 216, 226

Mehdî b. Meymûn 160

Mekhûl 203

Mekke 43, 57, 144, 208

Mekkeliler 73~in kıraati
115~in mushafı 64, 73,
75

Mekkî 106

Menât 120

Mervân 28, 42, 47, 59, 60, 184

Mervân b. Muâviye 54

Mervân b. Muhammed 188

Mesrûk 34, 36, 167, 168, 196,
197, 198

Meymûn b. Mihrân 81

Meymûne 122

Mısırlılar 59

Mîkâil 115, 116

Miskîn 80, 81, 116, 117, 118,
119, 170, 171

Muâfi b. İmrân ez-Zührî 68

Muallâ 182, 197

Muallâ b. el-Gâlib 230

Muallâ b. Esed 110, 230

Muâviye 21, 22, 114, 229

Muâviye b. İshâk 122

Muâviye b. Sâlih 71

Muâz 222

Muâz b. Cebel 113

- Mudar ~ kabilesi 30, 162~leh-
çesi 30
- Mufaddal b. Mühelhel 82
- Mugîre 34, 81, 163, 165, 168,
171, 173, 180, 200, 204,
205, 221, 224, 226, 227
- Mugîre b. Müslim 190
- Mugîre b. Şu'be 144
- Muhalled 170
- Muhalled b. Hüseyin 161, 169
- Muhammed 27, 80, 101, 103,
107, 108, 110, 116, 160,
164, 170, 183, 189, 198,
199, 202, 204, 207, 210,
221, 222, 223, 225, 228,
230, 231
- Muhammed b. Abdullah b.
el-Hasen 77, 185, 218
- Muhammed b. Abdullah
el-Mahramî 79, 212
- Muhammed b. Abdullah
el-Mahzûmî 169
- Muhammed b. Abdurrahîm el-
Berkî 122
- Muhammed b. Abdülmelik 20,
78, 108, 110, 167, 195,
202
- Muhammed b. Abdülmelik ed-
Dakîkî 21, 125, 145, 158,
162, 190, 191, 197, 204
- Muhammed b. Abdülvehhâb
212
- Muhammed b. Âdem 161, 169,
170, 180, 181
- Muhammed b. Ahmed b.
Ebü'l-Müsennâ 78
- Muhammed b. Âmir b. İbrâhîm
147, 148, 225
- Muhammed b. Amr b. Alkame
29, 52, 78
- Muhammed b. Arafe 124
- Muhammed b. Âsım 219
- Muhammed b. Avf 40, 47, 51,
113
- Muhammed b. Bekir 169
- Muhammed b. Beşşâr 10, 25,
31, 37, 38, 48, 53, 97,
101, 103, 107, 110, 116,
117, 160, 163, 164, 165,
166, 169, 170, 186, 188,
193, 198, 199, 200, 201,
207, 208, 209, 212, 213,
214, 218, 219, 221, 222,
223, 224, 225, 230, 231
- Muhammed b. Ca'fer 31, 53
- Muhammed b. Ebân 43, 44
- Muhammed b. Ebî Mûsâ 111
- Muhammed b. el-Alâ 105
- Muhammed b. el-Eş'as 214,
217
- Muhammed b. el-Hüseyin
el-Bekkârî 80
- Muhammed b. el-Münkedir
123
- Muhammed b. er-Rebî' 112,
116, 163, 199, 208
- Muhammed b. es-Salt el-Esedî
43
- Muhammed b. es-Sikkîn 228
- Muhammed b. Eyyûb 79
- Muhammed b. Eyyûb b. Yahyâ
b. Durays 23
- Muhammed b. ez-Zübeyr 225
- Muhammed b. Gâlib 114
- Muhammed b. Halef el-As-
kalânî 51, 187
- Muhammed b. Hâtim 165, 105

- Muhammed b. Îsâ 141
 Muhammed b. Îsâ el-İsfahânî 126
 Muhammed b. Îsâ el-Kârî el-İs-behânî 74
 Muhammed b. İbrâhîm b. Ebân 213
 Muhammed b. İshâk 78, 108, 214, 215
 Muhammed b. İsmâîl 110, 197, 199
 Muhammed b. İsmâîl b. Semüre 77, 98, 103
 Muhammed b. İsmâîl el-Ahmesî 28, 77, 78, 105, 109, 114, 157, 159, 160, 171, 190, 192, 199, 200, 204, 206, 209, 211
 Muhammed b. Kesîr 173, 211
 Muhammed b. Kudâme 19
 Muhammed b. Ma'mer 37, 97, 100, 106, 120
 Muhammed b. Mansûr et-Tûsî 23
 Muhammed b. Medeviyye et-Tirmizî 227
 Muhammed b. Miskîn 192, 205, 227
 Muhammed b. Müslim 144
 Muhammed b. Osmân el-Absî 34
 Muhammed b. Osmân el-İclî 38, 217
 Muhammed b. Ömer b. Hiyâc 30
 Muhammed b. Râşid 220
 Muhammed b. Rebî' 167
 Muhammed b. Sadaka 49, 69, 71
 Muhammed b. Seleme 52, 215, 218, 228
 Muhammed b. Seyf 171
 Muhammed b. Sîrîn 28, 48, 49, 160, 170, 172, 189
 Muhammed b. Süfyân 74, 167, 205
 Muhammed b. Süvâr 98, 212, 214, 218
 Muhammed b. Şu'be 165
 Muhammed b. Talha 52, 82
 Muhammed b. Ubeyd 163
 Muhammed b. Ubeydullah 62, 117
 Muhammed b. Ukbe 105
 Muhammed b. Urfe 62, 113
 Muhammed b. Übey 48
 Muhammed b. Yahyâ 20, 26, 36, 39, 51, 52, 65, 82, 123, 184, 196, 201, 207, 217, 225, 230
 Muhammed b. Yahyâ b. Abdülkerim el-Ezdî 118
 Muhammed b. Yahyâ el-Huneysî 63
 Muhammed b. Yahyâ en-Nisâbûrî 108
 Muhammed b. Yesâr 77, 80, 228
 Muhammed b. Yûsuf 205
 Muhammed b. Zekerîyyâ 80, 81, 82, 101, 110, 119, 185, 211, 220
 Muhbir 113
 Muhill 200, 203
 Muhtâr 43
 Mukrî 20, 181
 Mus'ab b. Sâbit 182

Mus'ab b. Sa'd 31, 46, 219
 Mûsâ b. Dâvûd 215
 Mûsâ b. İsmâîl 158
 Mûsâ b. Nâfi' 35, 36, 188, 208
 Mûsâ b. Süfyân 162, 204, 213, 221, 226
 Mûsâ b. Ukbe 215
 mushafın harekelenmesi 169, 170, 171
 mushafın noktalanması 170
 Mutahhar b. Hâlid 146, 147
 Mutarref 223
 Mu'temir 206, 209, 216, 224, 232
 Muttalib 23
 Mübârek 29, 168, 229
 Mübeşşir 71
 Mucâa b. Zübeyr 189
 Mucâhid 15, 21, 78, 110, 119, 159, 161, 162, 182, 183, 192, 204, 206, 207, 212, 220, 226
 Müemmil 54, 172, 183, 199, 216, 217
 Müncâb 56, 81
 Mürâmir b. Mürre 21
 Mürre 33
 Müsedded 232
 Müsehher b. Abdülmelik 79
 Müseyyeb 161, 189
 Müslim b. İbrâhîm 110, 123
 Müslim b. Subeyh 196
 Müslim el-Butayn 98
 müstehâza 223, 224
 Müşellel 120

N

Nadr b. İsmâîl 121
 Nadr b. Şümeyl 54

Nâfi' 107, 108, 118, 186, 192, 214, 215, 216, 217
 Nâfi' b. Cübeyr 145
 Nâfi' b. Ebî Nuaym el-Kârî 172
 Nâfi' b. Ömer 115
 Nâil b. Mutarrif b. Ruzeyn b. Enes es-Sülemî 125
 Nasr b. Ali 100, 123
 Nasr b. Ali Ebû Ahmed 79
 Nasr b. Ali el Cehdamî 116
 Nasr b. Âsım el-Leysî 55
 Nocrân 121
 Nehaî 200
 Nehşel b. Saîd 225
 Nevfel b. Ebî Akrah 103
 Nûh kıssası 144
 Nu'mân 218
 Nusayr b. Ziyâd et-Tâî 123
 Nusyar b. Yûsuf 126

O-Ö

Osmân 214
 Osmân b. Abdullah b. Evs 144
 Osmân b. Affân 28, 29, 31, 32, 38, 39, 40, 41, 42, 44, 45, 46, 48, 49, 53, 54, 55, 57, 58, 59, 60, 62, 112, 113, 114 ~mushafı 60, 61, 62, 65, 75, 79, 124, 143
 Osmân b. Ebî'l-Âs 220
 Osmân b. Hassân el-Âmirî 38
 Osmân b. Hişâm b. Delhem 59
 Osmân b. Ömer 228
 Osmân b. Umeyr el-Esbehâ-niyân 166
 Osmân b. Züfer 114
 Ömer b. Abdülazîz 222, 225
 Ömer b. el-Hattâb 22, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32,

40, 41, 45, 52, 54, 58, 77,
78, 101, 104, 108, 112,
113, 114, 118, 119, 121,
164, 171, 185, 186, 187,
188, 190, 192, 216~'ın
evi 48, 49

Ömer b. Habîb 99

Ömer b. Kays 122

Ömer b. Muhammed b. Talha
el-Leysî 52

Ömer b. Saîd 222

Ömer b. Şebbe 22, 113

Ömer b. Talha el-Leysî 29

P

putlar 121

R

Rab'a 48, 49

Rakîm b. eş-Şâbbe 207

Râşid Ebû Muhammed el-Ham-
mânî 146

Ravh 97, 100, 165, 166, 170,
171, 181, 182, 183, 223,
230

Ravh b. Ubâde 215

Rebâh 229

Rebî' 27, 79, 158, 227, 228

Rebîa b. Abdurrahman 172

Rebîa b. Nezzâr 191

Rebîa kabilesi 191

Rebî' b. Sabîh 221, 228

Resulullah 19, 20, 22, 24, 25,
26, 27, 29, 34, 35, 36, 37,
38, 39, 41, 43, 46, 47, 51,
52, 53, 54, 81, 84, 105,
106, 107, 108, 113, 114,
115, 116, 117, 118, 119,
120, 122, 123, 144, 145,

164, 183, 184, 185, 187,
195, 207, 213, 214, 215,
216, 217, 219, 220, 225,
231

Rum diyarı 218

S-Ş

Sabîh 62

Sâbirî 195

Sâbit 20

Sâbit b. Ammâre el-Hanefî 32

Sâbit b. Ubeyd 19, 219

Sadaka 123

Sa'dân b. Nasr 123, 215

Sa'd b. Ebî Vakkâs 56, 116, 117,
219, 220

Sa'd b. es-Salt 109, 123, 163,
183, 198

Sa'd b. Mâlik 116, 117

Sa'd et-Tâî 116

Safâ ve Merve 120, 121

Sahbâ bint Harb 21

Sahr b. Sadaka 181

Saîd 170, 198, 207, 225, 230

Saîd b. Abdurrahman 49

Saîd b. Abdülazîz 47, 188

Saîd b. Âmir 118, 227

Saîd b. Cübeyr 56, 79, 98, 99,
110, 111, 159, 188, 193,
207, 208, 209, 218, 222,
223

Saîd b. Ebî Arûbe 145, 188, 200

Saîd b. Ebî Saîd 180

Saîd b. el-Âs 39, 40, 44, 46, 47,
49

Saîd b. el-Müseyyeb 113, 116,
117, 191, 196, 207, 218,
225, 230

Saîd b. Fîrûz et-Tâî 37

- Saîd b. Mansûr 101, 113
 Saîd b. Süleymân 35, 36
 Saîd b. Zeyd 192, 206
 Saîd el-Cüreyrî 196
 Saîd el-Ensârî 229
 Sakîf 30, 49, 55
 Sâlih b. Keysân 111
 Sâlih b. Rüstem 206
 Sâlih b. Yahyâ 229
 Sâlim 28, 113, 191, 192, 213
 Sâlim b. Abdullah 42, 47, 107, 195, 196
 Sâlim el-Eftas 193
 Salt ed-Duhân 123
 Sedûs kabilesi 191
 Sehl 77, 185
 Sehl b. Sâlih 31, 214
 Sehl b. Yûsuf 53
 Selâm b. Miskîn 202, 209
 Seleme b. Hazra 21
 Seleme b. Küheyl 166, 167
 Seleme b. Şebîb 51
 Selmân 124
 Semre 197
 Sevâde b. Ziyâd el-Burhî 68
 Sevrî 111
 Sıffîn Günü 51
 Sırrî 159
 son arza 48, 49
 Süayr b. Hıms 34
 Süddî 22, 23, 78, 121
 Süfyân 21, 22, 23, 34, 77, 78, 80, 81, 82, 98, 99, 100, 101, 102, 104, 109, 114, 119, 122, 160, 161, 163, 166, 167, 168, 171, 182, 183, 185, 186, 187, 190, 192, 193, 196, 197, 198, 199, 202, 204, 205, 207, 208, 210, 211, 212, 213, 215, 216, 217, 219, 220, 221, 223, 226, 227, 232
 Süfyân b. Harb 21, 22
 Süfyân b. Saîd 119
 Süfyân b. Uyeyne 104
 Süfyân b. Ziyâd 110
 Süfyân es-Sevrî 62, 111, 165, 193, 225
 Süleymân 30, 99, 108, 181, 228
 Süleymân b. Atîk 78
 Süleymân b. Dâvûd 65, 230
 Süleymân b. Dâvûd b. Hammâd 183
 Süleymân b. Dâvûd el-Hâşimî 61
 Süleymân b. Ebû'l-Uteyk 162
 Süleymân b. el-A'meş 163
 Süleymân b. Erkam 113
 Süleymân b. et-Teymî 113
 Süleymân b. Harb 217
 Süleymân b. Hârice b. Zeyd 20
 Süleymân b. Müslim b. Cem-mâz 60, 61, 65
 Süleymân et-Teymî 113
 Sümâme b. Abdullah b. Enes 123
 Süryanice 19
 Süveyd 31, 44
 Süveyd b. Gafele 31, 43, 44
 Süveyd b. Hanzale 227
 Süveyr 81
 Şa'бі 21, 201, 210, 211
 Şakîk 36, 181
 Şam 38, 57, 188, 203
 Şamlılar 38, 40, 41, 67, 69, 70, 71, 72, 73, 186
 Şâzân 33, 110, 209
 Şebâbe 23, 183

Şebbâk ed-Dabbî el-Kûfî 224

Şerîk 35, 81, 193, 196

Şerîk b. Abdullah 119

Şeybân 30, 111, 160

Şeybânî 79, 197

Şeyh el-Celîl 151

şîir 32

Şuayb 40, 47, 51, 112

Şuayb b. Abdülhamîd el-Vâsitî
118

Şuayb b. el-Habhâb 166

Şuayb b. Eyyûb 32, 54, 77, 78,
82, 100, 104, 112, 115,
117, 118, 125, 126, 148

Şuayb b. Şuayb b. Muhammed
b. Abdullah b. Amr b. el-
Âs 105

Şuayb yani İbn Habhâb 169

Şu'be 31, 44, 80, 100, 101, 103,
107, 109, 110, 116, 117,
122, 161, 163, 164, 165,
167, 169, 170, 171, 172,
181, 185, 191, 198, 199,
200, 201, 207, 208, 209,
211, 212, 218, 219, 221,
223, 225, 227, 228

Şüreyh 69, 197, 198

T

Talha 98, 110, 113

Talha b. Musarrîf 56

Talha b. Ubeydullah b. Ebî Kel-
de 113

Talha b. Ubeydullah b. Kureyz
el-Huzâî 113

Talha b. Yahyâ 232

Talha el-Eyyâmî 119

Tay kavmi 21

Temîm kabilesi 191

Tevbe b. Ulvân 147

Tevrat 232

Tüster 189, 190

U-Ü

Ubâde b. Nüsiyye 191

Ubeyd 224

Ubeyd b. Akîl 55

Ubeyd b. es-Sebbâk 24, 25, 26

Ubeyd b. Hâşim 196

Ubeyd b. Umeyr 98, 109, 224

Ubeyde 197, 202

Ubeyd el-Mükettib 119

Ubeydullah 98, 103, 107, 109,
111, 186, 200, 214, 217

Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe
37

Ubeydullah b. Abdülmecîd 119

Ubeydullah b. Ebî Yezîd 103,
104

Ubeydullah b. el-Mugîre 122

Ubeydullah b. Mûsâ 199, 200

Ubeydullah b. Ömer 107

Ubeydullah b. Süleymân 157

Ubeydullah b. Ziyâd 143

Ubeydullah Saîd b. Ebî Şuayb
180

Ukbe 202, 204, 210

Umeyr b. Yüreyim 101, 103

umre 121, 122, 123

Urve 120, 184, 228

Übey b. Ka'b 15, 27, 47, 48, 49,
52, 68, 108, 113, 180,
181, 186, 187, 188~'in
kıraati 46, 79~'in mus-
hafı 52, 79

Ükeydir b. Abdülmelik el-Kindî
21

Ükeydir Dûme 21

- Ümmü Humeyde 106
 Ümmü Seleme 109, 114, 115
 Üseyd 62, 161, 167, 171, 182, 183, 193, 198, 205, 209, 216, 219, 226
 Üseyd b. Âsım 98, 161, 166, 192, 195, 198, 208, 219, 227, 229, 232
 Üseyd b. Yezid 62, 124
- V**
 vahiy kâtibi 38
 vahiy kâtipliği 24, 25, 26, 27, 41
 Vâsıl 161
 Vehb b. Cerîr 30, 201, 207, 225
 Vekî' 22, 35, 101, 103, 109, 124, 125, 157, 159, 160, 161, 162, 163, 167, 168, 171, 172, 181, 183, 188, 192, 193, 197, 199, 200, 203, 204, 206, 207, 208, 209, 211, 214, 218, 220, 221, 222, 223, 225, 226, 227, 228, 230
 Velîd 49, 117, 170, 186
 Velîd b. Kays 38
 Velîd b. Sa'lebe 161, 162
 Velîd b. Ukbe 30
- Y**
 Yahudi/ler 19, 39, 40, 41, 199, 222
 Yahyâ 77, 78, 82, 97, 99, 100, 104, 110, 112, 115, 117, 123, 125, 126, 146, 163, 166, 173, 186, 193, 196, 199, 200, 208, 213, 218, 223, 224
 Yahyâ b. Abdurrahman 29, 30, 52, 77, 78, 186
 Yahyâ b. Abdülhamîd 123
 Yahyâ b. Âdem 32, 54, 115, 148, 149
 Yahyâ b. Ebî Bekir 172
 Yahyâ b. Ebî Kesîr 188
 Yahyâ b. Ebî Zâide 185
 Yahyâ b. Eyyûb 122, 145
 Yahyâ b. Hakîm 20, 49, 126, 143, 146, 147, 157, 158, 188, 193, 196, 200, 206, 209, 210, 211
 Yahyâ b. Hammâd 33, 37, 143
 Yahyâ b. İbrâhîm b. Süveyd en-Nehaî 76
 Yahyâ b. İsmâîl 114
 Yahyâ b. Kesîr 32
 Yahyâ b. Osmân 171
 Yahyâ b. Saîd 53, 188, 196, 215
 Yahyâ b. Seleme 166
 Yahyâ b. Vesâb 167
 Yahyâ b. Ya'mer 55, 169
 Ya'kûb 27, 31, 62
 Ya'kûb b. Abdullah b. Ebî Muhalled 122
 Ya'kûb b. İbrâhîm 26, 39
 Ya'kûb b. İshâk el-Kalûsî 230
 Ya'kûb b. Süfyân 22, 31, 32, 34, 38, 46, 52, 54, 81, 82, 99, 100, 101, 107, 111, 114, 122, 123, 145, 151, 157, 158, 161, 166, 182, 184, 186, 192, 196, 197, 223, 226, 231
 Ya'lâ 116
 Ya'lâ b. Atâ 116
 Ya'lâ b. Ubeyd 77
 Yemâme 24, 25, 26, 29, 40, 45

Yemen 57

Yesîr b. Amr 79

Yezîd 20, 21, 29, 30, 56, 78,
100, 105, 108, 116, 158,
163, 165, 167, 168, 191,
197, 199, 202, 204, 208,
229Yezîd b. Abdullah b. Üsâme b.
el-Hâd el-Leysî 117

Yezîd b. Abdülazîz 77

Yezîd b. el-Hâd 117

Yezîd b. Esham 149

Yezîd b. Hârûn 145, 167, 184,
207, 220Yezîd b. İbrâhîm 199, 202, 209,
222

Yezîd b. Merdânebbe 212

Yezîd b. Muâviye 114

Yezîd b. Ulvân 147

Yezîd b. Zerî' 118, 121

Yezîd el-Fârisî 53, 54, 143

Yezîd er-Rakkâşî 231

Yûnus 40, 45, 117, 120, 121,
228, 230

Yûnus b. Bûkeyr 192

Yûnus b. Habîb 20, 35, 43, 49,
55, 60, 113, 118, 120,
121, 161, 173, 181, 191,
193, 195, 198, 199, 201,
202, 206, 210, 217, 221

Yûnus b. Yezîd 112

Yûsuf b. Abdûlmelik 110

Yûsuf b. Haccâc 143

Yûsuf b. Mûsâ 36, 81, 120, 199,
200

Z

Zâide 216

Zâide b. Kudâme 212

Zeberkân es-Sirâc 166

Zekeriyyâ b. Adî 79, 105

Zekvân 228

Zem'a 21

Zencî 78

Zeyd 38, 41, 42, 202

Zeyd b. el-Hubâb 55

Zeyd b. Eslem 20, 106, 108

Zeyd b. Sâbit 19, 20, 24, 25, 26,
28, 34, 35, 37, 39, 40, 44,
46, 47, 48, 49, 51, 108,
184, 186, 187

Zeyd b. Sâbit'in kıraati 35, 81

Zirr b. Hubeyş 36

Ziyâd b. Ebû'l-Melîh 49

Ziyâd b. Eyyûb 42, 54, 58, 97,
116, 159, 186, 217, 224

Ziyâd b. Feyyâz 219

Ziyâd b. Yahyâ Ebû'l-Hattâb 57,
216

Zübeyr 113

Zübeyr b. Adî 220

Zübeyr b. el-Hirrit 55

Züheyr 38, 206, 215

Zühri 21, 24, 25, 26, 30, 37, 38,
39, 40, 47, 51, 99, 112,
113, 120, 196, 201, 228

Zürâre b. Evfâ 190

SÛRE DİZİNİ

Abese, 80/22 177	Âl-i İmrân, 3/75 85
Ahkâf, 46/15 64, 73, 74	Âl-i İmrân, 3/92 155
Ahzâb, 33/10 93, 135	Âl-i İmrân, 3/103 127
Ahzâb, 33/14 135	Âl-i İmrân, 3/104 62, 105
Ahzâb, 33/20 124	Âl-i İmrân, 3/107 127
Ahzâb, 33/23 26, 39, 51	Âl-i İmrân, 3/112 128, 142,
Ahzâb, 33/31 93, 156	179
Ahzâb, 33/36 146	Âl-i İmrân, 3/133 60, 61, 63,
Ahzâb, 33/37 135	65, 67, 68, 70
Ahzâb, 33/50 135	Âl-i İmrân, 3/143 155
Ahzâb, 33/51 93	Âl-i İmrân, 3/144 111
Ahzâb, 33/56 107	Âl-i İmrân, 3/153 128
Ahzâb, 33/61 135, 174	Âl-i İmrân, 3/156 85
Ahzâb, 33/66 135	Âl-i İmrân, 3/159 99
Ahzâb, 33/67 135	Âl-i İmrân, 3/161 35, 38
Ahzâb, 33/68 93	Âl-i İmrân, 3/169 174
Ahzâb, 33/69 124	Âl-i İmrân, 3/171 85
A'lâ, 87/1 109	Âl-i İmrân, 3/175 98, 110
A'lâ, 87/6 116	Âl-i İmrân, 3/181 85
Âl-i İmrân, 3/1 78, 84, 112	Âl-i İmrân, 3/184 70, 142
Âl-i İmrân, 3/7 84, 100	Âl-i İmrân, 3/197 154
Âl-i İmrân, 3/18 84	Ankebût, 29/25 92
Âl-i İmrân, 3/19 85	Ankebût, 29/28 134
Âl-i İmrân, 3/20 127	Ankebût, 29/29 134
Âl-i İmrân, 3/21 85, 127	Ankebût, 29/46 151, 153, 155
Âl-i İmrân, 3/28 128	Ankebût, 29/55 92
Âl-i İmrân, 3/31 127	Ankebût, 29/66 92
Âl-i İmrân, 3/35 127	A'râf, 7/2 152, 154
Âl-i İmrân, 3/39 85	A'râf, 7/3 70, 152
Âl-i İmrân, 3/43 80	A'râf, 7/23 87
Âl-i İmrân, 3/45 85	A'râf, 7/43 70
Âl-i İmrân, 3/48 85	A'râf, 7/56 129
Âl-i İmrân, 3/52 62	A'râf, 7/69 129
Âl-i İmrân, 3/57 85	A'râf, 7/75 71
Âl-i İmrân, 3/61 127	A'râf, 7/81 129

- A'râf, 7/105 129, 141
 A'râf, 7/113 129
 A'râf, 7/117 111
 A'râf, 7/127 87
 A'râf, 7/137 129
 A'râf, 7/141 71
 A'râf, 7/147 146
 A'râf, 7/150 129
 A'râf, 7/166 129
 A'râf, 7/167 153
 A'râf, 7/169 129, 141
 A'râf, 7/170 87, 148, 149
 A'râf, 7/187 99
 A'râf, 7/195 71
 Asr, 103/1-3 81
 Bakara, 2/9 127
 Bakara, 2/20 175
 Bakara, 2/22 175
 Bakara, 2/25 175
 Bakara, 2/36 83
 Bakara, 2/40 176
 Bakara, 2/50 83
 Bakara, 2/61 80, 81, 83, 142, 179
 Bakara, 2/70 83
 Bakara, 2/72 127
 Bakara, 2/83 83
 Bakara, 2/85 83
 Bakara, 2/90 126
 Bakara, 2/102 127
 Bakara, 2/106 84
 Bakara, 2/116 69
 Bakara, 2/125 117
 Bakara, 2/127 83
 Bakara, 2/132 60, 61, 63, 65, 67, 68, 70
 Bakara, 2/137 19, 100
 Bakara, 2/144 82
 Bakara, 2/148 81
 Bakara, 2/157 97
 Bakara, 2/158 79, 83, 97, 110
 Bakara, 2/166 142
 Bakara, 2/177 83
 Bakara, 2/184 110, 127
 Bakara, 2/189 176
 Bakara, 2/193 127
 Bakara, 2/196 30, 81, 99, 127
 Bakara, 2/197 80, 84
 Bakara, 2/198 80, 98, 103, 104
 Bakara, 2/202 81
 Bakara, 2/208 101
 Bakara, 2/210 83
 Bakara, 2/213 111
 Bakara, 2/214 82
 Bakara, 2/217 84, 110
 Bakara, 2/218 127
 Bakara, 2/226 79
 Bakara, 2/227 100
 Bakara, 2/229 83
 Bakara, 2/231 127
 Bakara, 2/233 84
 Bakara, 2/237 83
 Bakara, 2/238 84, 105, 107
 Bakara, 2/245 112, 127
 Bakara, 2/247 127
 Bakara, 2/256 127
 Bakara, 2/257 127
 Bakara, 2/259 75, 83, 143
 Bakara, 2/260 83
 Bakara, 2/264 173
 Bakara, 2/282 84
 Bakara, 2/284 84
 Bakara, 2/285 79
 Bakara, 2/286 175
 Câsiye, 45/3-4 95
 Câsiye, 45/5 95
 Câsiye, 45/28 137
 Câsiye, 45/32 95

- Câsiye, 45/35 153
 Cin, 72/5 140
 Cin, 72/20 64, 75
 Duhân, 44/19 141
 Duhân, 44/33 137
 Duhân, 44/43 137
 Duhân, 44/59 148
 En'âm, 6/5 175
 En'âm, 6/23 86
 En'âm, 6/27 87
 En'âm, 6/32 70
 En'âm, 6/34 129
 En'âm, 6/52 129
 En'âm, 6/53 155
 En'âm, 6/57 87
 En'âm, 6/61 87
 En'âm, 6/63 63, 73, 74
 En'âm, 6/71 87
 En'âm, 6/80 129
 En'âm, 6/94 87
 En'âm, 6/105 87, 104
 En'âm, 6/112 175
 En'âm, 6/115 128
 En'âm, 6/125 87
 En'âm, 6/134 128
 En'âm, 6/137 70
 En'âm, 6/138 112
 En'âm, 6/145 129
 En'âm, 6/153 87
 En'âm, 6/159 128
 En'âm, 6/165 147
 Enbiyâ, 21/4 64, 74
 Enbiyâ, 21/25 27, 52
 Enbiyâ, 21/48 132
 Enbiyâ, 21/51 176
 Enbiyâ, 21/82 91
 Enbiyâ, 21/87 133
 Enbiyâ, 21/88 132
 Enbiyâ, 21/95 104, 132
 Enbiyâ, 21/102 133
 Enfâl, 8/19 88
 Enfâl, 8/32 156
 Enfâl, 8/36 145
 Enfâl, 8/38 130
 Enfâl, 8/59 88
 Enfâl, 8/67 69, 71
 Enfâl, 8/74 145
 Fâtır, 35/3 135
 Fâtır, 35/28 142, 177
 Fâtır, 35/33 65, 69, 74, 135
 Fâtır, 35/40 93
 Fâtır, 35/43 135
 Fâtiha, 1/4 112, 113, 126
 Fâtiha, 1/7 77, 105, 111
 Fecr, 89/23 179
 Fetih, 48/6 146
 Fetih, 48/10 95
 Fetih, 48/11 96
 Fetih, 48/15 96
 Fetih, 48/29 138, 148, 149
 Furkân, 25/21 133, 152, 156
 Furkân, 25/48 91
 Furkân, 25/60 91
 Furkân, 25/61 91
 Furkân, 25/74 91
 Furkân, 25/77 148
 Fussilet, 41/40 137
 Fussilet, 41/46 152, 156
 Fussilet, 41/47 137
 Gâşiye, 88/4 104
 Gâşiye, 88/24 97
 Hac, 22/122
 Hac, 22/4 133
 Hac, 22/5 133
 Hac, 22/23 65, 74
 Hac, 22/26 133, 141
 Hac, 22/30 155
 Hac, 22/34 146

- Hac, 22/39 91
 Hac, 22/52 99, 145
 Hac, 22/55 146
 Hac, 22/62 133
 Hac, 22/72 133
 Hadîd, 57/4 139
 Hadîd, 57/7 76, 144
 Hadîd, 57/10 73
 Hadîd, 57/24 61, 62, 64, 66, 67, 68, 69, 73
 Hadîd, 57/26 156
 Haşr, 59/7 139
 Haşr, 59/9 139
 Hicr, 15/13 131
 Hicr, 15/44 131
 Hicr, 15/49 145
 Hicr, 15/65 89
 Hicr, 15/78 92, 131
 Hucurât, 49/2 154
 Hucurât, 49/13 96
 Hûd, 11/14 130
 Hûd, 11/25 88
 Hûd, 11/26 130, 141
 Hûd, 11/28 88, 130
 Hûd, 11/40 154, 177
 Hûd, 11/57 88
 Hûd, 11/63 130
 Hûd, 11/72 88
 Hûd, 11/73 130
 Hûd, 11/81 89
 Hûd, 11/87 142, 178
 Hûd, 11/102 82
 İbrâhîm, 14/10 175
 İbrâhîm, 14/12 131
 İbrâhîm, 14/21 178
 İbrâhîm, 14/22 153
 İbrâhîm, 14/25 148, 149
 İbrâhîm, 14/28 131
 İbrâhîm, 14/34 131
 İnsân, 76/4 140
 İnsân, 76/15 65, 69, 74, 75, 96, 140
 İnşikâk, 84/14 141
 İsrâ, 17/1 132
 İsrâ, 17/7 142, 178
 İsrâ, 17/23 90
 İsrâ, 17/44 90
 İsrâ, 17/93 64, 74, 75
 İsrâ, 17/101 126
 İsrâ, 17/110 82
 Kâf, 50/14 92, 138
 Kâf, 50/19 138
 Kalem, 68/6 140
 Kalem, 68/24 140, 141
 Kamer, 54/5 138
 Kamer, 54/6 138
 Kamer, 54/7 96
 Kamer, 54/8 138
 Kâria, 101/11 104
 Kasas, 28/9 134
 Kasas, 28/22 134
 Kasas, 28/38 134
 Kasas, 28/48 92
 Kasas, 28/66 92
 Kasas, 28/82 92
 Kasas, 28/88 147, 148
 Kehf, 18/19 146, 147
 Kehf, 18/24 116
 Kehf, 18/36 60, 61, 63, 66, 67, 68, 71
 Kehf, 18/38 90
 Kehf, 18/52 90
 Kehf, 18/66-67 151
 Kehf, 18/67 152, 153, 156
 Kehf, 18/95 71
 Kehf, 18/96 180
 Kehf, 18/109 90
 Kehf, 18/110 147, 148

- Kiyâme, 75/3 140
 Kureyş, 106/2 141
 Lokmân, 31/2-3 93
 Lokmân, 31/31 135
 Mâide, 5/3 179
 Mâide, 5/5 110
 Mâide, 5/7 128
 Mâide, 5/8 128
 Mâide, 5/11 128
 Mâide, 5/29 179
 Mâide, 5/48 76, 144
 Mâide, 5/52 104
 Mâide, 5/53 60, 61, 65, 67, 68, 70
 Mâide, 5/54 60, 61, 63, 66, 67, 68, 70
 Mâide, 5/55 58, 97
 Mâide, 5/62 128
 Mâide, 5/64 80
 Mâide, 5/69 56, 125, 128
 Mâide, 5/80 128, 152, 156
 Mâide, 5/82 123, 124
 Mâide, 5/89 79
 Mâide, 5/103 111
 Mâide, 5/111 62, 128
 Mâide, 5/115 86
 Mâide, 5/116 176
 Mâide, 5/118 86
 Mâide, 5/120 148
 Mâûn, 107/5 141
 Meâric, 70/23 96
 Meâric, 70/34 140
 Meryem, 19/2 132
 Meryem, 19/10 132
 Meryem, 19/31 132
 Meryem, 19/34 90
 Meryem, 19/60 90
 Meryem, 19/66 90
 Meryem, 19/90 90, 111
 Meryem, 19/93 90
 Muhammed, 47/15 76, 144
 Muhammed, 47/18 64, 75, 95
 Mutaaffîn, 83/61 141
 Mucâdele, 58/8 139
 Müddessir, 74/40-42 78, 104
 Mü'min, 40/6 136
 Mü'min, 40/9 137
 Mü'min, 40/10 155
 Mü'min, 40/16 136
 Mü'min, 40/18 137
 Mü'min, 40/21 72, 142
 Mü'min, 40/26 61, 66, 67, 68, 72, 94
 Mü'min, 40/35 95
 Mü'min, 40/38 137
 Mü'min, 40/40 136
 Mü'min, 40/47 178
 Mü'min, 40/62 63, 69
 Mü'minûn, 23/2 133
 Mü'minûn, 23/9 133
 Mü'minûn, 23/24 133, 178
 Mü'minûn, 23/28 133
 Mü'minûn, 23/49 153
 Mü'minûn, 23/55 148, 149
 Mü'minûn, 23/71 174
 Mü'minûn, 23/85 62, 64, 72, 74, 75, 76, 144
 Mü'minûn, 23/87 69
 Mü'minûn, 23/112 64, 75
 Mümtetine, 60/4 139, 142, 177
 Mümtetine, 60/12 141
 Mümtetine, 60/13 179
 Münâfikûn, 63/10 56, 140
 Mürselât, 77/11 142
 Müzzemmil, 73/5 184
 Nahl, 16/12 89
 Nahl, 16/28 89

Nahl, 16/41 145	Nisâ, 4/81 86
Nahl, 16/70 131	Nisâ, 4/109 128
Nahl, 16/71 131	Nisâ, 4/114 86
Nahl, 16/72 132	Nisâ, 4/142 153
Nahl, 16/80 89	Nisâ, 4/146 86
Nahl, 16/83 131	Nisâ, 4/152 86
Nahl, 16/96 89	Nisâ, 4/160 101
Nahl, 16/97 89	Nisâ, 4/162 56, 125
Nahl, 16/114 131	Nisâ, 4/171 73
Nasr, 110/1 103	Nisâ, 4/176 128, 148, 176
Nâziât, 79/18-19 140	Nûh, 71/23 97
Nebe', 78/36 175	Nûr, 24/1 91
Necm, 53/10 154	Nûr, 24/7 133
Necm, 53/11 138	Nûr, 24/36 91
Necm, 53/18 138	Nûr, 24/41 133
Necm, 53/20 138	Nûr, 24/57 91
Necm, 53/29 138	Ra'd, 13/16 89
Necm, 53/50-51 96	Ra'd, 13/31 131
Necm, 53/51 138	Ra'd, 13/35 146
Necm, 53/57 138	Ra'd, 13/40 131
Neml, 27/22 92, 175	Ra'd, 13/42 68, 89
Neml, 27/25 92	Rahmân, 55/12 72
Neml, 27/29 134	Rahmân, 55/31 139
Neml, 27/36 92, 134	Rahmân, 55/78 73
Neml, 27/38 134	Rûm, 30/28 134, 135
Neml, 27/67 134	Rûm, 30/30 135
Neml, 27/82 92	Rûm, 30/39 124, 127
Nisâ, 4/10 86	Rûm, 30/50 134
Nisâ, 4/16 128	Sâd, 38/3 136
Nisâ, 4/24 79, 86, 102, 103	Sâd, 38/6 136
Nisâ, 4/36 65, 74	Sâd, 38/9 136
Nisâ, 4/40 80	Sâd, 38/13 92, 136
Nisâ, 4/55 146	Sâd, 38/39 136
Nisâ, 4/57 153	Sâd, 38/46 136
Nisâ, 4/61 148, 149	Saff, 61/7 139
Nisâ, 4/66 70	Sâffât, 37/11 136
Nisâ, 4/74 86	Sâffât, 37/36 136
Nisâ, 4/76 145	Sâffât, 37/57 136
Nisâ, 4/78 128	Sâffât, 37/102 94

- Sâffât, 37/106 136
 Sâffât, 37/123 94
 Sâffât, 37/125 94
 Sâffât, 37/126 94
 Sâffât, 37/130 94
 Sâffât, 37/148 152, 154
 Sebe', 34/3 135
 Sebe', 34/18 154
 Sebe', 34/20 148, 149
 Sebe', 34/37 93
 Sebe', 34/48 93
 Secde, 32/17 93
 Secde, 32/24 93
 Secde, 32/54 148
 Şems, 91/13 141
 Şems, 91/15 61, 62, 64, 66, 67, 68, 69, 73
 Şuarâ, 26/60 91
 Şuarâ, 26/92 134
 Şuarâ, 26/101 147
 Şuarâ, 26/116 76, 144
 Şuarâ, 26/167 76, 144
 Şuarâ, 26/176 92, 134
 Şuarâ, 26/197 142
 Şuarâ, 26/217 60, 61, 63, 66, 67, 68, 69, 72
 Şuarâ, 26/227 154
 Şûrâ, 42/5 95, 111
 Şûrâ, 42/11 101
 Şûrâ, 42/24 137
 Şûrâ, 42/30 61, 63, 66, 67, 68, 69, 72, 137
 Şûrâ, 42/34 137
 Şûrâ, 42/51 137
 Tâhâ, 20/13 132
 Tâhâ, 20/63 56, 125
 Tâhâ, 20/69 90
 Tâhâ, 20/80 90
 Tâhâ, 20/90 132
 Tâhâ, 20/93 132
 Tâhâ, 20/130 132
 Tahrîm, 66/10 140
 Tahrîm, 66/11 140
 Tekvîr, 81/8 142, 178
 Tekvîr, 81/24 76, 144
 Tevbe, 9/37 175
 Tevbe, 9/47 130
 Tevbe, 9/54 88
 Tevbe, 9/57 175
 Tevbe, 9/61 88
 Tevbe, 9/90 151, 153, 155
 Tevbe, 9/94 176
 Tevbe, 9/100 73, 147
 Tevbe, 9/102 130
 Tevbe, 9/107 60, 61, 63, 66, 67, 68, 71
 Tevbe, 9/109 130
 Tevbe, 9/110 88
 Tevbe, 9/117 88
 Tevbe, 9/118 141, 174
 Tevbe, 9/126 88
 Tevbe, 9/127 27, 52
 Tevbe, 9/128 53, 24, 29, 41
 Tevbe, 9/128-129 25, 52
 Tevbe, 9/129 147, 148
 Tûr, 52/29 138
 Vâkıa, 56/15 155
 Vâkıa, 56/61 139
 Vâkıa, 56/75 96
 Vâkıa, 56/78 223
 Vâkıa, 56/89 139
 Yâsîn, 36/30 99
 Yâsîn, 36/35 64, 73, 74
 Yâsîn, 36/55 94
 Yâsîn, 36/56 94
 Yâsîn, 36/58 94
 Yâsîn, 36/60 136, 141
 Yâsîn, 36/61 135

Yâsîn, 36/83 147	Yûsuf, 12/111 148
Yûnus, 10/15 130	Zâriyât, 51/47 138
Yûnus, 10/22 71, 76, 88, 142, 144	Zuhruf, 43/13 137
Yûnus, 10/33 130	Zuhruf, 43/19 95, 137
Yûnus, 10/78 130	Zuhruf, 43/32 76, 137, 144
Yûnus, 10/103 130	Zuhruf, 43/49 137
Yûsuf, 12/4 131	Zuhruf, 43/53 95
Yûsuf, 12/10, 15 89, 130	Zuhruf, 43/68 69, 72, 75
Yûsuf, 12/30 131	Zuhruf, 43/71 61, 62, 64, 66, 67, 68, 69, 72
Yûsuf, 12/31 62, 124	Zuhruf, 43/85 95
Yûsuf, 12/45 76, 144	Zümer, 39/29 179
Yûsuf, 12/46 152, 156	Zümer, 39/53 136
Yûsuf, 12/51 131	Zümer, 39/57 136
Yûsuf, 12/87 131	Zümer, 39/59 94
Yûsuf, 12/100 131	Zümer, 39/64 72, 94

İslam Klasikleri

Editör: Prof. Dr. Mehmet Azimli

Yayınlananlar

1. Salim b. Zekvan (70/689), *es-Sire* (Arapçası ile), çev. Harun Yıldız.
2. İbnü'l-Kelbi (204/820), *Kitabu'l-Esnam* (Arapçası ile), çev. Beyza Bilgin.
3. Kasım b. Sellam (224/838), *Kitabu'l-Emval*, çev. Cemalettin Saylık.
4. Zühri (124/741), *el-Meğazi* (Arapçası ile), çev. Muhammet Nur Akdoğan.
5. İbn Hibban (354/965), *es-Siretu'n-Nebeviyye*, çev. Harun Bekiroğlu.
6. Ezraki (250/864), *Ahbaru Mekke*, çev. Yunus Vehbi Yavuz.
7. Ebu Hanife Dineveri (282/895), *el-Ahbaru't-Tıval*, çev. Zekeriya Akman, Hüseyin Siyabend Aytemür.
8. İbn Kuteybe (276/889), *el-İmame ve's-Siyase*, çev. Cemalettin Saylık.
9. İbn Rüsteh (300/912), *el-Alaku'n-Nefise* (Arapçası ile), çev. Ali Fuat Eker.
10. Minkari (212/827), *Vakatu Sıffin*, çev. Cemalettin Saylık.
11. İbn Zebale (199/814), *Ahbaru'l-Medine ve Ezvacu'n-Nebi* (Arapçası ile), çev. Fatih Mehmet Yılmaz.
12. Yahya b. Adem (203/818), *Kitabu'l-Haraç* (Arapçası ile), çev. Osman Eskicioğlu.
13. İbn Habib (245/859), *el-Muhabber*, çev. Adem Apak-İsmail Güler.
14. İbn Ebi Davut (316/927), *Kitabu'l-Mesahif* (Arapçası ile), çev. Abdülkadir Karakuş.
15. Taberi (310/923), *Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, çev. Cemalettin Saylık.
16. Hayyat (300/912), *el-İntisar* (Arapçası ile), çev. Metin Yıldız.

Baskıya Hazırlananlar

17. İbn Abdurrahbih (328/940), *el-İkdu'l-Ferid*, çev. Musa Kazım Yılmaz.
18. Taberani (360/971), *el-Evail* (Arapçası ile), çev. Hakan Temir.
19. Muhammet Şeybani (189/803), *es-Siyeru'l-Kebir*, çev. İbrahim Sarmış, Said Şimşek.
20. İbn Ebi Şeybe (230/845), *Kitabu'l-Meğazi* (Arapçası ile), çev. Ramazan Önal.
21. İbnu'l-Fakih (290/902), *Kitabu'l-Buldan* (Arapçası ile), çev. H. Avni Güllü.
22. İbn Adim (660/1262), *Buğyetü't-Taleb fî Tarih-i Haleb*, çev. Hayri Alkan.
23. Hemdani (334/945), *Sıfatu Cezirati'l-Arab*, çev. Ahmet Yesser Savaş.
24. Gırnati (566/1171), *el-Muğrib* (Arapçası ile), çev. Seher Parlak.

Çevirisi Yapılmakta Olanlar

25. Abid b. Şeriyye (67/686), *el-Ahbar*, çev. Fatih Çakmak
26. Süleym b. Kays el-Hilali (76/695), *es-Sakife*, çev. Muhammed Nur Akdoğan.
27. İbn İshak (151/768), *Siretü İbn İshak*, çev. Selahattin Yıldırım.
28. Mamer b. Raşid (153/770), *el-Cami*, çev. Ahmet Oğuz.
29. Rebi b. Habib (180/796), *Müsned*, çev. Fuat Koca, M. Emin Eren.
30. Seyf b. Ömer (180/796), *Kitabu'l-Cemel*, çev. Sıddık Korkmaz.
31. Ebu Yusuf (182/798), *Kitabu'l-Asar*, çev. Yahya Solmaz.
32. Ebu Yusuf (182/798), *Kitabu'l-Haraç*, çev. Süleyman Şahin, Mustafa Yüceer.
33. Ebu Yusuf (182/798), *er-Reddü ala Siyeri'l-Evzai*, çev. İbrahim İlhan.
34. Fezari (186/801), *Kitabu's-Siyer*, çev. Ramazan Özmen.
35. Muhammet Şeybani (189/803), *Kitabu'l-Hiyel*, çev. Saffet Köse.
36. İbnü'l-Kelbi (204/820), *Mesalibu'l-Arab*, çev. İlyas Uçar.

37. İbn Hişam (218/833), *es-Siretü'n-Nebeviyye*, çev. Cahit Külekçi.
38. Ezdi (231/846), *Futuhu's-Şam*, çev. Ali Dadan.
39. İbn Hayyat (240/854), *Tarih*, çev. Ömer Sabuncu, Mahmut Sabuncu.
40. İbn Habib (245/859), *el-Munemmak*, çev. Adem Apak-İsmail Güler.
41. İbn Zenceveyh (251/865), *el-Emval*, çev. Ahmet Yıldırım.
42. Cahız (255/869), *el-Osmaniyye*, çev. Muhammed Nur Akdoğan.
43. Cahız (255/869), *el-Beyan ve't-Tebyin*, çev. İsmail Araz.
44. İbn Abdülhakem (257/892), *Futuhu Mısır ve'l-Mağrib*, çev. Mustafa Kılıç.
45. İbn Şebbe (262/876), *Tarihu'l-Medineti'l-Münevvera*, çev. Şahin Bal, Bilal Abır.
46. İbn Abdülhakem (268/882), *Siretü Ömer b. Abdülaziz*, çev. Hüseyin Arı.
47. İbn Sellam İbazi (273/887), *Kitabun fihi Bedu'l-İslam*, çev. Selim Yılmaz, Nurullah Aydın.
48. Fakihi (275/888), *Ahbaru Mekke*, çev. Mehmet Yalar, Hasan Taşdelen.
49. İbn Kuteybe Dineveri (276/889), *el-Mearif*, çev. Harun Bekiroğlu.
50. İbn Kuteybe Dineveri (276/889), *Uyunu'l-Ahbar*, çev. İsmail Araz.
51. İbn Kuteybe Dineveri (276/889), *Fazlu'l-Arab ve't-Tenbih ala Ulumiha*, çev. İsmail Araz.
52. İbn Tayfur (280/893), *Kitabu Bağdat*, çev. Mustafa Hizmetli.
53. Ebu Zura Dimeşki (281/894), *Tarihu Ebu Zura*, çev. Edip Akyol.
54. İbn Ebi'd-Dünya (281/894), *Hilmi Muaviye, Maktelu İmam Ali*, çev. Halil Ortakçı.
55. Yakubi (294/905), *Tarih*, çev. Sedat Seçkin Bozkurt.
56. İbn Hayyan el-Vekii (306/918), *Ahbaru'l-Kuzat*, çev. Yunus Kocabıyık.
57. Cehşiyari (331/942), *Kitabu'l-Vüzera ve'l-küttab*, çev. Selahattin Polatoğlu, M. Şirin Aladağ.

58. Mağribi (333/944), *el-Mihan*, çev. Mehmet Kavşut.
59. Mesudi (345/956), *Mürûcu'z-Zeheb*, çev. Hüseyin Güneş, Salih Geçit, Ahmet Gül.
60. Mesudi (345/956), *et-Tenbih ve'l-İşraf*, çev. Mikdat Eser.
61. Yazarı Meçhul (350/961), *Kitabu'l-Uyun ve'l-Hadaik fî Ahbari'l-Hakaik*, çev. Saim Yılmaz.
62. Makdisi (355/966), *el-Bed ve't-Tarih*, Çev; Fatih Toktaş.
63. Ebu'l-Ferec İsfahânî, (356/967), *Mekatilu't-Talibiyyin*, çev. Cemil Keskin.
64. Hamza İsfehani (360/970), *Tarihu Sini Mülûku'l-Arz ve'l-Enbiya*, çev. Habib Demir.
65. İbn Nedim (385/995), *el-Fihrist*, Çev; Tahsin Koçyiğit.
66. İbn Miskeveyh (421/1030), *Tecaribu'l-umem*, çev. Yavuz Selim Göl, Mustafa Bıyıklı, Mustafa Öncü.
67. Yazarı Meçhul, *Ahbaru'l-Beramika*, çev. Zeynep Dağ.
68. Biruni (453/1061), *el-Kanunu'l-Mesudi*, çev; Seher Parlak.
69. İbn Abdilber (463/1071), *el-Kasdü'l-Ümem ve'l-İnbah ve'd-Dürer*, çev. Hakan Temir.
70. İbn Vasil (697/1298), *Müferricü'l-kürûb fî ahabâri Benî Eyyûb*, çev. İlhan Baran.
71. Yazarı Meçhul (763/1362), *Ahbaru'd-Devleti'l-Abbasiyye*, çev. Ahmet Nuri Koca.

عبدالله بن أبى داود

كتاب المصاحف

ANKARA OKULU YAYINLARI

